THEMIS

THEMIS THEM

ELTE
Állam- és Jogtudományi Kar
doktori iskoláinak
elektronikus folyóirata

2026. május

Kiadó: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar

Kiadó székhelye: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3.; www.ajk.elte.hu

Felelős kiadó: prof. dr. Somssich Réka, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar dékánja

Szerkesztőbizottság: ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola Tanácsa és a Politikatudományi Doktori Iskola Tanácsa

Szerkesztők: dr. habil. Fazekas Marianna és dr. habil. Antal Attila
Technikai szerkesztők: Bencze Andrea és Sturm Henrietta
Szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3.

Megjelenik minden évben kétszer.

HU ISSN 2064 0900

DOI 10.55052

Tartalom

I. RÉSZ: JOGI TANULMÁNYOK I. **5**

Dr. ALBERTI Giulia: Múlt, jelen, jövő - a Gyermekjogi Egyezmény kodifikációtörténete, 3. és 12. cikke, valamint a Gyermekjogi Bizottság ezen cikkekhez kapcsolódó kommentárja **6**

Dr. FARAGÓ Ambrus: A jogcímhez kötöttség értelmezése az új Pp. szabályozása alapján **41**

Dr. JAKAB Dávid: A garanciák és a gyorsítás lehetősége a szakértői bizonyításban **65**

Dr. JANKÓ Attila: A fogvatartotti vallásszabadság reintegrációs funkciója egy női elítéltekkel készült empirikus kutatás tükrében **88**

Dr. PROKOPOVITSCH László Tivadar: A német közigazgatási perjogi alapelvek rendszere **106**

DR. SZEDER Sarolt: A felügyelt kapcsolattartás intézménye a joggyakorlat tükrében. A polgári bíróságok gyakorlata 2020 és 2025 között **135**

Dr. TÁRNOK Gabriella: Az információs magánszféra kérdései, különös tekintettel a közösségi médiaoldalak felhasználóira **162**

II. RÉSZ: POLITIKATUDOMÁNYI TANULMÁNYOK **184**

JUHÁSZ Bence: Feltételes alapjövedelem a demokratikus reziliencia érdekében **185**

KOMJÁTI-GARDÓ Simona: A román-orosz geopolitikai viszony az orosz-ukrán konfliktus időszakában (2022-2026) **207**

MOLNÁR András: A politikai szocializációs kutatások folyamat- és ágensközpontú megközelítései az állampolgári normák változásának metszetében **223**

III. RÉSZ: JOGI TANULMÁNYOK II.

DR. KÁNTOR Ákos – DR. UNGVÁRI Botond: A szükségszerű kooperációs helyzetek kihívásai jogászok és informatikusok között a jogi informatikai projektekben

Contents

I PART: LEGAL STUDIES I.	**5**
Dr. ALBERTI, Giulia: Past, Present, and Future –The Codification History of the Convention on the Rights of the Child, Articles 3 and 12, and the Committee on the Rights of the Child's General Comments on These Articles	**6**
Dr. FARAGÓ, Ambrus: Interpretation of the legal title based on the regulations of the new Civil Procedure Code	**41**
Dr. JAKAB, Dávid: Guarantees and the possible ways of acceleration in expert testimony	**65**
Dr. JANKÓ, Attila: The reintegrative function of prisoners' freedom of religion in light of an empirical study conducted with female offenders	**88**
Dr. PROKOPOVITSCH, László Tivadar: The System of Fundamental Principles of German Administrative Litigation Law	**106**
Dr. SZEDER Sarolt: The institution of supervised contact in light of legal practice	**135**
Dr. TÁRNOK, Gabriella: Issues concerning informational privacy, with particular regard to users of social media platforms	**162**
II PART: STUDIES OF POLITICAL SCIENCES	**184**
JUHÁSZ Bence: Conditional Basic Income for Democratic Resilience	**185**
KOMJÁTI-GARDÓ, Simona: *The gepolitical relationship between Romania and Russia in the period of the Russian-Ukrainian conflict (2022-2026)*	**207**
MOLNÁR, András: Process- and Agent-Centered Approaches in Political Socialization Research at the Intersection of Changing Civic Norms	**223**
III PART: LEGAL STUDIES	**253**
DR. KÁNTOR, Ákos – DR. UNGVÁRY, Botond: The challenges of necessary cooperative situations between lawyers and IT professionals in legal IT projects	**254**

I. RÉSZ
JOGI TANULMÁNYOK I.

Dr. Alberti Giulia (ORCID: 0009-0009-6648-7935)
ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék
Témavezető: Dr. Szeibert Orsolya Ágnes egyetemi tanár

DOI: https://doi.org/10.55052/themis.2026.1.6

Múlt, jelen, jövő – a Gyermekjogi Egyezmény kodifikációtörténete, 3. és 12. cikke, valamint a Gyermekjogi Bizottság e cikkekhez kapcsolódó kommentárja

(Past, Present, and Future – The Codification History of the Convention on the Rights of the Child, Articles 3 and 12, and the Committee on the Rights of the Child's General Comments on These Articles)

Absztrakt

A tanulmány fókuszában a Gyermekjogi Egyezmény 3., illetve 12. cikke állnak, melyeket történeti, jelenlegi alkalmazásuk szerinti, illetve jövőbeni értelmezésük szerinti áttekintésben vizsgáltam. Megjelenítem a kulcsmomentumokat a Gyermekjogi Egyezmény elfogadásához vezető, 10 éves kodifikációtörténetből, felvázolom a Gyermekjogi Bizottság Átfogó Kommentárjaiban foglalt legfontosabb megállapításokat, illetve az ezek mentén kialakult gyermekrészvételi modellek közül is utalok néhányra. A tanulmány bevezetésben kifejtett hármas célja mellett e modellek megértéséhez – az eredeti szerzők munkájának alapulvételével – értelmező ábrák készültek, melyek szintén részei a tanulmánynak.

Kulcsszavak: emberi jog, gyermekjog, Gyermekjogi Egyezmény, gyermekvédelem, gyermekrészvétel, részvételi modell, gyermek legjobb érdekei, legfőbb érdek

Abstract

The study focuses on Articles 3 and 12 of the Convention on the Rights of the Child, examining them through a tripartite analytical framework: their historical development, their contemporary application, and their prospective interpretation as future-oriented evaluative criteria. The paper highlights key milestones in the decade-long codification process that lead to the adoption of the Convention, it outlines the principal findings articulated in the General Comments of the Committee on the Rights of the Child, and refers to selected models of child participation that have emerged in this interpretative context.

In addition to the threefold objective set out in more details the introduction, the study includes illustrations – developed on the basis of the original authors' frameworks – to facilitate a deeper understanding of these models.

Keywords: *human rights, children's rights, Convention on the Rights of the Child, child protection, child participation, participation models, the best interests of the child, paramount interest*

1. A tanulmány keretei

A tanulmány célja hármas áttekintés: röviden felvázolni a Gyermekek jogairól szóló, 1989. november 20-án, New Yorkban kelt ENSZ Egyezmény (a továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény)[1] történeti előzményeit a legjelentősebb gyermekjogi írásos dokumentumok mentén, eljutva ezzel az Egyezmény elfogadását megelőző 10 éves kodifikáció folyamatáig. Célja továbbá, hogy a Gyermekjogi Egyezmény két cikkének, illetve négy alapelve[2] közül kettőnek – a gyermek legjobb érdekei intézményének[3], illetve a gyermek véleményének kinyilvánításához, illetve annak figyelembevételéhez való jogának[4] – mint az Egyezmény és gyermekjogi szemlélet egészén átívelő rendelkezéseknek a vizsgálata. Végül pedig célja az is, hogy áttekintse az Egyezmény által életre hívott Gyermekjogi Bizottság ezen cikkekhez

[1] A Gyermekjogi Egyezményt Magyarországon az 1991. évi LXIV. törvény hirdette ki.

[2] 2. cikk – Az esélyegyenlőség elve, gyermekek hátrányos megkülönböztetésének tilalma
3. cikk 1. pont – A gyermek legjobb érdekeinek figyelembevétele az őt érintő kérdésekben
6. cikk – A gyermek joga az élethez, életben maradáshoz és fejlődéséhez
12. cikk – A gyermek véleményének meghallgatása és annak tiszteletben tartása

[3] Gyermekjogi Egyezmény 3. cikk 1. pont

[4] Gyermekjogi Egyezmény 12. cikk

kapcsolódó értelmezését, illetve az azok mentén kialakuló egyes gyermekrészvételi elméletek közül néhányat. A hármas cél megvalósítása során pedig kirajzolódik a két vizsgált gyermekjog magva, mely álláspontom szerint a jövőben alapvetést biztosíthat ezen elvek jogszabályi megvalósulásának vizsgálatához.

A tanulmány továbbá magában foglalja az Egyezmény elfogadását megelőző kodifikációs időszak során a Részes Államok részéről felvetett, gyermekjogi szempontból releváns észrevételek áttekintését is.

Már ezen a ponton, a gyermekjogi szemlélethez kapcsolódva is érdemes két alapvetést kiemelni, amelyek a Gyermekjogi Egyezmény korszakalkotó, ha úgy tetszik paradigmaváltó jellegét adták: *egyrészt*, a gyermeket, mint a jogok önálló jogosultját, alanyát tekinti, ami a felnőtteknél nem hogy kevesebb, hanem jóval több, a gyermek védelmét és holisztikus fejlődését biztosítani hivatott gyermekjogi jogosultságot jelentett. Az egyetlen életkori megkötésen túl – az Egyezmény 1. cikke alapján a gyermek főszabály szerint[5] az, aki a tizennyolcadik életévét nem töltötte be –, a dokumentum sem a gyermek meghallgatásához, sem más joghoz nem kapcsol restriktív életkori szabályokat. Paradigmaváltó *másrészt* azért is, mert az egyezményes jogok rendszere optimális, idealizált állapotot teremt,[6] melynek elérésére a részes államoknak folyamatosan törekedniük kell. A Gyermekjogi Bizottság pedig e törekvéseknek az Egyezménnyel való összhangját is hivatott vizsgálni a 44. cikk által felállított jelentéstételi rendszerben.[7] Azaz, a szellemiséggel és a cikkekkel való formális egyetértésen túl, szoros végrehajtási szabályok is kapcsolódnak hozzá.

A keretek körében említendő, hogy a Gyermekjogi Egyezmény hivatalos magyar fordításától eltérően, tanulmányomban a „*gyermek legjobb érdekei*" kifejezést használom, a „*mindenek felett álló érdek*" helyett. Ennek indoka, hogy álláspontom szerint előbbi pontosabban képes megragadni annak lényegét, valódi tartalmát. Erről a részletes indokolás a tanulmány 4. fejezetében olvasható.

---

[5] A teljes 1. cikk így szól: *„Az Egyezmény vonatkozásában gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve, ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri."* Az egyezményes rendelkezések tehát hagynak mozgásteret a tagállami jogalkotásnak.

[6] Herczog Mária (szerk.) – UNICEF, 2007, XXX. o.

[7] Magyarország eddigi országjelentései itt érhetőek el: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&CountryID=77&DocTypeID=29 (2026.05.01.)

2. Történeti áttekintés a Gyermekjogi Egyezmény kodifikációját megelőző időszakról

Lux Ágnes megfogalmazásában a gyermekjogok formális védelmének egyik első állomása Egglantyne Jebb munkássága, és többek között e munka eredményeképpen megszületett 1924. évi Genfi Nyilatkozat volt.[8] A brit reformer – modernebb szóhasználattal és szemlélettel élve: aktivista – a gyermekek érdekében végzett munkájával kívánta felhívni a társadalom és a döntéshozók figyelmét az I. világháborút követő humanitárius válságra és annak gyermekekre gyakorolt hatásaira.[9] Ennek eléréséhez 1922-ben öt pontban, a Gyermekek Kartájában gyűjtötte össze, hogy álláspontja szerint mire lehet szüksége egy gyermeknek.[10] Ezt a dokumentumot két évvel később, 1924-ben a Népszövetség, mint a Gyermekek Jogainak Nyilatkozatát fogadta el,[11] nemzetközi szinten először elismerve a gyermekek jogait.[12]

A dokumentum korabeli magyar,[13] illetve később revideált[14] fordításban ekként jelenik meg:

Genfi Szózat	*Genfi Nyilatkozat*
*I. A gyermek egészséges fejlődését **anyagilag és szellemileg** biztosítani kell.*	*1. A gyermek normális fizikai és szellemi fejlődéséhez szükséges **valamennyi erőforrást** biztosítani kell számára.*
II. Az éhező gyermeknek enni kell adni; a beteg gyermeket ápolni kell; a fejletlen gyermeket buzdítani; az eltévelyedettet jó útra vezetni; az árvát, az elhagyottat felkarolni, gyámolítani.	*2. A gyermeket, ha éhes, meg kell etetni, ha beteg, meg kell gyógyítani. A szellemileg visszamaradt gyermeket segíteni kell, a vétkező gyermeket át kell nevelni, az árvákról és az elhagyott gyermekekről gondoskodni kell.*
*III. Bajban **legelőbb a gyermeken segítsünk**.*	*3. A gyermeket **kell elsőnek menteni** vész esetén.*
IV. A gyermeket képessé kell arra nevelnünk, hogy kenyerét megkereshesse, és meg kell védelmeznünk mindennemű kihasználás ellen.	*4. Biztosítani kell a gyermek megélhetését és védeni kell őt a kizsákmányolás minden formájától.*

[8] Dr. Lux Ágnes, 2018. 47. o.
[9] Becker, Jo, 2020. online eléréssel (2026.05.01.)
[10] A gyermekjogi irodalom a későbbiekben is nagy hangsúlyt fektet az ún. needs-rights approach, azaz a gyermeki jogok szükségletalapú megközelítésének vizsgálatára. Bővebben ld. Tali Gal munkásságát, például: Gal, T. (2011).
[11] Becker, Jo, 2020. online eléréssel (2026.05.01.)
[12] Dr. Farkas Katalin – Dr. Lajkó Lajosné, 1989. 5. o.
[13] Vajkai Júlia Éva, Budapest, é.n. 12. o.
[14] Gárdos Attila − Vajda Éva, 1994. 17. o

*V. A gyermeket úgy kell nevelnünk, hogy átérezze, hogy **embertársai javát legjobb képességeivel kell majd szolgálnia.***	*5. A gyermeket annak tudatában kell felnevelni, hogy **képességeit embertársai szolgálatába állíthassa**.*

A szövegekből látható, hogy az öt pont elsősorban a gyermekek alapvető szükségleteire, a fizikai ellátásukra, biztonságukra koncentrál, illetve az eredeti fordítás szerint az utolsó kettő, míg az új változatban az utolsó pont utal a gyermek képességeire is.[15] A gyermekjogi szemlélet alakulása szempontjából ez igen fontos pont, ugyanis a gyermek 'fejlődő képességei', mint koncepció[16] a gyermekek aktív jogalanyiságát, részvételük fontosságát jeleníti majd meg. Egyezményes kontextusban egyik első nemzetközi (gyermeki-)emberi jogi dokumentumként pedig a Genfi Nyilatkozatban jelent meg először.

Az ENSZ Közgyűlése a II. világháborút követően, 1948-ban fogadta el az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát*, az emberi jogok tiszteletben tartásának előremozdítását célozva.[17] A 25. cikkének 2. pontja alapján *az anyaság, illetve a gyermekkor különleges gondoskodásra és támogatásra jogosít, illetve valamennyi gyermeknek azonos szociális védelemben kell részesülnie*, ezzel elismerve a gyermekkor egyfajta kiemelt jellegét.[18] A kiemelt gyermeki státusz álláspontom szerint az egyezményes struktúrát tekintve, inkább a gyermekjogok védelemről, illetve gondoskodásról szóló jogcsoportjaihoz kapcsolható, ezt igazolja a történeti kontextus is. A háború jelentette (vagy bármely más, humanitárius-) vészhelyzet ugyanis természetszerűen a részvételiség egyértelmű háttérbe szorítását jelentheti – akár a felnőttek számára is –, és az alapvető szükségletek, gyakorlatilag az életben maradás, a túlélés, az ehhez kapcsolódó jogok érvényesítése válhat egyedüli céllá.

Szintén az ENSZ Közgyűlése fogadta el 1959-ben a Gyermekek Jogairól szóló Nyilatkozatot,[19] ami bővítette az 1924-es változatot: megtartotta annak szellemiségét, és további – a mai szemlélet szerinti – gyermekjogokat

[15] A gyermekjogi szakirodalomban és az Egyezményben később nagy hangsúly helyeződik az ún. evolving capacities, a fejlődő, kibontakozó képességekre, azok figyelembevételére. Rendkívüli jelentősége lesz például a gyermek véleményének figyelembevételénél, ám ebben a Nyilatkozatban még elsősorban a képességeknek a jövőbeli társadalmi hasznára helyeződik hangsúly.

[16] Lansdown, Gerison, 2005.

[17] Bokorné Szegő Hanna, 1979. 23. sz.

[18] Becker, Jo, 2020. online eléréssel (2026.05.01.)

[19] Lukács Tibor (szerk.) – Markója Imre előszava, 1979. 8. o.

nevesített, de a kezdeti törekvések ellenére még csak a kevésbé kötött[20] – azaz nem egyezményi szintű, hanem – alapelvi formában.[21] Érdemes áttekinteni ezeket a Genfi Nyilatkozatra visszatekintve, hiszen így felismerhetőek azok a fejlődési pontok, ahol már terjedelmileg, részletekbe menően bővültek az egyes elvekben felfedezhető gyermekjogok.[22] A Gyermekek Jogairól szóló Nyilatkozat elvei a következők.

1. Elv

A gyermek élvezi a jelen Nyilatkozatban megállapított jogokat. **Minden gyermeknek, minden kivétel nélkül** joga van ezek élvezetére, fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy más véleményre, nemzeti vagy társadalmi származásra, vagyonra, születésre, egyéb helyzetre, tekintet nélkül legyen az akár a gyermeké vagy családjáé.

2. Elv

A gyermek **különleges védelmet élvez,** s jogi, valamint egyéb eszközökkel lehetőséget és alkalmat kap arra, hogy fizikailag, szellemileg, erkölcsileg lelkileg és társadalmilag fejlődjék, egészséges és szokásos módon, a szabadság és méltóság viszonyai között. Az e célból elfogadott törvényekben a döntő megfontolás a gyermek legjobb érdeke.

3. Elv

A gyermek születésétől kezdve jogosult **névre és állampolgárságra**.

4. Elv

A gyermek élvezi a társadalombiztosítás elveit. **Joga van az egészséges növekedésre és fejlődésre;** ebből a célból különleges gondoskodást és védelmet kell biztosítani mind a gyermeknek, mind az anya számára, beleértve a megfelelő születés előtti és születés utáni gondoskodást. A gyermeknek **joga van a megfelelő táplálkozásra, lakásra, szórakozásra és orvosi szolgáltatásokra.**

5. Elv

A fizikailag, szellemileg vagy társadalmilag hátrányos helyzetben levő gyermekeknek az adott helyzet által megkívánt különleges kezelést, oktatást és gondoskodást kell biztosítani.

---

[20] Becker, Jo, 2020. online eléréssel (2026.05.01.)

[21] Bokorné Szegő Hanna, 1979. 23. sz.

[22] A Nyilatkozat hivatalos magyar nyelvű fordítása – többek között – megjelent a Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó *Emberi jogok dokumentumokban* című, 1976-os kiadványában is.

6. Elv

A gyermeknek, személyisége teljes és harmonikus kifejlesztése érdekében, **szeretetre és megértésre van szüksége.** Ahol lehetséges, szülei gondoskodása és szülői felelősség alatt nőjön fel, de mindenképpen szeretetteljes légkörben, erkölcsi és anyagi biztonságban; a kisgyermeket, amennyiben nem állanak fenn különleges körülmények, nem lehet elszakítani az anyától. A társadalomnak és a közhatóságoknak kötelessége különös gondot fordítani a család nélküli és a megfelelő eltartásban szűkölködő gyermekre. Állami és egyéb segély folyósítása nagyobb családok gyermekei eltartása érdekében kívánatos.

7. Elv

A gyermeknek **joga van az oktatásra**, amely ingyenes és kötelező, legalábbis az elemi iskolai fokon. A gyermeket olyan oktatásban kell részesíteni, amely előmozdítja általános műveltségét és képessé teszi, egyenlő esélyek alapján, képességei, egyéni ítéletei, erkölcsi és társadalmi felelősségérzete kifejlesztésére és arra, hogy a társadalom hasznos tagja legyen. A gyermek legjobb érdekei kell, hogy az oktatásért és irányításáért felelős személyeket vezessék; ez a felelősség elsősorban a szülőket terheli. A gyermeknek meg kell adni minden alkalmat a játékra és a szórakozásra, melynek az oktatással azonos célokat kell szolgálnia; a társadalomnak és a közhatóságoknak e jog élvezetének előmozdítására kell törekedniök.

8. Elv

A gyermeknek minden körülmények között **elsőként kell védelemben és segélyben részesülnie**.

9. Elv

A gyermeket **védeni kell az elhanyagolás, kegyetlenség és kizsákmányolás minden formájával szemben**. Semmilyen kereskedelemnek nem lehet tárgya. A gyermeket a megfelelő alsó korhatár elérése előtt nem lehet alkalmazni; semmiképpen nem lehet egészségére vagy oktatására káros vagy olyan foglalkozásra vagy alkalmazásra késztetni, amely hatással van fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődésére.

10. Elv

A gyermeket **védeni kell minden olyan gyakorlattal szemben**, amely faji, vallási vagy más **megkülönböztetést táplál.** A gyermeket a megértés, türelem, a népek közötti barátság, béke és az általános testvériség

szellemében kell nevelni és annak teljes tudatában, hogy energiáját és képességeit embertársai szolgálatára szentelje.

A Nyilatkozatban felvázolt tíz alapelvre tekintve, az abban foglalt jogok továbbra is a gyermek alapvető szükségleteit, biztonság és gondoskodás iránti szükségét elégítik ki, de egyértelműen szélesebb körben, mint a Genfi Nyilatkozatban foglaltak. Álláspontom szerint a történeti kontextusnak is betudható, hogy a gyermekek részvétele ebben az időszakban még nem kapott olyan hangsúlyt, hogy gyermekjogi alapelvként is kodifikálják. Új elem, hogy az emberi jogok térnyerésének köszönhetően – szemben a Genfi Nyilatkozattal – megjelenik az egyenlő bánásmód kívánalma és a hátrányos megkülönböztetés tilalma is.[23] Több ponton is új jelentős szempont a legjobb érdek, mint koncepció. Egyrészt az oktatásról szóló 7. Elvben, mondván, hogy a gyermek fejlesztésénél ennek kell elsődleges szempontnak lennie, melynek felelőssége elsősorban a szülőkön van, de álláspontom szerint más intézményekre is hatni volt hivatott. Másrészt megjelenik a 2. Elvben is, ami tartalmát tekintve a Gyermekjogi Egyezmény 3. cikk 1.pontjában foglalt jogintézmény kiindulópontjának is tekinthető. Véleményem szerint továbbá ezen a ponton már körvonalazódik a Gyermekjogi Egyezményben külön gyermekjogként kodifikált, kibontakozó képességek[24] koncepciója is a 2., 6. és 7. Elvekben.

1986-ban az ENSZ Közgyűlése újabb deklarációt fogadott el, ezúttal a gyermekek védelme érdekében alkalmazandó szociális és jogi irányelvekről, speciális figyelemmel az alternatív gondoskodásban élő és örökbefogadási szituációkra.[25] A nyilatkozat preambuluma, valamint annak 5., 9., 21. és 24. cikkei is utalnak a gyermek legjobb, illetve jogi, szociális, kulturális vagy vallási érdekeire. Álláspontom szerint a dokumentum jelentősége egyrészt abban ragadható meg, hogy a szimpla érdek-kifejezésen túlmenően nevesíti azok jogi, szociális stb. voltát, másrészt pedig az 5. cikkben foglaltakban is. Az ugyanis kimondja, hogy *„valamennyi olyan kérdésben, amely a gyermeknek a családi környezeten kívüli elhelyezésével kapcsolatos, a gyermek legjobb érdekeit, különösen a gyermek szeretethez, gondoskodáshoz való igényét, valamint a biztonsághoz és a nevelés folyamatosságához való jogát kell legfőképpen figyelembe venni.”*[26] A nyilatkozat tehát kapaszkodót nyújt a

[23] 1. Elv és 10. Elv

[24] Gyermekjogi Egyezmény 5. cikk

[25] A nyilatkozat itt érhető el angol nyelven: https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/1986/en/13626 (2026.05.01.)

[26] A magyar nyelvű szöveg nem hivatalos fordítás, az eredeti angol nyelvű változat így hangzik: In all matters relating to the placement of a child outside the care of the child's own parents, the best interests of the child, particularly

legjobb érdek, mint absztrakt jogintézmény értelmezéséhez azzal, hogy – ugyan nem taxatív, de – példálózó jelleggel nevesít egyes gyermeki érdekeket. Álláspontom szerint a nyilatkozatban nevesített érdekek az alternatív gondoskodás rendszerén kívül, a családi környezetben nevelkedő gyermekek esetében is abszolút helytállóak lehetnek, mint nevesített gyermeki szükségletek.

3. A Gyermekjogi Egyezmény kodifikációtörténete

A Gyermekjogi Egyezmény kodifikálásának egyik kezdeti és rendkívül fontos állomása a lengyel kormány által 1978-ban benyújtott[27] egyezménytervezet volt, mely a kodifikációt feldolgozó irodalomban „polish-draft", azaz lengyel tervezet néven terjedt el. Az ENSZ Közgyűlése 1979-ben kérte fel az Emberi Jogi Bizottság munkacsoportját a lengyel tervezet áttekintésére.[28] Figyelemmel a terjedelmi korlátokra a csaknem tíz évet felölelő kodifikációs folyamat legfontosabb állomásait kizárólag a jelen tanulmány fókuszaként meghatározott, 3., illetve 12. cikk vonatkozásában tekintettem át. Mivel az egyes kifejezéseknek a szabályok értelmezése során rendkívül nagy jelentősége lehet, így a magyar nyelvű megjelenítés mellett az eredeti, angol nyelvű cikkszövegeket is fontosnak ítéltem megadni az alábbiakban.

A lengyel tervezet II. cikke az, amely álláspontom szerint leginkább lefedi a Gyermekjogi Egyezmény 3. cikk 1. pontja által is szabályozni kívánt kérdéseket,[29] ennek szövege így szólt:

Article II	**II. cikk**
The child shall enjoy **special protection** and shall be given opportunities and facilities, by law and by other means, to enable **him to develop physically, mentally, morally, spiritually and socially in a healthy and normal manner and in conditions of freedom and dignity.** In the enactment of laws for	A gyermek **különleges védelmet** élvez és törvényes és egyéb eszközökkel olyan lehetőségeket és képességeket kell biztosítani számára, amelyek lehetővé teszik, hogy ő **testileg, szellemileg, erkölcsileg, lelkileg és szociálisan egészségesen és megfelelő módon, szabadságban és méltóságban fejlődhessen.** Az e célt szolgáló

his or her need for affection and right to security and continuing care, should be the paramount consideration.

[27] Az 1978. február 7-én az Emberi Jogi Bizottságnak benyújtott dokumentum az ENSZ dokumentumtárában az E/CN.4/L.1366/Rev.1. iktatási számon található meg.

[28] Dr. Farkas Katalin – Dr. Lajkó Lajosné, 1989. 5. o.

[29] Legislative History of the Convention ont he Rights of the Child, Vol. 1. – Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2007. 335. o. B. pont 1. alpont

this purpose, **the best interests of the child shall be the paramount consideration.**	jogszabályok megalkotásakor a **gyermek legjobb érdekeit kell mindenek felett figyelembe venni**.[30]

Látható, hogy a védelem, illetve gondoskodás is megjelenik a tervezetben, mint szükséglet, melynek biztosítása a gyermek holisztikus értelemben vett megfelelő fejlődéséhez hivatott hozzájárulni, ezért ezt, mint célt rögzíti a tervezet szövege. Azoknak a jogszabályoknak pedig, amelyek hozzájárulnak ehhez a célhoz, a gyermek legjobb érdekeit kell figyelembe venniük; de nem akárhogyan! A „shall be" ige is erőteljes megoldásnak számított, illetve a „paramount" jelző leginkább a „mindenek felett álló"-nak feleltethető meg, így együtt olyan erős hierarchiát és kötelezést jelentett volna ez a megoldás, hogy finomításra volt szükség a minden állam számára elfogadható kompromisszum érdekében. A tervezet benyújtását követően változatos hozzászólások érkeztek a munkacsoportban kifejezetten ehhez a cikkhez. Többek között Új-Zéland képviselője hangsúlyozta, hogy elfogadják a cikk által felvázolt célt, de figyelemmel kell lenni arra is, hogy az olyan kifejezéseket, mint a „gyermek legjobb érdekei", „különleges védelem" vagy „megfelelő fejlődés", tagállami szinten, nemzeti jogszabályokban kell majd meghatározni.[31] Az UNESCO képviselője továbbá fontosnak tartotta, hogy a testi, lelki, stb. kitételek mellett a gyermek kulturális fejlődése is bekerüljön,[32] ez azonban végül nem kapott helyet az Egyezmény végleges szövegében. A lengyel tervezet rendkívül széles védelmet biztosított volna a gyermekeknek, de 1981-ben az Egyesült Államok által benyújtott javaslattervezettel folytatódott a munkacsoport tevékenysége, amelynek 1. pontja[33] így szólt:

1. In all official actions concerning children, whether undertaken by public or private social welfare institutions, courts of law, or administrative authorities, the best interests of the child shall be a primary consideration.	1. A szociális védelem köz- és magánintézményeinek, a bíróságoknak és a közigazgatási hatóságoknak minden, a gyermeket érintő hivatalos döntésük során a gyermek legjobb érdekeit kell elsődlegesen figyelembe venniük.[34]

[30] A szöveg nem hivatalos magyar nyelvű fordítás.

[31] Legislative History of the Convention ont he Rights of the Child, Vol. 1. – Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2007. 336. o.

[32] Uo.

[33] Figyelemmel arra, hogy a gyermek legjobb érdekeinek intézményét, mint alapelvet az Egyezmény 3. cikkének 1. pontja fedi le, így jelen tanulmányban elégséges ennek bemutatása.

[34] A szöveg nem hivatalos magyar fordítás.

Látható, hogy a gyermek legjobb érdekei figyelembevételének szükségességi foka változott az újabb szövegjavaslatban, utalva arra, hogy a gyermeki érdekek – bár rendkívül fontosak, de – nem állhatnak előre meghatározott hierarchiában más személyek jogaival, érdekeivel.[35]

Érdemes még megemlíteni a kodifikációs munkacsoport 1984-es javaslatához fűzött megjegyzést is, ami arra hívta fel a figyelmet az absztrakt megfogalmazással kapcsolatban, hogy a nemzeti szinten eljáró szerveknek ügyelniük kell arra, hogy a gyermek legjobb érdekeit a releváns nemzetközi és hazai jogszabályok együttes értelmezésével határozzák meg és legyenek arra tekintettel. Ennek különös jelentősége lehet például akkor, hogy ha egy gyermek származása több nemzeti jogot is érint.[36] A javaslat 1989-es második olvasata során elhangzott hozzászólásokból is érdemes kiemelni egyet, a tanulmányban vizsgáltakra tekintettel. Venezuela képviselője felhívta a figyelmet a jogintézmény szubjektív voltára annak fényében, hogy az Egyezmény nem utal külön arra, hogy az lényegében a gyermek minden tekintetben vett megfelelő fejlődését foglalja magában.[37]

Az elfogadott, hatályos Gyermekjogi Egyezmény 12. cikke a kodifikációs folyamatban viszonylag sokáig 7. cikként szerepelt, az ott tárgyalt kérdésekhez kapcsolódva kapott volna helyet. Megjegyzendő, hogy a cikkben érintett kérdések, azaz a gyermek joga a véleménye kinyilvánításához, annak figyelembevételéhez, a lengyel tervezetben még nem szerepelt, csupán 1981 után tárgyalták a munkacsoportok,[38] és kezdetben szűkebben értelmezték volna ezt a gyermekjogot. 1981ben az Egyesült Államok egyik javaslata azon gyermekek részére biztosította volna ezt a jogot, akik az ún. *„age of reasont*”-t elérik.[39] Ahogy azonban arra a többi munkacsoporttag rámutatott, ez rendkívül nehezen definiálható mércét állított volna fel, így a munkacsoport végül az ítélőképességhez kötöttséget választotta és a mai megfogalmazása mellett döntött.[40] Brazil javaslatra került bele az erős kötelezettséget kifejező „shall be provided” kifejezés a megszövegezésbe,[41] ezzel is kifejezve e gyermekjog biztosításának alapvető voltát. Felmerült, hogy példálózó lista is szülessen olyan kérdésekről, melyben a gyermek „kifejezetten kifejezheti”

[35] Legislative History of the Convention ont he Rights of the Child, Vol. 1. – Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2007. 339. o.

[36] Ua. 341. o.

[37] Ua. 345. o.

[38] Legislative History of the Convention ont he Rights of the Child, Vol. 1. – Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2007. 437. o.

[39] Ua. 438. o.

[40] Ua. 439. o.

[41] Uo.

véleményét, ezt azonban később elvetették, hogy ne adhasson alapot bármilyen megszorító értelmezésnek, ezzel is biztosítva, hogy a gyermek minden őt érintő kérdésben jogosult kifejezni véleményét, amit meg kell hallgatni.[42]

Később elvetett, de rendkívül érdekes és álláspontom szerint értékes javaslat született a dán delegáció részéről, melyben a szülői jogok és kötelezettségek, és a gyermek kibontakozó képességei, mint hosszabb távú célok is megjelentek. Rávilágított a szülő-gyermek szerep optimális megközelítésére és a fokozatosságra is. A javaslat így szólt:

Parents or other guardians have the right and duty to decide in matters concerning the person of the child. **But the child shall, as soon as possible, have an influence in such matters**. As the child gets older, the parents or the guardian should give him more and more responsibility for personal matters with the aim of preparing the child for the life of a grown-up.	A szülőknek vagy más gyámoknak joguk és kötelességük dönteni a gyermek személyét érintő ügyekben. **A gyermeknek azonban, amilyen hamar csak lehetséges, befolyást kell gyakorolnia ezekben az ügyekben**. Ahogy a gyermek idősebb lesz, a szülőknek vagy a gyámnak egyre több felelősséget kell rábízniuk az őt érintő személyes ügyekben, azzal a céllal, hogy a gyermeket felkészítsék a felnőtt életre.

Az NGO-szervezetek munkacsoportjában született meg az a javaslat, hogy a cikkben mindenképpen jelenjen meg a vélemény kifejezésének szabad volta, illetve, hogy a gyermek véleményének a gyermek ítélőképességének megfelelően kell súlyt adni. Szintén ebben a javaslatban jelent meg a Gyermekjogi Egyezmény későbbi 17. cikke, ami a gyermek megfelelő tájékoztatáshoz való jogát nevesíti.[43] A munkacsoporttagok az elfogadást megelőzően további finomhangolást végeztek a cikk szövegén, a korábban a gyermek kívánságaiként megjelenített kifejezést a gyermek véleményeként jelenítették meg, illetve elfogadásra került a 12. cikk 2.pontja annak mai formájában.[44]

[42] Legislative History of the Convention ont he Rights of the Child, Vol. 1. – Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2007. 440. o.

[43] Ua. 441. o., a javaslat szövege angolul az alábbi volt: Every child shall have the right to seek, receive and impart information and ideas, either orally, in writing, in art form or in any other media of the child's choice.

[44] Ua. 443-444. o.

4. A Gyermekjogi Egyezmény 3. és 12. cikkének vizsgálata

Ahogy utaltam rá, a Gyermekjogi Egyezményt Magyarországon a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény emelte be a jogrendszerbe. Figyelemmel arra, hogy a tanulmányban nyelvi és fordítási kérdések is megjelennek, a cikkeket magyar és angol nyelven is ismertetem. Ebben a fejezetben a 3. cikk és a 12. cikk egyes elemei mellett az Egyezmény struktúrájára is kitérek, és külön pontot szentelek a fordítási kérdések tárgyalásának, valamint annak is, miért lehet jelentősége egy absztrakt gyermekjogi jogintézmény konkretizálásának. Továbbá, mivel a 12. cikk mentén számos gyermekrészvételi modell is kialakult, ezekről is érdemes említést tenni ebben a fejezetben.

a) Az egyezményes alapelvek jelentősége

A Gyermekjogi Egyezmény több szempontból strukturálható és rendezhető további egységekbe. Alapvetően az Egyezmény 1-42. cikkeiben jelennek meg a gyermekjogokról szóló és azok garanciájaként szolgáló rendelkezéseket teremtve, a gyermek speciális helyzetére tekintettel.[45] A 43-54. cikkekben az egyezmény működtetését és a Gyermekjogi Bizottság munkáját szabályozó rendelkezések kaptak helyet.

A Gyermekjogi Bizottság több Átfogó Kommentárban[46] is megerősítette, hogy az Egyezménynek négy olyan, alapelvi jelentőségű cikke került meghatározásra, melyekre minden cikk értelmezése és alkalmazása során figyelemmel kell lenni. Ezek az alábbiak:

- 2. cikk – az egyezményes jogok elismerése és azok érvényesülésének biztosítása valamennyi gyermek számára, bármilyen hátrányos megkülönböztetés nélkül;
- 3. cikk 1. pontja – a gyermek legjobb érdekei elsődlegességének biztosítása a gyermeket érintő valamennyi döntésben;
- 6. cikk – a gyermek élethez, életben maradáshoz, valamint a megfelelő fejlődéshez való joga;

[45] Dr. Kiss Éva, 1991. 712-715. o.
[46] 12., 14., 5. számú Átfogó Kommentár

- 12. cikk – a gyermek véleményének meghallgatása, valamint annak tiszteletben tartása a gyermeket érintő valamennyi kérdésben.

Csoportosításuk szempontjából több megközelítés létezik, ezek közül az egyik legismertebbet, az ún. „3P-modellt" érdemes megemlíteni. Ez a Gyermekjogi Egyezményben foglalt gyermekjogokat a *provision-protection-participation* hármas tagolás valamelyikébe illeszti, azaz az ellátás-gondoskodás, a védelem, illetve a részvétel halmazok valamelyikében helyezi el azokat. Thomas Hammarberg szerint ugyanakkor az Egyezmény az első két – ellátás-gondoskodás, védelem – körbe sorolt jogokat tekintve erősteljesebb inkább.[47]

b) 3. cikk komplexitásának értelmezése a 14. számú Átfogó Kommentár elvi jelentőségű megállapításai mentén

Article 3	**3. cikk**
1. In all actions concerning children, whether undertaken by public or private social welfare institutions, courts of law, administrative authorities or legislative bodies, **the best interests of the child shall be a primary consideration**.	1. A szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben **a gyermek mindenek felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban**.
2. States Parties undertake to ensure **the child such protection and care as is necessary for his or her well-being,** taking into account the rights and duties of his or her parents, legal guardians, or other individuals legally responsible for him or her, and, to this end, shall take all appropriate legislative and administrative measures.	2. Az Egyezményben részes államok kötelezik magukat arra, hogy a gyermek számára, figyelembe véve szülei, gyámjai és az érte törvényesen felelős más személyek jogait és kötelességeit, **biztosítják a jólétéhez szükséges védelmet és gondozást**, e célból meghozzák a szükséges törvényhozási és közigazgatási intézkedéseket.
3. States Parties shall ensure that the institutions, services and facilities responsible for the care or portection of children **shall conform with the standards established by competent authorities, particularly in the areas of safety, health**, in the	3. Az Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy a gyermekkel foglalkozó és védelmét biztosító intézmények, hivatalok és létesítmények **működése megfeleljen az illetékes hatóságok által megállapított szabályoknak, különösen a biztonság és az egészség területén,** valamint

[47] Thomas Hammarberg, 1990. 100. o.

number and suitability of their staff, as well as competent supervision.	ezek személyzeti létszámával és szakértelmével, továbbá a megfelelő ellenőrzés meglétével kapcsolatban.

Látható, hogyan jelennek meg az alapvető szükségletek a cikkben, mint elérendő, biztosítandó cél – azaz, hogyan él tovább a Genfi Egyezmény és az 1959-es Nyilatkozat szellemisége is a Gyermekjogi Egyezmény hatályos szövegében. Mindemellett azonban fejlődött a gyermek legjobb érdekeinek intézménye is, habár nyitva hagyta a kérdést, hogyan is végezzék a nevesített intézmények a legjobb érdekek feltárását és figyelembevételét. Ezt a hiányt az Egyezmény által életre hívott Gyermekjogi Bizottság is észlelte. A Gyermekjogi Bizottság tevékenysége keretében Átfogó Kommentárokat[48] készít, melyek a Részes Államok, a gyermekjogi szervezetek és a szakemberek számára is segíthetik az egyezményes rendelkezések elméleti értelmezését és gyakorlati alkalmazását is. A Bizottság a kommentárokban többnyire meghatározott struktúrát követ, többek között egyes cikkek jogi elemzésével és a kapcsolódó cikkekkel való reláció feltárásával. A tanulmány terjedelmi korlátaira tekintettel a kommentárok egészének részletes ismertetését mellőzve, kizárólag a 3. cikk 1. pontjának lényegét, a „gyermek legjobb érdekeit”, mint jogintézmény alapvető megértését segítő megállapításokat tárgyalom.

Az értelmezés során mindenekelőtt hangsúlyozandó, hogy a jogintézmény személyi hatálya az egyezményes gyermek-fogalommal esik egybe. Ugyanakkor a gyermeket, mint individuumot, valamint a gyermekeket, mint társadalmi csoportot is magában foglalja, azaz egyszerre kollektív és individuális gyermekjogot takar a 3. cikk 1.pontja. Abban, hogy egy döntés direkt vagy indirekt módon érinti-e a gyermeket, az alkalmazásban fő szabály szerint nincs különbség, ugyanakkor a Bizottság leszögezi, hogy értelemszerűen azokban az esetekben kell formális érdekvizsgálatot lefolytatni, amennyiben a döntés nagy hatással lesz a gyermek életére.[49]

A Bizottság a jogintézmény céljaként egymással szoros relációban álló folyamatsor garantálását határozta meg. A gyermek legjobb érdekei érvényesülésének jelentősége abban áll, hogy amennyiben azt elsődlegesen figyelembe veszik, az biztosítani képes a gyermek egyezményes jogainak

[48] Az eddig elkészült Átfogó Kommentárok az alábbi linken érhetőek el, angol nyelven: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11 (2026.05.01.)

[49] IV. A. 1. (b) és (c) pont

teljes és hatékony érvényesülését, ezek pedig képesek a gyermek holisztikus értelemben vett megfelelő fejlődését biztosítani.[50] Hangsúlyozza azt is, hogy a gyermek legjobb érdekei dinamikus, háromoldalú koncepciót jelentenek: (i) magát a gyermekjogot, (ii) az egyik egyezményes értelmezési alapelvet, valamint (iii) eljárási elvet is. Míg előbbi kettő valószínűleg nem igényel részletes magyarázatot, az utóbbiról érdemes megemlíteni, hogy ez olyan eljárást jelent, amelynek során meghatározzák a gyermek(ek) érdekeit, majd az adott ügy, illetve maga a gyermek (vagy gyermekek, mint csoport) speciális jellemzőire, azaz az ügy kontextusára tekintettel egymáshoz való relációban súlyozzák azokat (*best interests assessment* – érdekvizsgálat).[51]

A Részes Államok kötelezettségét is hármas keretben határozta meg a Bizottság. *Egyrészt* a Részes Államnak biztosítania kell, hogy a gyermek legjobb érdekei megfelelően beágyazódtak és az állami szereplők a gyakorlatban is alkalmazzák ezeket minden olyan esetben, amikor egy döntés közvetlen vagy közvetett módon gyermeket vagy gyermekeket, mint társadalmi csoportot érint. *Másodrészt* az államnak biztosítania kell, hogy az igazságszolgáltatás, valamint más hatóságok és szervek képviselői a meghozott döntéseik során következetesen megindokolják, miként mérlegelték abban a gyermek legjobb érdekeit és hogyan igazodik ahhoz a döntésük. *Harmadrészt* a gyermek legjobb érdekeinek elsődleges figyelembevételét a nem állami szektorban is biztosítani kell.[52]

A gyermek legjobb érdekeit, mint koncepciót olyan dinamikus, adaptálható, ugyanakkor összetett intézményként határozta meg a Bizottság, melynek kifejtésére és konkrét ügyre adaptálására van szükség ahhoz, hogy adott gyermek (vagy gyermekcsoport) legjobb érdekeit konkrétan meg lehessen határozni és azokra tekintettel születhessen meg egy döntés. A koncepciónak alkalmasnak kell lennie arra is, hogy a folyamatosan fejlődő gazdasági-, társadalmi- vagy humanitárius válságokra is reagálni tudjon, de mindig a gyermek megfelelő fejlődésének, illetve jó-, valamint jóllétének garantálásával.

A kommentár hét olyan elemet, szempontot sorol fel, amelyek társadalmi-gazdasági, valamit (gyermek)jogi kontextusban is elhelyezik a gyermeket, majd e helyzetére tekintettel kezdődhet meg az érdekvizsgálat. Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy önmagában azt is esetspecifikusan kell vizsgálni, hogy

[50] Kommentár I. A. pont
[51] Bővebben ld. lentebb
[52] III. pont

ezek a faktorok egyáltalán értelmezhetőek-e az adott ügy kontextusában, és ha igen, azt milyen súllyal kell megtenni.[53] Ezek az alábbiak:[54]

- A gyermek véleménye, függetlenül az életkori korlátoktól.
- A gyermek identitását meghatározó faktorok.
- A gyermek családi környezetének, illetve családi kapcsolatainak megőrzése.
- A gyermek gondozása, védelme és biztonsága.
- A gyermek sérülékenysége, valamely marginalizált csoporthoz való tartozása.
- A gyermek egészséghez, egészségügyi ellátáshoz való joga.
- A gyermek oktatáshoz való joga.

A kontextus felvázolását követően az érdekvizsgálatot végző szakember(ek)nek meg kell találnia az esetspecifikus érdekeket, azokat tartalommal kell megtölteni, majd ezeket a tárgyi súlyuk szerint egymásra tekintettel kell elhelyezni, az egymáshoz való relációjukra is figyelemmel (*assessment step*). Ezt követi a jogi, eljárási garanciák megtartása mellett lefolytatott (gyermekjogi) jogalkalmazási eljárás (*determination step*). A Bizottság a gyermek legjobb érdekei meghatározásának folyamatához szintén különböző garanciális faktorokat kapcsolt.

A gyermek meghallgatásának és a véleménye figyelembevételének biztosítása ezekben eljárásokban:

- Az adott ügyben releváns információk, tények feltárása, illetve meghatározása.
- Fokozott figyelem az időmúlás szubjektív voltára gyermekek és felnőttek esetén, ennek mentén pedig a gyermeket érintő döntések priorizálása.
- Megfelelően képzett gyermekjogi szakemberek.
- Amennyiben a gyermek és törvényes képviselője között érdekellentét merül fel, úgy a gyermek jogi képviseletének, ezáltal pedig jogai érvényesítésének garantálása.
- A döntések meghozatala során helytálló, kimerítő jogi indokolás készítése, kitérve az alábbiakra is:
    - a gyermeket érintő összes tényszerű körülmény feltüntetése;
    - ezek közül melyek minősültek relevánsnak az érdekvizsgálat során;

[53] V.A. 2. pont
[54] V. A. 1. pont

  - az ügyspecifikus érdekek tartalmának meghatározása;
  - a döntés során mennyiben és hogyan vették figyelembe a gyermek véleményét;
  - amennyiben a gyermek véleményétől eltérő döntés született, ennek indokolása.
- A döntés felülvizsgálatát lehetővé tevő eljárások megléte.
- A gyermekeket, mint társdalami csoportot érintő döntésekben gyermekjogi hatásvizsgálat elvégzése.

c) 12. cikk jelentősége a 12. számú Átfogó Kommentár elvi jelentőségű megállapításai mentén

Article 12	**12. cikk**
1. States Parties **shall assure** to the child who is ***capable of forming his or her own views*** the right to express those views feely in all matters affecting the child, the views of the child **being given due wieght in accordance with the age and maturity of the child**.	1. Az Egyezményben részes államok az ***ítélőképessége*** birtokában lévő gyermek számára **biztosítják** azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, a gyermek véleményét, **figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni.**
2. For this purpose, the child shall **in particular be provided the opportunity to be heard** in any judicial and administrative proceedings affecting the child, either directly, or through a representative or an appropriate body, in a manner **consistent with the procedural rules of national law.**	2. Ebből a célból **nevezetesen lehetőséget kell adni a gyermeknek arra,** hogy bármely olyan bírói vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt, közvetlenül vagy képviselője, illetőleg arra alkalmas szerv útján, **a hazai jogszabályokban foglalt eljárási szabályoknak megfelelően meghallgassák**.

A gyermekek legjobb érdekeiről szóló 14. számú Átfogó Kommentár ismertetéséhez hasonlóan ebben az esetben is csupán a 12. cikk, mint alapelv értelmezését segítő alapvető megállapításokat tárgyalom ebben a tanulmányban. Érdemes ismételten feleleveníteni, hogy az alapelvként való meghatározottság azt is jelenti, hogy azok gyermekjogként való értelmezése mellett, az Egyezmény értelmezésével kapcsolatos kérdésekben is iránymutatásul kell szolgálniuk. A 12. számú Átfogó Kommentár célja, hogy e gyermekjog értelmezésében segítse a Részes Államokat, illetve olyan

megvalósítási, végrehajtási lehetőségeket mutasson, melyekkel a gyermek 12. cikk szerinti joga hatékonyan érvényesülhet. A célja volt továbbá, hogy szempontokat alakítson ki a gyermek véleményének megfelelő „súlyozásához" is.[55]

Az Egyezmény szövegezése szerinti „*shall assure*" és annak magyar megfelelője, a „biztosítják" olyan, az államok számára mozgásteret nem adó szabályok, melyek nem engedik diszkrecionális jogkörben eldönteni azt, hogy az ítélőképes gyermek számára biztosítani kell-e ezt a gyermekjogot avagy sem. Fontos továbbá, hogy a 12. cikk 1. pontjának mindkét elemére vonatkozik a rendelkezés, azaz mind a vélemény kifejezése és annak meghallgatása is a része, de továbbmenve, a kifejtett véleménynek a gyermek korának, érettségének megfelelően megfelelő súlyt kell biztosítani, és ennek mentén kell azt a végleges döntés meghozatala során figyelembe venni.[56]

Az ítélőképesség kapcsán a Kommentár hangsúlyozza, hogy ezt a rendelkezést nem szabad korlátozásként vagy restriktíven értelmezni, azaz nem feltételezhető a gyermekről az, hogy nem ítélőképes és nem is neki kell bizonyítani, hogy e képesség birtokában van-e vagy sem.[57] Gyermekjogi szempontból rendkívül fontos, hogy ehhez ne kapcsolódjon – további korlátként – életkori határ. Azt ugyanis kutatások bizonyítják, hogy a gyermekek már rendkívül korai életkortól képesek véleményük kifejezésére, akár nonverbális formában is.[58] A gyermeknek továbbá nem átfogó tudással kell rendelkeznie az adott kérdésről, elégséges, ha képes azt alapvető szinten megérteni. Szintén kiemelten fontos, hogy a gyermek meghallgatása, véleményének kikérése és annak az általa történő kifejezése minden nyomásgyakorlástól és manipulációtól[59] mentesen, a gyermek által szabadon meghozott döntés szerint történjen.[60]

A gyermek véleményének súlya a végleges döntésben aszerint kap majd helyet, hogy az adott ügy összes körülménye alapján a gyermek mennyiben érti és képes mérlegelni azokat. A gyermek szellemi érettségét illetően fontos, hogy az semmiképpen sem kapcsolható életkorhoz, és – ahogyan a gyermek legjobb érdekei esetében – ebben az esetben is esetspecifikusan kell annak létét és fokát mérlegelni, majd a mérlegelés eredményeként elhelyezni a

[55] 12. számú Átfogó Kommentár 6-7. o.
[56] 12. számú Átfogó Kommentár 8. o. 1. (a) pont (i) pont
[57] 12. számú Átfogó Kommentár 9. o. (ii) 20. pont
[58] Lansdown Gerison, 2005. 29. és 59. o.
[59] A gyermekrészvételi modelleknél Hart létrájánál történik utalás arra, mit is takarhat a gyermek manipulálása egy projektszemléletű kontextusban, ami azonban álláspontom szerint abból ki is emelhető.
[60] 12. számú Átfogó Kommentár 10. o. (iii) pont

gyermek álláspontját a döntésben.[61] A valódi, érdemi gyermekrészvétel fontos eleme a gyermekeknek adott visszajelzés. Ennek ki kell terjednie egyrészt magára a meghozott döntésre, másrészt arra, hogy arra miként volt (vagy nem volt) hatással a gyermek véleménye, az attól való eltérés indokolásával.[62]

A Bizottság a Részes Államokat – többek között – felhívta a jogszabályok felülvizsgálatára és továbbfejlesztésére, a szakemberek gyermekek meghallgatásával kapcsolatos képzésére és szemléletformáló programok biztosítására is. Specifikus ajánlásokat fogalmazott meg továbbá a válásokkal kapcsolatos meghallgatások esetében, a gyermeket a családtól való elválasztása során történő meghallgatásra, illetve az örökbefogadás és az iszlám jog kafalah-ja szerinti gondnokság során történő gyermekrészvételi, meghallgatási kérdésekre is.[63]

d) A gyermek legjobb érdekének meghatározhatóságával kapcsolatos problémák

Érdemes azt leszögezni, hogy a nemzetközi és hazai jogszabályokban – egyébként a Gyermekjogi Bizottság jogértelmezésével teljes összhangban – nincs taxatív lista, kötött körülhatárolás arra, mi állhat és mi nem állhat a gyermek érdekében. Tartalmának feltárásához ugyanakkor álláspontom szerint érdemes szemantikai szempontból is rátekinteni az érdekfogalomra.

A magyar értelmező kéziszótár szerint az *érdek* olyan fontos, hasznos, szükséges dolog, mely valakinek a sorsát, helyzetét előnyösen érinti vagy alakítja; magában foglalja valakinek vagy valaminek hasznát, javát, illetve szükségességét.[64]

A gyermekjogok és a szükségletek szoros összefüggéseit többek között Tali Gal elemezte rendkívül részletesen, Urie Brofenbrenner – főleg a fejlődéspszichológia területén jelentőséggel bíró – szocioökonómiai modelljét keretként használva és saját, a szükségletek és jogok kapcsolatát magyarázó, „*needs-rights*” modelljét megalkotva.[65] A szocioökonómiai modell lényege,

[61] 12. számú Átfogó Kommentár 13. o.
[62] 12. számú Átfogó Kommentár (d) pont 13. o.
[63] 12. számú Átfogó Kommentár 15. o.
[64] Magyar Értelmező Kéziszótár – online eléréssel (2026.05.01.)
[65] Gal, Tali, 2020. online eléréssel (2026.05.01.)

hogy a gyermeket az alábbi rendszerek veszik körül, amelyek Gal értelmezésében az alábbi szükségleteket biztosítják a gyermeknek:[66]

- *Mikrorendszer*: szülők, család – a gyermekek egészségéhez kapcsolódó jogok és szükségletek, védelem a fizikai veszélyekkel szemben, szeretet, gondoskodás, autonómia és indentitásfejlesztés.
- *Mezorendszer*: családon kívüli rendszerek, mint iskola, egészségügy, más ellátások – két oldala van a jogoknak és szükségleteknek: 1. más gyerekek és szakemberek viszonylatában biztonság, tisztelet, identitás és autonómia megőrzése; 2. a szolgáltatások viszonylatában, amit innen kapnak (nem kizsákmányoló közeg, egészséghez, oktatáshoz való jog).
- *Exorendszer*: nem mindennapi interakciók, melyek mégis hatással vannak a gyermek életére – pl. szülők munkahelyi és más szociális környezete –; ebben a kontextusban a gyermekjogok és szükségletek azok, amelyek a szülőknek kellenek ahhoz, hogy a gyermek biztonságát, jóllétét biztosítják.
- *Makrorendszer*: ez már globális szint, nemzetközi és hazai jogi és társadalmi szabályok, melyek befolyásolják az ökoszisztéma más szintjeit. Ebben a kontextusban a jogok és szükségletek olyan szabályokra támaszkodnak, melyek a gyermekek lakhatását, az egészségügyi szolgáltatás létét, a kizsákmányolás bármely formájával szembeni védelmüket garantálják.
- Kronorendszer: azon változó kihívásokat foglalja magában, melyekkel a gyermek a fejlődése, „felnövése” során találkozik és az negatív vagy pozitív befolyással lesz az ő életére. A jogok és szükségletek a változások szerint variálódnak, de ilyen nagy életesemény lehet például a serdülőkor vagy egy humanitárius katasztrófa is.[67]

[66] Németh Barbara, 2025. 34. o.
[67] Brofenbrenner, Urie, 1994. 37-43. o.

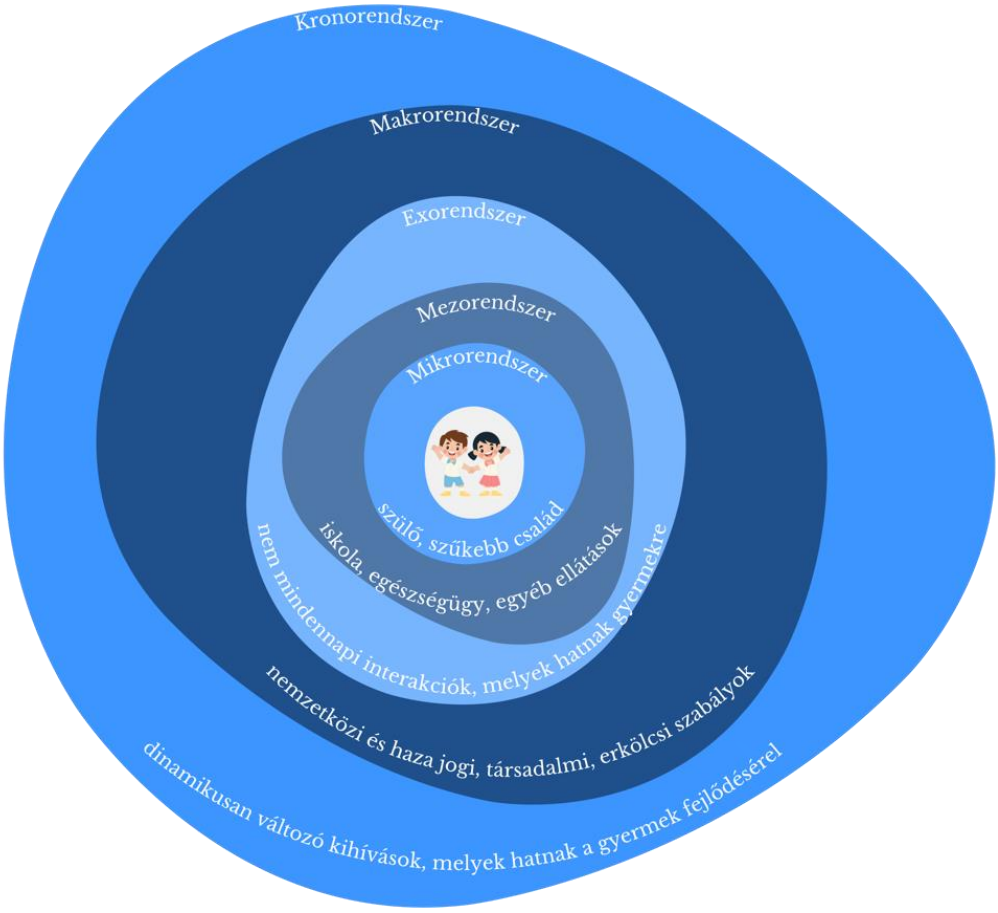

1. számú ábra: Brofenbrenner modellje Thali Gal értelmezése alapján[68]

Ez a szükségletalapú szemlélet egyértelműen nem csak jogi perspektívát jelent, figyelemmel arra, hogy a gyermek, mint érző, fejlődő emberi lény a kérdéses szabályozás alanya. A gyermekjogi szemlélet és maga a jogterület is éppen ezt az interdiszciplinaritást igyekszik beépíteni több – így köztük a jogi – területre is. Egy gyermeknek ugyanis több társadalmi és gazdasági kontextusban változó problémái lehetnek, és azokra adandó változó megoldások szolgálhatják az érdekeit, melyek alapja – ahogyan az Egyezmény és a legjobb érdekek-koncepció célja is – álláspontom szerint a gyermek holisztikus értelemben vett megfelelő fejlődése, jóléte és jólléte lesz.

[68]Gal, Tali, 2017. 57-64. o.

A korábban felvetett gondolatot érdemes ezen a ponton megerősíteni azzal, – ahogyan arra a Bizottság is rámutat[69] –, hogy érdemes dinamikusan változó koncepcióban gondolkodni, ugyanakkor ahhoz, hogy az ott lefolytatott érdekvizsgálatot, valamint az intézmény megfelelő alkalmazásához szükséges absztrakt szemléletet az alap- vagy szakellátásban dolgozó gyermekvédelmi szakember magáénak tudja, álláspontom szerint mindenképpen fontos e tudásanyagnak a szakmai képzésbe emelése, de akár a döntéshozói szinteken relevánsnak mutatkozó politikatudományi, illetve jogi képzésbe való integrálása is indokoltnak mutatkozik.

e) A Gyermekjogi Egyezmény angolról magyarra fordításával kapcsolatos nyelvi problémák

A Gyermekjogi Egyezmény hazai elfogadása a magyar gyermekjogi jogfejlődés fontos mérföldköve, visszatekintve azonban annak a 35 évvel ezelőtti fordítására, érdemes néhány gondolatot szentelni annak, miért is lehet időszerű annak revíziója.

Az Egyezmény kodifikációtörténete során felmerülő és egyes kifejezések használatával szembeni pro, illetve kontra érvek ismeretében[70] érdemes friss szemmel is rátekinteni a 3. cikk 1. pontjára:

Article 3 1. In all actions concerning children, whether undertaken by public or private social welfare institutions, courts of law, administrative authorities or legislative bodies, **the best interests of the child** shall be a primary consideration.	**3. cikk** 1. A szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek **mindenek felett álló érdekét** veszik figyelembe elsősorban.

Az eredeti, angol nyelvű változat tükörfordítása a *gyermek legjobb érdekei* kifejezés, ahogyan az egyébként történetileg is szerepelt az 1959-es Nyilatkozat hivatalos magyar fordításában. Ez a fordítási megoldás az, amely álláspontom szerint valójában képes megragadni ennek a jogintézménynek a lényegét. A kodifikációs folyamatban felmerült, hogy a *primary* – elsődleges – jelző helyett a *paramount* – legfőként – jelzőt használják, ezzel utalva a

[69] 14. számú Átfogó Kommentár II. Fejezet 11. pont
[70] Ld. a 3. fejezetben foglaltakat

gyermeki érdekek elsődlegesnél egy fokkal még erősebb védelmet igénylő jellegére. Ezt ugyanakkor az államok képviselői elvetették éppen arra figyelemmel, hogy ilyen mértékű hierarchikus pozíciót nem szántak a jogintézménynek.

A még el nem fogadott szövegtervezet hazai szakirodalomban való megjelenésekor[71] a 3. cikk 1. pontja az inkább neutrális, alábbi megoldást követte: *„A gyermekekre vonatkozó minden eljárásban elsősorban a **gyermek érdekét** kell figyelembe vennie minden állami vagy magánjóléti intézménynek, a bíróságoknak vagy közigazgatási hatóságoknak*." Végül a hivatalos, 1991. évi LXIV. törvény szövegébe a *„mindenek felett álló érdek*" kifejezés került. A tagállami egyeztetések során felmerült ellenvetéseket szem előtt tartva a *„mindenek felett álló*" kifejezésnek az Egyezmény magyar nyelvű hivatalos fordításában és a törvényben való használata ugyanakkor álláspontom szerint a jogalkotó részéről átgondolandó. A történeti előzményekre, valamint a jogbiztonságra is tekintettel érdemes a „mindenek felett álló" szókapcsolat helyett egyszerűen a „legjobb" jelzőt használni. Ez ugyanis jobban kifejezi az érdekek alapvetően egyenrangú voltát, melyek köréből egy-egy adott döntés során az adott gyermek vagy gyermekcsoport éppen adott helyzetére vonatkoztatható legjobb érdekét kell érvényre juttatni. További, mindezekkel részben összefüggő probléma, hogy az Egyezmény szövegezése – majd később a fentebb vázolt 14. számú Átfogó Kommentár is – egyértelmű abban, hogy a gyermeknek/gyermekeknek nem egyetlen mindenek felett álló érdeke határozható meg, hanem esetspecifikusan több, versengő érdekre kell tekintettel lenni. A magyar fordítás jelenlegi megszövegezése álláspontom szerint félrevezető, és alkalmas arra, hogy a – Gyermekjogi Bizottság gyakorlatát részleteiben nem ismerő – jogalkalmazóban azt a benyomást keltse, hogy a döntése során egyetlen gyermeki érdeket kell felismerni, meghatározni és arra tekintettel kell meghozni az adott döntést.[72] Ezen feltevés pedig – visszautalva a Bizottság által kifejtettekre –egyértelműen ellentétes a Gyermekjogi Egyezmény rendelkezéseivel és szellemiségével, valamint a Gyermekjogi Bizottság által kialakított érdekvizsgálat elveivel is.

[71] Bene Béla (szerk.), 1989. 3.sz. 3-15. o.
[72] Ld. még: Herczog Mária, 2011. oldalszám nélkül

f) A gyermekrészvételi modellekről

A Gyermekjogi Egyezmény elfogadását követően a részvételiséget mint állampolgári demokratikus folyamatot is vizsgáló publikációk születtek, és ezek mentén ún. gyermekrészvételi modellek alakulhattak ki. A modellek, a jó gyakorlatok jelentősége álláspontom szerint abban állt és áll most is, hogy a gyermekekkel – szinte bármely tudományterületen – dolgozó szakemberek saját munkájuk során képesek legyenek hatékonyan bevonni a gyermekeket egy-egy projektbe, döntéshozatali folyamatba, a lehető legkülönbözőbb részvételi terekben. A modellek közül tanulmányomban négyet vizsgáltam, melyek alapján a gyermekrészvételről mint jogintézményről való gondolkodás fejlődése is nyomon követhető:[73]

- Roger A. Hart – részvételiség lépcsőfokai (1992)[74]
- Phil Treseder – a részvétel fokozatai (1997)[75]
- Harry Shier – út a részvételhez (2001)[76]
- Laura Lundy gyermekrészvételi modellje (2007)[77]

[73] A részvételi modellekhez készült szemléltető célú ábrák a legtöbb esetben angol nyelven, egyszerűbb verzióban álltak rendelkezésemre, egy gyermekrészvételről szóló tanulmányhoz készítettem el a saját – akár a gyermekjogi oktatásban is jól használható – magyar nyelvű, illetve színes, figyelemfelhívóbb, a megértést segítő verziókat.

[74] Hart, Roger A., 1992.

[75] Treseder, Phil, 1997.

[76] Shier, Harry, 2001.

[77] Lundy, Laura, 2007.

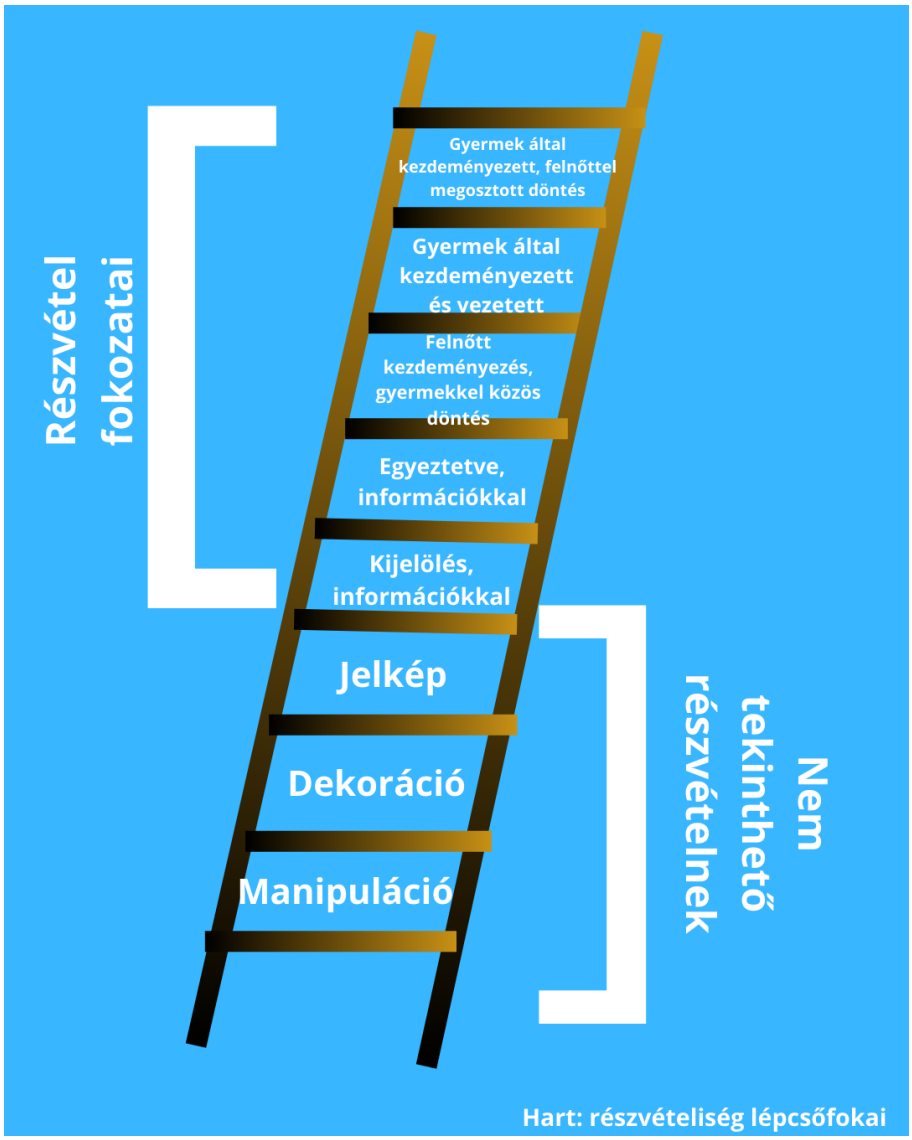

2. számú ábra, Roger Hart: a részvételiség lépcsőfokai[78]

Rogert Hart létra-hasonlattal élt, amikor a gyermekek projektekben való részvételét elemezte.[79] Három olyan „lépcsőfokot” tüntetett, melyeket nem tekintett részvételnek, öt „fokozatot” pedig a részvételiség lépcsőfokaiként jelölt meg a 2. számú ábra szerint. Ugyanakkor a publikáció 2007-es revíziójakor Hart hangsúlyozta, hogy nem szeretett volna ezzel a modell-struktúrával kötött hierarchikus rendszert felvázolni.[80] Fontos kiemelni, hogy a létra-hasonlat projektszemléletű, más viszonyokban való alkalmazásakor erre mindenképpen érdemes tekintettel lenni. Megalkotásakor inkább kritikai

[78] Készült a szerző maga által készített illusztrációja alapján.
[79] Bár álláspontom szerint a publikáció mentén kialakult modell túlmutat a projekthez kötöttségen.
[80] Hart, Roger A., 2008. 24. o.

perspektíva kialakítására törekedett, mintsem lépésről-lépésre alkalmazandó modell megteremtésére.[81]

Hart elméletének lényege, hogy az alsó három lépcsőfokot nem tekinti érdemi részvételnek, ezek bizonyos fokú, a felnőttek részéről tanúsított cselekvésekből indulnak. A manipuláció helyezkedik el a legalsó fokon: ebben az esetben a felnőtt cselekvésre hívja gyermeket, de nem ad neki hozzá kellő minőségű vagy mennyiségű információt, így a végén a gyermek valójában nem saját döntését hozza meg, hanem a felnőtt által kijelölt keretek között választ egy opciót. Ez a szemlélet vagy megoldás azért rendkívül káros, mert teljes mértékben figyelmen kívül hagyja a gyermek képességeit, nem tartja kvázi érdemesnek a gyermeket arra, hogy az információk teljes birtokában képes lesz a számára megfelelő döntést meghozni.[82] A manipulációra példaként hozza továbbá, amikor a gyermekek nem kapnak visszajelzést a véleményükről, annak további sorsáról, döntésre befolyásolt szerepéről.[83]

A dekorációként való szerepeltetés, a gyermek „biodíszletként" való felhasználása értelmezésében csupán annyival esik pozitívabb megítélés alá, mint a manipuláció, mert a felnőtt ebben az esetben nem tesz úgy, mintha a gyermek érdemi résztvevője lenne az adott eseménynek. A gyermek feladata az, hogy segítsen egy adott ügyet, de fel sem merül, hogy véleménye alapján hoznának döntést.[84]

A jelképes lépcsőfok azért érdekes, mert a gyermek ugyan elmondhatja véleményét, de ennek tényén felül nem igazán alakíthatja az alapvető témát vagy a megszólalás tárgyát. A felszólalás lehetősége tehát biztosított, de valójában inkább teljesítendő feladatot jelent, mintsem véleményük tényleges megismerését szolgálja.[85]

Hart a valódi részvételhez sorolja az ún. kijelölést, melyhez információkat biztosít a felnőtt. Ennek lényege, hogy bár felnőtt kezdeményezésről van szó, az alábbi elemek teljesülnek:

- a gyermekek értik annak célkitűzéseit,
- tudják, ki döntött az ő bevonásukról és miért,
- érdemi szerepük van,
- a feltételek tisztázását követően önként vállaljak a részvételt.[86]

[81] Ua. 21. o.
[82] Bánszegi Zsuzsa, 2009. 6-7.o.
[83] Hart, Roger A., 1992. 9. o.
[84] Uo.
[85] Uo.
[86] Ua. 11. oldal

Ettől való továbblépés, amikor a projekt lefolytatása során a gyermekek véleménye is számít, értik a működési folyamatait is és az információkon túl egyeztetnek is velük.[87] Látható, hogy a fokozatok a döntéshez való jog gyakorlása alapján különülnek el, így amikor a felnőtt kezdeményezést a folyamatban a gyermekkel való közös döntés követi, úgy a klasszikus gyermek-felnőtt hatalmi viszony megbomlik és a gyermekjogi szemlélet is érvényesülhet. Amikor pedig a kezdeményezési jogkör is átkerül a gyermekhez, ott további hatalmi elem oldódik fel. Ha a gyermek kezdeményezi és vezeti a saját maga által kigondolt projektet, ott továbbra is jelen van ugyan a felnőtt, de már csak a teret biztosítja a megvalósításhoz. Álláspontom szerint itt még mindig észlelhető a felnőtt kontroll, ez csak abban az esetben szűnik meg teljes mértékben, amikor a felnőttel való közös döntés már csak lehetőség a gyermek részére a saját maga által kezdeményezett és vezetett projektben.[88] Itt érzékelhető, hogyan változnak a viszony szereplőinek a feladatai: a felnőtt gyermekkel való döntésétől a szerepek átfordulnak a gyermek felnőttel való döntésére (power-shift), ezzel érve el a részvétel gyermekjogi szempontból rendkívül ideális fokát.

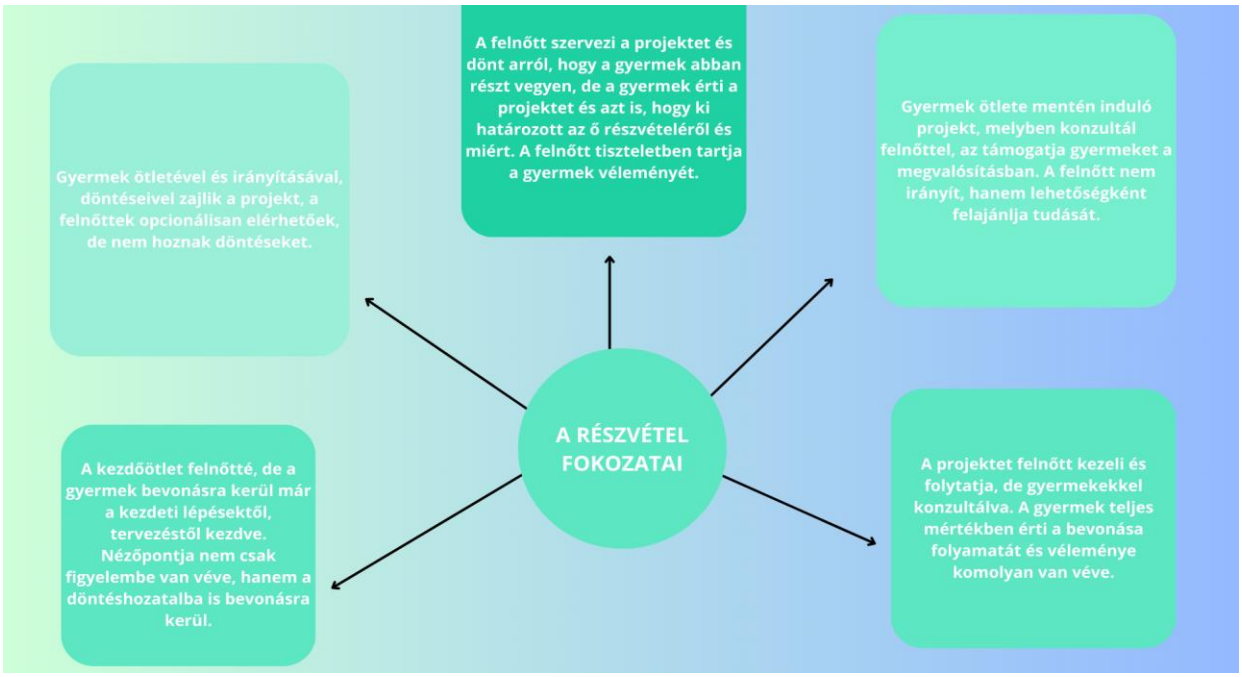

3. ábra, Phil Treseder: a részvétel fokozatai[89]

[87] Ua. 12. o.
[88] Hart, Roger A., 1992. 14. o.
[89] Készült a szerző idézett művében foglaltak, illetve az alábbi publikáció felhasználásával: Ramey, Heather & Lawford, Heather & Vachon, Wolfgang, 2017. 38-60. o.

A Phil Treseder által felvázolt modell érdekessége, hogy megbontja Hart merevnek, kötöttnek érzékelhető létra-modelljét, és a különböző fokban megvalósuló részvételhez nem kapcsol szükségképpen hierarchiát vagy követni való sorrendet.[90] A projektszemléletet továbbra is megtartotta, hangsúlyozva, hogy a résztvevők bármely ponton megkezdhetik a gyermek részvételének megvalósítását, ugyanakkor fontos, hogy ne legyen korlátja a döntésekbe való bevonásuknak.[91]

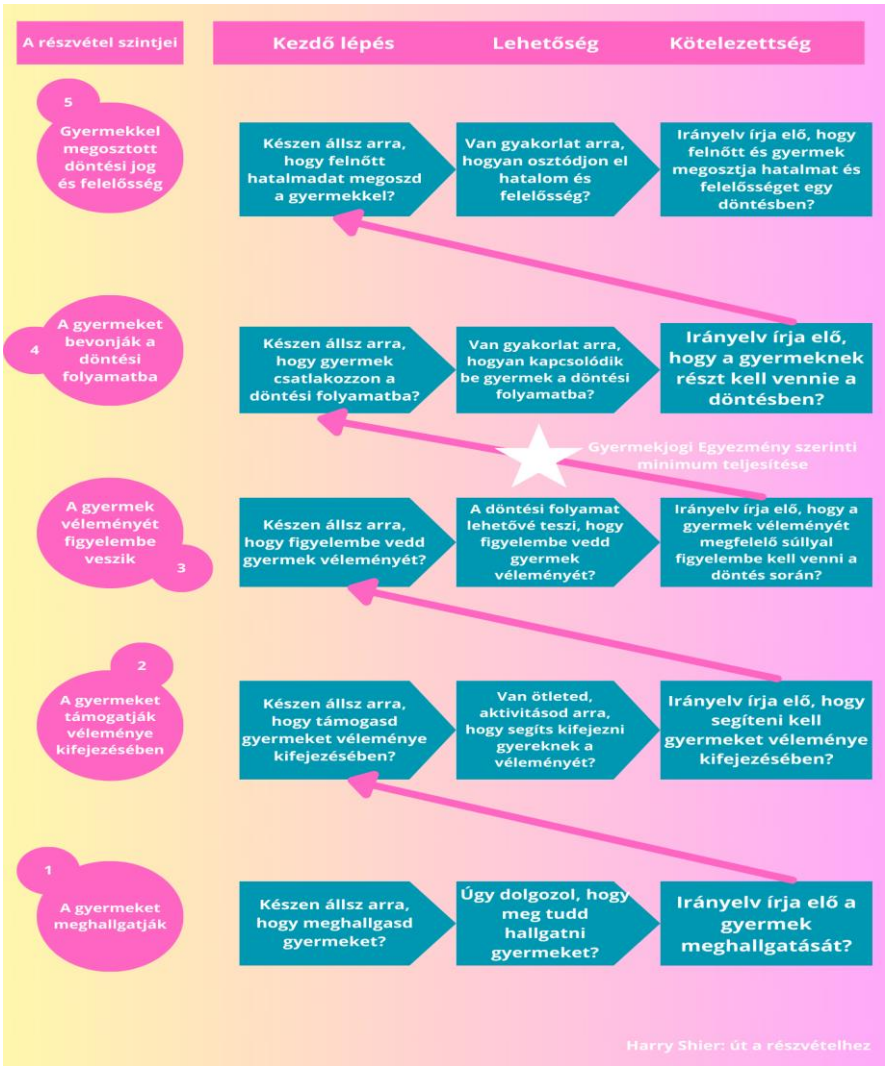

4. ábra, Harry Shier: út a részvételhez[92]

[90] Citizens, Youth, Online – Participation models, 2. kiadás, 2012, 7. o.. Online hozzáférhető: https://www.nonformality.org/wp-content/uploads/2012/11/Participation_Models_20121118.pdf (2026.05.01.)

[91] Uo.

[92] Készült a szerző idézett művében foglaltak, illetve az alábbi publikáció felhasználásával: Ramey, Heather & Lawford, Heather & Vachon, Wolfgang, 2017. 38-60. o.

Harry Shier modellje egymásra logikailag épülő 15 kérdésből álló kérdéssort jelent, melynek céljaként is jelölte a szerző, hogy az Hart modellje mellett kiegészítő segítséget jelentsen a gyakorlati szakembereknek.[93] A gyermek részvételének öt szintjét határozza meg, melyekhez kezdeti lépéseket, lehetőségeket és kötelezettségeket fogalmaz meg, a 3. számú ábrán látható módon.

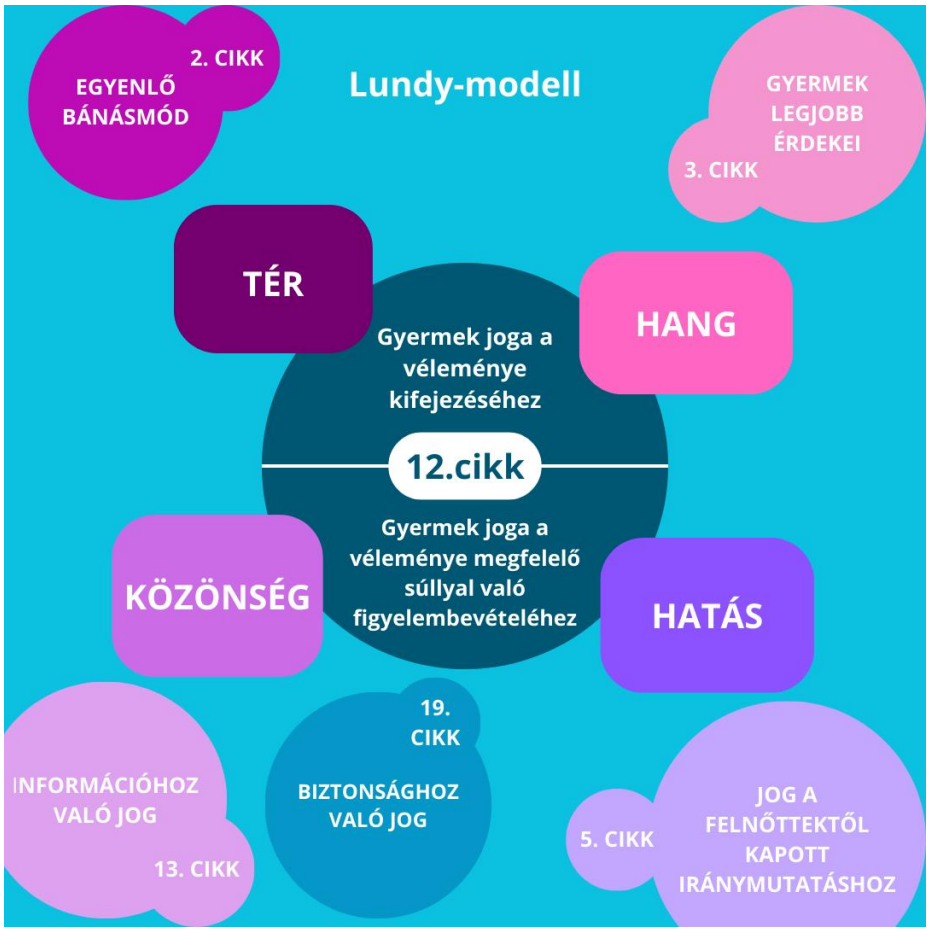

5. ábra, Laura Lundy modellje[94]

Laura Lundy 2007-es tanulmánya a mai napig a legismertebb és leggyakrabban hivatkozott gyermekrészvételi modell a nemzetközi szakirodalomban. A 12. cikk szerinti gyermekjog koncepcióját dolgozta ki, hangsúlyozva: az, hogy a gyermek hallatja hangját és véleményét, az nem felnőtt által adott lehetőség, hanem kötelező jogi norma és gyermekjog.[95]

[93] Shier, Harry, 2001. 109. o.

[94] Készült a szerző művében foglaltak, illetve az alábbi illusztráció felhasználásával: https://eu-for-children.europa.eu/about/lundy-model_en (2026.05.01.)

[95] Lundy, Laura, 2007. 931. o.

A 12. cikk 1. pontjának két eleme van, ez a gyermek joga, hogy kifejezze véleményét, illetve hogy azt megfelelő súllyal figyelembe is vegyék. Ennek megfelelő érvényesülése ugyanakkor nem választható el más gyermekjogoktól, így a további, a gyermekrészvétel megvalósulása szempontjából releváns további cikkeket is jelöli a 4. számú ábra. Lundy koncepciója abban egyedi, hogy négy elemet jelöl meg, melyek ahhoz szükségesek, hogy érdemi gyermekrészvétel valósulhasson meg. A vélemény kifejezéséhez a gyermeknek térre és hangra van szüksége. A tér megadásával lehetőséget kap arra, hogy elmondja véleményét, míg a hanghoz az is szükséges, hogy véleménye kifejtésében is segítsék, facilitálják, amennyiben az szükséges.[96] A gyermek véleményének megfelelő súlyú figyelembe vételéhez pedig közönségre és hatásra van szükség. Fontos, hogy a gyermek által kifejezett vélemény meghallgassák (közönség) és megfelelően cselekedve képes legyen elérni a gyermek által – is – kívánt hatást. Mindezek egyidejűleg, ebben a formában valósítják meg a megfelelő gyermeki részvételt, amennyiben teljesülnek.[97]

g) A 3. cikk és a 12. cikk egymást kiegészítő jellege, komplementer szerepük

A Gyermekjogi Bizottság a 12., illetve a 14. számú Átfogó Kommentárban is részletesen elemezte a két gyermekjog és egyezményes alapelv közötti összefüggéseket és a két intézmény ún. komplementer szerepét.[98] A 14. számú kommentár többször említi, mint az érdekvizsgálat elemét, illetve garanciális lépést is, hiszen a gyermek legjobb érdekeinek figyelembevétele magában foglalja álláspontjának meghallgatását és annak tiszteletét is. A 3. cikk célja, hogy a gyermek érdekei érvényesüljenek, míg a 12. cikké az, hogy ebben a folyamatban a gyermek miként tud érdemi résztvevő lenni. A komplementer szerephez kapcsolódhat egy harmadik, az Egyezmény 5. cikkében foglalt gyermekjog is, hiszen a gyermek képességeinek fejlődésével az érdekvizsgálat esetében is egyre nagyobb súllyal kell figyelembe venni a véleményét. A 12. számú Átfogó Kommentár pedig le is szögezi: a gyermek

[96] Ua. 933. o.
[97] Uo.
[98] 14. számú Átfogó Kommentár IV. fejezet B. 3. pont

legjobb érdekeinek koncepciója nem alkalmazható megfelelően anélkül, hogy a 12. cikkben foglaltakat ne érvényesítették volna.[99]

5. A gyermekjogi szemlélet alapvetései, összegző gondolatok a jövőre nézve

A tanulmányban foglaltak áttekintését követően álláspontom szerint három alapvetés is megfogalmazható a gyermekjogi szemlélet mélyebb megértéséhez.

Egyrészt a gyermekek jogainak szükségleteken alapuló jellege a történeti kontextusban is egyértelműen felismerhető volt, a védelem, gondoskodás, biztonság, mint cél pedig erőteljesen megjelenik a Gyermekjogi Egyezmény 3. cikkében, alapelvi rendelkezésként. A szükségletalapú megközelítés gyakorlati alkalmazásához azonban álláspontom szerint egyértelműen el kell rugaszkodnunk a kötött jogi keretek közül és gyermekjogi kérdésekben nyitnunk kell például a pszichológia és a pedagógia tudományterülete felé.

Másrészt, ezek a szükségletek – a Gyermekjogi Bizottság értelmezésével összhangban – minden esetben egyedileg, az adott gyermek vagy gyermekcsoport, illetve helyzet kontextusában vizsgálandóak és értékelendőek, súlyozandóak. Tehát nincs a gyermeki érdekeknek meghatározott listája és hierarchiája, ebben a körben pedig érdemes ismételten utalni a gyermekek egyedi, aktív jogalany voltára is.

Harmadrészt már a gyermekjogi jogfejlődés hajnalán is megfigyelhető volt a gyermekek kibontakozó képességeire való fokozott figyelem. A kibontakozó képességek fejlesztése elsősorban a szülő joga és felelőssége, ugyanakkor a gyermek személyiségfejlődésére – így pedig készségeire is – hatnak más, a mezo-, exo-, makro-, illetve kronorendszerből őt érő ingerek is. Ezekben a rendszerekben pedig kiemelt jelentősége van a gyermek részvételének is. Ennek mint folyamatnak, gyakorlatnak az értelmezésére számos szakember vállalkozott, megteremtve ezzel a gyermekrészvételi modelleket. A kibontakozó képességekre és a gyermekjogi szemléletre visszautalva záró gondolatként Laura Lundy modelljéhez nyúlnék vissza: ahhoz, hogy a gyermek érdemben bevonódjon az őt közvetlenül vagy közvetetten érintő döntésbe, akár az őt körülvevő felnőttek, akár az állam oldaláról további intézkedések

[99] 12. Átfogó Kommentár 18. oldal 74. pont

szükségesek. Ugyanis önmagában annak biztosítása, hogy a gyermek megnyilvánuljon, csak az egyik elem. A gyermekjogi szemlélet álláspontom szerint az ún. *meaningful participation*-t is jelenti, azaz a gyermeknek megfelelő információ, tér és befogadó hallgatóság is szükséges, ezeknek köszönhetően a véleménye valódi befolyást tud gyakorolni. Amennyiben ezeket az alapvetéseket értően használjuk akár kritériumként, értékelési szempontként, úgy álláspontom szerint segíthetnek gyermekbaráttá, a Gyermekjogi Egyezmény szellemiségével összhangban állóvá tenni a gyakorlatokat, a rendszereket és a döntéshozatali folyamatokat is.

Felhasznált irodalom

Bánszegi Zsuzsa: Fiatalok társadalmi részvétele. Foglalkoztatási és Szociális Hivatal – Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat, Budapest, 2009.

Becker, Jo: The Evolution of the Children's Rights Movement. In: Jonathan Todres, Shani M. King (szerk.): The Oxford Handbook of Children's Rights Law, Oxford Handbooks, 2020. online kiadás, DOI: https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190097608.013.3

Bene Béla (szerk.): Gyermek- és Ifjúságvédelem. 1989. 3. sz.

Bokorné Szegő Hanna: A gyermek védelme a nemzetközi jogban. *Jogtudományi Közlöny* 1979. 23. sz.

Brofenbrenner, Urie: Ecological models of human development. In International Encyclopedia of Education, Vol. 3, 2nd Edition (1994) Oxford: Elsevier

Citizens, Youth, Online – Participation models. 2. kiadás, 2012. – online információs anyag

Dr. Lux Ágnes: A gyermekjogi mozgalom fejlődése és az európai független gyermekjogi intézmények összehasonlító perspektívában. Doktori értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Politikatudományi Doktori Iskola, Budapest, 2018. DOI: https://doi.org/10.15476/ELTE.2018.060

Dr. Farkas Katalin – Dr. Lajkó Lajosné: Gyermeki jog a boldogsághoz. *Pedagógiai Tükör* 3. Szolnok, 1989.

Dr. Kiss Éva: A gyermekek jogairól szóló Egyezmény és a magyar jogrend. *Magyar Jog*, 1991. 12. sz.

Gal, Tali: Child Victims and Restorative Justice: A Needs-Rights Model. 2011, Oxford University Press. DOI: https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199744718.001.0001

Gal, Tali: An Ecological Model of Child and Youth Participation. "An ecological model of child and youth participation." Children and Youth Services Review 79, 2017. DOI: https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.05.029

Gal, Tali: A Socioecological Model of Children's Rights. In: Jonathan Todres – Shani M. King (szerk.): The Oxford Handbook of Children's Rights Law. Oxford Handbooks, 2020. online kiadás, DOI: https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190097608.013.7

Gárdos Attila – Vajda Éva: A gyermek jogainak védelme a nemzetközi jogban. Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon 1993. (Főszerkesztő: Trencsényi László) Gyermekérdekek Magyarországi Fóruma Budapest, 1994.

Hammarberg, Thomas: The UN Convention on the Rights of the Child – and How to Make It Work. *Human Rights Quarterly* 1990. 12. sz. DOI: https://doi.org/10.2307/762167

Hart, Roger A: Children's Participation, From tokenism to citizenship. Innocenti Essay No.4, UNICEF, 1992.

Hart, Roger A: Stepping Back from 'The Ladder': Reflections on a Model of Participatory Work with Children. Participation and Learning, 2008. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4020-6416-6_2

Herczog Mária (szerk.): Kézikönyv a Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához. UNICEF, 2007; magyar kiadás: Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület, 2009.

Herczog Mária: A gyerekek fokozott védelmének szükségessége. *Kriminológiai Közlemények* 70., 2011.

Lansdown, Gerison: The evolving capacities of the child. Florence, Italy: UNICEF Innocenti Research Centre: Save the Children, 2005.

Legislative History of the Convention ont he Rights of the Child, Vol. 1. – Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2007.

Lundy, Laura: 'Voice' is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. British Educational Research

Journal Vol.33, No.6, 2007. DOI: https://doi.org/10.1080/01411920701657033

Lukács Tibor (szerk.): A gyermekek jogai a Magyar Népköztársaságban. Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1979.

Németh Barbara: Children's Participation in Parent-Child Decision-Making. Doktori értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pszichológiai Doktori Iskola, Budapest, 2025. DOI: https://doi.org/10.15476/ELTE.2025.118

Treseder, Phil: Empowering Children & Young People: Training Manual: Promoting Involvement in Decision-making, Save the Children Fund (Great Britain), Children's Rights Office, 1997.

Ramey, Heather & Lawford, Heather & Vachon, Wolfgang: Youth-Adult Partnerships in Work with Youth: An Overview. Journal of Youth Development. 12., 2017. DOI: https://doi.org/10.5195/jyd.2017.520

Shier, Harry: Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. Children and Society Vol. 15, 2001. DOI: https://doi.org/10.1002/chi.617

Vajkai Júlia Éva: Népnevelés a gép századában. (Dr. Imre Sándor előszavával) Studium Főbizománya, Budapest, é.n.

Dr. Faragó Ambrus (ORCID-azonosító: 0009-0009-1391-8607)
ELTE ÁJK Polgári Eljárásjogi Tanszék
Témavezető: Dr. Völcsey Balázs István PhD egyetemi adjunktus

DOI: https://doi.org/10.55052/themis.2026.1.41

A jogcímhez kötöttség értelmezése az új Pp. szabályozása alapján

(Interpretation of the legal title based on the regulations of the new Civil Procedure Code)

Absztrakt

Az új Pp. hatályba lépésével a polgári perben a felperesnek jogállítást kell tennie, ennek keretében a keresetlevélben meg kell jelölnie az érvényesíteni kívánt jogot és annak jogalapját. Az új Pp. a korábbi perrendtartásokkal ellentétben és a jogcímhez kötöttségre vonatkozó szakmai vitát lezárva megteremtette a kereset jogcímhez kötött elbírálásának kötelezettségét. Az alperesi védekezés keretében csak az anyagi jogi kifogás előterjesztése jár jogállítással. Az alperesi védekezést tekintve így az anyagi jogi kifogáshoz kapcsolódóan lehet jogcímhez kötöttségről beszélni. A jogcímhez kötöttség tartalmára vonatkozóan a bírósági gyakorlatban és a szakirodalomban többféle megfogalmazás létezik. Ezek a meghatározások nem fedik le azt, amihez az új Pp. szabályai alapján a bíróság a jogcímhez kötöttség szerint kötve van. A tanulmány meghatározza a jogcímhez kötöttség tartalmát, azt, hogy a bíróság a jogcímhez kötöttség alapján mihez van kötve.

Kulcsszavak*:* jogcímhez kötöttség, jogállítás, érvényesíteni kívánt jog, jogalap, jogi minősítés

Abstract

With the entry into force of the new Civil Procedure Code, the plaintiff must assert a legal allegation in civil proceedings, specifying in the statement of right sought to be awarded and its legal basis. Contrary to previous rules of procedure and concluding the professional debate on the binding nature of legal titles, the new Pp. established the obligation

to assess claims based on legal titles. In the context of the defendant's defense, only the submission of substantive legal objections constitutes a legal claim. Thus, with regard to the defendant's defense, it is possible to speak of legal title in connection with substantive legal objections. There are several different formulations in court practice and in the literature regarding the content of legal title. These definitions do not cover what the court is bound to do under the new rules of the Civil Procedure Code in terms of legal title. The study defines the content of legal title and what the court is bound to do on the basis of legal title.

Keywords: *binding to legal title, legal allegation, right sought to be awarded, legal basis, legal classification*

1. Bevezetés

A Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: régi Pp.) alapján kialakult bírósági gyakorlatban nem érvényesült a jogcímhez kötöttség.[1] Erről a bírósági gyakorlatról a szakiordalomban kialakult vita alapján az új polgári perjogi kódex megalkotása során a kifejezett jogalkotói szándék arra irányult, hogy megszüntesse és elkerülje a jogcímhez kötöttség hiányából eredő jogalkalmazási bizonytalanságot. Ezért a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) megköveteli a perben érvényesíteni kívánt jog és annak jogszabályi alapjának a keresetlevélben történő feltüntetését [Pp. 170. § (2) bekezdés b) pont], továbbá megteremtette a keresetnek a jogállításban meghatározott jogcímhez kötött elbírálását.

A Pp. ezen új perjogi megoldásával kapcsolatban új kérdések is felmerülnek. Így például a szakirodalomban és a bírósági gyakorlatban a jogcímhez kötöttség tartalmának többféle meghatározásával lehet találkozni. Ezért indokolt tisztázni azt a kérdést, mihez is van kötve a bíróság a jogcímhez kötöttség keretében. A jelen tanulmány először röviden szól arról, hogy a Pp. alapján miből következik a jogcímhez kötöttség, majd sorra veszi, milyen meghatározássokkal, megfogalmazásokkal élnek a jogcímhez kötöttségre vonatkozó egyes álláspontok. Ez a kérdés nem pusztán elméleti, dogmatikai szempontból bír jelentőséggel, hanem a joggyakorlat szempontjából is, hiszen ez határozza meg, milyen jog alapján

[1] Kúria Gfv.30135/2023/12., Kúria Gfv.30531/2022/5., Kúria Pfv.20052/2022/9., Kúria Pfv.20188/2018/14., BH 2016.172,, Kúria Pfv.20.909/2012., Legfelsőbb Bíróság Gfv.IX.30194/2008., BH 2006.370. és.2/2010. (VI. 28.) PK vélemény 5.a. pontja

folyik és dől el a jogvita, és a feleknek minek fényében kell megtenniük a perfelvételi nyilatkozataikat.

A jelen tanulmány nem elemzi a régi Pp. alapján kialakult bírósági gyakorlatot és az akörüli szakmai vitát, valamint nem foglalkozik a jogcímhez kötöttséggel összefüggő egyéb kérdésekkel, így a jogállításra vonatkozó jogi problémákkal (például mi tekinthető szabályszerű jogállításnak). A jelen tanulmány csak szűken a jogcímhez kötöttség tartalmát tárgyalja, azt, hogy mire terjed ki a jogcímhez kötöttség, mihez van kötve a bíróság a jogcímhez kötöttség keretében. Emellett nem úgy jár el, hogy először általánosságban a jogcím fogalmát tisztázza, hanem a jogcímhez kötöttségből kiindulva ahhoz kapcsolódóan tárgyalja a jogcím kérdését.

2. A jogcímhez kötöttség és a jogállítás törvényi szabályozása

2.1. A Pp. a régi Pp. felfogásától eltérően a háromtagú pertárgyfogalom mellett kötelezte el magát. Ennek alapján a Pp. 170. § (2) bekezdés a)-c) pontjai értelmében a felperesnek a keresetlevélben fel kell tüntetnie a határozott kereseti kérelmet, és külön jogállítást és külön tényállítást kell tennie. Az alperes a Pp. 199. § (2) bekezdés ba) alpontja szerint anyagi jogi kifogást is előterjeszthet, és azt szintén a tényektől elkülönülő jogállítás mellett kell megtennie. Ezzel a jogalkotó voltaképpen formális jogcímhez kötöttséget vezetett be.[2] Ennek megfelelően a régi Pp. alapján kialakult bírósági gyakorlat nem irányadó, így az új Pp. tekintetében a Kúria a 1/2017. PJE határozata szerint a 2/2010. (VI. 28.) PK vélemény sem alkalmazható.

A jogcímhez kötöttségről a Pp. hatályba lépését megelőzően szakmai vita alakult ki. A vita lényegében akörül folyt, hogy a régi Pp. alapján érvényesülő bírósági gyakorlat – mely szerint a bíróság nincs kötve a felek által megjelölt jogszabályi rendelkezés szerint tett jogállításban foglaltakhoz –, helytálló-e és tartható-e.[3] A jogalkotó a jogcímhez kötöttség megteremtésével ezt a vitát feloldotta. A Pp. indokolása már hangsúlyozza is, hogy a jogcímhez kötöttség kérdésében kialakult vitát a külön jogállítás révén lezártnak tekinti.[4] Mind a szakirodalomban, mind a bírósági gyakorlatban is nyugtázták, azzal, hogy a törvény a keresetlevélben

[2] Varga 2018. 24.

[3] Haupt 2000. 605-616., Kovács 2003. 553-554., Bartha 2021. 83-84. (A vitáról itt részletesebben nem lesz szó, azt másik tanulmányban fogom tárgyalni.)

[4] Pp. részletes indokolás, 342. §

megköveteli a jogállítást, pontot tesz a jogcímhez kötöttség körében kialakult vita végére.[5]

A Pp. 2. § (2) bekezdése szerint a bíróság – törvény eltérő rendelkezése hiányában – kötve van a felek által előterjesztett kérelmekhez és jognyilatkozatokhoz. A Pp. 342. § (3) bekezdése értelmében pedig törvény eltérő rendelkezése hiányában az érdemi döntés nem terjedhet ki olyan jogra, amelyet a fél a perben nem állított. A Pp.-ben tehát a jogcímhez kötöttség két jogszabályhelyből is ered, azonban a háromtagú pertárgyfogalom alkalmazása folytán már csak a kérelemhez kötöttségből is ez következne. Erre bírósági állásfoglalások kifejezetten azzal utalnak is, amikor a jogcímhez kötöttség perjogi szabályát a Pp. 2. § (2) bekezdésében és a 170. § (2) bekezdés b) pontjában találták meg.[6] Így a felek nyilatkozatai oldaláról nézve a jogcímhez kötöttség alapvetően a rendelkezési elv, a kérelemhez kötöttség [Pp. 2. § (2) bekezdés] részeként értelmezhető, a bíróság tevékenységének oldaláról pedig az a túlterjeszkedés tilalmából [Pp. 342. § (3) bekezdés] következik.

A jogcímhez kötöttség voltaképpen a rendelkezési elv megnyilvánulása, a peres felek magánautonómiájának érvényesülése.[7] Ez a személyes autonómia az egész magánjogra jellemző felfogásból, a racionális, a maga sorsát rendezni képes ember képéből következik.[8] Ehhez az emberképhez a professzionális pervitel követelménye társul. Ennek a követelménynek az alapján a keresetlevél tartalmát illetően is magasabb követelmény fogalmazható meg.[9] A törvény szabályait, így a külön jogállítást is, a peres feleknek ehhez a fokozott felelősségéhez mérten alakította ki a jogalkotó.[10]

Érdemes azonban azt is hangsúlyozni, hogy nem önmagában a Pp. 2. § (2) bekezdéséből és/vagy a 342. § (3) bekezdéséből ered a jogcímhez kötöttség, hanem – a fent hivatkozott bírósági határozatokban foglaltaknak megfelelően is – a háromtagú pertárgyfogalmat bevezető jogszabályi rendelkezés, a Pp. 170. § (2) bekezdés b) pontjával együttesen teremtik azt meg.

2.2. Más vélemény szerint viszont – a Pp. miniszteri indokolására hivatkozva – a Pp. 342. § (3) bekezdésének szabályából ered a jogcímhez kötöttség.[11] Jogirodalmi álláspont szerint *„a 342. § (3) bekezdése*

[5] Bartha 2021. 94. és BH 2023.138
[6] BH 2025.272, Fővárosi Ítélőtábla 20.487/2023/5. és Győri Ítélőtábla Gf.20044/2022/8.
[7] Pp.-részletes indokolás, 342. § és Debreceni Ítélőtábla Pf.20585/2019/7.
[8] Kiss 2023. 552-553. és Fővárosi Ítélőtábla Pf.20363/2025/5.
[9] Ébner 2018. 645.
[10] Varga 2018. 24.
[11] BH 2023.138

egyértelműen kifejezi a jogcímhez-kötöttség elvének érvényesülését”,[12] ez a bekezdés „*rögzíti a jogcímhez-kötöttség elvét*”.[13] Ez arra utal, hogy a szerző alapvetően ezt tekinti a jogcímhez kötöttséget meghatározó törvényi rendelkezésnek. A Kúria egy ügyben szintén azt az álláspontot fejtette ki, hogy a Pp. 342. § (3) bekezdéséből következik a jogállításhoz kötöttség.[14]

2.3. A régi Pp. alkalmazása során a jogcímhez kötöttség nem érvényesült. Különböző álláspontok alakultak ki arról, hogy a bíróság mihez is volt kötve a régi Pp. alapján,[15] valamint hogy a jogcímhez kötöttségnek kellett volna-e érvényesülnie. A jogcímhez kötöttség szempontjából a lényegi eltérés a régi és az új Pp. között az, hogy a régi Pp. alapján a bíróság a felperesi tényelőadásból kikövetkeztetett jogcím alapján is elbírálhatta a jogvitát.[16] A jogirodalmi elemzések is így azonosították a bíróságok gyakorlatát, még ha azt többen kritikával is szemlélték.[17]

Az új Pp. azonban ezt nem teszi lehetővé, és azt követeli meg, hogy a bíróság a felperes (és alperesi jogállítás esetén az alperes) által, a tényektől különálló, az érvényesíteni kívánt jog alapját képező jogszabályi rendelkezést megnevező jogállításban foglaltakhoz kötve döntsön a keresetről.

A különálló határozott jogállítás kötelezővé tétele elsősorban a jogbiztonság biztosítását, a meglepetés-ítéletek elkerülését és a perkoncentráció elvének megvalósulását hivatott szolgálni.[18] Ez a kiszámíthatóság azonban nem csak a bíróság, hanem az alperes szempontjából is lényeges, hiszen így az alperes számára is ismert, milyen keretek között kell megtenni a perfelvételi nyilatkozatait, előadnia a védekezését.[19]

Érdemes röviden megemlíteni, hogy a régi Pp. alapján a jogcímhez kötöttség hiánya nem jelenthette azt, hogy a bíróság olyan eltérő ténybeli vagy jogi alapon hozhatta volna meg az érdemi határozatát, amiről a felperes nem kért döntéshozatalt.[20] A bírósági gyakorlat alapján mind a felperes által megjelölt jogszabályhely, mind a tények meghatároztak egy

[12] Völcsey 2019. 130.
[13] Völcsey 2019. 214.
[14] Kúria Pfv.21264/2024/10.
[15] Egyes álláspont szerint a bírósági döntés korlátját csak a petitum képezte (Puskás 2024, 170. §), más felfogás szerint a bíróságnak a fél által előadott tények által körülírt jogcímen kellett a jogvitát elbírálnia, ugyanakkor az előadott tényeket a kereseti kérelemtől eltérően nem állapíthatta meg (Kúria Pfv.21716/2016/6.). További megközelítés szerint bíróság az érvényesíteni kívánt joghoz is és az állított tényekhez is kötve volt [2/2010. (VI. 28.) PK vélemény, BH 2016.172].
[16] például Kúria Gfv.30135/2023/12., Kúria Gfc.30531/2022/5., Kúria Pfv.21716/2016/6.
[17] Haupt 2000. 605-616., Leszkoven 2009. 22-27., Lugosi 2010. 680., Virág 2013. 28.
[18] Balog 2017. 582.
[19] Gadó 2000, 22. és Haupt 2000, 607.
[20] Például Kúria Pfv.21716/2016/6., Kúria Pfv.21259/2022/15., Kúria Pfv.20408/2014., ÍH 2011.75)

jogcímet. A bíróság a tények által meghatározott jogcímtől nem térhetett el.

A Pp. 2. § (2) bekezdése és 342. § (3) bekezdése alapján tehát – törvényi kivételektől eltekintve – a peres eljárás teljes tartamában a jogcímhez kötöttség érvényesül. Ebben a bíróságok és a szakirodalom álláspontja egységes. Abban viszont, hogy a bíróság ténylegesen mihez is van kötve, az új Pp. tekintetében is többféle felfogást, megfogalmazást találunk. Sőt, a különböző megfogalmazások gyakran egyazon bírósági határozatban vagy jogirodalmi művön belül párhuzamosan is megjelennek.

3. A jogcímhez kötöttség tartalmára vonatkozó megfogalmazások

A jogcímhez kötöttség tartalmának meghatározásához abból lehet kiindulni, milyen meghatározások születtek magára a jogcímhez kötöttségre, akár a jogirodalomban, akár a joggyakorlatban. Emellett ki lehet indulni abból is, hogy a jogcím fogalmára vonatkozóan milyen felfogások léteznek, és ebből lehet következtetni a jogcímhez kötöttség jelentésére.

Tekintettel arra, hogy a Pp. nem használja a jogcímhez kötöttség fogalmát, és a jogcím fogalmát a jogcímhez kötöttséggel összefüggésben sem tartalmazza, annak jelentését a különböző álláspontok összevetése alapján lehet kibontani. Ezek alapján a jelen tanulmány a különböző meghatározások áttekintése után tárgyalja a jogcímhez kötöttség lehetséges jelentését.

3.1. Már a Pp. koncepciója is azt a felfogást pártolta, hogy a bíróság a rendelkezési elvből és a tárgyalási elvből eredően egyaránt kötve legyen a tény- és a jogállításokhoz.[21] A törvény pedig már kötelezővé tette az érvényesíteni kívánt jognak, az igény anyagi jogi jogalapjának az egyértelmű nevesítését, így a keresetlevélben meg kell jelölni, *„melyik felperes, melyik alperessel szemben milyen jogalapon, milyen jogot kíván érvényesíteni*".[22] Erre alapozva fogalmazta meg a törvény indokolása, hogy a bíróság a *fél által érvényesített joghoz* kötve van,[23] és ebből következően a bíróság nem dönthet olyan jogalapon, amely eltér a fél által esetlegesen tévesen tett jogállításától. Erre akkor sem kerülhet sor, ha az eltérő jogot az állított és bizonyított tények egyébként megalapoznák.[24]

[21] Az új Polgári Perrendtartás koncepciója, 2015. 46.
[22] Pp. részletes indokolás, 170. §
[23] Pp. részletes indokolás, 342. §
[24] Pp. részletes indokolás, 342. §

Az érvényesített jog feltüntetése – a felperes jogállítása – döntő jelentőségű, mert ahhoz a bíróság kötve van.[25] Bírósági álláspontok szintén azt hangsúlyozzák, hogy az új Pp. 342. § (3) bekezdése alapján a bíróság a fél által érvényesített joghoz is kötve van.[26] Több határozat azonban azt is kimondja, hogy a bíróság a felperes által a keresetben megjelölt jogalaptól nem térhet el. Egy bírósági határozat az elvi tartalomként kiemelt részében szintén úgy fogalmaz, hogy a bíróság a felperes által érvényesített joghoz kötve van, ugyanakkor az indokolásban már azt is említi, hogy a „megjelölt jogalaphoz is kötve van".[27] A BH 2022.332. számú határozatban a bíróság úgy foglalt állást, hogy a bíróság a fél által érvényesített joghoz is kötve van, ezért jogszabálysértő az érvényesített jogtól eltérő jogalapon meghozott keresetnek helyt adó döntés.[28] Ehhez hasonló megfogalmazás szerint a bíróság az érvényesített joghoz kötve van, és nem dönthet olyan jogalapon, mely a fél jogállításától eltér.[29] Számos bírósági határozat a jogcímhez kötöttséggel kapcsolatban csak az érvényesíteni kívánt joghoz kötöttségről beszél.[30]

A jogcímhez kötöttség értelmében az érdemi döntés nem terjedhet ki olyan jogra, melyet a fél nem állított.[31] Másik álláspont a *„Pp. 342. § (3) bekezdése szerinti joghoz kötöttség*"-ről beszél.[32] Egy bírósági álláspont szerint pedig a Pp. 342. § (3) bekezdése kimondja a fél által megjelölt joghoz való kötöttséget is, azaz az úgynevezett jogcímhez kötöttséget.[33] A bíróság tehát az érdemi döntésében a fél által állított joghoz is kötve van.[34] Ebből az általános megfogalmazásból („jog") arra lehet következtetni, hogy a jogcímhez kötöttség alatt leginkább az érvényesíteni kívánt/keresettel érvényesített jogot lehet érteni, mert a Pp. 342. § (3) bekezdésére való utalás a keresettel érvényesített jogot takarja.

További álláspont ugyanakkor többnyire azt a megfogalmazást használja, hogy a bíróság az egész peres eljárás alatt az *érvényesíteni kívánt joghoz* kötve van.[35] Az egyik Pp.-kommentár ugyanakkor olyan állítást is tesz, mely szerint az új Pp. tükrében nem tartható az az álláspont, hogy a bíróságnak

[25] Parlagi 2025. 170. §
[26] BH 2023.138 és Kúria Pfv.21.302/2022/6.
[27] BH 2023.129
[28] BH 2022.332
[29] Kúria Pfv.20806/2024/5., Debreceni Ítélőtábla Pf.20259/2022/6. és Debreceni Ítélőtábla Pf.20244/2022/5.
[30] Fővárosi Ítélőtábla Pf.20213/2021/7., Fővárosi Ítélőtábla Pf.20346/2022/4., Fővárosi Ítélőtábla Pf.20691/2021/6. és Fővárosi Ítélőtábla Pf.20458/2021/6.
[31] Puskás 2024. 170. §
[32] Wopera 2021. 724.
[33] Debreceni Ítélőtábla Gf.30005/2020/6.
[34] Kúria Gfv.30409/2023/4.
[35] Orosz 2024. 342. §

lehetősége lenne a „*kereset eltérő jogalapon történő elbírálására*”. Majd azt is megállapítja, hogy a bíróság a jogállításhoz kötve van.[36]

Az egyik bírósági állásfoglalás kifejezetten a régi Pp.-vel való összevetés alapján beszél arról, hogy a régi Pp. alkalmazása során kialakult bírói gyakorlattól eltérően a Pp. alapján a bíróság a felperes által megjelölt jogcímhez (jogalaphoz) kötve van, és nem adhat helyt a keresetnek olyan jogalapon, amelyet a fél nem állított.[37] A bíróság saját döntése alapján nem alapíthatja a döntését a *felek által nem állított jogalapra.*[38] Olyan jogalapon, melyre a felperes nem alapította a keresetét, a bíróság nem hozhat döntést.[39] A Kúria a Pfv.I.20.724/2020/11. számú határozatában szintén ezt hangsúlyozza (bár az egyik törvénykommentár szerint ez a határozat azt állította, hogy a bíróság a fél által érvényesített joghoz kötve van,[40] azonban ilyen megfogalmazás a határozatban nem szerepel). Másik törvénymagyarázat is a jogalaphoz kötöttség szabályáról beszél,[41] valamint arról, hogy a Pp. egyértelműen a jogalaphoz („jogcímhez”) kötöttség talaján áll.[42] A bíróság tehát nem dönthet olyan jogalapon, amely eltér a fél jogállításától.[43] Ehhez hasonló vélemény a jogcímhez kötöttség kapcsán azt fogalmazta meg, hogy ha jogot állítani a jogalap megjelölésével lehet, akkor ez azt jelenti, hogy más jogalapon (jogcímen) nem lehet megítélni a felperes keresetét.[44] Eszerint is a jogcímhez kötöttség jogalaphoz kötöttségként írható le. Még egy, a Pp. hatálybalépést megelőzően kifejtett állásfoglalás szerint pedig a joghoz kötöttség szigorú elfogadása és érvényesülése „*lényegében a jogszabályhoz való kötöttséget eredményezi*”.[45]

A Pp. kizárja azt, hogy a bíróság határozza meg, hogy a jogvitát mely anyagi jogi jogszabályi rendelkezés alapján kell elbírálni, mert azt a félnek kell meghatároznia, mely jogalapon, milyen anyagi jogi jogszabályi rendelkezés alapján kér jogvédelmet.[46] A felperes kereseti kérelmének elbírálásakor elengedhetetlen annak rögzítése, hogy a felperes milyen jogcímen, azaz mely jogszabályi hivatkozás alapján terjeszt elő keresetet.[47]

---

[36] Puskás 2024. 170. §
[37] Kúria Gfv.30088/2024/10.
[38] Kúria Pfv.21264/2024/10.
[39] Fővárosi Ítélőtábla Pf.20517/2025/9.
[40] Orosz 2024. 342. §
[41] Wallacher 2017. 351.
[42] Wallacher 2017. 362.
[43] Balog 2017. 582.
[44] Köblös 2017. 25.
[45] Pákozdi 2015. 84.
[46] Fővárosi Ítélőtábla Gf.40115/2024/6.
[47] Debreceni Ítélőtábla Mf.50051/2022/9.

A felülvizsgálati eljárás kapcsán pedig az egyik kommentár azt emeli ki, hogy a jogcímhez kötöttségből eredően a Kúria a fél által megjelölt és a jogerős ítéletben rögzített jogcímhez kötve van, ezért a *felek jogviszonyát nem minősítheti át.*[48] Ebből az álláspontból az tűnik ki, hogy a jogcím fél általi meghatározását jogi minősítésként fogta fel. Ez a felfogás a jogirodalomban és a joggyakorlatban máshol is megjelenik.[49]

Egy további álláspont úgy is fogalmaz, hogy a keresethez és az ellenkérelemhez kötöttség, a fél *jogállításához való kötöttséget* is jelenti.[50] A Kúria több ügyben azt állapította meg, hogy a Pp. 342. § (3) bekezdése a jogállításhoz való kötöttséget rögzíti.[51] További kúriai álláspont szerint is a bíróság a Pp. 342. § (1) és (3) bekezdése értelmében a kérelemhez és a jogállításhoz van kötve.[52] A bíróság nem terjeszkedhet a felperes jogállításán túl, csak a jogállítás keretei között bírálhatja el a keresetet.[53] A bíróság tehát a felperesek jogállításához kötve van, ezért nem vizsgálhatja, hogy a felperes igénye más anyagi jogi jogszabály rendelkezése alapján alapos lehet-e.[54] A bíróság azáltal, hogy kötve van a felperes jogállításához, a keresetet csak azon a jogalapon, anyagi jogi jogszabályon alapulóan bírálhatja el, amelyet a felperes megjelölt.[55] Más megfogalmazás szerint a bíróság csupán a kereseti jogállításhoz van kötve, a kifejtett jogi érvekhez azonban nem.[56]

További megfogalmazásban a bíróság a „*keresetben megjelölendő joghoz, mint perbeli jognyilatkozathoz kötöttség kérdését tisztázta: ahhoz a bíróság kötve van*".[57] A szerző szerint ugyanakkor a jognyilatkozathoz kötöttségnek [régi Pp. 3. § (2) bekezdés és Pp. 2. § (1) bekezdés] a bírói gyakorlatban a felek által érvényesített joghoz kötöttségként való azonosítása nem igazolt teljes mértékben.[58]

3.2. Az egyik Pp.-kommentár különösképpen figyelmet érdemel, mert a jogcímhez kötöttség szinte minden megfogalmazását felvonultatja. A kommentár kiemeli, hogy a vonatkozó felfogások a jogcímet többnyire az érvényesíteni kívánt joggal azonosították, minthogy a bíróság a régi Pp.

[48] Gelencsér 2024. 405. és 424. §
[49] Lugosi 2010. 676. és Molnár 2009. 131., valamint BH 2012.288, Kúria Gfv.30531/2022/5., Kúria Pfv.20197/2024/4.
[50] Balog 2017. 582.
[51] BH 2023.298 és Kúria Pfv.20404/2024/4.
[52] BH 2024.184
[53] Fővárosi Ítélőtábla Pf.20517/2025/9.
[54] Fővárosi Ítélőtábla Gf.40010/2024/5.
[55] Fővárosi Ítélőtábla Pf.20295/2025/8.
[56] Fővárosi Ítélőtábla Pf.20031/2023/5. és Fővárosi Ítélőtábla Pf.20101/2022/5.
[57] Virág 2024. 245.
[58] Virág 2024. 244.

alapján az érvényesíteni kívánt joghoz kötve volt.[59] Megemlíteni ugyanakkor, hogy egyes nézetek szerint a jogcím fogalmának alkalmazása inkább kerülendő,[60] és a kommentár maga is a jogcímfogalom elvetését tartja helyesnek.[61] Ezzel az állásponttal nincs egyedül a szakirodalomban, más szerzők szintén nem pártolják a jogcím, a jogcímhez kötöttség fogalmának használatát.[62]

A kommentár kifejezetten felhívja a figyelmet arra, hogy nem helyes, ha a jogállítást azonosítjuk a jogcím megjelölésével, azaz a jogi minősítéssel, mert a jog állítását eredményező logikai következtetésben a jogi minősítés megelőzi a *„minősített jog”* állítását. A kommentár érvelése szerint a jogállítás logikai művelet eredménye, a *„fél által állított jog önmagában nem létezik”*. A jog jogcímmel való állítása csak származékos, a felperes jogi minősítés eredményeként teszi meg a jogállítását.[63] Az eventualitás alapján lefolytatott per a fél minősítési kötelezettségével és jogcímhez kötöttséggel párosul.[64] Ily módon a fél jogi minősítése útján megejtett jogállításról beszélhetünk, ezért a jogállítás mikéntjének meghatározása a felperes jogi minősítését jelenti.[65]

A kommentárnak a perfüggőség kapcsán kifejtett érvelése szerint a jogi minősítés a kéttagú pertárgyfogalmat használó perrendben a keresetnek nem szükségszerű alkotóeleme, a felperes jogi minősítése a bíróságot nem is köti.[66] Az új Pp. alapján a jogi minősítés a jogalap által megjelölt jogállítás,[67] ugyanakkor az új Pp.-ben kötelező tartalmi elemmé vált érvényesíteni kívánt igény jogi minősítése tévesen tekinthető jogállításnak.[68] Ezekből az állításokból az a következtetés vonható le, hogy jogi minősítés alatt a jogalap értendő, így a jogcím jelentése a Pp. definíciója szerinti, jogszabályi rendelkezésként felfogott jogalap.

A jogcímhez kötöttség kapcsán – azt általánosságban, a különböző pertárgyfogalmak tükrében elemezve – azt is megállapítja, hogy a különböző álláspontok egyetértenek abban, hogy a bíróság az érvényesíteni kívánt joghoz kötve van.[69] Majd később arra a következtetésre jut, hogy az *„nem támasztható alá dogmatikailag semmivel, hogy a jogállításnak a*

[59] Ébner 2018. 626.
[60] Ébner 2018. 626.
[61] Ébner 2018. 627.
[62] Éless 2013. 223.; Parlagi 2013, 223. és Pákozdi 2015. 60.
[63] Ébner 2018. 627.
[64] Ébner 2018. 679.
[65] Ébner 2018. 645-646.
[66] Ébner 2018. 715.
[67] Ébner 2018. 715.
[68] Ébner 2018. 645.
[69] Ébner 2018. 626.

jogszabályhely megjelölésével kell megtörténnie, avagy a megjelölt jogszabályhelyhez a bíróság kötve lenne".[70]

A kommentár hangsúlyozza, hogy jogalkotó a különálló jogállítással azt kívánta elkerülni, hogy az alperes által a védekezése során figyelembe vett jogtól eltérő jogalapon ne szülessenek meglepetés-ítéletek.[71] Majd egy további megállapítás szerint a bíróság nem minősítheti át a kereset felperes által megjelölt jogalapját, ahhoz kötve van.[72] Később a felperes által megjelölt jogalaphoz kötöttség szabályának kérdéseiről szól a kommentár.[73] Azt is hangsúlyozza, hogy a bíróság a petitumhoz és a megjelölt jogalaphoz van kötve, a jogi érveléshez viszont nem.[74] Mindebből az következik, hogy a jogcímhez kötöttség folytán az elbírált jogalap csak az állított jogalap lehet, így a bíróság a jogalaphoz bizonyosan kötve van.

Más megfogalmazás szerint pedig az új Pp. a felperes minősítésén alapuló jogállításhoz való kötöttséget teremtette meg.[75]

3.3. A jogcímhez kötöttség jelentésére nem csak magának a jogcímhez kötöttségnek, hanem a jogcímnek a fogalmára vonatkozó felfogásokból is lehet következtetést levonni. Márpedig a jogcímhez kötöttség kérdésének tárgyalása nélkül, vagy azzal csak összefüggésben, maga a jogcím fogalma is gyakran előkerül mind a jogalkalmazásban, mind a jogirodalomban. A fogalom értelmezése vagy használata körében szintén többféle megközelítés érhető tetten, és a fogalom használata gyakran nem is következetes.[76]

A jogcím kérdése már a római jogban felmerült. A causa, mint jogcím fogalmát elsősorban a kötelmi joggal összefüggésben vizsgálták, de azon kívül is találkozhatunk vele. Az akarategyezés (pactum) a római jogban még nem eredményezett kötelező, kikényszeríthető megállapodást, azaz nem keletkeztetett kötelmet. Ami a megegyezést szerződéssé (contractus) tette, azaz „*perlési alappal látta el, az a civilis causa volt*".[77] Egy másik álláspont ehhez hasonlóan azt mondja, hogy a római jogban csak azok a megállapodások minősültek szerződésnek, melyek „*civiljogon alapuló keresettel (actio civilis) felruházottak. Azt az okot pedig, amely a peresíthetőséget megadja, mondjuk civilis causának*".[78] Az utóbbi álláspont okként nevezi meg a causát. Ebben az értelemben az állam által lehetővé

[70] Ébner 2018. 627.
[71] Ébner 2018. 645.
[72] Ébner 2018. 716.
[73] Ébner 2018. 722.
[74] Ébner 2018. 744.
[75] Ébner 2018. 716.
[76] Völcsey 2019. 129.
[77] Nótári 2013. 209.
[78] Benedek – Pókecz 2017. 279.

tett kereset (actio) adott okot az igény érvényesítésére, az adta meg a lehetőséget a jogérvényesítésre. Zlinszky János ehhez hasonlóan azt hangsúlyozta, hogy a római jogban – a *legis actio in sacramento in rem* perben – egy személy valamely dolog feletti jogát „causa" alapján, azaz *„jogilag értékelendő ok (jogcím) alapján követelhette*".[79] A római perben a római polgár azt állította, hogy neki egy adott dologhoz nem az ügyletből eredő, hanem államilag biztosított joga van (meum est ex iure Quiritium).

Ezek alapján egy személy a jogát a „ius"-ban keresendő normára, azaz *államilag elismert és kikényszeríthető normára* alapította. Ennek alapján a *jogcím a jogivá tett norma alapját, a „jogalapot"* jelentette. Az így felfogott jogalap lehetett pedig oka az igény érvényesítésének. Az egyik római jogi tankönyv több helyen is a jogcím és a jogalap fogalmát szinonimaként használja.[80]

Figyelembe kell venni ugyanakkor azt, hogy a római jog causa-fogalmából a modern európai, így a hazai jogrendszer jogcímfogalmára csak korlátozottan lehet magyarázatot nyerni. Az actiokban megnyilvánuló jogi lehetőséget nem lehet a jogszabályba foglalt jogi rendelkezésként felfogott jogalappal azonosnak tekinteni, hiszen a római jogban – a modern, kodifikált európai jogrendszerekkel ellentétben – nem egy jogszabályból eredő alanyi jogot lehetett érvényesíteni, hanem az állam által biztosított actiokban, peresíthetőségben nyilvánult meg egy személy valamilyen joga. A *ius* az ókori Rómában egyébként sem volt egyenlő az írott joggal, sőt maga az írott jog nem pusztán a jogalkotó szerv által tudatosan alkotott jogot foglalta magába, hanem az a társadalomban kialakult és jogivá alakult, azonban dokumentált normákat is jelentette.[81] Annyiban mégis közös a római és a mai európai jogrendszer, hogy az, ami lehetővé tesz egy magatartást, az államilag kikényszeríthető normából adódik.

A jogcím jogalapként (jogszabályi rendelkezésként) történő értelmezése a mai magyar jogban elterjedt felfogás. Haupt Egon például úgy fogalmazott, hogy a jogcím az érvényesíteni kívánt anyagi jogi rendelkezés.[82] Ez a megfogalmazás azonban összemossa az érvényesíteni kívánt jogot és a jogalapot, és úgy tűnhet, mintha a jogszabályi rendelkezés lehetne a kereset tárgya, és nem az érvényesíteni kívánt alanyi jog. A jogdogmatikáról szóló elemzésében pedig Szabó Miklós azt emelte ki, hogy a tárgyi jog hivatkozásként, igazolásként szolgál, és a "*jogom van*" vagy „*köteles vagy*" jogcímeként jelenik meg, és így a tárgyi jog hivatkozásként,

[79] Zlinszky 2001. 154.
[80] Földi – Hamza 2023. 170. és 320.
[81] Zlinszky 2001. 144. ÉS 184.
[82] Haupt 2000. 609.

igazolásként szolgál a jogosultsághoz.[83] A jogviszony fogalma értelmezésének kérdését taglaló tanulmányban pedig a szerzők a – döntően a 2/2010. (VI.28.) PK véleményben kifejtettek alapján – a jogcímet szintén konkrét jogszabályi rendelkezéssel, azaz a jogalappal azonosították.[84] Virág Csaba pedig azt emelte ki, hogy a régi Pp. szabályozási keretei között – alapvetően a bírók szocializációjában, oktatásában rejlő okok folytán – a *„jogcím és a jogalap szinonimaként kerül használatra*".[85] Pákozdi Zita a bírósági gyakorlat jogcímfelfogását áttekintve szintén úgy látta, hogy a bírósági határozatokban a jogcímet legtöbbször a jogalappal azonosították, azzal szinonim fogalomként használták.[86]

Egy bírósági határozat szerint a jogcím az anyagi jogi jogszabály normatív tartalmát pontosan kifejező jogcím.[87] Ebben a megfogalmazásban a jogcím a jogszabályi rendelkezés megnevezése, ami nem számszerűen, hanem szövegesen magára egy jogszabályhelyre utal. A jogalap nélküli gazdagodást tárgyaló bírósági határozatok a jogalapot és a jogcímet szintén szinonimaként használják.[88] A jogalap nélküli gazdagodás azonban kötelemteremtő, önálló jogcímként is megjelenik.[89] Mindemellett a régi Pp. alkalmazása körében használt jogcímfogalomnak az új Pp. szerinti jogalappal való kifejezett azonosítására is van példa a bírósági gyakorlatban.[90]

Más álláspontok szerint a jogcím azonos az érvényesíteni kívánt joggal.[91] A régi Pp. egyik magyarázata a bírósági gyakorlatra hivatkozva azt fejtette ki, hogy a keresetlevél tartalmazhatja a tényállást, a határozott kereseti kérelmet és a jogcímet.[92] Ez szintén arra utal, hogy a jogcím az érvényesíteni kívánt jognak feleltethető meg. Lugosi József pedig többször az *„érvényesíteni kívánt jogcím*" kifejezést használja.[93]

A jogcím fogalmára ezek mellett egyéb megközelítések is léteznek, azok azonban nem a tárgyi jog valamely elemére utalnak. A jogcím így jelenthet jogi célt,[94] a követelés gazdasági rendeltetését és jogi természetét,[95] vagy

[83] Szabó 2016. 33.
[84] Csesznok – Gáll 2018. 581.
[85] Virág 2024. 47.
[86] Pákozdi 2015. 52.
[87] BH 2020.273
[88] Például Legfelsőbb Bíróság Gfv.30.210/2009/5. és Legfelsőbb Bíróság a Pfv.0.492/2000. és Kúria Pfv.1.186/2012. és Kúria Pfv.21031/2019/6.
[89] Legfelsőbb Bíróság Gfv.30.210/2009/5.
[90] Debreceni Ítélőtábla Gf.30185/2020/6.
[91] Völcsey 2019. 132., Ébner 2018, 626.
[92] Kengyel 2014. 121. §
[93] Lugosi 2010. 679.
[94] Földi – Hamza 2023. 320. és Kovács 2003. 553.
[95] Gárdos 2012. 20.

éppen jogi okot.[96] Az utóbbi leginkább jogszabályi feltételt jelent, ami voltaképpen egy jogszabályi rendelkezésben van meghatározva, így ez az új Pp. szerinti jogalapnak feleltethető meg.

4. A jogcímhez kötöttség tartalmára vonatkozó álláspontok értékélése

A jogirodalmi és bírósági álláspontokból kirajzolódnak azok a jogi entitások, fogalmak, melyekhez ezen vélemények szerint a bíróság a jogcímhez kötöttség következtében kötve lehet. Ezek elsősorban az:

- érvényesíteni kívánt jog,
- (keresettel) érvényesített jog,
- jogszabályi rendelkezésként felfogott jogalap,
- jogi minősítés,
- jogállítás,
- jognyilatkozat.

Adódik a kérdés, ezek közül melyik lehet az, amihez a bíróság valójában kötve van.

4.1. A jogcímhez kötöttség kérdése szorosan összefügg a jogállítás kérdésével, és a jogcímhez kötöttség tartalmi meghatározásai is többnyire ehhez kötődnek. Ezért röviden ennek tartalmára kell kitérni. (A jogállítás tartalmára, megtételének módjára és az azokkal kapcsolatos jogértelmezési, jogalkalmazási problémákról részletesen itt nem lesz szó.). A jogállítás során a Pp. 170. § (2) bekezdés b) pontja értelmében a keresettel érvényesíteni kívánt jogot és csak azt a jogalapot kell feltüntetni, melyből az érvényesíteni kívánt jog ered. Ez voltaképpen azt jelenti, hogy az érvényesíteni kívánt jogot úgy kell meghatározni a keresetlevélben, hogy abból egyértelműen kiderüljön egyrészt maga az érvényesíteni kívánt jog és az a tárgyi jogban megjelenő jogi norma, a jogszabályi rendelkezés, melyből az érvényesíteni kívánt jog származik.

A joggyakorlatban született bírósági határozatok is tartalmaznak olyan megállapításokat, melyek ezt kifejezetten hangsúlyozzák is. Így például egy konkrét ügyben *„a keresetlevél nem volt hiányos, mert az a Pp. 170. §-a (2) bekezdésének b) pontja alapján tartalmazta az érvényesíteni kívánt jogot, azaz azt az alanyi jogot, amelynek érvényesítését anyagi jogi jogszabály biztosítja [Pp. 7. §-a (1) bekezdésének 11. pontja], és a jogalapot is, vagyis azt az anyagi jogi jogszabályi rendelkezést, amely az*

[96] Köles 2012. 300. §

alanyi jogot közvetlenül keletkeztető tényeket meghatározza, és annak alapján az igény támasztására feljogosít [Pp. 7. §-a (1) bekezdésének 8. pontja]. A felperes ugyanis megjelölte, hogy sérelemdíjat követel (érvényesíteni kívánt jog), továbbá meghatározta azt is, hogy ezt a követelését a Ptk. 2:52. §-a alapján kívánja érvényesíteni (jogalap)".[97]

Ez jelenik meg voltaképpen a törvény miniszteri indokolásának szövegében is, mely szerint a keresetlevélben fel kell tüntetni, „*melyik felperes, melyik alperessel szemben milyen jogalapon, milyen jogot kíván érvényesíteni*".[98] Az indokolás emellett ki is emeli, hogy a jogállítással kapcsolatban használt két alapfogalom a keresettel érvényesített jog és a jogalap.[99]

A jogalkotó szándéka szerint a jogállítás e módja

- segíti a perkoncentrációt, a jogvita kereteinek minél előbb történő meghatározását,[100]
- megszabja az anyagi pervezetés kereteit,[101]
- biztosítja a kérelemhez, beleértve a jogcímhez kötött ítélkezést és ennek révén kiszámíthatóbb bírósági döntésekhez vezet.[102]

4.2. A jogállítás keretében tehát fel kell tüntetni mind a jogalapot, mind az abból eredő *érvényesíteni kívánt jogot*. Az érvényesíteni kívánt jog önmagában nem jelöli ki azt a jogalapot, melyből az az alanyi jog származik, amit a felperes érvényesíteni kíván. Kártérítés például eredhet szerződésszegés miatt a Polgári Törvénykönyvről szóló 2023. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 6:142. §-ból, valamint szerződésen kívüli károkozás esetén a Ptk. 6:519. §-ból. Ezért önmagában az érvényesíteni kívánt jog feltüntetése nem jelent határozott és szabályszerű jogállítást, és önmagában az nem adja meg a kereseti kérelem jogalapját, nem határoz meg konkrét törvényi tényállást, jogviszonyt.[103] Ezért, ha például csak az érvényesíteni kívánt joghoz lenne kötve a bíróság, akkor végső soron a jogalaptól eltérhetne. Ezért sem lehet jogállításként pusztán olyan érvényesíteni kívánt jogot megnevezni, amely alatt többféle, konkrét jogszabályban, pontosabban jogszabályhelyben biztosított jogot is érteni lehet.[104]

---

[97] Debreceni Ítélőtábla Pf.20281/2023/4.
[98] Pp. részletes indokolás, 170. §
[99] Pp. részletes indokolás, 170. §
[100] Pákozdi 2017. 350.
[101] Pp. 237. § (5) bekezdés, Pp.részletes indokolás, 237. § és Kúria Mfv.10.307/2019/4.
[102] Pp. részletes indokolás 170. §, Varga 2018, 24., BH 2025.272, Kúria Pfv.21264/2024/10.
[103] Szeghő 2018. 1381.
[104] BH 2025.40

Emellett a Pp. 170. § (2) bekezdés b) pontja értelmében nem csak az érvényesíteni kívánt jog része a keresetnek, így a kérelemhez kötöttségből következően nem kizárólag ehhez lehet kötve a bíróság. Ennek megfelelően kizárólag az érvényesíteni kívánt joghoz kötöttség nem fedi le azt, mihez is van kötve a bíróság.

4.3. Az *érvényesített jog,* vagy a régi és az új Pp. szóhasználatában *a keresettel érvényesített jog* a peres eljárásban rögzült érvényesíteni kívánt jog.[105] A két fogalom ugyanazon alanyi jognak (például megbízási díj vagy kártalanítás) az eltérő perjogi természetéből adódó eltérő megnevezése. Az érvényesíteni kívánt jog így elsősorban a keresetlevél perfelvételre való alkalmasságának megállapítása, az alperesi ellenkérelem megtétele és az anyagi pervezetés szempontjából, a keresettel érvényesített jog pedig a kereset érdemi elbírálása, a keresetről döntő határozat meghozatala szempontjából bír jelentőséggel. Tekintettel arra, hogy az érvényesítni kívánt joghoz kötöttség önmagában nem jelentheti a jogcímhez kötöttséget, önmagában az érvényesített joghoz kötöttség sem lehet azzal azonos.

4.4. A *jogalap* az új Pp. tekintetében – a 7. § (1) bekezdés 8. pontja értelmében – nyilvánvalóan, a régi Pp. tekintetében is alapvetően jogszabályi rendelkezést takar.[106] A jogalapot a különböző álláspontok pedig – többnyire a törvény szövegére hivatkozva vagy ahhoz hasonlóan – leginkább az érvényesíteni kívánt jog meghatározásának eszközeként említik.[107]

Sok esetben igaz az, hogy egy jogszabályi rendelkezésre való hivatkozás egy érvényesíteni kívánt jogot eredményez.[108] Egy jogszabályi rendelkezés azonban önmagában nem minden esetben jelöl ki egyértelműen egy alanyi jogot és így egy érvényesíteni kívánt jogot. Még az a jogszabályhely is, melyből alanyi jog ered, többféle alanyi jogot eredeztethet. Amennyiben adott jogszabályi szerkezeti egység több alanyi jogot tartalmaz, akkor a legkisebb szerkezeti egységet jelentő konkrét jogszabályi rendelkezés sem jelöli ki egyértelműen az érvényesíteni kívánt jogot. Így pusztán önmagában az ilyen jogszabályi rendelkezés jogalapkénti feltüntetéséből nem derül ki az érvényesíteni kívánt jog. Például a Ptk. 6:159. § (2) bekezdés a) pontja szerint kellékszavatossági igénye alapján a jogosult választása szerint kijavítást vagy kicserélést igényelhet. A kijavítás és a

[105] Völcsey 2019. 106-107.

[106] Kúria Pfv.20.256/2020/8., Kúria Kfv.37997/2018/5., Kúria Kfv.37796/2016/13., BH 2012.276, Fővárosi Ítélőtábla Pf.22267/2011/3., Fővárosi Ítélőtábla Kf.27130/2008/3.

[107] Kúria Pfv.21.264/2024/10., Kúria Pfv.20249/2022/12., Kúria Gfv.30208/2024/6., Kúria Mfv.10026/2024/8., Kúria Pfv.20454/2025/11.

[108] BH 2022.48

kicserélés, érvényesítendő jogként feltüntethető alanyi jog, ugyanabban a pontban, ugyanazon jogszabályi szerkezeti egységben szerepel. Adásvétel esetén a Ptk. 6:215. § (1) bekezdés alapján pedig követelhető a vételár megfizetése, a tulajdonjog átruházása, a dolog átadása és a dolog átvétele is. Az ilyen jogszabályhelyek esetében az érvényesíteni kívánt jog külön feltüntetése ezen okból nem mellőzhető, minthogy ennek hiányában, pusztán a jogalap feltüntetése esetén nem is lehetne határozott jogállításról beszélni. Ebből következően önmagában a jogalaphoz kötöttség nem fedi le a jogcímhez kötöttséget, azt hogy a bíróság mihez van kötve az ítélkezése során.

4.5. A *jogi minősítés* nem tételes jogi, nem a tárgyi jogban megjelenő kategória, így ez a fogalom nem mutatja meg, hogy akár a keresetelemek között, akár máshol a tárgyi jogban hol kellene keresni a jogcímhez kötöttséget. Ez még akkor is így van, ha a jogi minősítés fogalmát használó felfogásokból kikövetkeztethető, mit érthetnek a fogalom alatt. Ezért a jogi minősítés sem visz közelebb annak megválaszolásához, hogy a jogcímhez kötöttség alapján pontosan mihez van kötve a bíróság.

4.6. A *jogállítás* perfelvételi nyilatkozat, melyben a peres felek megjelölik azt a jogot, melyre a kereseti kérelmet vagy az ellenkérelmet alapozzák. Egyik megfogalmazás szerint a jogállítás a megvizsgálandó jognak, mint a felperest megilletőnek az állítása.[109] A jogállítás az új Pp. szerint a jogalap külön feltüntetésével és az érvényesíteni kívánt jog megnevezésével történik. A jogállítás azonban nem egyenlő a jogalappal és/vagy az érvényesíteni kívánt joggal, hanem az a kereset jogi megalapozottságának meghatározását adja meg. A jogállítás magába foglalja ugyan a jogalapot és az érvényesíteni kívánt jogot egyaránt, azonban a jogállítás maga nyilatkozat, (a keresetlevelet leszámítva) eljárási cselekmény. Így szigorúan, szó szerinti értelemben a jogállítás nem azonos az abban állított jogalappal és az érvényesíteni kívánt joggal. Ezért ebben az értelemben a jogcímhez kötöttség valójában nem a jogállításhoz való kötöttséget jelenti. A bíróság ezzel szemben a jogállításban megadott tartalomhoz kötve van.

4.7. A Ptk. 6:4. § (1) bekezdése szerint a *jognyilatkozat* joghatás kiváltására irányuló akaratnyilatkozat. A keresetlevél, mint kérelem jognyilatkozatnak tekinthető.[110] Egy bírósági álláspont szerint is *„a felek által előadott jognyilatkozatokhoz, így az érvényesíteni kívánt joghoz*" a bíróság kötve van.[111] Így az érvényesíteni kívánt jog feltüntetése jognyilatkozatnak minősül. Létezik viszont olyan – még a régi Pp. alapján

[109] Haupt 2000. 606.
[110] Kiss 2024. 149. §
[111] Fővárosi Ítélőtábla Pf.20213/2021/7.

kifejtett – vélemény is, miszerint a keresetlevélben tett nyilatkozatok között van olyan, mely joghatás előidézésére alkalmas. Ilyen például a határozott kereseti kérelem előterjesztése. Az érvényesíteni kívánt jognak a keresetlevélben történő megjelölése viszont nem jognyilatkozat.[112]

Tekintettel azonban arra, hogy a kérelemhez kötöttség a kereset elemeire [Pp. 170. § (2) bekezdés a)-c) pont] kiterjed, a kérelemhez kötöttségből következően, a rendelkezési elv értelmében a bíróság az állított joghoz is kötve van. Ezért valójában nem releváns az a kérdés, hogy a Pp. 170. § (2) bekezdés b) pont szerint tett nyilatkozat jognyilatkozat-e, és a jogcímhez kötöttség a jognyilatkozathoz kötöttségből is következik-e.

Amennyiben azonban a jogcímhez kötöttség alatt a jognyilatkozathoz kötöttséget értenénk, az nem mondana semmit arról, hogy a bíróság a felek nyilatkozatainak konkrétan mely eleméhez is van kötve.

4.8. Ezek alapján azt lehet kijelenteni, hogy a fentiek közül egyik sem vagy legalábbis önmagában bizonyosan egyik sem lehet az, mely a jogcímhez kötöttség tartalmát pontosan és kimerítően megadja. Az azonban kivehető ezen álláspontokból, hogy

- az nem a petitum és nem a tények körébe sorolható, hanem a kereset normatív elemeire vonatkozik,
- a tartalmat a tárgyi jogban kell keresni.

Így az, amihez a bíróság kötve van, a „jogcím”, mindenképpen a tárgyi joghoz kapcsolható.[113]

Található azért olyan megfogalmazás, mely azt hangsúlyozza, hogy a kereset és az ellenkérelem teljes normatív tartalmához kötve van a bíróság. Erre utalnak a 4.1. pontban említett esetek, valamint azok a megfogalmazások is, melyek ezt kifejezetten nem fogalmazzák meg, ugyanakkor a különböző megállapításokban szólnak mind a jogalaphoz, mind az érvényesíteni kívánt (keresettel érvényesített) joghoz kötöttség törvényi követelményéről.

5. Az alperesi jogcímhez kötöttség

5.1. Az alperes a felperesi keresetlevélre a Pp. 179. § (1) bekezdés értelmében írásbeli ellenkérelmet terjeszthet elő. Az alperesi védekezés lehet alaki vagy érdemi (anyagi jogi tartalmú) védekezés. Az utóbbi

[112] Kovács 2003. 554.
[113] Virág 2024. 149. és 246.

keretében az alperes tehet a felperesi keresetet csak vitató, cáfoló perfelvételi nyilatkozatokat, vagy anyagi jogi kifogással is élhet. Az anyagi jogi kifogás tulajdonképpen az érvényesíteni kívánt (keresettel érvényesített) jog ellentétpárja.

5.2. A bíróság a rendelkezési elvből és a túlterjeszkedés tilalmából eredően nem csak a felperesi jogállításban foglaltakhoz, hanem az alperesi jogállításban foglaltakhoz is kötve van. A Pp. indokolása is kiemeli, hogy a törvény az *ellenkérelemhez való kötöttség* szabályát is megteremti, a rendelkezési elv ugyanis az igényérvényesítő fél ellenfele vonatkozásában is fennáll.[114] A szakirodalom is szól arról, – a törvény indokolására is hivatkozva –, hogy az ellenkérelemhez kötöttség is érvényesül a perben.[115] Az ellenkérelemhez kötöttség már a régi Pp. alkalmazásában is érvényesült, azonban jogcímhez kötöttség nélkül. A bíróság döntése így korábban sem terjedhetett túl az ellenkérelmen.[116] A 2/2010. (VI. 28.) PK vélemény is kiemelte, hogy a bíróság mindkét fél jognyilatkozataihoz kötve volt.[117]

5.3. Az alperesi védekezés azonban nem minden esetben jár jogállítással. A Pp. 199. § (2) bekezdés ba) alpontja szerint az anyagi jogi kifogást [Pp. 7. § (1) bekezdés 1. pont] a jogszabályi rendelkezés megjelölésével kell megadni. Az alperesi védekezés keretében ez a perfelvételi nyilatkozat tekinthető csak jogállításnak. A Kúria ki is mondta, hogy az alperesi ellenkérelemnek a jogállítást is magába foglaló típusa az anyagi jogi kifogás.[118] Az egyéb alperesi nyilatkozatok viszont nem is értékelhetőek az anyagi jogi kifogás, azaz külön jogállítás körében.[119]

Alperesi jogállítás tehát csak az anyagi jogi kifogás előterjesztéséhez kapcsolódik. Ily módon az *ellenkérelemhez kötöttség jogcímhez kötöttségként való értelmezése csak a Pp. 199. § (2) bekezdés ba) pontja vonatkozásában értelmezhető*. Az alperesi ellenkérelemhez kötöttségből következően így a bíróság az alperesi jogállításban foglaltakhoz is kötve van.[120] Az ügyet eldöntő ítélet anyagi jogerőhatása erre az alperesi jogállításra éppúgy kiterjed, mint a felperesi jogállításra.[121] Ily módon az alperesi jogállításra vonatkozóan is véglegesen eldöntött lesz a jogvita. Ezek alapján az olyan bírósági döntés, melyben a bíróság a felek jogállítása ellenére az érdemi határozatát más, a felek által egyezően előadott jogalaptól eltérő jogalapra alapítja, az nyilvánvalóan a rendelkezési elv

[114] Pp.-indokolás, 342. §
[115] Balog 2017. 582.
[116] BH 2004.250 és Lugosi 2010. 674.
[117] 2/2010. (VI. 28.) PK vélemény 5.a pont indokolása
[118] Kúria 2/2025. JEH. számú határozat
[119] BH 2023.246., Pécsi Ítélőtábla Pf.20024/2025/6. és Fővárosi Törvényszék P.21502/2018/21.
[120] BH 2025.116 és Fővárosi Ítélőtábla Pf.20517/2025/9.
[121] BH 2022.12 és BH 2025.116

súlyos megsértése.[122] Mindennek megfelelően a jogcímhez kötöttséget elsősorban a felperesi jogállítással összefüggésben szokás tárgyalni, és a jelentősége is inkább ebben a tekintetben van, azonban a peres eljárásban az alperesi jogcímhez kötöttség is érvényesül. A jogcímhez kötöttség tehát tágabb értelemben az alperesi jogállításban foglaltakra is vonatkozik.

5.4. Természetesen az anyagi jogi kifogás esetén is találkozunk azzal, hogy adott kifogás megnevezése nem jelöli ki egyértelműen az azt eredeztető jogszabályi rendelkezést. Az elévülés, mint anyagi jogi kifogás például eredhet a Ptk. 6:22. § (1) bekezdéséből (általános elévülés), a 6:163. § (1) bekezdéséből (kellékszavatossági igény) vagy a 7:76. §-ból (kötelesrészi igény). Ezért önmagában, jogszabályhely megjelölése nélkül csak az anyagi jogi kifogás megnevezését („elévülés") sem lehet határozott és szabályszerű jogállításnak tekinteni.

Másfelöl egy jogszabályhely tartalmazhat több anyagi jogi kifogást is. A Ptk.6:164. § ételmében a kellékszavatossági jogok kifogásként is érvényesíthetőek. A Ptk. 6:159. § (2) bekezdés a) pontja alapján pedig kicserélés és kijavítás kérhető. Ebben az esetben tehát adott jogszabályi rendelkezésből nem következik egyértelműen maga a kifogás. Ezért a kifogás érvényesítéséhez nem elegendő a jogszabályhely megjelölése, hanem a kifogást is meg kell nevezni.

6. Mihez van kötve a bíróság a jogcímhez kötöttség alapján?

Ezek után tisztázandó az a kérdés, hogy az új Pp. alkalmazása során a jogcímhez kötöttség keretében mihez is van kötve a bíróság. Mindezek alapján – egy keresetre vonatkozóan – szabályszerű és határozott jogállítás esetén a jogcímhez kötöttség az alábbiak tekintetében áll fenn:

- a felperesi kereset részét képező, jogalapként megjelölt egyetlen *jogszabályi rendelkezés*, mely a felperesi jogállításban feltüntetett jogszabály azon – a jogszabályszerkesztés szerinti – szerkezeti egysége, mely egyetlen törvényi tényállást tartalmaz, és belőle alanyi jog ered,
- a felperes által megjelölt jogszabályhelyből eredő azon *alanyi jog*, mely a perfelvétel lezárásáig érvényesíteni kívánt jogként került feltüntetésre, a perfelvétel lezárásával keresettel érvényesített jogként rögzült,

[122] Fővárosi Törvényszék 61.Pf.633.263/2024/5.

- az alperesi anyagi jogi kifogás jogalapját képező egyetlen *jogszabályi rendelkezés*, mely az alperesi jogállításban feltüntetett jogszabály azon – a jogszabályszerkesztés szerinti – szerkezeti egysége, mely egyetlen törvényi tényállást tartalmaz, és belőle alanyi jogi kifogás ered, valamint
- az alperes által megjelölt jogszabályhelyből eredő *anyagi jogi kifogás*.

Egy bírósági álláspont szerint „a jogállításhoz kötöttség szempontjából nem annak van jelentősége, hogy a felperes keresetlevelében milyen jogszabályok egyes szerkezeti egységeit sorolta fel, hanem annak, hogy a jogalap megjelölésekor milyen anyagi jogi jogszabályi rendelkezésre mutatott rá egyértelműen azonosítható módon”.[123] Az ezen ítélet indokolásának szövege alapján ez a megállapítás a véleményem szerint arra utal, hogy a jogvita érdemi elbírálása szempontjából nem valamennyi feltüntetett jogszabályhelyet kell jogalapnak tekinteni és ilyenként elbírálni, így a jogállítás részeként kezelni, hanem pusztán azt a jogszabályhelyet, melyet a felperes jogalapként megjelölt. Ez az állásfoglalás pedig nem teszi kérdésessé, hanem inkább erősíti az itt kifejtett álláspontomat. Ez különösen igaz ezen kúriai határozatnak arra a megállapítására, mely szerint „a kereset egy anyagi jogszabály (tárgyi jog) által biztosított valamely jog (alanyi jog) érvényesítését jelenti: a felperes állítja, hogy a valóságban megtörtént konkrét történeti tények megvalósítják egy anyagi jogszabályban meghatározott törvényi tényállási elemeket”.

7. Összegzés

A jogcímhez kötöttség különböző meghatározásai eltérő álláspontot, megfogalmazást tartalmaznak arra vonatkozóan, mihez van kötve a bíróság a jogcímhez kötöttség alapján. A bemutatott álláspontok egyike sem fedi le teljesen az új Pp. alapján érvényesülő jogcímhez kötöttséget. A vonatkozó jogszabályhelyek és a különböző álláspontok értékelése alapján a jogcímhez kötöttség tartalma mind a felperesi, mind az alperesi jogállításra nézve a tárgyi jogban, a jogszabályi rendelkezések szintjén került meghatározásra.

[123] Kúria Gfv.30208/2024/6.

Felhasznált irodalom

Balog Balázs: Határozatok. In Wopera Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Közlönykiadó Kft., 2017.

Bartha Bence: Az 1952. évi polgári perrendtartás rendszerváltozást követő, tárgyalási szerkezetet érintő változásai. Glossa Iuridica 2021/1-2.

Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: *Római magánjog*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017.

Csesznok Judit Anna – Gáll Edit: A jogviszony fogalmának értelmezési problémái a polgári perrendtartásban. Magyar Jog 2018/10.

Ébner Vilmos: Perindítás. In: Varga István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I-II/III.* Budapest, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2018.

Éless Tamás: Szerkezeti alapkérdések a polgári per kapcsán. Magyar Jog 2013/10.

Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és institúciói*. Novissima Kiadó, 2023.

Gadó Gábor: Az eljárási igazságosság a polgári perben. Magyar Jog 2000/1.

Gárdos István: A kezesség esedékessége és elévülése. Gazdaság és Jog 2012/7-8.

Gelencsér Dániel: Felülvizsgálat. In: Petrik Ferenc (szerk.): *Polgári eljárásjog I-II.,* ORAC Kiadó, 2024.

Haupt Egon: A jogcímhez kötöttség kérdése a polgári perben. Magyar Jog 2000/10.

Kengyel Miklós: Keresetindítás. In: Kiss Daisy és Németh János (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Perendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez*. CompLex Kiadó Kft., 2014. 121.

Kiss Attila: Az új magánjogi emberkép és a felek perjogi felelősségének összefüggései. Jogtudományi Közlöny 2023/12.

Kiss Gábor: Egyéb általános szabályok. In: Petrik Ferenc (szerk.): *Polgári eljárásjog I-II.,* ORAC Kiadó, 2024.

Kovács László: Mit jelent a bíróság jogcímhez kötöttsége? - Észrevételek dr. Haupt Egon cikkére. Magyar Jog 2003/9.

Köblös Adél: Új megoldások az elsőfokú eljárás szabályaiban. Közjegyzők Közlönye 2017/2.

Köles Tibor: A szerződésszegés. In: Petrik Ferenc (szerk.): *Polgári jog I-IV. - régi Ptk. - Kommentár a gyakorlat számára*. HVG-ORAC Lap- Könyvkiadó Kft., 2012.

Leszkoven László: Újra a jogcímhez kötöttségről. Gazdaság és Jog 2009/12.

Lugosi József: Gondolatok a kereseti kérelemhez kötöttségről. Magyar Jog 2010/11.

Molnár Ambrus: A bizonyításra vonatkozó tájékoztatási kötelezettség a polgári perben. Magyar Jog 2009/3.

Nótári Tamás: *Római jog*. Lectum Kiadó, 2013.

Orosz Árpád: A határozatok fajtái, tartalma és közlése. In: Petrik Ferenc (szerk.): *Polgári eljárásjog I-II.*, ORAC Kiadó, 2024.

Parlagi Mátyás: Az érvényesíteni kívánt jog elbírálása, különös figyelemmel a Polgári Perrendtartás alapelveire. Magyar Jog 2013/4.

Parlagi Mátyás: Perindítás. In: VÖLCSEY Balázs (szerk.:): *Kompakt kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016.évi CXXX. törvényhez*. Wolters Kluwer Hungary Kft., 2025.

Pákozdi Zita: *A jogerő tárgyi terjedelme a polgári perben*. Doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem 2015.

Pákozdi Zita: A perindítás és a keresetlevél szabályai az új Pp.-ben. Jogtudományi Közlöny 2017/7-8.

Puskás Péter: Perindítás. In: Petrik Ferenc (szerk.): *Polgári eljárásjog I-II.*, ORAC Kiadó, 2024.

Szabó Miklós: A jogdogmatika jogformáló szerepéről. In: Bódig Mátyás – Ződi Zsolt (szerk.): *A jogtudomány helye, szerepe és haszna*. Opten Informatikai Kft., 2016.

Szeghő Katalin: Polgári jogi igény a büntetőeljárásban. Kúriai Döntések 2018/10.

Varga István: Alapvetések. In: Varga István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I-II/III.,* HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2018.

Virág Csaba: A jogcímhez kötöttség egyes kérdései a polgári perben. Magyar Jog 2013/1.

Virág Csaba: *Bírói attitűdök és percselekmények a polgári perben – a kereset tárgyához kötöttség és a bizonyítás eredményének mérlegelése*. Doktori értekezés, Károli Gáspár Református Egyetem 2024.

Völcsey Balázs: *Az anyagi jogerőhatás tárgyi terjedelmének összehasonlító elemzése a magyar, a német és a svájci polgári perjog alapján*. Doktori értekezés, ELTE 2019.

Wallacher Lajos: Perindítás. In: Wopera Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez*. Magyar Közlöny Lap- és Közlönykiadó Kft., 2017.

Wopera Zsuzsa: Jogtudomány kontra jogalkalmazás? A polgári perrendtartás novelláris módosításának irányai. Miskolci Jogi Szemle, 2021/3. különszám DOI: https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.5.1506

Zlinszky János: *Állam és jog az ősi Rómában*. Akadémiai Kiadó, 2001.

Dr. Jakab Dávid (ORCID: 0009-0009-4102-060X)
ELTE ÁJK Polgári Eljárásjogi Tanszék
Témavezető: Dr. Völcsey Balázs István PhD egyetemi adjunktus

DOI: https://doi.org/10.55052/themis.2026.1.65

A garanciák és a gyorsítás lehetősége a szakértői bizonyításban

(*Guarantees and the possible ways of acceleration in expert testimony*)

Absztrakt

A munkámban a szakértői bizonyítás vizsgálatára vállalkoztam. Meglátásom szerint ez a bizonyítási mód már napjainkban is kiemelt szereppel bír és a technika rohamos fejlődése még a jelenleginél is nagyobb arányban fogja szükségessé tenni a szakértők alkalmazását a bírósági eljárásokban. Ekként tehát elengedhetetlen egy olyan szabályozási környezet kialakítása, mely a lehető leggyorsabb eljárást képes biztosítani a lehető legerősebb garanciák mellett. Ezen a szemüvegen keresztül tekintettem át a hatályos szakértői törvényt, megfogalmazva saját kritikai észrevételeimet is.

Kulcsszavak: szakértő, szakvélemény, garanciák, az eljárás gyorsítása, polgári eljárásjog, bizonyítás

Abstract

In my work, I have undertaken an examination of expert evidence. In my view, this form of evidence already plays a prominent role today, and rapid technological advancements will make the use of experts in court proceedings even more necessary than it is at present. It is therefore essential to establish a regulatory framework capable of ensuring the swiftest possible proceedings while providing the strongest possible safeguards. It is through this lens that I have reviewed the current expert witness law, offering my own critical observations.

Keywords: *expert, expoért opinion, guarantees, civil procedure law, proof*

1. Bevezető gondolatok, valamint a téma jelentősége

A szakértői bizonyítás kiemelkedő szereppel bírhat egy-egy jogvita eldöntése során. Számtalan perrel találkozhatunk, ahol olyan kérdések merülnek fel, melyek túlmutatnak a jogászi kompetencián és amelyek feltárásában a bíróság nem rendelkezik a szükséges szakértelemmel.[1] Ráadásul a tendenciák (is) azt mutatják, hogy a tudomány és a technológia terén tapasztalható fejlődés hatására egyre inkább növekszik a speciális tudást igénylő területek száma – és részben emiatt egyre nehezebbé válik az ügyek megítélése is.[2] A polgári ügyszakban viszonylag sok az alapvetően szakkérdés megválaszolásával eldönthető jogvita. Vannak olyan – elsősorban személyi állapotot érintő – pertípusok, amelyekben a jellegüknél fogva nem is nélkülözhető a szakértői közreműködés.[3] Ilyenek a származási perek (ugyanis szükséges a DNS vizsgálat)[4] és a gondnoksági perek is.

A szakértő szerepe a perben az, hogy a bíró hiányzó (szak)tudását általa pótolni lehessen egy-egy szakkérdés megítélésében. Habár korábban a viták tárgyát képezte, hogy a szakértő bizonyítási eszköz-e, vagy pedig a bíróság segédszerve,[5] de mára a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) 267. §-a és a 268. § (2) bekezdése alapján rendezett ez a kérdés. A Pp. a szakértőt személyi bizonyítási eszközként, a szakvéleményt bizonyítékként, a szakértői bizonyítást pedig, mint az egyik bizonyítási módot szabályozza. A szakértői bizonyítás az esetek döntő hányadában az érdemi tárgyalási szakhoz kapcsolódik, de nem kizárólagosan, hiszen igénybevételére akár a perfelvételi szakban is lehetőség nyílik a jogvita kereteinek meghatározásához.[6] Azt is meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy ilyenkor nem folyik teljes szakértői bizonyítás, az ugyanis az érdemi tárgyalási szakra tartozik.[7]

Perjogunk több – a bizonyításra vonatkozó – alapelvet is megfogalmaz, amelyek közül a szabad bizonyítás elve (Pp. 263. § (1) bekezdés) talán az egyik legfontosabb. A Kúria a Pfv.20.334/2024/6. számú döntésében a szakértő szerepét illetően rögzítette, hogy az a bizonyítékok észlelésével és azok értékelésével működik közre a jogvita eldöntéséhez szükséges tények megállapításában. Ennek megfelelően tehát a bíróság szakértelem

[1] Kovács, 2016. 653. o.
[2] Bencze, 2017. 103. o.
[3] A T/9782. számú törvényjavaslat indokolása
[4] Nyilas, 2022. 105. o.
[5] Nagy, Wopera, 2021.
[6] Parlagi, 2018. 1249-1250. o.
[7] Döme, 2022. 20-22. o.

hiányában a szakkérdésben nem foglalhat állást.[8] Vagyis azt láthatjuk, hogy a speciálisabb szaktudást igénylő tények bizonyításakor valamivel kötöttebb rend érvényesül. Ahogy azt a Pp. 300. § (1) bekezdése is rögzíti, a szakértőt alkalmazni kell, amennyiben a jogvita kereteinek a meghatározásához vagy pedig a perben jelentős tény megállapításához, megítéléséhez különleges szakértelem szükséges. Ezzel összhangban a Pp. a 317. § (1) bekezdés a) pontjában a bíróság pervezetési kötelezettségei közé sorolja azt az esetet is, hogy fel kell hívni a fél figyelmét, ha szakértő alkalmazása szükséges.

A Pp. 267. §-a és a 300. § (1) bekezdése alapján a bizonyítékok végső jogi értékelése a bíróság feladata – és ennek körében értékelnie szükséges a szakvéleményt is. Mindazonáltal különleges szakértelem hiányában azt csak a logika és az általános ismeretek keretei között tudja vizsgálni, nem képes annak a szakmai szempontú megítélésére. Amennyiben azt ennek megfelelőnek találja és nem lát aggályossági okot, akkor a bíróság a tényállást a szakvélemény alapján állapítja meg. A bíróság helyezkedhet arra az álláspontra, hogy az adott ügyben a szakvélemény aggályos, ámde szakkérdést maga nem dönthet el.[9] Ehhez hasonlóan arra sem terjed ki a bíróság kompetenciája, hogy a szakértő véleményének alapjául szolgáló tények alapján tőle eltérő – és vele ellentétes – szakmai végkövetkeztetést vonjon le.[10]

A témaválasztás aktualitása tehát abból fakad, hogy számtalan jogvitában válik szükségessé szakértő alkalmazása az ítélethozatalt megelőzően, és a szakvéleményük jelentős ráhatással van a per kimenetére. Mindazonáltal a szakértőt igénylő perek jellemzője az is, hogy a pertartamuk jellemzően igen hosszú. Ennek oka sok esetben a kompetens szakértők hiányára és azok leterheltségére, a szakvélemény késedelmes előterjesztésére, illetve az e bizonyítási móddal összefüggő nagyszámú hatályon kívül helyezésre vezethető vissza.[11] Mindezekre figyelemmel a célom a szakértői bizonyítás bemutatása perökonómiai szempontból, kitérve természetesen garanciális jellegű kérdésekre is.

2. Szakkérdés kontra jogkérdés

A bizonyítás szerepe hangsúlyos, de ezzel együtt sem szükségszerű eleme a pernek. Előfordulhatnak olyan esetek, amikor egy adott kérdés kapcsán nem kerül sor bizonyításfelvételre (pl. mert a kérdés teljesen jogkérdés,

[8] A Kúria Pfv.20.334/2024/6. számú határozata
[9] A Kúria Pfv.20.158/2024/5. számú határozata
[10] A Kúria Pfv.20.334/2024/6. számú határozata
[11] Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB.7766/2013. számú ügyben

vagy mivel a felek között a ténybeli kérdések tekintetében nincsen vita, az egyező tényállításaik pedig a bíróság számára sem kétségesek – lásd a Pp. 266. § (1) és (2) bekezdéseit).[12] A bizonyítást tehát a jogvita eldöntéséhez szükséges tények megállapítása érdekében folytatja le a bíróság, amelynek foganatosítására – főszabályként – az elsőfokú eljárásban és azon belül is az érdemi tárgyalási szakban kerül sor.[13] A szakértő feladata az, hogy a szaktudásával valamely jelenséget – a felek és a bíróság számára is – értelmezhetővé transzformáljon.[14] Mindazonáltal azt is hangsúlyozni kell, hogy a jogkérdésekben a bíróságoknak kell állást foglalniuk, ez a feladat semmiképpen sem a szakértőt terheli.[15] A bíróságnak a szakvéleményt perjogi szemüvegen keresztül kell értékelnie (pl. az aggályos-e), annak az ilyen jellegű értékelése tehát a bíró feladata és nem szakkérdés.[16] Ezzel is összhangban az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény (a továbbiakban: Szaktv.) 47. § (6) bekezdése rögzíti, hogy jogkérdésben nem lehet állást foglalni a szakvéleményben.

Hogy pontosan mi a szakkérdés, az esetenként nehezen határozható meg. A fogalom talán abban ragadható meg a legegyszerűbben, hogy olyan kérdésről van szó, ami a per szempontjából releváns, megítélése speciális szaktudást igényel és értelemszerűen nem jogkérdésről van szó. Molnár Ambrus ezzel kapcsolatban azt emelte ki, hogy *„általában szakkérdésnek kell tekinteni, ha valamely tény felismerése, vagy megítélése csak valamely szakma vagy tudományág ismeretanyaga és tudományos tételei alapján válaszolható meg. A perben a bírónak kell megválaszolnia azonban minden olyan kérdést, amelynek mérlegeléséhez vagy megítéléséhez az általános műveltség, általános élettapasztalat és általános ismeretanyag elegendő*."[17] A bírói gyakorlat szerint adott esetben szakkérdésnek minősül a módszer és a metodika is. Vagyis, ha e tekintetben ellentétes pl. két magánszakértői vélemény, úgy aggályossági ok áll fenn.[18] Fontos annak rögzítése is, hogy a Pp. 316. § (2) bekezdés e) pontja szerinti aggályossági ok csak akkor áll fenn, ha a magánszakértői vélemények szakkérdésben mondanak ellent egymásnak. Amennyiben az ellentét másban mutatkozik meg – pl. jogkérdésben, vagy az elszámolás módjában –, úgy nem kell a szakértőket meghallgatni az aggályosság kiküszöbölése végett.[19]

[12] Döme, 2019.
[13] Nagy, Wopera, 2021.
[14] Metzinger, 2022. 331. o.
[15] Bányainé Szepesi, 2023. 13. o.
[16] Metzinger, 2022. 331. o.
[17] Molnár, 2014. 131. o.
[18] A Pécsi Ítélőtábla Pf.20.046/2021/12. számú határozata
[19] A Pécsi Ítélőtábla Pf.20.081/2022/4. számú határozata

Bányai a jog- és a ténykérdés fogalmát a következő módon határozza meg. A jogkérdés középpontjában valamely viszony jogi megítélését látja, míg a ténykérdés a megítélés tárgyát képező tények megállapítására vonatkozik. Azt is rögzíti, hogy a ténykérdések a jogkérdések viszonylatában léteznek.[20]

Arra is szükségszerű felhívni a figyelmet, hogy a bíróságok adott esetben a szakértőket sajnos olyan kérdések megválaszolására is fel szokták hívni, amelyek nem csupán tényeket érintenek, hanem tények és jogszabályok közti összefüggésekre vonatkoznak – vagyis kísérletet tesznek az eljáró szakértőre delegálni a tények jogi értékelésének feladatát is. Értelemszerűen ez *contra legem* eljárás, ekként ugyanis nem lehet mentesülni a bonyolultabb jogalkalmazási kérdés beható elemzésének feladatától, mivel a szakértők speciális tudása csak arra szolgál, hogy ténykérdéseknél segítsék a bíróságokat. A Kúria a BH1987. 411. számú határozatában azt hangsúlyozta, hogy a szakértőkre a per eldöntéséhez szükséges tények és körülmények felderítésének feladata nem delegálható át, valamint a bíróság nem engedheti át a szakértőknek a bizonyítékok mérlegelésére vonatkozó jogkörét.[21]

Nem egyszerű a szak- és jogkérdések elhatárolása a gondnoksági perekben sem. Míg a Kúria joggyakorlat-elemző csoportja arra jutott, hogy a mentális zavar megállapítása és jellemzőinek meghatározása szakkérdés, és ehhez képest a belátási képességről történő állásfoglalás jogkérdés, addig az igazságügyi szakértők működéséről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet 18. § (2) bekezdése szakértői kompetenciába tartozónak tekinti a mentális zavar miatti belátási képesség csökkent vagy hiányos voltának megállapítását.[22]

3. A szakértői bizonyítás és a tisztességes eljárás

A tisztességes eljáráshoz való jog az Emberi Jogok Európai Egyezményének (a továbbiakban: EJEE) 6. cikkének 1. pontjában, illetőleg az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdésében (is) szereplő követelmény, ami olyan részjogosítványokat foglal magában, mint a bírósághoz fordulás joga, a törvényes bíróhoz való jog, a bíróság előtti egyenlőség, a bírói függetlenség, a fegyveregyenlőség, a nyilvánosság elve, a jogorvoslathoz való jog és a jogviták észszerű időn belüli elbíráláshoz való jog. Ez a valamennyi jogterületet érintő igazságszolgáltatási alapelv tehát olyan szabályok

[20] Bányai, 2016. 14. o.
[21] BH1987. 411.o.
[22] Nyírőné Kiss, 2023. 5. o.

megalkotását követeli meg, amelyek biztosítékot nyújtanak a jogok bíróság előtti érvényesítésére egy törvényes, valamint elfogulatlan döntést eredményező eljárásban.[23]

Az alapelv tehát két irányból fogalmaz meg követelményeket a bírósági eljárással kapcsolatban: elvárja annak a garanciákkal való körülbástyázását és a jogvita észszerű időn belüli lezárását is. Ezeknek a per egészében, így a bizonyítás során is érvényt kell szerezni. Az előbbi elvárás akkor teljesül, amennyiben objektív szakértő szakvéleménye áll a bíróság rendelkezésére. Ezek alapján a szakértői tevékenység pártatlanságának és függetlenségének garantálása a fegyveregyenlőség egyik előfeltétele.[24] A Szaktv. 3. § (1) bekezdése egyértelműen rögzíti ezt, amikoris kimondja, hogy *„az igazságügyi szakértő feladata, hogy a hatóság kirendelése vagy megbízás alapján, a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel, a függetlenség és pártatlanság követelményének megtartásával döntse el a szakkérdést, és segítse a tényállás megállapítását*." A jogalkotó elvárása tehát az, hogy a szakértő ne törekedjen egyik fél érdekeinek előmozdítására sem, illetve ne kötődjön az eljárásban érintett egyik félhez sem.[25] A Szaktv. 52. § (5) bekezdése a magánszakértő kapcsán is rögzíti mindezt, vagyis az a megbízója érdekeitől függetlenül és pártatlanul köteles eljárni. A Szaktv. szintén garanciális szabályként rögzíti a 47. § (1) és az 52. § (5) bekezdésében valamennyi szakértő kapcsán, hogy nem utasíthatók.[26] Az objektivitást szavatolja a Pp. 301. §-ában foglalt kizárási szabály is, ami nagymértékben hasonlít a bíró kizárásának szabályaihoz (vö. Pp. 12. §).[27]

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) több határozatában is foglalkozott a szakértői bizonyítás és a tisztességes eljáráshoz való jog kapcsolatával. A H. kontra Franciaország ügyben a bíróság kimondta, hogy az eljárás önmagában a szakértői közreműködés megtagadása miatt nem lesz tisztességtelen. Ilyenkor azt kell vizsgálni, hogy az eljáró fórum megfelelő indokát adta-e a bizonyítási indítvány elutasításának, illetve arra is tekintettel kell lenni, hogy az eljárás egésze tisztességes volt-e. Ehhez hasonlatosan a Tiemann kontra Franciaország és Németország ügyben is azt rögzítette az EJEB, hogy ha a szakértői bizonyításra megfelelő indokokkal nem kerül sor, akkor ez önmagában nem sérti az EJEE 6. cikk 1. pontját. Az Alkotmánybíróság egy előtte lévő ügyben pedig (részben) azért is állapította meg az Alaptörvény XXVIII. cikk (1)

[23] Rainer, 2021. 16. o.
[24] Szakály, 2021. 414. o.
[25] A T/9782. számú törvényjavaslat indokolása
[26] Bányainé Szepesi, 2023. 15. o.
[27] Völcsey, 2025. 975. o.

bekezdésének sérelmét, mivel a bíróság nem adta megfelelő indokát annak, miért mellőzte a szakértő kirendelését.[28] A hazai és nemzetközi gyakorlatból tehát az olvasható ki, hogy az ilyen indítvány mellőzése önmagában nem sérti a tisztességes eljárás követelményét, de a bíróságoknak részletesen meg kell indokolniuk, miért mellőzik a szakértő kirendelését.

Az EJEB több döntése is utal a szakvélemény kiemelt szerepére. A bíróság az esetjogában elismerte, hogy a perben a szakértői semlegesség hiánya – eljárásban betöltött pozíciójára és szerepére is tekintettel – a tisztességes eljárás és ezen belül is a fegyveregyenlőségi elv megsértéséhez vezethet (ld. Bönisch kontra Ausztria, illetve Sara Lind Eggertsdottir kontra Izland). Az Yvon kontra Franciaország ügyben pedig szintén a szakértői pártatlanság és függetlenség követelményét hangsúlyozta az EJEB arra tekintettel, hogy ez a bizonyítási eszköz döntő pozíciót foglalhat el az eljárásban és jelentős befolyással bírhat a bíróság értékelésére.

Ahogy arra Cséffai is utalt, az anyagi igazság érvényesülése – habár azt az eljárásjogunk nem rögzíti – az Alkotmánybíróság szerint olyan jogállami követelmény, amely elsősorban az eljárási garanciákon nyugszik. Az anyagi igazság érvényesülése ugyan értelemszerűen nem biztosít alanyi jogot, de azt szavatolni kell, hogy a bíróság a döntését megfelelő és pártatlan szakvéleményre alapozhassa.[29] Ezt biztosítja – többek között – a szakértői jogok és kötelezettségek rendszere, az aggályosság kérdése, valamint a minőségbiztosítási rendszer is. Ez utóbbi a hazai jogban sokkal inkább garanciarendszerként fogható fel, ami a szakvélemény kiegészítésének szükségességét hivatott elkerülni.[30] Ehhez olyan sarkalatos elemek tartoznak, mint a névjegyzékbe vétel, az értékelési rendszer, a fegyelmi eljárás szabályozása, az oktatási, illetve képzési kötelezettségek lefektetése és az – azóta hatályon kívül helyezett – szakértőjelölti rendszer bevezetése. Ezekre a munkám későbbi részében részletesebben is ki fogok térni.

Amint arra dolgozatom korábbi részében már utaltam, a bizonyítás a polgári per leghosszabb és legköltségesebb része (is), ami lehetőséget biztosít a tényállás megállapítására. A perkoncentráció – összhangban a tisztességes eljáráshoz való joggal[31] – megjelenik a törvényben (Pp. 3. §), ami annak a jogalkotói elvárásnak a megtestesülése, miszerint legyenek rövidebbek a polgári perek. Eszerint a bíróságnak és a feleknek törekedniük kell arra, hogy az ítélet meghozatalához szükséges valamennyi tény és

[28] 3375/2018. (XII. 5.) AB határozat
[29] Cséffai, 2012. 654. o.
[30] Bencze, 2017. 104-107. o.
[31] Molnár, 2020. 120. o.

bizonyíték olyan időpontban álljon rendelkezésre, hogy a jogvita lehetőleg egy tárgyaláson elbírálható legyen.[32]

A bizonyítás elhúzódásának legfontosabb okaira korábban már utaltam. Ezek között vannak olyanok, amelyeket a perjog nem képes orvosolni, így pl. egyes területeken a szakértők hiányát. Ezt a problémát a jogalkotó az eseti szakértő alkalmazhatóságának „kibővítésével" próbálta megoldani – amire írásom későbbi részében még ki fogok térni. Az új perjogi kódex megalkotása során a célok között szerepelt a perhatékonyság növelése, ami által a per észszerű időn belül befejezhetővé válik.[33] Ezt szolgálja, hogy a Pp. lehetővé tette a más eljárásban kirendelt szakértő szakvéleményének felhasználását is a perben kirendelt szakértőével egyenértékű bizonyítékként.[34] Ezek mellett a Pp. az ún. „egy szakértő elvét" követi. Eszerint – a magánszakértő alkalmazását leszámítva – egy szakkérdés megválaszolására csak egy szakértő alkalmazható. Úgy vélem ez helyes megközelítés a jogalkotó részéről arra (is) tekintettel, hogy sokszor szükségszerűen át kell térni a magánszakértői bizonyítás útjáról a kirendelt szakértői útra az egymásnak ellentmondó magánszakvélemények miatt, ezzel többletköltséget és nagy időveszteséget generálva. Az imént említett egy szakértő elv áll összhangban az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (81) 7. számú, az igazságszolgáltatás igénybevételét megkönnyítő eszközökről szóló ajánlásával.[35] Mindezek függvényében úgy gondolom, hogy célszerű lehetne a magánszakértői bizonyítás átgondolása a polgári perekben. Amennyiben csak a fennmaradó két út állna a jogkereső polgárok rendelkezésére, meglátásom szerint úgy is maradéktalanul eleget tudnának tenni a bizonyítási kötelezettségüknek. A perökonómiai aspektusa pedig azért lenne előremutató, mert nem állhatna fenn az az eset, hogy ha a magánszakvélemények kiegészítése után is fennmarad ellentét a szakkérdésben, úgy egy harmadik (immár kirendelt) szakértőtől származó szakvélemény kell a jogvita eldöntéséhez.

4. A szakértő személye. Az őt megillető jogok és kötelezettségek

A szakértőt megillető jogok és terhelő kötelezettségek rendszere (mint már említettem) kiemelt garanciális szereppel bír. A Szaktv. és a Pp. egyaránt tartalmaz olyan szabályokat, amelyek a szakvélemény pártatlan voltát hivatottak biztosítani. Az új kódex révén a magánszakvélemény a kirendelt

[32] Pp. 3. §
[33] Cserba–Nagy, 2016. 105. o.
[34] Szabó, 2021. 106. o.
[35] Bérces, 2019. 95. o.

szakértőivel egyenrangú bizonyítékká vált, így a megbízási elem ellensúlyozása érdekében szükséges volt további, az objektivitást szavatoló normák megalkotása is. A Mantovanelli kontra Franciaország ügyben az EJEB a tisztességes tárgyaláshoz való jog sérelmét állapította meg arra figyelemmel, hogy a szakvélemény készítése során nem érvényesült a kontradikció elve. Vagyis e bizonyítási mód csakis akkor felel meg az EJEE 6. cikk 1. pontjának, amennyiben a felek megfelelő részvétele is biztosított.

4.1. Szakértővé válás, mint a minőség biztosítéka. A szakvélemény

Fontos a Pp. 300. § (2) bekezdésében rögzített azon szabály, miszerint a perben szakértő – akár kirendelt, akár pedig megbízott – csakis a Szaktv. 4. §-ában meghatározott személy lehet. A 4. § (1) bekezdésében azokat a jogalanyokat sorolja fel a törvény, akik szakértőként szakértői feladatokat láthatnak el.[36] A 4. § tartalmazza az eseti szakértőkre vonatkozó legfontosabb rendelkezéseket is.

A Szaktv. 5. § (1) bekezdése az igazságügyi szakértővé válás feltételeit tartalmazza. Ezt a tevékenységet azok a természetes személyek végezhetik, akiket névjegyzékbe vettek. A hatóság az (ezirányú) kérelmet akkor engedélyezi, ha a kérelmező az 5. § (2) bekezdésben meghatározott feltételeknek megfelel és nem áll fenn vele szemben a (3) bekezdésben foglalt kizáró ok. Ahogyan arra a Szaktv. indokolása is kitér, a névjegyzékbe vétel a minőségbiztosítás egyik eleme,[37] ami a szakértő egzakt és tudományos működését hivatott biztosítani.[38] Vagyis abba bekerülni csak akkor lehet, ha a kérelmező teljesíti a jogalkotó által elvárt feltételeket – ezek közül pedig az 5. § (2) bekezdés b) pontját emelném ki. Eszerint az vehető fel, aki a kérelmében megjelölt szakterületen:

ba) az igazságügyi szakértői tevékenység folytatásához meghatározott vagy azzal egyenértékű képesítéssel és

bb) – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – a képesítés megszerzésétől számított, legalább kétéves szakirányú szakmai gyakorlattal, vagy az adott szakterületen egyetemi doktori vagy tudományos fokozattal rendelkezik.

[36] Völcsey, 2025. 971. o.
[37] A T/9782. számú törvényjavaslat indokolása
[38] Bencze, 2017. 107. o.

A hatályos szabályozás szerint a szakértővé válás alanyi jog. Ez azt jelenti, hogy alkalmassági vizsgálat nélkül fel lehet kerülni a listára, egyedül a képzettség és a gyakorlati idő számít – bizonyos további (formai) feltételek mellett. Egy 2024-es törvénymódosítással[39] vált ez a követelményrendszer megengedőbbé. A jogalkotó (a szakértőhiányra tekintettel) az addig 5 éves előírt gyakorlati időt 2 évre csökkentette le.

Nogel szerint ez kérdésessé teszi, hogy a szakvéleményeket ténylegesen és csakis a legfelkészültebb szakemberek készítik-e a jövőben, majd pedig *„kihagyott ziccerként”* hivatkozott a szakértőjelölti rendszer eltörlésére is.[40] Korábban a Szaktv. 5. § (2) bekezdés c) pontja előfeltételként határozta meg a szakértőjelölti tevékenységet is. Bencze 2017-es álláspontja szerint ez szűrő-, illetve kontrollfunkciót ellátó követelmény.[41] Ez szakterülettől függően 1-3 évnyi időt vagy pedig 50 ügy teljesítését jelentette. A cél az volt, hogy a kérelmezők megfelelő gyakorlatot szerezzenek és a jövőben javulhasson a szakvélemények minősége. A szakértőjelölti rendszer nem volt hiba nélküli (hiszen például nem biztosította az önálló szakvélemény-készítés lehetőségét), így ebben a formájában nem feltétlenül volt képes célja betöltésére. Nogel szerint ugyanakkor a minőségfejlesztési potenciál megvolt benne és sokkal célravezetőbb lett volna a rendszer újragondolása, mint a megszüntetése.[42]

4.1.1. A kirendelés és a szakvélemény

A szakértő kirendelés vagy megbízás alapján jár el. Az előbbi esetre nézve a Szaktv. 45. § (1) bekezdése rögzíti, hogy a szakértő kirendelés alapján, a kirendelésben foglaltaknak megfelelően járhat el. A 45. § (2) bekezdése a kirendelés (tartalmi) elemeit határozza meg. Ezzel kapcsolatban csupán néhány szempontra szeretnék rávilágítani, amelyek az eljárás koncentrált lefolytatását képesek elősegíteni.

A kirendeléssel egy perben a bíróság – többek közt – a szakértő feladatává teszi az iratok áttanulmányozását (és ha szükséges akár az érintett fél, vagy egy perbeli dolog vizsgálatát), valamint ezek alapján a feltett kérdéseknek a megválaszolását is. A 45. § (2) bekezdés c) pontja alapján rendelkezésére kell bocsátani a feladat teljesítéséhez szükséges adatokat. Amennyiben a fél közvetlen vizsgálata is indokolt, úgy a szakértővel közölni kell e személy és az előzetesen értesítendő személyek

[39] Az egyes törvényeknek az igazságügyi szakértőkkel és a szakértői bizonyítással összefüggő módosításáról szóló 2024. évi LI. törvény
[40] Nogel, 2024. 60. o.
[41] Bencze, 2017. 107. o.
[42] Nogel, 2024. 60-61. o.

szükséges adatait. Nyírőné ezzel kapcsolatban rámutat arra, hogy a szakértői bizonyítás gyorsabb és (még) hatékonyabb lefolytatása érdekében célszerű beszerezni részére az előbb említettek telefonszámát és email címét is. A bizonyítás eredményességét az is növelni tudja, ha a kérdések feltétele megfelelő. Ennek keretében ajánlott elkerülni a túlzóan általános és a túl formális megfogalmazásokat. Tekintettel kell lenni az ügy körülményeire és sajátosságaira, ekként egyediesíthető a kirendelő végzés.[43]

A Szaktv. 47. § (4) és (7) bekezdései tartalmazzák a szakvéleménnyel szemben támasztott tartalmi követelményeket. A (4) bekezdésben találhatók azok, amelyek a szakmai megfelelőséget hivatottak biztosítani. A szakvéleményben ekként helyet kap – többek között – a lelet, a módszer rövid ismertetése, a szakmai ténymegállapítások, a szakértő véleménye és a módszertani levélre történő utalás (eltérés esetén ennek indokai is).

Ahogy azt a bírói gyakorlat is rögzíti, a szakértő a következtetéseit az általa közvetlenül megvizsgált adatok objektív és tárgyilagos értékelésével vonja le. Az előbb említettek alapján pedig a módszer, a metodika szakkérdésnek minősülnek. A szakvélemény szakmai alapon történő értékelése kizárt. Ezt az magyarázza, hogy alkalmazását az eljáró bíróság hiányzó szakértelme teszi indokolttá. Önmagában azért, mert a fél az így keletkezett bizonyítéknak a szakmai megállapításait vagy a módszertanát vitatja, még nem lesz aggályos a szakvélemény. A bíróság is (csupán) a logika és az általános intelligencia keretei között vizsgálhatja azt, ekként az alkalmazott módszer helyességét is. A bíróságnak azt kell e körben értékelnie, ha a szakvélemény koncepciók és feltételezések mentén került megalkotásra és ez láthatóvá válik a felek és a bíróság számára is.[44] Meg kell ugyanakkor azt is jegyezni, hogy bár e bizonyítási mód az egyik legobjektívebb, de vannak esetek, amikoris nem lehet tudományos megalapozottságú vizsgálati módszert alkalmazni (ilyen helyzet áll fenn pl. az írásszakértő igénybevétele esetén, vagy az emberi személyiségjegyek vizsgálatakor gondnoksági perekben).[45]

A Szaktv. 47. § (7) bekezdése ezek mellett olyan alaki követelményeket támaszt, mint az aláírás, a nyilvántartási szám és a bélyegző feltüntetése. Ezek elmaradása esetén a beadvány nem tekinthető szakvéleménynek.[46]

---

[43] Nyírőné Kiss, 2023. 6. o.

[44] A Fővárosi Ítélőtábla Pf.20.185/2023/7. és Pf.20.528/2023/6., illetve a Kúria Pfv.20.158/2024/5. számú döntései

[45] Bányainé Szepesi, 2023. 16-17. o.

[46] A Fővárosi Ítélőtábla Pf.21.068/2018/4. számú határozata

4.2. Az eseti szakértő

A Szaktv. 4. § (4) bekezdése rögzíti, hogy mikor van helye az eseti szakértő alkalmazásának. Eszerint akkor, ha:

a) az adott szakterületen nincs bejegyzett igazságügyi szakértő,

b) az adott szakterületen – időszakos hiány, vagy egyéb szakmai ok miatt – bejegyzett igazságügyi szakértő nem tud eleget tenni a kirendelésnek, vagy

c) az adott szakterület nem szerepel a miniszter rendeletében felsorolt szakterületek között.

A 4. § (6) bekezdése ezt annyival pontosítja, hogy más szakterületre már bejegyzett szakértő eseti szakértőként kizárólag a (4) bekezdés c) pontja alapján járhat el, amennyiben megfelelő szakértelemmel rendelkezik. Az is hangsúlyozandó, hogy az eseti szakértő alá kell vesse magát az igazságügyi szakértőkre vonatkozó etikai és fegyelmi követelményeknek.

Az eseti szakértők alkalmazásának indoka alapvetően a szakértőhiányra és az eljárások elhúzódására vezethető vissza. Meglátásom szerint a jogalkotónak e körben igen óvatosan kell egyensúlyoznia: egyfelől alacsonyabb minőségi követelmények mellett is teret kell engednie a véleményadásnak, ugyanakkor a szakértő korábban már említett kiemelt perbeli szerepe miatt nem lehet eltekinteni a megfelelő szintű garanciáktól sem. Így például fontos a 4. § (5) bekezdésének azon szabálya, hogy a jogaira és kötelezettségeire Szaktv. rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni.

Az a) és c) pontokban foglalt esetek azokat a kivételes helyzeteket rögzítik, amikor a jogvita eseti szakértő alkalmazása nélkül nem lenne eldönthető. A b) pontban foglalt szabály 2024. július 9. napjától hatályos. A meglátásom szerint ez elmozdulás volt a kivételesség elvétől a célszerűség irányába, és a jogalkotó nagyobb teret engedett alkalmazásuknak. A Szaktv. 4. § (4a) bekezdése bevezette az ún. *előzetes tájékozódás* intézményét. Eszerint *„az adott szakterületen fennálló időszakos hiány megállapítható, ha a kirendelő szerv több bejegyzett igazságügyi szakértő megkeresésének (a továbbiakban: előzetes tájékozódás) eredményeképpen megállapítja, hogy bejegyzett igazságügyi szakértő nem tud eleget tenni a kirendelésnek. Előzetes tájékozódás esetén a kirendelő szerv a szakkérdést tartalmazó ügy tényállásának a rövid ismertetése mellett elektronikus levélben felhívja a bejegyzett igazságügyi*

szakértőt, hogy öt munkanapon belül nyilatkozzon, vállalja-e a kirendelést."[47]

Nogel több aggályát is megfogalmazza, amelyeket a magam részéről mind osztok. Így álláspontja szerint a tényállás rövid ismertetéséből még nem feltétlenül lehet egyértelműen eldönteni, hogy az (eljáró) személynek van-e kompetenciája a szakvélemény elkészítésére. Kiemelte azt is, hogy a vonatkozó szabály a kirendelő hatóságra „több" szakértő megkeresésének kötelezettségét rója, ez pedig akár 2 szakértőt is jelenthet. A legnagyobb kritikával ugyanakkor a garanciális szabályok hiányát illeti. Az igazságügyi szakértő esetén számos szakmai és formai elvárást fogalmaz meg a Szaktv. annak érdekében, hogy az eljárhasson, míg az eseti szakértők kapcsán a törvény nem állít korántsem ilyen szigorú szabályokat.[48] Az eseti szakértő a Szaktv. 2. § 4. pontja szerint „*megfelelő szakértelemmel rendelkező – természetes vagy jogi – személy, aki nem igazságügyi szakértő, vagy olyan igazságügyi szakértő, aki az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről szóló rendeletben meg nem határozott szakterületen ad szakvéleményt.*"

Azt rögzíthetjük tehát, hogy a törvény nem határozza meg, ki lehet eseti szakértő, azt a kirendelő hatóság döntésére bízza. Ez esetben is figyelemmel kell lenni a Pp. 308. § (1) bekezdésében rögzítettekre, vagyis, amennyiben a felek megállapodnak az eseti szakértő személyében, úgy a megjelölt szakértőt kell kirendelni. A kirendelés feltétele, hogy az adott személy a bíróság tudomása szerint a (perbeli) kérdés megválaszolásához szükséges körülményeket magas szinten ismerje.[49]

Vagyis az ő esetükben még az sem szükségszerűen megkövetelt, hogy szerepeljenek a névjegyzékben. Nem előfeltétel az olyan pozitív kritériumok megléte sem, mint például a büntetlen előélet vagy a cselekvőképesség. A jogalkotó itt ilyen körülményekre nem gondolt. Eseti szakértőként akár olyan személy is eljárhat, akit fegyelmi büntetésként kizártak a kamarából. A Szaktv. (csupán) a megfelelő szakértelem meglétét követeli meg. A 4. § (4b) bekezdése szerint ez teljesül, ha az illető legalább öt évet dolgozott szakmájában.[50] Így fogalmaz a törvény:

a) a működési engedélyhez kötött tevékenység esetén a működési engedélye szerinti szakterületen,

[47] Nogel, 2024. 61-63. o.
[48] Nogel, 2024. 61-63. o.
[49] A Fővárosi Ítélőtábla Gf.40.150/2024/9. számú határozata
[50] Nogel, 2024. 61-63. o.

b) a szakvizsgához kötött tevékenység esetén a szakvizsgája szerinti szakterületen,

c) kötelező kamarai tagsághoz kötött tevékenység esetén a kamarai jogosultsága szerinti szakterületen, vagy

d) ha a tevékenység az a)–c) pont szerinti feltételhez nem kötött – az adott szakterületen legalább öt év szakmai gyakorlattal rendelkezik.

Nogel e tekintetben túl „tágnak" tartja a szabályozást. Teljesen egyetértve a véleményével, szükséges lenne a szakvélemény perben betöltött szerepére is figyelemmel cizellálni mindezt és nem megelégedni az adott szakterületen megszerzett „valamilyen" gyakorlattal.[51]

A 4. § (4c) és (4d) bekezdései megteremtik annak a lehetőségét is, hogy eseti szakértőként a hatóság felsőoktatási intézményt is kijelöljön. Ilyenkor a nevében a szakvéleményt a felsőoktatási intézmény vezetője által kijelölt, a (szakterületen) egyetemi doktori vagy tudományos fokozattal és szakmai jártassággal rendelkező alkalmazott adja.

4.3. A jogok és kötelezettségek rendszere

A szakértővé válás feltételei mellett értelemszerűen a szakértőt megillető jogok és az őt terhelő kötelezettségek is jelentőségteljesek a szakvélemény objektivitása szempontjából. A vonatkozó szabályokat a Szaktv.-ben és a Pp.-ben találhatjuk meg.

4.3.1. A szakértők jogai

<u>Adatmegismerés és -kezelés, iratbetekintés, titoktartás</u>

A kirendelt és a megbízott szakértő – aki attól az időponttól kezdődően, hogy a bíróság az erre vonatkozó indítványnak helyt ad perbeli szakértőnek is minősül – jogosult a feladata teljesítése érdekében az adatmegismerésre. A Pp. 303. § (1) bekezdés a) pontja és a 162. § (1) bekezdése a szakértő részére biztosítja a per irataiba való betekintés és a másolatkészítés jogát, ez pedig elengedhetetlen a megalapozott feladatellátás szempontjából. A Szaktv. 39. § (1) bekezdése szerint jogosult továbbá a hatóságtól, valamint az eljárásban részt vevő személyektől a közölteken felül további adatok közlését, iratok, vizsgálati tárgyak rendelkezésre bocsátását kérni, a 40. § (1) bekezdése pedig az adatkezelési jogosultságot rögzíti. Mind a kirendelt,

[51] Nogel, 2024. 61-63. o.

mind pedig a magánszakértő ehhez kapcsolódó kötelezettsége a titoktartás a Szaktv. 40. § (2) és az 53. § (2) bekezdése alapján.

E tekintetben azt is rögzíteni kell, hogy a szakértő óhatatlanul is személyes adatokhoz jut hozzá a feladatának ellátása során. A Szaktv. 42. § (1)-(3) bekezdései alapján a kirendelés befejezése vagy a megbízás teljesítése után ezeket még tárolnia kell, de a hozzáférésüket haladéktalanul korlátozza a 42. § (2) bekezdésében meghatározott célokra (pl. a fegyelmi eljárás során kerülhetnek elő). Ha eltelik a korlátozástól számítva tíz év, úgy törölnie kell azokat.

A jelenlét biztosítása és kérdések feltételének indítványozása

A szakértő a Pp. 303. § (1) bekezdés b) pontja és a 312. § (1) bekezdése alapján jogosult a tárgyaláson és a bizonyításfelvételnél is jelen lenni. Ezen eljárási cselekményeknél azonban nem csupán mint hallgatóság, hanem mint szakértő van jelen, ami azt eredményezi, hogy a nyilvánosság kizárása esetén is jogosult jelen lenni a tárgyaláson.[52] Fontos jogosultság a kérdések feltevésének indítványozása is, ami a magánszakvélemény benyújtását követően illeti meg a megbízott szakértőt. Vagyis, habár jelen lehet a tárgyaláson és a bizonyításfelvételnél is, ugyanakkor a magánszakértői vélemény benyújtásáig nem indítványozhatja kérdések feltevését.[53] Többen is némi kritikával illetik a Pp. ezen szabályát, mert a magánszakértő – bár köteles értékelni az ellenfél nyilatkozatát –, mindazonáltal, ha az nem világos, nem egyértelmű, úgy kérdések feltevését nem indítványozhatja, arra csupán a magánszakvélemény előterjesztése után nyílik lehetősége, ami megnehezítheti a munkáját. A gyakorlat ezt a problémát akként orvosolta, hogy a benyújtás előtt nem a magánszakértő indítványozza az adott kérdés feltevését, hanem az őt megbízó fél vagy pedig annak a jogi képviselője.[54]

4.3.2. A szakértő kötelezettségei

A Szaktv. több kötelezettséget is telepít a szakértőkre. Ezek közül néhányat röviden ismertetek, majd áttérek a magánszakértő Pp.-ben meghatározott többletfeladataira. Értesítési, jelzési kötelezettség terheli őt a Szaktv. 39. § (2) és (3) bekezdései alapján a hatóság irányába, ha annak a hatáskörébe

[52] Parlagi, 2018. 1279. o.
[53] Parlagi, 2018. 1279. o.
[54] Parlagi, 2018. 1280. o.

tartozó intézkedés megtétele válik szükségessé, vagy pedig a kirendelő által nem észlelt lényeges körülményt talál. A Szaktv. 41. § (1) bekezdése meg abbéli kötelezettségét rögzíti, hogy az adott eljárás tárgyát nem képező bűncselekmények észlelése esetén bejelentést kell tennie a nyomozóhatóságnak. A Szaktv. 43. § (1) bekezdése alapján hasonlóképpen elvárás vele szemben az (is), hogy tevékenységéről nyilvántartást vezessen annak nyomon követhetősége végett. Eljárásjogi szempontból ki kell emelni, hogy a szakértőnek elektronikusan kell kapcsolatot tartani a kirendelő szervvel.[55]

Utalnék a szakvéleményadási kötelezettségére is. Eszerint, ha hatóság rendeli ki őt, úgy csakis a Szaktv. 45. § (4) bekezdésében meghatározott esetekben tagadhatja meg az eljárást (pl.: ha kizárási ok áll fenn, a kérdés megválaszolása nem tartozik szakismeretei körébe, vagy nem képes időben szakvéleményt adni). A következőkben pedig rá kívánok térni a Pp. 303. § (2) bekezdésének elemzésére.

Értesítési kötelezettség

Mint arra már utaltam, a magánszakértő megbízási természetű jogviszony alapján jár el. Ekképp az egyoldalúság kiküszöbölése érdekében garanciális szereppel bír az a szabály, miszerint a magánszakértő köteles megbízója ellenfelét értesíteni. Így köteles közölni vele a megbízás tárgyát, a vizsgálandó kérdések körét, és köteles tájékoztatni őt a kitűzött helyszíni szemléről és vizsgálatról.[56] A Fővárosi Ítélőtábla végzésében azt rögzítette, hogy a fél által megbízott szakértő teljesítette a Pp. 303. § (2) bekezdésének a) és b) pontjaiban található kötelezettségeit. Habár a magánszakértői vélemény a benyújtásra tett indítvány előterjesztése előtt elkészült, mindazonáltal mivel annak a befejezése előtt a magánszakértő felvette a kapcsolatot a megbízója ellenfelével, akinek megteremtette a lehetőséget a szemlén való jelenlétre, valamint a kérdések feltételére is, így a fegyveregyenlőség garanciális szabálya nem sérült és a magánszakvélemény sem aggályos.[57]

A nyilatkozat és észrevétel előterjeszthetőségének biztosítása

A magánszakértőnek lehetővé kell tennie, hogy az ellenfél a megbízás tárgyára vonatkozó nyilatkozatát, illetve a vizsgálat tárgya szempontjából

[55] Szaktv. 44. § (2) bekezdés
[56] Parlagi, 2018. 1280. o.
[57] A Fővárosi Ítélőtábla 14.Gf.40.083/2023/7/II. számú határozata

lényeges észrevételeit előterjeszthesse.[58] A Pécsi Ítélőtábla a Pf.III.20.046/2021/12. számú döntésében azt vizsgálta – többek között –, hogy a perben eljárt magánszakértő megsértette-e a Pp. 302. § (2) bekezdésének b) pontját. Az alperes a fellebbezésben arra hivatkozott, hogy mivel nem volt számára biztosított a nyilatkozatai és az észrevételei előterjesztésének lehetősége, így emiatt aggályosnak minősül a magánszakértői vélemény.[59] Az ítélőtábla hangsúlyozta, hogy mivel a felek megállapodtak a szakértői bizonyítás menetében, abban köztük konszenzus volt, így nem állt fenn a hivatkozott kötelezettség megszegése. A másodfokú bíróság megemlítette, hogy a Pp. a bizonyítás lefolytatásának részletkérdéseit nem rendezi, a jogszabály nem tartalmaz konkrétumokat. A felek tehát megállapodhattak abban, hogy az ellenfél a megbízó képviselője útján kap tájékoztatást a szemléről, illetőleg abban is, hogy az a szemlén a jogait meghatalmazott képviselői útján tudja gyakorolni. Önmagában a bizonyítás ilyen módon történő lefolytatása nem eredményezi a magánszakértői vélemény aggályosságát, ezért az alperesi hivatkozás alaptalan volt. A lényeg tehát abban áll, hogy az ehhez hasonló bizonyításbéli részletkérdésekben a felek között konszenzus legyen. Amennyiben a szakértő végig ennek megfelelően jár el, akkor nem lesz aggályos a magánszakvélemény.[60]

Az ellenfél által tett nyilatkozat és észrevétel értékelése

A szakmailag kifogásolhatatlan és a perben felhasználható magánszakértői vélemény további garanciáját képezi, hogy a fél által megbízott szakértő köteles értékelni az ellenfél vele közölt nyilatkozatát és észrevételeit. Hangsúlyozandó, hogy a magánszakértő erre a Pp. mellett a Szaktv. speciális rendelkezései alapján is köteles.[61]

A magánszakértő válaszadási kötelezettsége

Ha a magánszakértő perbeli szakértőnek minősül, úgy köteles válaszolni a bíróság, a felek és az ellenfél magánszakértőjének kérdéseire is.[62]

Mint már korábban említettem, a szakértők jogaira és kötelezettségeire a Pp. mellett a Szaktv. is tartalmaz rendelkezéseket. Ezeknek megfelelően a pert megelőzően és annak folyamatban léte alatt készített

[58] Parlagi, 2018. 1281. o.
[59] A Pécsi Ítélőtábla Pf.III.20.046/2021/12. számú határozata
[60] A Pécsi Ítélőtábla Pf.III.20.046/2021/12. számú határozata
[61] Parlagi, 2018. 1281. o.
[62] Parlagi, 2018. 1281. o.

magánszakértői vélemény esetén a fél által megbízott szakértőnek a Szaktv. 52. § (4) és (5) bekezdésében foglalt egyéb kötelezettségeit is teljesíteni szükséges. Vagyis a szakértő csak akkor fogadhatja el a fél megbízását, amennyiben ez a hatóságtól származó feladatainak ellátását nem akadályozza és azzal nem összeférhetetlen. A magánszakértő is tárgyilagosan köteles eljárni, ekként pedig nem utasítható.

Érdemes mindezek mellett azt is rögzítenünk, hogy a magánszakértő nem minősül közreműködőnek, ennek következtében pedig a közreműködőkkel szemben alkalmazható kényszerítő eszközöket sem lehet felhasználni velük szemben, és a kötelezettségszegését a megbízója fogja viselni. Amennyiben tehát perbeli kötelezettségeit elmulasztja, úgy a magánszakértői vélemény aggályosnak minősülhet, és fennállhat annak veszélye, hogy a perben nem vehető figyelembe a tény bizonyításánál.

5. A kompetencia és a szakértő feletti közjogi kontroll

A szakértő kiemelt, szaktudást pótló szerepére tekintettel azt is meg kell említeni, hogy e bizonyítási módot számos garanciális szabály bástyázza körül. A szakértővé válás formai feltételeiről korábban már tettem említést. Annak is hatalmas jelentősége van ugyanakkor, hogy az így eljáró személy bizonyosan rendelkezzen azzal a szakismerettel és tapasztalattal, amely a munkája hitelességét képes szavatolni.[63] Vagyis azt kell biztosítani, hogy az adott kérdést kompetens személy vizsgálja meg.[64]

A kompetencia fogalmát Nogel nyomán így definiálhatjuk: az a különleges szakértelem, ami a szakértőt végzettsége, releváns és kellő idejű szakmai tapasztalata, naprakész elméleti tudása, szakmai jártassága, valamint az adott területre vonatkozó szakmai, módszertani és jogi előírások ismerete alapján alkalmassá teszi a jogalkalmazó hiányzó ismeretének pótlására az adott szakterületen.[65]

Vagyis elvárás a szakértővel szemben, hogy tényleges és megfelelő legyen a szakismerete,[66] valamint teljesülniük kell egyes formai követelményeknek is. Ekként a névjegyzékben való szereplés, az eljárásuk alapját szolgáltató megfelelő kirendelés (vagy megbízás) megléte és a

[63] Nogel, 2024, 58. o.
[64] Nogel, 2017, 123. o.
[65] Nogel, 2024, 59. o.
[66] Bányainé Szepesi, 2023. 14. o.

kizáró ok hiánya.[67] Ezek együttesen tudják szavatolni, hogy a bírói döntést megbízható, alapos és indokolt bizonyíték segítse.[68]

A szakértő köteles mindenekelőtt azt ellenőrizni, hogy a (kirendelésben szereplő) szakkérdés megválaszolása kapcsán van-e kompetenciája – vö. a Szaktv. 45. § (4) bekezdés b) pontjával. Ennek megfelelően a szakértőnek közölnie kell, amennyiben nem rendelkezik a szükséges szakismerettel. A kompetencia megléte – mint említettem – elengedhetetlen előfeltétele az alapos szakvéleménynek. Jelentősége azonban perökonómiai szempontból sem hagyható figyelmen kívül. Amennyiben a szakvélemény ugyanis olyan személytől származik, aki nem rendelkezik a kellő szakismerettel, akkor a per későbbi részében szükségszerűen indokolttá válik további szakértő alkalmazása. Ha pedig erre a jogorvoslati eljárásban derül fény, az az elsőfokú ítélet hatályon kívül helyezését is eredményezheti, komolyabb időveszteséget és jelentős többletperköltséget generálva, ami ellentmond a perkoncentráció elvének.[69]

A Szaktv. 2. § 10. pontja meghatározza a kompetenciavétség fogalmát. Ez alapján arról a fegyelmi vétségről van szó, amelyet az igazságügyi szakértő a névjegyzékbe bejegyzett szakterületén kívüli más, az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről szóló miniszteri rendeletben meghatározott szakterületre tartozó eljárásával követ el. Magyarán az eljáró szakértőnek figyelemmel kell lennie arra is, hogy csupán azon kérdésekben nyilvánítson véleményt, amelyek szakismeretei körébe tartoznak. A kompetenciavétség gyanúja ugyanis fegyelmi eljáráshoz vezethet.[70]

A Szaktv. egyik legfontosabb újítása az volt, hogy egyrészt megreformálta az etikai eljárásra vonatkozó szabályozást, másrészt pedig kialakította az attól elkülönült fegyelmi eljárást is. Amennyiben ez utóbbi alkalmazására kerül sor – pl. kompetenciavétség okán –, úgy az szankcióként a szakértő kizárását is magával vonhatja.[71] A 2016. évi Szaktv. által bevezetett minőségbiztosítási rendszer fontos eleme az is, hogy a szakértő munkáját rendszeresen értékeljék. Ennek az elvégzésére a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara jogosult, ezáltal azt is garantálva, hogy a végrehajtó hatalom e körben ne bírjon befolyási lehetőséggel. Az értékelés alapvetően objektív szempontjait a Szaktv. 17. § (3) bekezdése

[67] Nogel, 2024, 59. o.
[68] Bányainé Szepesi, 2023. 14. o.
[69] Bányainé Szepesi, 2023. 14. o.
[70] Kovács, 2016. 655. o.
[71] Kovács, 2016. 655. o.

rögzíti.[72] Ezek közül a legfontosabbakat emelném ki: a jogszabályi követelményeknek való megfelelés; a határidők és az ügyviteli, illetőleg adatkezelési szabályok megtartása; valamennyi kérdés megválaszolása; a jogszabályoknak, a szakmai gyakorlatnak és az ún. módszertani leveleknek megfelelő eljárás. Alkalmatlan minősítés esetén a kamarából történő kizárás lesz a jogkövetkezmény.[73]

Utalni kell még a hatóság kötelezettségeire is a szakértői eljárás kapcsán (ld. a Szaktv. 55. és 56. §-ait). Az 55. § (1) bekezdése meghatározza azokat az eseteket, amikoris a hatóság a névjegyzéket vezető hatóságnak (vagyis az Igazságügyi Minisztériumnak) be kell jelentse a kötelezettségszegést. Ilyen ok például, ha a szakvélemény tartalmilag aggályos, valamint a tárgyilagosságot nélkülöző magánszakvélemény is. A névjegyzéket vezető hatóság a bejelentést regisztrálja. Ha a szakértő tevékenységével kapcsolatban két éven belül 3 alkalommal érkezik bejelentés, úgy a minisztérium a szakértő értékelését kezdeményezi a kamara minőségbiztosítási bizottságánál.[74] Ezt a bejelentési kötelezettséget (a Szaktv. 52. § (2) bekezdése szerint) a fél megbízása alapján eljáró szakértője esetén is alkalmazni kell.

A szakértői munka minőségét hivatott az is javítani, hogy a hatóság az ügy érdemében hozott jogerős határozat másolati példányát (elektronikus úton) köteles megküldeni a szakértő részére.

6. Záró gondolatok

Munkámban a hatályos szabályozás részletes értékelésére tettem kísérletet annak mentén, mennyire képes biztosítani a tisztességes eljáráshoz való jog részét képező fegyveregyenlőség és észszerű időn belül történő elbírálás elvét. Mint láthattuk, ez a két követelmény többször egymással is ellentétes szabályokat kíván meg, így szükséges megtalálni az egyensúlyt. Álláspontom szerint a jelenlegi szabályozás alapvetően biztosítja a fair, garanciákkal kövezett eljárást, ám az utóbbi időben erőteljes elmozdulások láthatóak a gyorsítás irányába, adott esetben a garanciák rovására.

A (perben) kirendelt szakértők alkalmazása kapcsán alapvetően úgy látom, hogy az eljárásjog igyekszik mindkét követelménynek megfelelni. Amivel a helyzetet jelentősen lehetne javítani, az a szakértők számának növelése. Erre viszont az eljárásjog nem lehet ráhatással, itt a jogalkotónak

[72] Bencze, 2017. 108-109. o.
[73] Bencze, 2017. 108-109. o.
[74] A T/9782. számú törvényjavaslat indokolása

másfajta, pl. a szakértői életpályát vonzóbbá tevő lépéseket kellene tennie. Itt sem azonban az a megfelelő irány, ha elkezdjük csorbítani a szakértővé válás garanciális jellegű szabályait. Olyan rendszer szükséges véleményem szerint, amely lehetővé teszi a gyakorlatszerzést a kellő szakértelemmel rendelkező személyek számára és a mielőbbi szakértővé válást. Érdemes lehet pl. újra elővenni és átalakítani a szakértőjelölti rendszert.

Az eseti szakértő alkalmazásának körében sokkal több problémát látok. Az figyelhető meg itt, hogy a gyorsítás szándéka „felülkerekedett" a garanciák minél szélesebb biztosításának elvárásán. Az utóbbi idők jogalkotása egyre nagyobb körben teszi lehetővé igénybevételüket, miközben nem találunk olyan biztosítékokat, mint a kirendelt igazságügyi szakértőnél. Célszerű lenne a velük szemben támasztott feltételek egyértelműsítése.

A Pp. hatálybalépésével a rendelkezési elv és a peranyagszolgáltatás elve még fontosabb hangsúlyt kapott. Erre is figyelemmel a jogalkotó a polgári perekben is lehetővé tette a magánszakértő alkalmazását, feloldva ekként a korábbi, bizonytalan helyzetet. Azt gondolom azonban, hogy a bizonyítás ezen „iránya" a perben kirendelthez képest nem feltétlenül jelent olyan gyorsító hatást, mint amekkora „perelhúzó potenciál" lehet benne. Ugyanis, ha a felek magánszakértői szakkérdésben eltérő végkövetkeztetésre jutnak (és azt nem sikerül a kiegészítés során feloldani), úgy újabb – immáron kirendelt – szakértő közreműködése válik szükségessé. Ez pedig felesleges időveszteséget és jelentős többletköltséget okozhat.

A feleknek és a bírónak is aktívan kell ügyelniük a kontradiktórius elemeket biztosító garanciális szabályokra, amelyek a megbízási elem ellensúlyozását hivatottak szolgálni. Ezek sérelme (ugyanis) a szakvélemény kiegészítését teszi indokolttá, ami szintúgy perelhúzódáshoz vezethet.

Felhasznált irodalom

Bányai István: Jogkérdés, szakkérdés, ténykérdés, ténytanú, ténybíró – az igazságügyi szakértői tevékenység keretei. Közjegyzők Közlönye, 2016/3. sz.

Bányainé Szepesi Bettina: A szakértői vélemény garanciális biztosítékai. FORVM Acta Juridica et Politica, 2023/2. sz.

Bencze Krisztina: Kontroll a szakértők felett. Jog-Állam-Politika, 2017/1. sz.

Bérces Viktor: A szakértői bizonyítás elvi és gyakorlati kérdéseiről. Miskolci Jogi Szemle, 2019/2. különszám

Cséffai Attila Csaba: Az igazságügyi szakértő függetlensége a kirendelés során. Magyar Jog, 2012/11. sz.

Cserba Lajos – Nagy Andrea: Észrevételek a polgári perrendtartásról szóló törvénytervezetnek a bizonyításról, ezen belül a szakértői bizonyításról szóló Negyedik Részéhez, illetve egyes fejezeteihez. In: Gellén Klára – Görög Márta (szerk.): LEGE ET FIDE. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára. Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2016.

Döme Attila: Bizonyítás. (2019) In: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Polgári eljárásjog rovat, rovatszerkesztő: Harsági Viktória) http://ijoten.hu/szocikk/bizonyitas (az utolsó letöltés: 2026.04.25.)

Döme Attila: Bizonyítási teher az egészségügyi perekben. Magyar Jog, 2022/1. sz.

Kovács Gábor: Szakkonzultáns és társszakértő szerepe az orvosszakértői bizonyításban. Magyar Jog, 2016/11. sz.

Metzinger Péter: Magánszakértői bizonyítás az új Pp.-ben. In: Bodzási Balázs (szerk.): Jogászegyleti Értekezések, Budapest, 2022.

Molnár Ambrus: A szakértő kirendelésének jogalkalmazási kérdései. In: Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban. Kúria Joggyakorlat-Elemző Csoport, Budapest, 2014.

Molnár Tamás: A polgári perrendtartás újragondolt alapelvei – elvárások és tapasztalatok. Debreceni Jogi Műhely, 2020/3-4. sz. – DOI: https://doi.org/10.24169/DJM/2020/3-4/10

Nagy Adrienn – Wopera Zsuzsa (szerk.): Polgári eljárásjog I. (Harmadik, átdolgozott kiadás). Wolters Kluwer, Budapest, 2021.

Nogel Mónika: A kompetens szakértő közreműködését biztosító jogi szabályozás zsákutcái Magyarországon. Büntetőjogi Szemle, 2024/2. sz.

Nogel Mónika: A szakértői minőségbiztosítási rendszer kialakításának előkérdései és alapfogalmai. Jog-Állam-Politika, 2017/1. sz.

Nyilas Anna: A szakvélemény helye és szerepe a polgári peres bizonyításban – Az aggályosság megítélése. Jog-Állam-Politika, 2022/4. sz. – DOI: https://doi.org/10.58528/JAP.2022.14-4.99

Nyírőné Kiss Ildikó: A gondnoksági perek joggyakorlat-elemzésének tanulságai. Családi Jog, 2023/3. sz.

Parlagi Mátyás: Szakértők. In: Varga István: A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja II/III. HVG-ORAC, Budapest, 2018.

Rainer Lilla: Az észszerű időn belüli befejezés követelménye a polgári perben. PhD értekezés. KRE ÁJK Doktori Iskola, Budapest, 2021. – DOI: https://doi.org/10.24395/KRE.2022.010

Szabó Andrea: Más eljárásban kirendelt szakértő, mint a perkoncentráció eszköze In: Miskolczi-Bodnár, Péter (szerk.): XX. Jogász Doktoranduszok Konferenciája, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021.

Szakály Zsuzsa: Az igazságügyi szakértő a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában. FORVM Acta Juridica et Politica, 2021/3. sz.

Völcsey Balázs (szerk.): Kompakt kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2025.

Dr. Jankó Attila Renátó (ORCID: 0009-0005-5524-9297)
ELTE ÁJK Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék
Témavezető: Koósné Dr. Mohácsi Barbara egyetemi adjunktus

DOI: https://doi.org/10.55052/themis.2026.1.88

A fogvatartotti vallásszabadság reintegrációs funkciója egy női elítéltekkel készült empirikus kutatás tükrében

(The reintegrative function of prisoners' freedom of religion in light of an empirical study conducted with female offenders)

Absztrakt

A tanulmány a fogvatartotti vallásszabadság reintegrációs funkcióját vizsgálja női elítéltek körében, különösen a büntetés-végrehajtási intézeten belüli a belső motiváció erősítése, a konfliktuskezelés, valamint a szabadulás utáni társadalmi visszailleszkedés szempontjából. A tanulmány saját kvalitatív empirikus kutatásra épít, amelynek alapját 15 félig strukturált mélyinterjú képezi. A kutatás fő megállapítása, hogy a vallás büntetés-végrehajtási és büntetőjogi szempontból azért bír jelentőséggel, mert elősegítheti azt a belső normakövetést, amely a jogkövető életmód kialakulásának, a sikeres reintegrációnak, valamint a bűnismétlés és a visszaesés kockázata csökkenésének egyik feltétele. A vallásszabadság tényleges érvényesülése nem csupán alapjogi kérdés, hanem a büntetés céljának eredményesebb megvalósulásához is hozzájárulhat.

Kulcsszavak: fogvatartotti vallásszabadság, női fogvatartottak, reintegráció, normakövetés, börtönpasztoráció, büntetés célja

Abstract

The study examines the reintegrative function of religious freedom among female inmates, with particular regard to the strengthening of internal motivation, conflict management, and post-release social reintegration within correctional institutions. The paper is based on original qualitative empirical research, consisting of 15 semi-structured in-depth interviews. The main finding of the study is that religion is significant from both penitentiary and criminal law perspectives, as it may foster internal norm

compliance, which is a key condition for developing a law-abiding lifestyle, achieving successful reintegration, and reducing the risk of recidivism and reoffending. The effective realization of religious freedom is therefore not merely a fundamental rights issue, but may also contribute to the more effective fulfillment of the purposes of punishment.

Keywords: *freedom of religion in prison, female prisoners, reintegration, norm compliance, prison chaplaincy, aims of punishment*

1. Bevezetés

1.1. A téma aktualitása

A fogvatartotti vallásszabadság kérdésköre a büntetés-végrehajtás világában nem pusztán alapjogi vagy dogmatikai kérdés, hanem reintegrációs jelentőségű terület is. A vallásgyakorlás a szabadságelvonással nem vész el, hanem olyan alapvető jogosultság marad, amelyet a büntetés-végrehajtási intézetek rendjéhez igazodva biztosítani kell. A vallásszabadság a fogvatartás körülményei között nem csupán jogként, hanem pozitív reintegrációs funkcióval is bírhat. A büntető jogtudomány szempontjából mindez fontossá válhat, mert a vallási támogatás hozzájárulhat ahhoz, hogy a fogvatartott a jogkövető életmódot ne pusztán külső kényszerből, hanem belső meggyőződésből vállalja.

A vallásszabadság alkotmányos alapját az Alaptörvény VII. cikke[1] adja, ami a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságát mindenki számára biztosítja. E szabadságjog a fogvatartottakat is megilleti, jóllehet a végrehajtás rendje, a biztonsági szempontok és az intézeti működés szükségszerűen keretet adnak e jog gyakorlásának. A büntetés-végrehajtási jogban ezért fontos, hogy a szabadságvesztés ne csak büntetésként, hanem a visszailleszkedést segítő eszközként is működjön. A fogvatartottak vallásszabadságának értelmezésénél fontos, hogy az Alaptörvény az alapvető jogok korlátozását csak más jogok vagy alkotmányos értékek védelme érdekében, szükséges és arányos módon teszi lehetővé[2]. A fogvatartotti vallásszabadság gyakorlása a büntetés-végrehajtás rendjére tekintettel korlátozható ugyan, de e korlátozás nem vezethet a jog tartalmának kiüresítéséhez.

A büntetés-végrehajtásról szóló szabályozás lényege ugyanis nem merül ki a joghátrány érvényesítésében, hanem magában foglalja azt a törekvést

[1] Magyarország Alaptörvénye, VII. cikk (1) bekezdés.
[2] Magyarország Alaptörvénye, I. cikk (3) bekezdés)

is, hogy az elítélt a szabadulást követően képes legyen jogkövető életmódot folytatni[3]. A büntetés eredményessége ezért nem pusztán abban mérhető, hogy a joghátrányt végrehajtják, hanem abban is, hogy az elítélt személyiségében és magatartásában bekövetkezik-e olyan változás, amely csökkenti a visszaesés kockázatát és támogatja a társadalmi visszailleszkedést. A büntetés-végrehajtás feladata ugyanis az, hogy a büntetési célok érvényesítése során a végrehajtás rendjét úgy alakítsa, hogy az elősegítse az elítélt társadalmi beilleszkedését és a jogkövető magatartás kialakulását[4].

Nemzetközi szinten ugyanezt az irányt erősítik az emberi jogi és büntetés-végrehajtási minimumszabályok. Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 9. cikke[5] védi a gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadságot. Az Európai Börtönszabályok rögzítik, hogy a fogvatartottak vallási meggyőződését tiszteletben kell tartani.[6] Az ENSZ Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, vagyis a Mandela-szabályok szintén hangsúlyozzák a vallási meggyőződés tiszteletének szükségességét[7]. A női fogvatartottakra vonatkozó Bangkok Rules pedig azért fontos, mert kimondják: a női elítéltek esetében a fogvatartási környezetnek és a reintegrációs programoknak figyelembe kell venniük a sajátos családi, gondozási, pszichológiai és társadalmi szükségleteket[8].

A vallásszabadság tényleges biztosítása nemcsak jogvédelmi, hanem büntetés-végrehajtási jelentőséggel is bírhat, hiszen a vallási közösségek közreműködhetnek különösen a karitatív tevékenységben, a fogvatartás körülményeinek figyelemmel kísérésében, valamint a szabadulás utáni társadalmi beilleszkedés elősegítésében[9].

A téma aktualitását indokolja, hogy Magyarországon a női fogvatartottak száma az elmúlt években emelkedő tendenciát mutatott. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint 2019-ben 1255, 2020-ban 1290, 2021-ben 1430, 2022-ben 1417, 2023-ban pedig 1467 nő volt fogvatartásban[10]. Ez a tendencia felhívja a figyelmet arra, hogy a női fogvatartottak helyzetével kapcsolatos kutatások nem marginálisak, hanem relevánsak. A női fogvatartottak reintegrációja azért is különösen fontos, mert a büntetés-végrehajtási intézetben lévő nők nem elszigetelten élnek: családi kapcsolatok hálójában vannak, sok esetben anyák, gondozók, a család

[3] Vókó 2001. 95–103., Ruzsonyi 2014. 179-194., Forgács 2019. 37-53.
[4] 2013. évi CCXL. törvény 1. § (2) bekezdés a)
[5] Emberi Jogok Európai Egyezménye (1950) 9. cikk (1).
[6] Európai Börtönszabályok (Rec(2006)2), 29.1 pont.
[7] ENSZ Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (Mandela Rules, 2015), 65. szabály.
[8] ENSZ Rules for the Treatment of Women Prisoners (Bangkok Rules, 2010), 4–5. és 42. szabályok.
[9] 2013. évi CCXL. törvény 5. § (3)
[10] https://www.ksh.hu/stadat_files/iga/hu/iga0007.html 2026. 04. 18.

megtartó szereplői. Az egri büntetés-végrehajtási intézet 2012-es felmérése szerint megközelítőleg 40 000 gyermek áll kapcsolatban az összes női fogvatartottal, ami azt jelenti, hogy a reintegráció sikere vagy kudarca generációs szinten is következményekkel járhat[11].

A 2022-es népszámlálás adatai szerint a vallási önazonosítás a nők körében több felekezetben is gyakoribb, mint a férfiaknál. Ez arra utal, hogy a vallás és a lelki támasz a nők számára általában fontos szerepet játszik, ami a fogvatartás körülményei között tovább erősödhet. A téma aktualitásához hozzátartozik Ferenc pápa üzenete is, aki a fogvatartottak emberi méltóságának tiszteletére, valamint a büntetés-végrehajtási intézetek reintegrációs szerepére hívta fel a figyelmet. Amikor arról beszél, hogy a börtönök gyakran válnak az elszemélytelenítés, a leselejtezés helyévé, egyúttal arra is rámutat, hogy a vallás és a börtönpasztoráció képes lehet visszaadni az emberi méltóság tapasztalatát és a remény lehetőségét[12].

1.2. A kutatás célja

A tanulmány célja annak feltárása, hogy a vallás milyen szerepet tölt be a magyarországi női fogvatartottak büntetés-végrehajtási intézeten belüli életében, valamint a szabadulás utáni reintegrációban és utógondozásban[13]. A témát azért tartom fontosnak, mert a női elítéltek büntetés-végrehajtási intézeti tapasztalatairól, lelki szükségleteiről és társadalmi visszailleszkedéséről kevesebb adat áll rendelkezésre, mint férfi társaik esetében, miközben a női fogvatartottak szükségletei több szempontból is eltérnek, főleg a kapcsolatok, az érzelmi biztonság és a vallási támasz szerepében [14].

A kutatás arra keres választ, hogy a vallás miként járulhat hozzá a belső motiváció erősítéséhez, a személyes változáshoz, a konfliktuskezeléshez, a lelki stabilitás fenntartásához, valamint ahhoz, hogy a női fogvatartottak a szabadulást követően nagyobb eséllyel tudjanak visszailleszkedni a társadalomba. A kutatás célja jogtudományi szempontból értelmezve az, hogy feltárja: a vallásszabadság büntetés-végrehajtási biztosítása milyen módon illeszkedik a hazai reintegrációs célrendszerbe, és a jogszabályok

[11]Nagy 2014. https://arsboni.hu/elet-a-bortonben-avagy-a-bunelkovetok-tarsadalmi-reintegraciojanak-elosegitese/ 2026. 04. 18., Kovács 2017. 51-61.

[12] Ferenc pápa 2019. https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2019-11/papabortonpasztoracio-leselejtezes-neveles-megelozes.html 2026. 04. 18., Di Blasio 2023. 5-22.

[13] Veres 2021. 19-22.

[14] Ács-Bíró 2020. 93-103., Di Blasio 2024. 365–391.

mennyiben teszik lehetővé a vallási közösségek, a börtönlelkészi szolgálat, valamint az utógondozási szereplők bekapcsolódását a szabadulás utáni társadalmi visszailleszkedés támogatásába.

1.3. A kutatási hipotézisek

A kutatás két hipotézisre épül. Az első hipotézis szerint a büntetés-végrehajtási intézetben lévő nők belső motivációja erősödik, ha aktívan részt vesznek vallásos tevékenységekben, mivel ezek hozzájárulnak személyiségfejlődésük előmozdításához, ami segíti őket a sikeres társadalmi reintegrációban és a bűnismétlés kockázatának csökkentésében.

A második hipotézis szerint a női fogvatartottak érzelmi kötődési igényei miatt a szociális kapcsolatok fenntartása a büntetés-végrehajtási intézetben és az utógondozás során is fontos. Az emberi kapcsolatok megléte növeli a sikeres társadalmi visszailleszkedés esélyét, és csökkenti a bűnismétlés kockázatát.

A fenti két hipotézis együttes vizsgálata indokolt, hiszen a vallás feltételezett reintegrációs hatása nem kizárólag belső, individuális változásként, hanem kapcsolati és közösségi dimenzióban is megjelenhet. Ezt a jogi keret is alátámasztja, mivel a büntetés-végrehajtási szabályozás a vallási közösségek és a börtönlelkészi szolgálat szerepét nem csupán a fogvatartás idejére, hanem a szabadulást követő beilleszkedés elősegítésére is kiterjeszti[15].

2. A fogvatartotti vallásszabadság jogi és elméleti kerete

A fogvatartotti vallásszabadság értelmezése során abból kell kiindulni, hogy a fogvatartott személy nem veszti el emberi méltóságát, és a szabadságvesztés nem jelentheti azt, hogy minden alapjoga kiüresedik. A szabadságelvonás a személyi szabadságot korlátozza, de nem szünteti meg automatikusan a lelkiismereti és vallásszabadságot.

A hazai szabályozásban a vallásgyakorlás biztosítása a büntetés-végrehajtási szervezet feladatai közé tartozik. A fogvatartott számára lehetőséget kell biztosítani arra, hogy vallási meggyőződését kinyilvánítsa, vallási közösséggel kapcsolatot tartson, lelkipásztori ellátásban részesüljön, egyéni vagy közösségi vallásgyakorlatot folytasson, ha annak nincs a rendet

[15] 2013. évi CCXL. törvény 5. § (3) bekezdés, 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet 2. § g)-h) pontok

vagy a biztonságot sértő következménye. Ezzel összefüggésben külön jelentősége van a diszkrimináció tilalmának is: a vallási hovatartozás vagy annak hiánya miatt a fogvatartottat nem érheti hátrány [16].

A hatályos büntetés-végrehajtási jog a vallásgyakorlás tartalmát konkrét jogosultságok formájában is meghatározza. Az elítélt számára biztosítani kell, hogy vallási meggyőződését megválassza vagy megváltoztassa, vallását gyakorolja, vallási közösséggel kapcsolatot tartson, lelki gondozásban részesüljön, vallási könyveket és kegytárgyakat tartson magánál, továbbá a büntetés-végrehajtási intézetben megvalósítható vallási szertartásokon részt vegyen. A jogszabály azt is előírja, hogy a büntetés-végrehajtási intézet elősegíti a vallási közösségek szociális, karitatív és gondozói tevékenységét, valamint a szabadulásra való felkészítéshez nyújtott szolgálatait[17].

A börtönlelkészi szolgálat szabályozása külön rendeleti szinten is megjelenik. A börtönlelkészi szolgálat a jogszabály szerint olyan egyházi szolgálat, amely a fogvatartottak csoportos és egyéni vallásgyakorlásának, valamint lelki gondozásának biztosítását szolgálja[18]. A börtönlelkészi szolgálat büntetés-végrehajtási intézeten belüli főbb feladatai közé tartozik a hitélet biztosítása, az egyéni és közösségi lelki gondozás, a vallásgyakorlással kapcsolatos kérelmek és panaszok véleményezése, a szabadulás utáni beilleszkedéshez támogatást nyújtó vallási közösségekkel való kapcsolatfelvétel segítése, valamint a közreműködés az utógondozásban[19].

A reintegráció fogalma a büntetés-végrehajtási szakirodalomban több rétegből áll[20]. Egyrészt jelenti a társadalmi normák elfogadását és a jogkövető magatartás kialakítását, másrészt egy belső személyiségbeli változás lehetőségét is, amelynek során az elítélt újra értelmezi saját múltját, felelősségét, kapcsolatait és jövőjét[21].

A vallás jelentéskeretet adhat a szenvedésnek, enyhítheti a reménytelenséget, csökkentheti a belső káoszt, erősítheti az erkölcsi önreflexiót és közösségi kapcsolódást kínálhat. Lényegi meglátás, hogy a vallási élmény és a vallási közösséghez kapcsolódás elősegítheti a külső szabálykövetés belső normakövetéssé alakulását Mindez azért fontos, mert a bűnismétlés kockázatának csökkenése szoros összefüggésben áll azzal, hogy az elítélt képes-e belső meggyőződésből elfordulni a korábbi deviáns

[16] Domokos 2024. 449-459., Erdélyi 2024. 415-429.
[17] 2013. évi CCXL. törvény 126. §
[18] 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet 1. § 2.
[19] 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet 2. §
[20] Czenczer 2008. 1-12., Fliegauf 2009. 83-96.
[21] Forgács 2019. 37-53., Ruzsonyi 2014. 179-194.

viselkedéstől[22]. Ha a vallás hozzájárul a belső motiváció kialakulásához, a normakövető magatartás megerősödéséhez és a társadalmi visszailleszkedés sikeréhez, akkor közvetetten a büntetés célját is szolgálja, mivel csökkenti a visszaesés valószínűségét és elősegíti, hogy a fogvatartott a szabadulás után a társadalom jogkövető tagjaként éljen tovább.

3. A női fogvatartottak sajátos helyzete

A női fogvatartottak helyzete több szempontból is eltér a férfi fogvatartottakétól[23]. A női bűnelkövetés történetileg mindig kisebb arányú volt, azonban annak hátterében gyakran összetettebb társadalmi, családi és pszichológiai tényezők jelennek meg[24]. A női bűnelkövetők esetében hangsúlyos a családi szerepek terheltsége, a gazdasági kiszolgáltatottság, a korábbi viktimizáció és a kapcsolati sérülések kérdése[25].

A női fogvatartottak gyakran kétszeres marginalizációt élnek meg: a bűnelkövetés miatt a társadalom peremére kerülnek, miközben nőként, anyaként vagy gondozóként olyan elvárások megszegőiként jelennek meg, amelyek tovább erősítik a velük szembeni negatív megítélést. A stigmatizáció ezért sok esetben erősebb, mint a férfi fogvatartottaknál, ami a szabadulás utáni reintegrációt is nehezíti[26].

A szakirodalom szerint a női fogvatartottak körében gyakoriak a mentális egészségi problémák, a depresszió, a gyógyszerfüggőség, az önkárosító magatartás, valamint a személyközi konfliktusok. A fogvatartási környezet ezekre a sajátosságokra nem mindig tud megfelelően reagálni, noha a reintegráció sikeressége nagyban függ attól, hogy a fogvatartott kap-e olyan lelki, közösségi és pszichológiai támaszt, amely segíti a belső stabilitás helyreállítását[27].

4. A vallás szerepe a reintegrációban és a konfliktuskezelésben

[22] Pargament 1997. 21-197., Park 2005. 707-729., Hezam 2023. 45-57.
[23] Vigh 2016. 662-668.
[24] Korinek 2006. 542-558.
[25] Ács-Bíró 2020. 59-95., Tamási 2020. 169-180., Tóth 1999. 5-41.
[26] Cruells- Igareda 2005. 25-35., Ács-Bíró 2016. 147-156.
[27] Juhász 2014. https://arsboni.hu/noi-fogvatartottak-nem-specifikus-problemai-bortonkornyezetben/ 2026. 04. 18., Ács-Bíró 2020. 59-95.

A vallás megküzdési stratégiát kínál[28]. Pargament vallási coping-elmélete szerint a vallás segíthet a nehézségek jelentésének újrarendezésében, az érzelmi túlterhelés enyhítésében, valamint abban, hogy az egyén ne teljes kontrollvesztésként élje meg a krízist[29]. Park úgy véli, hogy a vallás meaning-making framework-ként működhet, vagyis olyan jelentésképző keretet adhat, amelyen keresztül az egyén értelmezni tudja az élet stresszhelyzeteit[30].

A vallás erkölcsi és identitásbeli funkciót is betölthet[31]. A vallási meggyőződés, különösen az érett vallásosság, képes lehet arra, hogy az egyén cselekedeteit ne külső kényszerekhez, hanem belső értékrendhez kapcsolja[32]. A büntetés-végrehajtási közegben ennek súlya van, mert a pusztán külső kontrollra épülő szabálykövetés sokszor nem vezet tartós személyes változáshoz.

A vallási közösségekhez kapcsolódó tapasztalatok segíthetnek abban, hogy a fogvatartott ne érezze magát végleg kirekesztettnek, hanem megtapasztalja a valahová tartozás élményét, és esélyt lásson az újrakezdésre. A közösségi támasz a szabadulás után sok esetben még fontosabbá válik, mivel a stigma, a munkaerőpiaci kizártság és a kapcsolati háló sérülése miatt sok nő nehezen talál önállóan megoldást a helyzetére[33]. Ha azonban az elítélt olyan közösségre lel, amely nem a korábbi bűnelkövető szerepét erősíti meg, hanem a jogkövető identitását támogatja, akkor az a reintegráció eredményességét és a visszaesés kockázatának csökkenését is elősegítheti.[34]

A vallás protektív szerepéről is szól a szakirodalom. Több kutatás rámutat arra, hogy a vallásosság összefügghet jobb pszichológiai alkalmazkodással, alacsonyabb depresszív tünetekkel, kisebb kockázatvállalási hajlandósággal és erősebb életértelemmel[35]. A hazai börtönkutatások is azt mutatják, hogy a vallásgyakorlás a fogvatartottak szerint konfliktuscsökkentő és lelki stabilizáló hatású is lehet[36]. Büntetés-végrehajtási szempontból lényeges, hogy minden olyan tényező, amely mérsékli az agressziót, erősíti az

[28] Kézdy-Martos-Urbán-Horváth 2010. 1-16.
[29] Pargament 1997. 21-197., Tiringer 2013. 171-184.
[30] Park 2005. 707-729.
[31] Tihanyi 2019. 9-66.
[32] Martos-Kézdy 2007. 134-156., Szentmártoni 2003. 74-81.
[33] Maruna-Immarigeon-LeBel 2004. 3-26., Myers-Olson 2013. 3-8.
[34] Adamczyk 2017. 192-232.
[35] Good-Willoughby 2006. 41-55., Wright-Frost-Wisecarver 1993. 559-568., Barry-Nelson 2005. 245-255., Di Blasio-Kiss 2022. 5-17.
[36] Szilassy 2023. 61-88.

önszabályozást és csökkenti a deviáns viselkedési mintákhoz való visszatérést, támogatja a büntetés céljának megvalósulását.

Fontos megemlíteni, hogy a hatás nem egyforma mindenkinél, és nagyban attól függ, hogy a vallás megmarad-e intézeti alkalomnak, vagy személyes kapcsolattá és közösségi támasszá válik-e, ami a szabadulás után is folytatódik.[37]

5. Az empirikus kutatás módszertana

A kutatásom kvalitatív módszertani alapokra épül[38]. A vizsgálat időszaka 2024. június 1-től 2024. október 20-ig tartott. Ez idő alatt összesen 15 félig strukturált mélyinterjút készítettem, amelyek döntő többsége online vagy telefonon keresztül zajlott, kisebb részben személyes találkozások révén. Az interjúalanyok teljes anonimitását biztosítottam.

A kutatásom sajátossága, hogy három különböző csoport nézőpontját kapcsoltam össze. Az első csoportot korábbi női fogvatartottak alkották, összesen 8 fő. A második csoportot börtönpasztorációt végző vallási személyek – pásztorok, papok – képviselték, 3 fővel. A harmadik csoportba 4 börtönmissziós és civil szakember tartozott. Mindez lehetővé tette, hogy ne csupán az érintettek személyes élményeit, hanem a velük dolgozó szakemberek és vallási szereplők tapasztalatait is összevessem.

A résztvevőket célzott mintavételi módszerrel értem el, személyes és szakmai kapcsolati hálókon keresztül, hólabda módszert alkalmazva. A kutatás előkészítésében és lebonyolításában jelentős szerepet játszott a Jezsuita Roma Szakkollégium szakmai közege, amelynek kapcsolati rendszerében olyan vallási személyekkel és szakemberekkel is kapcsolatba kerülhettem, akik közvetlenül részt vesznek börtönpasztorációs munkában.

Az interjúk során a következő fő témákra kérdeztem rá: a büntetés-végrehajtási intézetbe kerülés körülményei; vallási élmények a fogvatartás alatt; a nőiesség és speciális szükségletek kérdése; a lelki támogatás formái; a szabadulásra való felkészítés; a visszailleszkedés tapasztalatai; valamint a vallási és civil közösségek szerepe a reintegrációban. Az interjúkat hangfelvételen rögzítettem, majd szó szerinti átiratot készítettem. Az adatfeldolgozás első lépéseként tematikusan elemeztem, ezt követően az interjúkat több fő kategória mentén kódoltam: vallási támogatás és belső motiváció; reintegrációs támogatás; női sajátosságok;

[37] Erdélyi 2023. 23-43., Erdélyi 2024. 415-429., Di Blasio 2024. 365-391.
[38] Gorard 2004. 7., Küsters 2009. 66.

szociális kapcsolatok; vallási és civil együttműködés. A kutatás nem reprezentatív, ezért az eredmények nem általánosíthatók valamennyi női fogvatartottra. A vizsgálat célja nem statisztikai összefüggések feltárása, hanem a vallás reintegrációs szerepének tapasztalati alapú, kvalitatív megértése volt.

6. Az empirikus kutatás eredményei

6.1. A vallás mint lelki támasz a fogvatartás ideje alatt

Az interjúk alapján a vallás és a hit a büntetés-végrehajtási intézetben töltött idő alatt több nő számára elsődlegesen lelki támaszként jelent meg. Erőforrásként hivatkoztak a hitükről, ami segített túlélni a fogvatartás érzelmileg megterhelő szakaszait. A fogvatartás első időszaka, a bezártság élménye, az elszakadás a családtól, a bizonytalanság és a szégyen olyan lelkiállapotokat hívott elő, amelyekben a hit, az ima vagy a vallási alkalmak reális belső kapaszkodót jelentettek.

NFT5 így fogalmazott: *„Sok rab olvasott Bibliát, mert a hit adott reményt. Az istentiszteleteken, ahol részt vettünk, egy kicsit elfelejtettük, hogy börtönben vagyunk.*" Ez az idézet kifejezi, hogy a vallási gyakorlat a börtönélményből való ideiglenes lelki kilépés lehetőségét adta. NFT4 hasonlóan nyilatkozott: *„Ami engem segített, az a vallásom volt*." E mondat egyszerűsége ellenére lényeges tartalmat hordoz. Arra utal, hogy a vallás nem egy volt a lehetséges intézeti programok közül, hanem az a támasz, amelyhez személyesen kapcsolódni tudott. Az interjúkból kirajzolódott, hogy a vallási támasz akkor vált fontossá, amikor más kapcsolati és érzelmi források gyengék vagy hiányosak voltak.

Volt olyan interjúalany is, aki a büntetés-végrehajtási intézetben került közelebb a valláshoz, illetve ott fordult tudatosabban a hit felé. NFT3 ezt így fogalmazta meg: *„A börtön előtt nem volt fontos számomra a vallás, nem jártam rendszeresen templomba.*"

6.2. A vallás és a belső motiváció erősödése

Megfigyelhető volt, hogy a vallási élmények több esetben nem csupán megnyugvást, hanem belső változást is elindítottak. Több interjúalany beszélt arról, hogy a hit segítette őket múltjuk újraértékelésében, hibáik

belátásában, sőt abban is, hogy elhatárolódjanak korábbi bűnelkövető életmódjuktól. NFT4 megfogalmazása jól összegzi ezt: *„A hit nekem segített, és úgy érzem, emiatt sem szeretnék több bűncselekményt elkövetni.”*

Ez a tapasztalat összhangban áll azokkal a szakirodalmi megállapításokkal, amelyek leírják, hogy a vallás képes lehet az önértékelés helyreállítására, az erkölcsi önreflexió erősítésére és az érett vallásosság révén belső normarendszer kialakítására[39]. A vallásos programokon résztvevők számára a hit nem csak időtöltés volt, hanem segített nekik tágabb perspektívából átgondolni életüket. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az interjúk alapján a vallás hatása nem mechanikus. Nem minden vallási részvétel jelentett mély belső változást, és nem minden fogvatartott élte meg ugyanúgy ezeket az alkalmakat.

6.3. A szociális kapcsolatok és vallási közösségek megtartó ereje

A második hipotézis szempontjából fontos, hogy az interjúk szinte egybehangzóan jelezték: a női fogvatartottak számára a kapcsolatok fenntartása, az emberi közelség és a közösséghez tartozás élménye kiemelten fontos. Ez igaz volt a fogvatartás ideje alatt és a szabadulást követően is.

Több interjúalany arról számolt be, hogy a büntetés-végrehajtásban kialakult lelkipásztori vagy vallási közösségi kapcsolatok a szabadulás után is megmaradtak. NFT7 szerint: „Az atyával, akivel a börtönben találkoztam, továbbra is tartottuk a kapcsolatot, aki, ha úgy van segít.” Ez a mondat mutatja, hogy a vallás reintegrációs szerepe nem merül ki a büntetés-végrehajtás falai között tartott alkalmakban, hanem az utógondozás és a kapcsolati kontinuitás területén is kiteljesedik. NFT4 ezt egy másik oldalról fogalmazta meg: „A vallási közösségek segítettek abban, hogy ne érezzem magam egyedül, és hogy ne érezzem magam bűnözőnek.”

6.4. A szabadulás utáni nehézségek és a vallás korlátai

A kutatás azt is világossá tette, hogy a vallás reintegrációs fontossága ellenére a szabadulás utáni visszailleszkedés súlyos strukturális akadályokba ütközik. A társadalmi előítéletek, a büntetett előélethez

[39] Martos-Kézdy 2007. 134-156., Szentmártoni 2003. 74-81., Hezam 2023. 45-57.

kapcsolódó stigma, az erkölcsi bizonyítvány hiánya, a munkavállalási nehézségek, a lakhatási problémák és a családi kapcsolatok sérülése olyan tényezők, amelyekkel a vallás önmagában nem tud megbirkózni.

NFT2 így fogalmazott: *„Sajnos sok helyen előítéletekkel találkozom. Amikor meglátják a lábilincset, az emberek egyből rosszra gondolnak."* NFT6 hozzátette: *„Mivel nincs erkölcsi bizonyítványom így nem sok lehetőségem maradt."*

6.5. A vallási személyek tapasztalatai

A börtönpasztorációt végző vallási személyekkel készített interjúk megerősítették a korábbi fogvatartottak beszámolóit. Egyikük szerint: *„Sokan közülük soha nem kaptak lelki segítséget, és a hit számukra egy új út, amelyen elindulhatnak a változás felé*." A vallási személyek elmondása alapján a fogvatartottak egy része a vallási alkalmak során először tapasztal meg valódi figyelmet, elfogadást és ítéletmentes jelenlétet.

Több vallási személy arra is utalt, hogy azok a fogvatartottak, akik komolyan veszik hitüket, jellemzően nyugodtabbak, kevésbé konfliktusosak, és nagyobb belső stabilitást mutatnak. Egyikük ezt így fogalmazta meg: *„Akik komolyan veszik a hitüket, azok viselkedése megváltozik*." Ez összecseng a szakirodalmi megállapításokkal, amelyek szerint a vallás nemcsak lelki, hanem a viselkedés szintjén is kedvező hatással lehet [40].

A vallási személyek ugyanakkor nem idealizálták saját szerepüket. Többen hangsúlyozták, hogy a szabadulás utáni támogatás során komoly erőforráskorlátokkal szembesülnek. A segítés szándéka sokszor megvan, de a rendelkezésre álló intézményi, anyagi és szervezeti háttér korlátozott.

6.6. A civil és börtönmissziós szakemberek árnyaló megállapításai

A civil szakemberekkel készült interjúk segítettek árnyaltabban látni a vallás szerepét. A megkérdezettek szerint a hit sokszor erős motivációt adhat, ugyanakkor azt is kiemelték, hogy a reintegráció sikerét nem csak vallási tényezők befolyásolják.

[40] Good-Willoughby 2006. 41-55., Szilassy 2023. 61-88., Hezam 2024. 393–413.

Az egyik interjúalany ezt így fogalmazta meg: *„A vallás önmagában nem mindig elegendő. A hit lehet egy erős motivációs erő, de az emberi kapcsolatok és a gyakorlati segítségnyújtás nélkülözhetetlenek a sikeres visszailleszkedéshez.*" A civil szakemberek arról is beszéltek, hogy egyes fogvatartottak nem feltétlenül spirituális okból vesznek részt vallási alkalmakon. Olykor a vallási események *„kilépési pontként*" működnek a „börtönélet" mindennapi rutinjából, vagy egyszerűen egy másfajta közeg élményét adják. Emellett az is szerepet játszhat, hogy egyesek kedvezmények reményében vesznek részt ezeken az alkalmakon.

7. A hipotézisek igazolása

Az első hipotézis, mely szerint a vallási tevékenységekben való aktív részvétel erősíti a női fogvatartottak belső motivációját és támogatja reintegrációjukat, a kutatás alapján a vizsgált mintában alátámasztható. A korábbi fogvatartottak és a vallási személyek beszámolói alapján a hit hozzájárulhatott a lelki stabilitás helyreállításához, a múlt újraértékeléséhez, az önreflexióhoz és az erkölcsi normák belsővé tételéhez. Megfigyelhető, hogy a vallás több esetben nem pusztán vigaszt nyújtott, hanem a valódi belső átalakulás lehetőségét is megnyitotta. A sikeres reintegráció egyik feltétele éppen az, hogy a fogvatartott a jogkövető életmódot ne csak külső kényszerből, hanem belső meggyőződésből vállalja.

A civil szakemberek tapasztalatai alapján az is megállapítható, hogy a belső motiváció nem kizárólag vallási tevékenységek révén erősödhet. Oktatási programok, művészeti tevékenységek[41], személyes beszélgetések, mentorálás és más közösségi tapasztalatok szintén hasonló irányú változásokat indíthatnak el. A vallás fontos eszköz a törvénytisztelő élethez, de nem az egyetlen.

A második hipotézis, ami a szociális kapcsolatok fenntartását értékeli a női fogvatartottak mentális egészsége és reintegrációja szempontjából, szintén alátámasztást nyert az interjúalanyok beszámolói alapján. A kutatás valamennyi szereplői csoportja azt jelezte, hogy a női fogvatartottak számára a kapcsolatok, az érzelmi támasz és a közösséghez tartozás kiemelt fontosságú. A vallási közösségek ebben azért fontosak, mert érzelmi, erkölcsi és gyakorlati támogatást is tudnak adni. Meg kell említeni azt is, hogy a megtartó kapcsolatok nem kizárólag vallási közösségekben

[41] Kovács 2024. 431-447.

jöhetnek létre; családi, baráti és civil kapcsolatok ugyancsak meghatározók lehetnek.

A két hipotézis együttes értelmezése alapján megállapítható, hogy a vallás büntetőjogi szempontból ott tud teret nyerni, ahol a belső motivációt erősíti és kapcsolati megtartásában is szerepet játszik. Ilyen esetben a vallás hozzájárulhat ahhoz, hogy a fogvatartott normakövető életmódot alakítson ki, sikeresen visszailleszkedjen a társadalomba, és kisebb eséllyel kövessen el újabb bűncselekményt. Ezáltal a büntetés végrehajtása közelebb kerül ahhoz, hogy elérje a kívánt hatást: ne csupán joghátrányt érvényesítsen, hanem csökkentse a visszaesés esélyét és elősegítse a társadalom védelmét is.

8. Következtetések

A fogvatartotti vallásszabadság a női elítéltek esetében nemcsak alapjogi jogosultság, hanem jól megragadható reintegrációs erőforrás is lehet. Az empirikus kutatásom alapján a vallás a fogvatartás idején lelki stabilitást, reményt biztosíthat; a szabadulás után pedig közösségi megtartó erőként és normatív orientációként jelenhet meg. A kutatás tanulsága azonban az, hogy a vallás jelentősége büntetés-végrehajtási szempontból elsősorban abban ragadható meg, hogy hozzájárulhat a belső motiváció kialakulásához és a normakövető életmód megerősödéséhez.

Az is világos, hogy a vallás szerepét nem szabad kizárólagos magyarázó elvként kezelni. A vallás akkor a leghatékonyabb, ha személyes kötődéssel, elfogadó közösséggel és konkrét segítséggel is párosult. Ebből következően a fogvatartotti vallásszabadság reintegrációs funkciója akkor bontakozik ki leginkább, ha a feltételek együttesen teljesülnek: a vallási részvétel önkéntes; az intézményi hozzáférés biztosított; a kapcsolatok a szabadulás után is folytatódnak; valamint a lelki támasz mellett gyakorlati segítség is megjelenik.

Ezek alapján megállapítható, hogy a vallás a női fogvatartottak esetében olyan belső motivációs és közösségi erőforrás lehet, amely elősegíti a normakövető magatartás kialakulását, támogatja a sikeres reintegrációt, és ezáltal hozzájárul a bűnismétlés és a visszaesés kockázatának csökkenéséhez. Ebből a bűnügyi tudományok szempontjából az következik, hogy a vallásszabadság tényleges biztosítása nem csupán alapjogi kérdés, hanem a büntetés céljának eredményesebb megvalósításához is hozzájárulhat.

Felhasznált irodalom

Ács-Bíró Adrienn (2016): Szakképzés és foglalkoztatás a rácsok mögött. Tapasztalatok a Kalocsai Fegyház és Börtönben. In: Lükő István - Molnár György - Sik Dávid - Szűts Zoltán (szerk.): *EDU Szakképzés és Környezetpedagógia Elektronikus Szakfolyóirat*, 2016/3, 147-156.

Ács-Bíró Adrienn (2020): *Női fogvatartottak oktatás-nevelés szempontú egyéni és intézményi profiljának rendszerszintű vizsgálata az eredményes reintegráció érdekében*. PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Pécs.

Adamczyk, Anna - Freilich Joshua D, - Kim Chulhee (2017): Religion and crime: a systematic review and assessment of next steps. *Sociology of Religion*, 78(2), 192-232. DOI: https://doi.org/10.1093/socrel/srx012

Barry, Carolyn McNamara - Nelson, Larry J. (2005): The role of religion in the transition to adulthood for young emerging adults. *Journal of Youth and Adolescence*, 245-255. DOI: https://doi.org/10.1007/s10964-005-4308-1

Cruells Marta. - Igareda Noelia (2005): *Women Integration & Prison*. SURT Association, Aurea Editores, Barcelona, 25-35.

Czenczer Orsolya (2008): Az oktatás, mint reszocializációs eszköz a fiatalkorúak bv. intézeteiben. *Börtönügyi Szemle*, 2008/3, 1-12.

Di Blasio Barbara (2024): A keresztény hit szerepe a női fogvatartottak reintegrációjában. *Belügyi Szemle*, 72(3), 365-391. o. DOI: https://doi.org/10.38146/bsz-ajia.2024.v72.i3.pp365-391

Di Blasio Barbara - Kiss Viktória (2022): Családi minták a függőségek kialakulásában. *Börtönügyi Szemle*, 41(3), 5-17. https://epa.oszk.hu/02700/02705/00130/pdf/ (Utolsó letöltés dátuma: 2026. 04. 18.)

Di Blasio Barbara (2023): Márianosztra öröksége - A vincés nővérek börtönpasztorációja. *Börtönügyi Szemle*, 2023/2, 5-22.

Domokos Andrea (2024): Valláserkölcsi nevelés egykor és ma. *Belügyi Szemle*, 72(3), 449-459. DOI: https://doi.org/10.38146/bsz-ajia.2024.v72.i3.pp449-459

Erdélyi Csaba (2023): A vallásgyakorlás szerepe a reintegrációs tevékenységben. *Börtönügyi Szemle*, 42(2), 23-43.

Erdélyi Csaba (2024): A vallásgyakorlás helyzete, szerepe, lehetőségei a büntetés-végrehajtási szervezet reintegrációs tevékenységében. *Belügyi*

Szemle, 72(3), 415-429. DOI: https://doi.org/10.38146/bsz-ajia.2024.v72.i3.pp415-429

Erdélyi Csaba (2022): Kereszténység a börtönviszonyok között. *Lelkipásztor*, 97, 378-382.

Ferenc pápa (2019): „Leselejtezés helyett neveljünk" - a pápa beszéde a börtönpasztoráció felelőseihez. *Vatican News*. Online: https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2019-11/papa-bortonpasztoracio-leselejtezes-neveles-megelozes.html (2026. 04. 18.)

Fliegauf Gergely (2009): A differenciált asszociációs elmélet és a kognitív behavior terápiák kapcsolata. A börtön, mint a kriminológia és a szociálpedagógia érdeklődésének metszéspontja. *Börtönügyi Szemle*, 2009/3, 83-96.

Forgács Judit (2019): A fogva tartás és reintegráció fogalmi megközelítése. In: Czenczer O. - Ruzsonyi P. (szerk.): *Büntetés-végrehajtási reintegrációs ismeretek*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 37-53.

Good, Marie - Willoughby, Teena (2006): The role of spirituality versus religiosity in adolescent psychosocial adjustment. *Journal of Youth and Adolescence*, 41-55. DOI: https://doi.org/10.1007/s10964-005-9018-1

Gorard, Stephen (2004): *Combining Methods in Educational and Social Research*. Open University Press.

Hezam Leila Melinda (2024): A vallási nevelés szerepe a harmadlagos bűnmegelőzésben. *Belügyi Szemle*, 72(3), 393-413. DOI: https://doi.org/10.38146/bsz-ajia.2024.v72.i3.pp393-413

Hezam Leila Melinda (2023): A vallás, mint a reintegrációs törekvések motivációs alapja a fogvatartottak körében. *Börtönügyi Szemle*, 2023/2, 45-57.

Juhász Andrea Erika (2014): Női fogvatartottak nem-specifikus problémái börtönkörnyezetben. https://arsboni.hu/noi-fogvatartottak-nem-specifikus-problemai-bortonkornyezetben/ (Utolsó letöltés dátuma: 2026. 04. 18.)

Kézdy Anikó - Martos Tamás - Urbán Szabolcs - Horváth-Szabó Katalin (2010): A vallásos attitűdök, a megküzdési módok és a lelki egészség összefüggései serdülő- és fiatal felnőttkorban. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 11/2010, 1-16. DOI: https://doi.org/10.1556/Mental.11.2010.1.1

Korinek László (2006): A XX. század kriminológiai elméletei. In: Gönczöl Katalin - Kerezsi Klára - Korinek László - Lévay Miklós (szerk.): *Kriminológia - szakkriminológia*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 543-558.

Kovács Bernadett (2017): Anyák és gyermekeik. Élet a rácsok mögött. *Börtönügyi Szemle*, 2017/2, 51-61.

Kovács Mónika (2024): A művészet és a hit kapcsolódási lehetőségei büntetés-végrehajtási keretek között. *Belügyi Szemle*, 72(3), 431-447. https://doi.org/10.38146/bsz-ajia.2024.v72.i3.pp431-447

Küsters Ivonne (2009): *Narrative Interviews*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-531-91440-4

Maruna Shass - Immarigeon Robert - LeBel Thomas P. (2004): Ex-offender reintegration: theory and practice. In: Maruna, S. - Immarigeon, R. (eds.): *After Crime and Punishment: Pathways to Offender Reintegration*. Willan, 3-26.

Martos Tamás - Kézdy Anikó (2007): A vallásosság szerepe a személyes célok rendszerében. In: Horváth-Szabó K. (szerk.): *Vallásosság és személyiség*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 134-156.

Myers Lynette D. - Olson James (2013): Offender Reentry and Reintegration: Policy and Research. *Criminal Justice Policy Review*, 24(1), 3-8. DOI: https://doi.org/10.1177/0887403412452426

Nagy Alexandra (2014): Élet a börtönben, avagy a bűnelkövetők társadalmi reintegrációjának elősegítése. https://arsboni.hu/elet-a-bortonben-avagy-a-bunelkovetok-tarsadalmi-reintegraciojanak-elosegitese/ (Utolsó letöltés dátuma: 2026. 04. 18.)

Pargament Kenneth I. (1997): *The Psychology of Religion and Coping. Theory, Research and Practice*. Guilford Press, 21-197.

Park Crystal L. (2005): Religion as a Meaning-Making Framework in Coping with Life Stress. *Journal of Social Issues*, 61(4), 707-729. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2005.00428.x

Ruzsonyi Péter (2014): Kriminálpedagógia és az új Bv. Kódex. In: Deák F. - Pallo J. (szerk.): *Börtönügyi Kaleidoszkóp: Ünnepi kötet Dr. Lőrincz József 70. születésnapja tiszteletére*. Büntetés-végrehajtási Szervezet Tudományos Tanácsa, 179-194.

Szentmártoni Mihály (2003): A felnőttkor vallásossága. In: Horváth-Szabó K. (szerk.): *Valláspszichológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 74-81. DOI: https://doi.org/10.1556/mpszle.58.2003.1.5

Szilassy Roland (2023): A fogvatartottak vallásgyakorlásának aspektusai II. - A 2023. évi kiterjesztett kutatás tapasztalatai. *Börtönügyi Szemle*, 2023/2, 61-88.

Tamási Erzsébet (2020): Nemek a bűnözésben. In: Barabás A. Tünde (szerk.): *Alkalmazott kriminológia*. Dialóg Campus Kiadó, 169-180.

Tihanyi Miklós (2019): *Bűn - hit - szabadulás. A vallás szerepe a büntetés-végrehajtásban*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 9-66.

Tiringer Aranka (2013): A lelkészek mentálhigiénés tevékenysége. In: Kiss E. Cs. - Sz. Makó H. (szerk.): *Mentálhigiéné segítő hivatás. Fejezetek az elmélet és a gyakorlat területeiről*. Pro Pannonia Kiadó, 171-184.

Tóth Olga (1999): *Erőszak a családban*. TÁRKI, Társadalompolitikai Tanulmányok 12., Budapest, 5-41.

Vigh Dávid (2016): Nemek és bűnözés. In: Borbíró Andrea - Gönczöl Katalin - Kerezsi Klára - Lévay Miklós (szerk.): *Kriminológia*. Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 662-682.

Veres András (2021): A börtönpasztoráció teológiai dimenziói. *Börtönügyi Szemle*, 2021/2, 19-22. Online: https://bv.gov.hu/sites/default/files/BSZ%202021-2%20Online.pdf (Utolsó letöltés dátuma: 2026. 04. 18.)

Vókó György (2001): A büntetés-végrehajtás időszerű kérdései. *Jura*, 7(1), 95-103.

Wright Loyd S. - Frost, Christopher J. - Wisecarver, Stephen J. (1993): Church attendance, meaningfulness of religion, and depressive symptomatology among adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 559-568. DOI: https://doi.org/10.1007/BF01537716

Dr. Prokopovitsch László Tivadar (ORCID iD: 0009-0002-5966-8104)
ELTE ÁJK Polgári Eljárásjogi Tanszék
Témavezető: Dr. Varga István egyetemi tanár

DOI: https://doi.org/10.55052/themis.2026.1.106

A német közigazgatási perjogi alapelvek rendszere

(The System of Fundamental Principles of German Administrative Litigation Law)

Absztrakt

A hazai közigazgatási perjog tekintetében több tanulmány mutatta be a jelenleg hatályos rendszerre kiemelt hatást gyakorló francia, német és osztrák perjog szabályait és működését. A jelen tanulmány Németország közigazgatási peres eljárási rendszerének vizsgálatát tűzte ki célul, különös tekintettel az alapelvek rendszerére. A témaválasztást az indokolta, hogy olyan ország közigazgatási perjogi rendszerének bemutatását kívánta a szerző célul tűzni, ahol a hatékony jogvédelem alapelve évtizedek óta bevett és alkalmazott vezérelvként hatja át a közigazgatási perjog gyakorlatát és tudományát, miközben a bírói gyakorlat ezen szerepe nemcsak stabilizálja a rendszert, de egyben nagyon erős és dinamikus jogfejlesztő szerepet is betölt. A német közigazgatási perjogot a következő három szempont mentén ismertetem: fórumrendszer, jogforrások, alapelvi rendszer.

Kulcsszavak: közigazgatási eljárás, közigazgatási per, közigazgatási perjog, polgári eljárásjog, alapelvek, közigazgatási perjog alapelvei

Abstract

With regard to Hungarian administrative procedural law, several studies have already presented the rules and operation of the French, German, and Austrian procedural systems that have exerted a significant influence on the currently applicable framework. The present study aims to examine the system of administrative judicial proceedings in Germany, with particular emphasis on the system of fundamental principles.

The choice of topic is justified by the intention to analyse the administrative procedural system of a country in which the principle of

effective legal protection has, for decades, functioned as an established and guiding principle permeating both the practice and the scholarship of administrative procedural law. At the same time, the role of judicial practice not only contributes to the stability of the system but also fulfils a strong and dynamic law-developing function.

The current rules of administrative litigation law in Germany, will be presented from the following three perspectives: organizational structure, law sources, the system of fundamental principles.

Keywords: *administrative procedure, administrative litigation, administrative procedural law, civil procedural law, fundamental principles, fundamental principles of administrative litigation*

Bevezetés

A közigazgatási perjog és a közigazgatási bíráskodás értelemszerűen nem egységes az európai országokban, az egyes nemzeti szabályozások eltérései a közigazgatási bíróságok szervezetrendszerére és hatáskörére, valamint a perorvoslati rendszerekre és mindebből fakadóan az eljárási alapelvekre is kiterjednek.[1] Európában a közigazgatási bíráskodás rendszere jelentős eltéréseket mutat mind szervezeti, mind eljárásjogi szempontból, így a közigazgatási bíráskodás modelljeit többféleképpen lehet csoportosítani, hazánkban és a nemzetközi irodalomban is több ilyen csoportosítással találkozhatunk.[2] A jelen értekezés nem kíván azonban kitérni a közigazgatási bíráskodás kialakult modelljeinek lehetséges csoportosítási módszereire, a vizsgálat tárgyát kifejezetten a német közigazgatási perjogi rendszer, azon belül az alapelvek szabályozásának bemutatása képezi. A közigazgatási perek alapvető különbsége a polgári perekhez képest legfőképpen abban ragadható meg, hogy az előbbiben az objektív jogvédelem szerepe erősebb, mint a polgári perekben, és ez egyúttal meghatározza a közigazgatási per célját is. [3]

A német közigazgatási perjog (Verwaltungsprozessrecht) a kontinentális jogrendszerek egyik legkidolgozottabb eljárásjogi modellje, ami jelentős hatást gyakorolt számos európai állam – így köztük Magyarország – közigazgatási bíráskodására is, ezért az összehasonlító

[1] Dr. Kovács András György – Dr. F. Rozsnyai Krisztina – Dr. Varga István, 2012. 705.

[2] Kúria: *A közigazgatási bíráskodás továbbfejlesztésének, a közigazgatási perjog megalkotásának távlati programja (bővített anyag), 4. Megváltoztatási jogkör és perorvoslat*

[3] Németh János – Varga István 2014. 19-49.

nemzetközi kitekintés során Németország kerül elsőként vizsgálatunk fókuszába.

Egy adott nemzet közigazgatása alapelvi rendszerének felépítése nem vonatkoztatható el és nem érthető meg az adott országbeli közigazgatás egészének felépítése, azaz a szervezetrendszer és jogforrási alap vizsgálata nélkül. Mindezek alapján az alábbiakban a német közigazgatási perjog alapelveinek körültekintő vizsgálatára kerül sor a következő három szempont mentén: (1) szervezeti struktúra (fórumrendszer), (2) jogforrások, végül (3) az alapelvi rendszer.

1. A német közigazgatási eljárás fórumrendszere

Az előzőekben leszögeztük, hogy egyetlen ország közigazgatási peres eljárási rendszere sem érthető meg és elemezhető anélkül, hogy röviden ne ismerjük meg előtte a közigazgatási peres eljárás fórumrendszerét és az azt megelőző közigazgatási eljárást. A közigazgatási eljárás szervezetrendszerének legalább vázlatos ismertetése nélkülözhetetlen, hiszen a közigazgatási eljárás, különösen a hatékony jogvédelem (mint strukturális alapelv) megvalósulásának bemutatása nem végezhető el anélkül, hogy a peres eljárást megelőző közigazgatási eljárás szintjeivel ne lennénk előzetesen tisztában. Az alábbiakban ennek megfelelően a német közigazgatási eljárás szervezeti hátterét, tehát a közigazgatási és közigazgatási peres eljárás eljárási szintjeit tekintjük át, mindezt annak érdekében, hogy a német közigazgatási perjogban érvényesülő alapelvek logikájának és rendszerének megértését elősegítse.

a) A közigazgatási eljárás szintjei

A jogszabályi rendelkezések áttekintése során azt láthatjuk, hogy a német közigazgatási eljárás rendszere sajátos módon tér el a klasszikus, többfokú hatósági eljárási modellektől. A közigazgatási aktus meghozatala főszabály szerint egyfokú eljárásban történik, amelyet a közigazgatási eljárás általános szabályairól szóló törvény, a Verwaltungsverfahrensgesetz (továbbiakban: VwVfG) szabályoz.[4]

A főszabály szerint egyfokú közigazgatási eljárásban a hatóság közigazgatási aktust (*Verwaltungsakt*) hoz. A jogszabályok áttekintése alapján megállapíthatjuk, hogy a jogorvoslat nem az eljárás „másodfoka”, hanem külön – a perhez kapcsolódó – szakasz, azaz a

[4] Maurer, Hartmut 2020. 268–270.

bíróság előtti jogorvoslat jelenti a főszabályt.[5] Már ehelyütt előre vetítjük, hogy ezen jellemvonása a német rendszernek erőteljes hasonlóságot mutat a hatályos magyar rendszerrel.

A német általános közigazgatási eljárási törvényt (VwVfG) megvizsgálva láthatjuk, hogy a jogszabály tehát maga nem szabályoz klasszikus fellebbezési rendszert, hanem a jogorvoslatot a közigazgatási perrendtartásra utalja[6] (VwVfG, 6. rész utaló szabálya). Tekintettel arra, hogy a VwVfG nem alakít ki klasszikus értelemben vett fellebbezési rendszert; a jogorvoslat intézményét nem a közigazgatási eljáráson belül, hanem attól elkülönülten, a közigazgatási perrendtartásban (Verwaltungsgerichtsordnung – VwGO) találjuk.[7] Mindebből levonhatjuk a következtetést, hogy a német modellben a hatósági döntéshozatal nem tagolódik formális első- és másodfokra.

Mindazonáltal fontos kiemelni, hogy a rendszer funkcionálisan kiegészül egy ún. előzetes eljárással (*Vorverfahren*), amely a közigazgatási döntés bírósági felülvizsgálatát megelőzően kötelező jogorvoslati szakasz (vagy a VwGO által szabályozott bizonyos esetekben, például törvény kifejezett kizáró rendelkezése, a tartományi jog által kizárt esetekben, illetve a legfelsőbb szövetségi hatóság döntései esetén fakultatív). Ennek keretében kerül sor a *Widerspruch* (azaz ellentmondás) elbírálására.[8]

A VwGO § 68 rendelkezésein alapuló *Vorverfahren* során maga a korábban eljárt hatóság vagy a felettes szerve felülvizsgálja az érintett döntést, ami kötelező jellegű igénybevétel esetén a bírósághoz fordulás, a bírósági eljárás előfeltétele lehet. Ezen előzetes eljárásban lényeges elem, hogy nem csak jogszerűségi, hanem célszerűségi szempontú felülvizsgálat is érvényesül.[9] Ezáltal az ismertetett konstrukció a közigazgatási eljárást kvázi kétfokúvá teszi, ugyanakkor dogmatikailag továbbra is egyfokú eljárásról beszélünk, mivel a második „fok” már nem az alapul fekvő eljárás része.[10]

Fontos kiemelni – amire már a fentiekben is utaltunk – hogy az előzetes eljárás több esetben mellőzhető, így a rendszer ténylegesen, de facto is visszatér az egyfokúsághoz. Az előzetes eljárás mellőzésére (mely esetben kizárt vagy fakultatív az igénybevétele) példaként említhető többek között: ha azt a jogszabály kizárja; ha a döntést a legfelső szintű

[5] Maurer, Hartmut 2020. 268–270.
[6] Fábián Adrián 2003. 25-33.
[7] Kopp, Ferdinand O. – Ramsauer, Ulrich 2022. Rn. 40–42.
[8] Schoch, Friedrich – Schneider, Jens-Peter 2024. § 68 Rn. 1–5.
[9] Maurer, Hartmut 2020. 271–273.
[10] Ehlers, Dirk. 2022. 312–314.

hatóság hozta; vagy ha a jogorvoslati fórum első ízben állapít meg kötelezettséget.[11] Az előzetes eljárás alól a kivételek jogi alapját a VwGO § 68 teremti meg.[12]

A jogszabályok, a kommentárok és a szakirodalom áttekintése alapján egy mondatban összegezve azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a német közigazgatási eljárás alapvetően egyfokú, de az ún. előzetes eljárás miatt funkcionálisan kétfokúvá válhat.

b) A közigazgatási peres eljárás szintjei

Mindenekelőtt azt kell megemlíteni, hogy a német közigazgatási bíráskodás egyik kiemelt sajátosságaként Németországban a közigazgatási bíráskodás a hatalommegosztás klasszikus, dualista modelljében, a rendes bírósági rendszertől elkülönülten működik. Ezen elkülönülés az ügyek sajátossága miatt a specializáció, valamint a jogállamiság garanciája a német szakirodalom szerint.[13]

A jogszabályi rendelkezések áttekintése alapján megállapíthatjuk, hogy a német közigazgatási bíráskodás – a közigazgatási eljárás főszabály szerint egyfokú modelljével szemben – klasszikusan háromfokú rendszerben épül fel, melynek rendszere a következő.

Az első fokon eljáró bíróság a Verwaltungsgericht (közigazgatási bíróság), amely általános hatáskörű közigazgatási bíróságként jár el[14] a VwGO §45 alapján. A gyakorlatban a közigazgatási perek túlnyomó többsége ezen az általános hatáskörű bírósági fórumon indul.[15]

A német bírósági rendszerben közigazgatási ügyekben másodfokon az Oberverwaltungsgericht (egyes tartományokban: Verwaltungsgerichtshof) jár el. Ez a bírósági fórum fellebbviteli fórumként (*Berufung*) funkcionál, melynek jogszabályi alapja a VwGO §124. Fontos azonban kiemelni, hogy a másodfokú eljárás (*Berufung*) Németországban a közigazgatási ügyekben nem automatikus, hanem engedélyhez kötött.[16]

---

[11] Schoch, Friedrich – Schneider, Jens-Peter 2024. § 68 Rn. 20–28.
[12] Fábián Adrián 2003. 25-33.
[13] Kopp, Ferdinand O. – Ramsauer, Ulrich 2022. Einl. Rn. 12–18.
[14] Kopp, Ferdinand O. – Schenke, Wolf-Rüdiger 2024. § 45 Rn. 1–3.
[15] Bundesverwaltungsgericht: Aufbau der Verwaltungsgerichtsbarkeit, elérhető: https://www.bverwg.de/rechtsprechung/verwaltungsgerichtsbarkeit/aufbau-der-verwaltungsgerichtsbarkeit, (letöltve: 2026. 03. 29.)
[16] Kopp, Ferdinand O. – Schenke, Wolf-Rüdiger 2024. § 124 Rn. 3–8.

A harmadfokú fórum a Bundesverwaltungsgericht (BVerwG), amely felülvizsgálati (*Revision*) hatáskörben jár el a VwGO §132 alapján.[17] Ez a bíróság harmadfokon eljárva elsősorban jogkérdésekben dönt, és célja az egységes jogalkalmazás biztosítása a szövetségi államban.[18] A Bundesverwaltungsgericht tehát harmadfokú bíróságként nem végzi el az egyes ügyeknek a teljeskörű újratárgyalását, hanem elsősorban jogkérdéseket vizsgál és azok mentén dönt.[19]

A felvázolt háromfokú rendszer a közigazgatási peres eljárás szervezetrendszerének általános áttekintését jelenti, ami azonban vizsgálatunk szerint nem minden esetben érvényesül teljes egészében. A tipikus háromfokú struktúrához képest eltérést jelentenek többek között a VwGO §47 és az §50 által szabályozott esetek, amelyek szerint az Oberverwaltungsgericht meghatározott ügyekben első és utolsó fokon jár el (pl. normakontroll), illetve kivételesen a Bundesverwaltungsgericht is eljárhat első és egyben utolsó fokon[20] kiemelt ügyekben (pl. szövetségi jelentőségű ügyek).

c) Fórumrendszer összegzése

Vizsgálatunk eredményeként a német közigazgatási rendszer összefoglaló, jellemző sajátosságaként kettősségét tartjuk kiemelendő jelentőségűnek: a közigazgatási eljárás formálisan ugyan egyfokú, de az előzetes eljárás révén funkcionálisan kétfokúvá válhat, ezzel szemben a közigazgatási bíráskodás főszabály szerint háromfokú, amely azonban egyes ügytípusokban leegyszerűsödhet.

A közigazgatási fórumrendszer áttekintése alapján, a hatékony jogvédelem elvének érvényesülését látjuk megjelenni a jogorvoslati rendszer, a közigazgatási bíráskodás szabályaiban. A Bundesverwaltungsgericht következetes gyakorlata szerint a közigazgatási bíráskodás feladata ugyanis *„a közigazgatás törvényességi kontrollja a jogállamiság keretei között*”.[21] E feladat és tevékenység alkotmányos alapját a Német Alkotmány, a Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (továbbiakban: GG vagy Grundgesetz) biztosítja, különösen a hatékony jogvédelem elve által [Art. 19 Abs. 4

[17] Kopp, Ferdinand O. – Schenke, Wolf-Rüdiger 2024. § 132 Rn. 1–2.
[18] Schoch, Friedrich – Schneider, Jens-Peter 2024. § 132 Rn. 10–15.
[19] Bundesverwaltungsgericht: Aufbau der Verwaltungsgerichtsbarkeit, elérhető: https://www.bverwg.de/rechtsprechung/verwaltungsgerichtsbarkeit/aufbau-der-verwaltungsgerichtsbarkeit, (letöltve: 2026. 03. 29.)
[20] Kopp, Ferdinand O. – Schenke, Wolf-Rüdiger 2024. § 47 Rn. 1–5; § 50 Rn. 1–3.
[21] BVerwG, Urteil vom 20.03.2013 – 8 C 15.12, NVwZ 2013, 1224 ff.

Grundgesetz (GG)]. Ezt a Bundesverfassungsgericht (BVerfG – Német Alkotmánybíróság) töretlen gyakorlata alapjogként értelmezi,[22] és amely érvényesülése a fórumrendszer kialakításán túl a közigazgatási perjog szabályainak egészét áthatja.

2. A német közigazgatási eljárásjog jogforrási rendszere

A jogforrások rendszerében első helyen a Verwaltungsgerichtsordnung (VwGO) említendő, mint a közigazgatási peres eljárás elsődleges jogforrása, amely önálló eljárási kódexként szabályozza a közigazgatási perek menetét.[23] A német jogrendszernek ez az elkülönült közigazgatási perjogi kódexe erőteljes hatást gyakorolt a magyar jogtudományra 2015-2016-ban a saját elkülönült közigazgatási perrendtartásunk megalkotása iránti szándék kialakulásában és kodifikációjában.

A jogszabály vizsgálata során azt látjuk, hogy a VwGO szerkezete dogmatikailag zárt rendszer, ami meghatározza a keresettípusokat (Anfechtungsklage, Verpflichtungsklage stb.), az eljárási cselekményeket, a bizonyítás rendjét és a jogorvoslati rendszert, ezáltal önálló közigazgatási perjogi kódexet alkot.

A német közigazgatási perjog önálló kódexeként mindenképp figyelmet kell fordítani a VwGO polgári perrendtartással való viszonyára. A VwGO §173 akként rendelkezik, hogy a polgári perrendtartás háttérjogszabályként alkalmazandó a közigazgatási perekben, ezáltal tehát a Zivilprozessordnung (továbbiakban: ZPO) rendelkezései kizárólag szubszidiáriusan érvényesülnek,[24] és ez az alapelvi rendszer vizsgálata során külön jelentőséggel bír. A német szakirodalom hangsúlyozza, hogy ez a megoldás – tehát a VwGO önálló kódex-jellege – a közigazgatási perjog önálló karakterét biztosítja.[25]

A jogforrások közé soroljuk Németország Alaptörvényét (Grundgesetz), mely a közigazgatási bíráskodás alkotmányos alapját adja. Az alábbiakban az alapelvi rendszer körében látni fogjuk, hogy az egyes alapelvek – különösen a hatékony jogvédelem vezérelve – milyen módon gyökerezik az alkotmányos, illetve alapjogi rendelkezésekben.

[22] BVerfG, Beschluss vom 14.05.1985 – 2 BvR 449/82, BVerfGE 69, 315.
[23] Schoch, Friedrich 2018. 45–60.
[24] Kopp, Ferdinand O. – Ramsauer, Ulrich 2022, § 173 Rn. 1–5.
[25] Schoch, Friedrich (NVwZ) 2019. 257–262.

3. A német közigazgatási eljárásjog alapelvi rendszere

Az alapelvi szabályozás központi forrása a jelen tanulmány által sokat emlegetett VwGO, amely ugyan nem tartalmaz egységes, külön kodifikált alapelvi fejezetet, azonban rendelkezéseiből, a Grundgesetz alkotmányos normáiból, valamint a bírói gyakorlatból koherens, dogmatikailag megalapozott alapelvi struktúra rekonstruálható.[26] A szakirodalom ezt „*funkcionális alapelvi rendszerként*" írja le.[27]

A német közigazgatási perjogi szabályok sajátossága, hogy az alapelvek nem deklaratív módon jelennek meg, hanem implicit módon, az egyes eljárási szabályok mögött húzódnak meg. Ez a szabályozási technika a jogalkalmazás számára nagyobb mozgásteret biztosít, ugyanakkor fokozott jelentőséget ad a bírói gyakorlatnak és a jogtudományi értelmezésnek.

Jelen tanulmány célja a jelen fejezetben német közigazgatási perjog alapelveinek vizsgálata a következő négy szempont mentén: (1) a törvényi alapelvek rendszere; (2) a polgári perrendtartásra való visszautalás és annak korlátai; (3) az alkotmányos és nemzetközi alapok szerepe, valamint (4) a bírói gyakorlat alapelv-formáló funkciója.

3.1. A VwGO-ban megjelenő alapelvek rendszere

A VwGO sajátosságaként állapítjuk meg, hogy az „alapelveket" nem külön fejezetben gyűjtötte össze a jogalkotó, hanem részben a törvény elején koncentráltan, egy „kvázi alapelvi blokkban", részben pedig a törvényben szétszórtan jelennek meg. A nem előre súlyozott, hanem az alkalmazandó tételes jog szabályaiba ágyazott alapelvi struktúra élőbbé és a jogalkalmazás számára közvetlenül alkalmazandóvá teszi az alapelveket.[28] Az alábbiakban jogszabályhelyek szerint, áttekintő jelleggel vázoljuk fel a VwGO-ban megjelenő alapelveket, mielőtt rátérnénk a szakirodalom és a német bírói gyakorlat által legkiemelkedőbb jelentőséggel bíró alapelvek vizsgálatára.

Az alapelvek közül elsőként mindenképp a hatékony jogvédelem elvét szükséges említeni, ami nem közvetlenül a VwGO által deklarált szabály, hanem alkotmányos alappal is rendelkezik. A Grundgesetz 19. cikk (4) értelmében: *„Wird jemand durch die öffentliche Gewalt in seinen Rechten verletzt, so steht ihm der Rechtsweg offen. Soweit eine andere*

[26] Schmidt-Aßmann, Eberhard 2004. 80–120.
[27] Jakob Julius Nolte 2015. 79-88.
[28] Schoch, Friedrich – Schneider, Jens-Peter 2024. Rn. 1 ff., ill. Rn. 1–20.

Zuständigkeit nicht begründet ist, ist der ordentliche Rechtsweg gegeben."[29] Azaz magyar fordításban: „*Ha valakit a közhatalom a jogaiban megsért, számára a jogorvoslat útja nyitva áll. Amennyiben más hatáskör nincs megállapítva, a rendes bírósági út vehető igénybe*."

A hatékony vagy effektív jogvédelem elvét a Grundgesetz-beli szabályozás alapjogi szintre emeli azáltal, hogy minden közhatalmi aktus bírói kontroll alá vonható, így minden közhatalmi intézkedéssel vagy mulasztással szemben biztosítja a bírósághoz fordulás jogát, mint alapjogot. A német közigazgatási perrendtartás, azaz a VwGO ezen elvre, mint alkotmányos gyökerű alapjogra épül, ami vezérelvként a teljes közigazgatási eljárási szabályozáson végigvonul.[30]

A VwGO a hatékony jogvédelem elvét több helyen átülteti a gyakorlatba. Többek között a hatékony jogvédelem elvének konkretizált szabályát véljük felfedezni a 80. § rendelkezésében, amely szerint: „*Widerspruch und Anfechtungsklage haben aufschiebende Wirkung*."[31], azaz: „*A kifogás (Widerspruch) és a megsemmisítési kereset halasztó hatállyal bír*."

Kiemelten érvényesül továbbá a hatékony jogvédelem elve a VwGO §123 ban bevezett ideiglenes jogvédelem jogintézményével, ami gyors, átmeneti bírói védelmet biztosít. A §123 szabályozásában: „*Auf Antrag kann das Gericht, auch schon vor Klageerhebung, eine einstweilige Anordnung in Bezug auf den Streitgegenstand treffen, wenn die Gefahr besteht, dass durch eine Veränderung des bestehenden Zustands die Verwirklichung eines Rechts des Antragstellers vereitelt oder wesentlich erschwert werden könnte*."[32] Az ideiglenes jogvédelem szabályozása magyar fordításban: „*Kérelemre a bíróság – akár már a kereset benyújtása előtt is – ideiglenes intézkedést rendelhet el a jogvita tárgyára vonatkozóan, ha fennáll a veszélye annak, hogy a fennálló állapot megváltozása a kérelmező jogának érvényesítését meghiúsítaná vagy jelentősen megnehezítené*."

Összességében tehát a hatékony jogvédelem vezérelve körében kimondható, hogy a Grundgesetz 19. cikk (4) bekezdése alkotmányos szinten garantálja a német jogrendszerben a jogvédelmet, ami konkretizált szabályokban jelenik meg a VwGO-ban akként, hogy a §80 a halasztó hatály elrendelésével „automatikus" védelmet (halasztó hatályt), a §123 pedig, az ideiglenes intézkedés jogintézményével ún.

[29] Grundgesetz (GG) 19. cikk (4)
[30] Maurer, Hartmut 2020. 250–260., Schoch, Friedrich 2018. 40-70., Schmidt-Aßmann, Eberhard 2004. 80–120.
[31] § 80. VwGO
[32] § 123. VwGO

„aktív” védelmet biztosít, amelyek együttesen biztosítják az ún. effektív jogvédelmet (effektiver Rechtsschutz).[33]

A VwGO-ban szabályozott egyes alapelvek közül elsőként a §40-ban található Generalklausel-t tartjuk érdemesnek kiemelni, ami tartalmazza a jogvédelmi funkció elvét, egyúttal a közigazgatási bíróságok hatáskörének általános meghatározását. A jogszabályi rendelkezés alapelvi tartalma akként jelenik meg, hogy a teljeskörű jogvédelem elvét kodifikálja a hatásköri rendelkezés révén. A § 40 kivételi szabályai, a §§ 41–44a határozzák meg, mikor nem vehető igénybe közigazgatási bírói út. Ezek a rendelkezések szorosan kapcsolódnak a jogorvoslati rendszer rendjéhez, mivel a kivételek tartalmazzák, mikor kizárt a bírósághoz fordulás lehetősége.[34]

A következő említendő a kérelemhez kötöttség elve, mely következik egyrészt a VwGO § 82-ában a kereset tartalmára vonatkozó szabályokból (Klageinhalt), másrészt a § 88 szabályaiból, amely a kérelemhez kötöttség elvét mondja ki akként, hogy a bíróság nem léphet túl a kereseti kérelmen (Antragsbindung).

A kérelemhez kötöttség elvével szemben áll a VwGO § 86 (1) bekezdésben szabályozott hivatalbóliság elve (*Amtsermittlungsgrundsatz*), amely értelmében a bíróság maga köteles a tényállást feltárni. A hivatalbóliság elve az egyik legfontosabb német közigazgatási perjogi alapelv, amellyel a továbbiakban részletesen fogunk foglalkozni.

A meghallgatáshoz való jogot (rechtliches Gehör) alapelvként a VwGO § 108 (2) tartalmazza. Lényege, hogy a döntés csak olyan tényeken alapulhat, amelyekről a felek nyilatkozhattak.

Kiemelendőnek tartjuk a VwGO § 108 (1) bekezdésben szabályozott szabad bizonyítás és bizonyítékértékelés elvét, amely értelmében a bíróság szabadon értékeli a bizonyítékokat. Ez az alapelv a széles bírói mérlegelési jogkört, ezáltal az eljárás rugalmasságát szolgálja.

A szóbeliség és közvetlenség alapelvét a § 101 VwGO – mündliche Verhandlung – rendelkezésében találjuk, ennek értelmében főszabály az ügy tárgyaláson történő elbírálása. Szoros összefüggésben áll ezzel az alapelvvel a VwGO § 55-nak – a Gerichtsverfassungsgesetzre (GVG) való utaló szabálya értelmében – a közigazgatási peres eljárásokban is

[33] Schoch, Friedrich – Schneider, Jens-Peter 2024. Einleitung; § 80; § 123.

[34] Maurer, Hartmut 2020. 240–260., Schoch, Friedrich 2018. 40-70., valamint § 80 és § 123, Schoch, Friedrich – Schneider, Jens-Peter 2024. § 40, valamint §§ 41–44a.

alkalmazandó nyilvánosság elve, ami a tárgyalások nyilvánosságát deklarálja.

A VwGO által szabályozott, következő említendő alapelv a perindítás és peruralom elve, amit a rendelkezési elv magyar megfelelőjeként azonosíthatunk, melyek az ún. *Dispositionsmaxime* elemei. A VwGO § 81 – Klageerhebung – jeleníti meg ezt az alapelvet abban a rendelkezésében, miszerint a per a fél rendelkezésére (értsd: a fél keresetére) indul.

A fegyveregyenlőség és a kontradiktórius eljárás elve a VwGO több szabályából áll össze: említhető többek között a § 86 vagy a § 108. Az alapelv lényege, hogy ha a felek egyenlő eljárási pozícióban vannak, azonos jogok illetik és kötelezettségek terhelik őket. Ez a közigazgatási perjogban nyilván megkülönböztetett figyelmet érdemlő alapelv, ugyanis a felek a közigazgatási perekben csak formálisan állnak mellérendeltségi pozícióban, valójában szakmai, szociológiai értelemben nem egyenlőek. A közigazgatási per egyik állandó résztvevője ugyanis a közhatalom gyakorlója, amelynek más a szakmai lehetősége, szervezeti háttere, mint az ellenfelének.[35]

A perkoncentráció és eljárási gazdaságosság elveire utaló szabályok elszórtan találhatók meg a jogszabályban, példaként a VwGO § 87b említhető, ami kimondja, hogy a bíróság irányítja az eljárást a hatékonyság érdekében. Az alapelvek közé sorolhatjuk továbbá a bíróság indokolási kötelezettségét, amely a VwGO § 108 (1) második mondatában jelenik meg akként, hogy a bíróság az ítéletet köteles megindokolni. Ez alapvető garanciát jelent a tényállás és az ítéleti bizonyosság ok-okozati láncolatának végigkövethetőségére.

Végezetül említést érdemel az egész eljárásra kiható, nem a VwGO-ban, hanem a Grundgesetz 97. cikkében szabályozott, és nyilvánvalóan az igazságszolgáltatás egészében visszatükröződő bírói függetlenség elve, amely a pártatlan és független bírói eljárás garanciájával alkotmányos alapelvként hat ki a közigazgatási peres eljárás teljes folyamatára.

A fentiekben vázolt rövid bevezetés és általános jogforrástani áttekintés után az alábbiakban áttekintjük a jogtudomány által kiemelten kezelt alapelvi rendszert, fókuszban azokkal az alapelvekkel, amelyek a közigazgatási perjogban a legnagyobb jelentőséggel bírnak, illetve amelyek meghatározzák a német rendszer sajátosságát.

[35] Németh János – Varga István 2014. 24-36.

a) Effektiver Rechtsschutz (hatékony jogvédelem elve)

A hatékony jogvédelem elve (GG 19. cikk (4) bekezdés) a német közigazgatási bíráskodás központi, metaszintű alapelve, amelynek kiemelt, a közigazgatási perjogban legfontosabbnak ítélt szerepét a Bundesverfassungsgericht következetesen hangsúlyozza. A Bundesverfassungsgericht értelmezése szerint ez az elv *„lückenloser Rechtsschutz”*-ot követel meg, azaz a közigazgatási jogviták teljes körű (hézagmentes) bírósági felülvizsgálatát (ún. lückenloser Rechtsschutz doktrína).[36]

A hatékony jogvédelem elve a német közigazgatási perjogban vezérelvként határozza meg az egész közigazgatási perjogot és annak alapelvi rendszerét,[37] amely jelentős figyelmet kapott és kiemelt hatást gyakorolt a magyarországi hatályos közigazgatási perjogi kódex megalkotására.[38] A hatékony jogvédelem elvének jelentőségét a német bírói gyakorlat következetesen hangsúlyozza és részletesen kidolgozta tartalmát. A Bundesverfassungsgericht szerint ez az alapjog *„teljes körű és tényleges bírói kontrollt*” követel meg.[39] A BVerwG is megerősítette, hogy az eljárási szabályokat e követelmény, a hatékony jogvédelem elvének érvényesülése fényében kell értelmezni,[40] és éppen ez az, ami megalapozza ezen elv vezérelvkénti szerepét.

Ugyan a hatékony jogvédelem elve kodifikált alapelv, de a bírói gyakorlat jogértelmező szerepe nem kerülhető el az effektív jogvédelem tárgyalása során. A Bundesverfassungsgericht (BVerfG) egyik alapvető jelentőségű döntésében egy közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatának korlátozása kapcsán a hatékony jogvédelem elvét illetően kimondta és hangsúlyozta, hogy a Grundgesetz 19. cikk (4) bekezdése alapján a jogvédelem nem lehet pusztán formális, hanem ténylegesen hatékonynak kell lennie („*wirklich wirksam*”), azaz annak ténylegesen alkalmasnak kell lennie a jogsérelem orvoslására. Ez elv ténylegesen áthatja a teljes eljárási rendszert, és meghatározza az egyéb alapelvek értelmezését is[41] – ezért is aposztrofálható a közigazgatási perjog vezérelveként. Ezt az elvet tovább is fejlesztette a BVerfG a „Rechtsschutzgarantie” doktrína (jogvédelmi garancia) keretében. Eszerint a közigazgatási jogvitákban nem maradhat „jogvédelmi rés”,

[36] BVerfG, Beschluss vom 14.05.1991 – 1 BvR 1326/90, BVerfGE 84, 34 (ff.).
[37] Schoch, Friedrich 2018. 40–70.; Schoch, Friedrich – Schneider, Jens-Peter 2024. Einleitung
[38] Barabás Gergely 2018. 150–154.
[39] BVerfG, Beschluss vom 14.05.1985 – 2 BvR 449/82
[40] BVerwG, Urteil vom 10.04.2013 – 7 C 21.12.
[41] BVerfGE, Beschluss vom 08.06.1982 – 2 BvR 687/80, BVerfGE 60, 253.

melyet a BVerfG egy másik döntésében is megerősített (BVerfGE 84, 34). Ebben kimondta, hogy a jogalkotó nem zárhatja ki a bírósági kontrollt olyan módon, hogy az a jogvédelem kiüresedéséhez vezessen. A BVerfG ehelyütt tovább hangsúlyozta a „lückenloser Rechtsschutz" követelményét.[42]

A hatékony jogvédelem elvének általános alapelvi jelentősége különösen fontos és látványosan megjelenik az ideiglenes jogvédelem körében. E tárgyban a BVerfG több döntésében rámutatott, hogy a jogvédelem csak akkor tekinthető valóban hatékonynak, ha az időben is képes megelőzni a jogsérelmet.[43]

Kiemelésre érdemesként jegyezzük meg, hogy a hatékony jogvédelem érvényesülése nem írja felül ugyanakkor a további alapelvek érvényesülését és figyelembevételét. Többek között a közigazgatási döntések felülvizsgálata során a bíróság az arányosság és törvényesség elvét is alkalmazza,[44] az effektív jogvédelem érvényesülése tehát nem járhat további alapelvek kiüresítésével.

A hatékony jogvédelem vezérelvként való kiemelt szerepe a német közigazgatási perjog egészén átível.[45] Megjelenik a fentiekben vizsgált fórumrendszerben a bíróságok szerepének és a bírói jogorvoslat funkciójának értelmezésében, a kodifikált jogforrási szinten, valamint a töretlen és következetes bírói gyakorlatban. Ezáltal a német rendszer a magyar perjogi szabályozás egyik legkiemeltebben figyelembe vett modelljének tekinthető, különösen az effektív jogvédelem koncepciója tekintetében.[46]

b) Amtsermittlungsgrundsatz (hivatalbóliság elve)

A német közigazgatási perjog egy strukturális alapelvre, az ún. hivatalbóliság elvére épül, amelyet a VwGO § 86 (1) bekezdése rögzít. Ennek értelmében a bíróság köteles a tényállást hivatalból feltárni, és nem korlátozódhat pusztán a felek előadására. Fontos kiemelni, hogy a hivatalbóliság elve strukturális jelentőségű alapelvnek mondható, nem pedig a jogszabályon átívelő vezérelvnek, mint amilyen a hatékony

[42] BVerfGE, Beschluss vom 14.05.1991 – 1 BvR 1326/90, BVerfGE 84, 34.
[43] BVerfG, Beschluss vom 25.02.2009 – 1 BvR 120/09.
[44] Hufen, Friedhelm 2019. XXIV, 649.
[45] Schoch, Friedrich 2018. pp. 40–70.; Schoch, Friedrich – Schneider, Jens-Peter 2024. Einleitung, Rn. 1-20.
[46] Rozsnyai Krisztina 2018. 60–90.

jogvédelem[47] a fentiekben ismertetettek szerint. Az eltérés jelentését a bírói gyakorlat az alábbiak szerint dolgozta ki.

A BVerwG következetes gyakorlata szerint ez az elv a közigazgatási pert meghatározó „*strukturprägendes Prinzipie*", amely alapvetően különbözteti meg a közigazgatási pert a polgári perjogtól. A bíróság tehát nem passzív döntéshozó, hanem aktív tényfeltáró szerepet tölt be, amelynek keretében akár hivatalból is elrendelhet bizonyítást. [48] A Bundesverwaltungsgericht ebben az alapvető jelentőségű döntésében kimondta tehát, hogy a hivatalbóliság „*strukturprägendes Prinzipie*", azaz strukturális alapelv a közigazgatási perjogban, amely a bíróság aktív szerepét követeli meg a tényállás feltárásában. A BVerwG 26.02.1987-i döntés (3 C 85.84, BVerwGE 77, 150) egy építési jogi jogvitából indult, ahol az alsóbb fokú bíróság elmulasztotta bizonyos releváns tények feltárását. Az építési engedélyezési ügy kapcsán a bíróság elvi jelentőséggel hangsúlyozta, hogy a közigazgatási bíróság nem korlátozhatja vizsgálatát a felek által előterjesztett tényekre. A bíróság az ügy tényállása alapján megállapította, hogy az alsóbb fokú bíróság eljárása azon okból nem volt megfelelő, hogy kizárólag a felek előadására támaszkodott, és elmulasztotta bizonyos releváns körülmények feltárását. A Bundesverwaltungsgericht ezt eljárási hibának minősítette, hangsúlyozva, hogy a bíróság aktív tényfeltárási kötelezettsége a közigazgatási per egyik alapvető sajátossága, ezért a bíróság nem szorítkozhat kizárólag a felek nyilatkozataira. [49]

Vizsgálatunk alapján a hivatalbóliság elvének további konkretizálását jelenti a menekültügyi gyakorlat. Hasonlóan az előzőekhez, a BVerwG egy későbbi menekültügyi döntésében (BVerwG, Urteil vom 17.10.2013 – 10 C 15.12) kimondta, hogy a bíróság köteles hivatalból beszerezni az országinformációkat (country of origin information), és nem hagyatkozhat kizárólag a felek erre vonatkozóan felajánlott bizonyítására. A döntés különösen jól mutatja, hogy a hivatalbóliság elve a tényfeltárás intenzitását is meghatározza. A Bundesverwaltungsgericht rögzítette a hivatalbóliság alapelvének gyakorlati leképeződéseként a bíróságnak a bizonyítékok – menekültügyben az országinformációk – hivatalból történő beszerzésére vonatkozó kötelezettségét, amely alapján a bíróság nem elégedhet meg kizárólagosan a peres felek előadásával és

[47] Schoch, Friedrich 2018. 40–70. és 120–140.; Schoch, Friedrich – Schneider, Jens-Peter 2024, Einl. Rn. 1–20., valamint § 86 Rn. 1–10.; Maurer, Hartmut – Waldhoff, Christian München, 2020, 250–260.; Schmidt-Aßmann, Eberhard: 2004. 80–120.

[48] BVerwG, Urteil vom 26.02.1987 – 3 C 85.84, BVerwGE 77, 150.

[49] BVerwG, Urteil vom 26.02.1987 – 3 C 85.84, BVerwGE 77, 150.

az általuk szolgáltatott bizonyítékokkal.[50] Ez az elv különösen fontos olyan ügyekben, ahol a felek bizonyítási lehetőségei korlátozottak.

Ugyanakkor ezen alapelv kapcsán fontos megjegyeznünk, hogy a hivatalbóliság nem jelenti a felek teljes passzivitását: a német jogirodalom hangsúlyozza a felek közreműködési kötelezettségének (*Mitwirkungspflicht*) jelentőségét, ami kiegészíti a bíróság tényfeltáró tevékenységét.[51] A német jogtudomány szerint tehát a hivatalbóliság elve nem zárja ki a felek közreműködési kötelezettségét (Mitwirkungspflicht), azaz gyakorlatilag tartalmában a perjogi rendelkezési elv érvényre jutását, hanem azzal együtt érvényesül. Röviden akként foglalható össze, hogy a keresetindítás a fél kezdeményezéséhez kötött, azonban az eljárás menetét a továbbiakban a bíróság dominálja.[52]

A hivatalbóliság elvének kiemelt érvényesülését, uralkodó szerepét értük tetten a kontradiktórius eljárás perjogi elvének vizsgálta szempontjából is. A közigazgatási peres eljárásban a felek részvételi joga ugyanis biztosított, de nem kizárólagos: a bíróság hivatalból való eljárása, az officialitás a kontradiktórius jelleget kiegészítve lerontja ezen elv teljes körű érvényre jutását.[53]

A hivatkozott alapelvek (hivatalbóliság elve és rendelkezési elv, illetve a kontradiktórius eljárás elve) egymás melletti érvényesülése és összeütközése a német alapelvi rendszer egyik sokat elemzett feszültségi pontja, amire még a későbbiekben visszatérünk.

c) Freie Beweiswürdigung (szabad bizonyításértékelés elve)

A VwGO §108 (1) bekezdése rögzíti a szabad bizonyításértékelés elvét. A bíróság a bizonyítékokat saját meggyőződése alapján értékeli, amit felsőbb bíróság csak korlátozottan vizsgálhat felül. Az elv tartalma kapcsán a Bundesverwaltungsgericht kimondta, hogy a bizonyítás értékelése csak akkor támadható eredménnyel, ha az nyilvánvalóan ellentmond a logika szabályainak.[54] Ez a megközelítés – a szabad bizonyítékértékelés elve jelentőségének – ilyen hangsúlyozása a bíróság széles mérlegelési szabadságát tükrözi, ami a közigazgatási per

[50] BVerwG, Urteil vom 17.10.2013 – 10 C 15.12.
[51] Schoch, Friedrich –Schneider, Jens-Peter –Bier, Wolfgang 2024. § 86 Rn. 12–25.
[52] Schoch, Friedrich 2018. 100–130.
[53] Maurer, Hartmut 2020. 150-170. és 240–260.
[54] BVerwG, Urteil vom 05.07.1994 – 9 C 158.93.

rugalmasságát és az esetről esetre való értékelés lehetőségét hivatott szolgálni.[55]

d) Öffentlichkeitsgrundsatz (nyilvánosság elve)

A nyilvánosság elve mint alapelv a VwGO §55 utaló rendelkezésével jelenik meg, azonban fontos kiemelni, hogy a közigazgatási eljárás domináns jelleggel írásbeli, az írásbeliség dominanciája miatt pedig a nyilvánosság elve csak relatívan érvényesülhet a közigazgatási per sajátosságaira (felülvizsgálati jellegére) tekintettel.[56]

A nyilvánosság elve a peres eljárásokban a Gerichtsverfassungsgesetz (továbbiakban: GVG) §169-ában található, ami a VwGO §55 utaló rendelkezése alapján a közigazgatási perekre is irányadó. A Bundesverfassungsgericht szerint a nyilvánosság az igazságszolgáltatás legitimitásának, illetve átláthatóságának egyik alapja, valamint alapvető garanciája. A Bundesverfassungsgericht kimondta továbbá, hogy a nyilvánosság a tisztességes eljárás elengedhetetlen eleme, ami hozzájárul a bíróságok működésének társadalmi kontrolljához, a hatékony jogvédelem elvének érvényesüléséhez.[57]

e) Rechtliches Gehör (meghallgatáshoz való jog)

A meghallgatáshoz való jog a Grundgesetz 103. cikk (1) bekezdésében jelenik meg, ami a közigazgatási perben is közvetlenül alkalmazandó. A VwGO §108 (2) bekezdése ezt a Grundgesetzből származó elvet konkretizálja az eljárásjogban, tartalmi kidolgozása pedig a bírói gyakorlatban történt meg. A Bundesverfassungsgericht értelmezése szerint a meghallgatáshoz való jog biztosítja, hogy a felek nyilatkozataikkal, előadásaikkal érdemben befolyásolhassák a bíróság döntését.[58]

Vizsgálatunk alapján a BVerfG az elv tartalmát gyakorlatában tovább konkretizálta, és kimondta azt is, hogy a meghallgatáshoz való jog megsértése akkor is megvalósulhat, ha a bíróság figyelmen kívül hagyja a felek lényeges érveit.[59] A szakirodalom a bírói gyakorlat alapján levonja

[55] Maurer, Hartmut – Waldhoff, Christian 2020. 250–270.
[56] Eyermann, Erich – Rennert, Ludwig 2021. § 55 Rn. 1–10.
[57] BVerfG, Beschluss vom 14.07.1981 – 2 BvR 1172/81.
[58] BVerfGE Urteil vom 08.07.1980 – 1 BvR 147/80, BVerfGE 55, 1.
[59] BVerfGE Urteil vom 30.04.2003 – 1 BvR 242/02, 1 BvR 243/02, BVerfGE 107, 395.

a következtetést, hogy az alapelv értelmében a feleknek lehetőséget kell biztosítani álláspontjuk kifejtésére; ennek megsértése eljárási hibának minősül.[60]

3.2. A Zivilprozessordnung-ra való visszautalás és az alapelvek viszonya

A fentiekben a kodifikált normákban megjelenő, legfontosabb perjogi alapelveket vizsgáltuk meg, és ismertettük tartalmukat a releváns bírói gyakorlat nyomán. A következőkben külön figyelmet szentelnünk annak, hogy a polgári perjogi szabályozás milyen összefüggésben áll a közigazgatási perrendtartással, különösen az alapelvek tekintetében.

A VwGO §173 kimondja, hogy amennyiben a törvény nem tartalmaz rendelkezést, úgy a Zivilprozessordnung, azaz a német polgári perrendtartás (ZPO) szabályai megfelelően alkalmazandóak, feltéve, hogy a két eljárás alapvető különbsége ezt nem zárja ki. A két eljárás sajátosságának figyelembevétele eredményeként, különösen a fentiekben ismertetett, kodifikált alapelvi rendszer alapján látható, hogy a német közigazgatási perjog jelentősen eltér a polgári per klasszikus alapelveitől. Többek között, de a polgári perjoggal összevetve nyilvánvalóan első helyen megállapítható, hogy a rendelkezési elv korlátozott a hivatalbóliság elvének kiemelt szerepe miatt, és ezzel a peranyag-szolgáltatás elve is háttérbe szorul, mindemellett a bizonyítás ugyan szabad, de bíróközpontú. A közigazgatási perjogi rendszer így vegyes, egyaránt tartalmaz inkvizitórius és kontradiktórius elemeket.[61]

Vizsgálatunk szerint a Bundesverwaltungsgericht gyakorlata részletesen kidolgozta a VwGO §173 alkalmazásának határait. E gyakorlat szerint a ZPO szabályai elsősorban technikai jelleggel alkalmazhatók a közigazgatási perekben. Példaként az alábbiak említhetők:

- a jegyzőkönyvezés szabályai (BVerwG, 9 A 8.19);
- a kifogásvesztés intézménye (BVerwG, 4 B 45.15).

A BVerwG 02.07.2020-i döntésében (9 A 8.19) a bíróság a jegyzőkönyvezés kérdésében értelmezte a ZPO alkalmazhatóságának szabályait. Az ügyben az volt a kérdés, hogy a tárgyaláson előterjesztett kérelmeket megfelelően rögzítették-e. A bíróság kimondta, hogy a VwGO

[60] Maurer, Hartmut – Waldhoff, Christian 2020. 210–220.

[61] Schoch, Friedrich –Schneider, Jens-Peter –Bier, Wolfgang 2024. § 86 Rn. 1–15.; Schoch, Friedrich 2018. 100–140.

§105 alapján a ZPO §160-ának szabályai megfelelően alkalmazandók, azonban ez nem érinti a közigazgatási per alapelvi sajátosságait, amelyek az effektív jogvédelem elvének érvényesülésével állnak összhangban.[62]

A BVerwG másik döntésében (Beschluss vom 14.06.2016 – 4 B 45.15) a kifogásvesztés (Rügeverlust) kérdését vizsgálta. A bíróság elismerte, hogy a ZPO §295 alkalmazható ugyan a közigazgatási perekben, azonban csak korlátozottan, és nem vezethet a hivatalbóliság elvének kiüresítéséhez.[63] Ez az eseti döntés kiváló példát szolgáltat arra, mit jelent „a közigazgatási per sajátosságaira való figyelemmel" kitétel a polgári perrendtartás szabályainak megfelelő alkalmazására a gyakorlatban.

Szükséges kiemelnünk, hogy a VwGO §173 rendelkezése különösen fontos az alapelvek szempontjából. A német jogirodalom egyértelműen rögzíti, hogy a ZPO alapelvei nem érvényesülnek automatikusan a közigazgatási perben,[64] így különösen kizárt a Verhandlungsgrundsatz (tárgyalási elv) dominanciája, valamint a Beibringungsgrundsatz (felek által uralt bizonyítás), mivel ezek ellentétesek a hivatalbóliság elvével.

Mindezek alapján láthatjuk, hogy a német közigazgatási perjogban a VwGO §173 alapján a ZPO szabályai ugyan szubszidiáriusan alkalmazhatók, a Bundesverwaltungsgericht gyakorlata szerint azonban a polgári per alapelvei nem ültethetők át automatikusan a közigazgatási peres eljárásokba.[65] A bíróság kimondta, hogy a ZPO csak technikai jelleggel alkalmazható, mint a fentiekben ismertetett konkrét ügyben, ahol jegyzőkönyvezés szabályait alkalmazta a ZPO rendelkezéseiből.[66] Míg a másik hivatkozott ügyben a BVerwG elismerte a kifogásvesztés korlátozott alkalmazhatóságát, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy ez nem sértheti a hivatalbóliság elvét.[67] Ez utóbbi szintén a hivatalbóliság már hangsúlyozott strukturális alapelvi jellegét támasztja alá.

3.3. Alkotmányos és nemzetközi alapok

A bevezetésben is utaltunk arra, hogy a német közigazgatási perjogi alapelvi rendszere több forrásból, a Grundgesetz alkotmányos normáiból, a VwGO rendelkezéseiből, valamint a bírói gyakorlatból összetevődő alapelvi struktúrát alkot.[68] A fentiekben a VwGO szabályaiból, valamint a

[62] BVerwG, Urteil vom 02.07.2020 – 9 A 8.19.
[63] BVerwG, Beschluss vom 14.06.2016 – 4 B 45.15.
[64] Kopp, Ferdinand O. – Schenke, Wolf-Rüdiger 2024. § 173 Rn. 5–10
[65] Kopp, Ferdinand O. – Schenke, Wolf-Rüdiger 2024. § 173 Rn. 5–10
[66] BVerwG, Urteil vom 02.07.2020 – 9 A 8.19.
[67] BVerwG, Beschluss vom 14.06.2016 – 4 B 45.15.
[68] Schmidt-Aßmann, Eberhard 2004. 80–120.

ZPO-hoz való viszonyból származó alapelveket tekintettem át, az alábbiakban a magasabb szintű normák, külön is a Grundgesetz és a nemzetközi, illetve európai jogi szabályozás kerül vizsgálat alá.

a) Grundgesetz

Az alkotmányos alapok kiindulópontja a Grundgesetz 19. cikk (4) bekezdése és 103. cikk (1) bekezdése, amelyek közvetlenül meghatározzák a közigazgatási per alapelveit. A Bundesverfassungsgericht következetes gyakorlata szerint ezek az elvek közvetlenül alkalmazandó kötelező mércét jelentenek a bíróságok számára, amit az alábbi példák szemléltetnek.

A BVerfG, Beschluss vom 14.07.1981 – 2 BvR 1172/81 számú eseti döntése a jogvédelem tényleges hatékonyságát mondja ki, amelynek jelentősége abban áll, hogy ez a korai döntés általános érvénnyel előírta a bíróságok számára az effektív jogvédelem követelményének érvényesítését.[69] A GG 19. cikk (4) bekezdésének tartalmát ezt követően a bírósági joggyakorlat akként fejlesztette tovább, hogy a közhatalmi aktusok érdemi felülvizsgálatát, teljes körű bírói kontrollt írt elő az alaptörvényi rendelkezésből levezetve.[70] Az elv további megerősítést kapott a következetes bírói gyakorlatban, kimondva, hogy az effektív jogvédelem alkotmányos minimumkövetelmény, ami köti a rendes bírói fórumokat.[71]

A GG 103. cikk (1) bekezdéséből a meghallgatáshoz való jog alapelve származik, melynek konkrét kidolgozása a bírósági jogfejlesztő tevékenység eredménye. A BVerfG következetes gyakorlata alapján alkotmányos követelmény, hogy a feleknek valós lehetősége legyen álláspontjuk előadására,[72] ami nem pusztán formális, hanem a bíróság köteles érdemben figyelembe venni.[73]

b) EJEE és az EJEB gyakorlata

Az alkotmányos alapokon túl a nemzetközi és az európai jogfejlődés, különösen az Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban: EJEE) 6.

[69] BVerfG, Beschluss vom 14.07.1981 – 2 BvR 1172/81
[70] BVerfG, Beschluss vom 14.05.1991 – 1 BvR 1326/90, BVerfGE 84, 34
[71] BVerfG, Beschluss vom 08.06.1982 – 2 BvR 687/80, BVerfGE 60, 253
[72] BVerfG, Urteil vom 08.07.1980 – 1 BvR 147/80, BVerfGE 55, 1
[73] BVerfG, Urteil vom 30.04.2003 – 1 BvR 242/02, 1 BvR 243/02, BVerfGE 107, 395

cikke jelentős hatást gyakorolt a német közigazgatási perjogra, amit az alábbi, az Emberi Jogok Európai Bírósága (European Court of Human Rights – EJEB) előtt lefolytatott ügyekkel szemléltetünk.

A König kontra Németország ügyben az EJEB kimondta, hogy a közigazgatási jogviták egy része a „civil rights" kategóriájába tartozik, ha a fél magánjogi jellegű érdekeit érinti, és így azok az Egyezmény hatálya alá esnek.[74] A közigazgatási jogvitának az Egyezmény hatálya alá sorolásával az EJEB megállapította, hogy az eljárás elhúzódása sértette a tisztességes eljárás követelményét.[75] Ez közvetlen kihatással volt a német bírósági jogalkalmazásra, és az EJEB alapjogi rendelkezéseit a nemzeti közigazgatási perjog részévé tette.

Különös jelentőségű másik ügyként hozható fel a Benthem kontra Hollandia, melyben a bíróság a kontroll szükségességét hangsúlyozta, és kimondta, hogy a közigazgatási döntéseknek bírósági felülvizsgálat alatt kell állniuk.[76] A Bryan kontra Egyesült Királyság ügyben továbbá az EJEB megállapította, hogy a közigazgatási ügyben eljáró hatóság szakmai döntéseket hoz, melyek jogszerűségét ellenőrzi a bíróság, ezáltal a korlátozott bírósági felülvizsgálat is megfelelhet az Egyezmény követelményeinek, ha megfelelő garanciák biztosítottak.[77]

Az EJEE rendelkezéseinek, valamint az EJEB gyakorlatának a német bírósági jogalkalmazásban érhetjük tetten leginkább a hivatkozott eseti döntések jelentőségét, a nemzetközi jogi és európai jogi alapelvi hatásokat. Erre az alábbiakban, a bírósági esetjogon alapuló jogfejlődés témakörében még visszatérünk.

3.4. A bírói aktivitás elve a német közigazgatási perjogban – esetjogon alapuló jogfejlődés

A német közigazgatási perjog alapelveinek fejlődésében és működésében kiemelkedő szerepet játszik a bírói gyakorlat, amelyet a kodifikált alapelvek ismertetésénél is szemléletesen bemutattunk. A Bundesverfassungsgericht és a Bundesverwaltungsgericht döntései nem csupán értelmezik, hanem tovább is fejlesztik az alapelveket.[78] Példaként

[74] BVerwG, Urteil vom 17.10.2013 – 10 C 15.12

[75] European Court of Human Rights: *König v. Germany*, no. 6232/73, Judgment of 28 June 1978, Series A no. 27.

[76] European Court of Human Rights: *Benthem v. the Netherlands*, no. 8848/80, Judgment of 23 October 1985, Series A no. 97.

[77] European Court of Human Rights: *Bryan v. the United Kingdom*, no. 19178/91, Judgment of 22 November 1995, Series A no. 335-A.

[78] Schmidt-Aßmann, Eberhard 2004. 80–120.

hozható fel többek között, hogy a Bundesverwaltungsgericht több döntésében is hangsúlyozta, a közigazgatási perben a bíróság aktív szerepet tölt be. Például a BVerwG 27.04.2010-i döntésében (8 C 13.09) kimondta, hogy a bíróság köteles a döntéshez szükséges minden releváns tényt feltárni, még akkor is, ha a felek nem hivatkoztak ezekre.[79] A Bundesverfassungsgericht pedig egyik döntésében rámutatott, hogy a meghallgatáshoz való jog megsértése akkor is megvalósulhat, ha a bíróság nem veszi figyelembe a felek lényeges érveit,[80] ami a GG 103. cikk (1) bekezdés értelmezése miatt bír jelentőséggel.

A német közigazgatási perjog alapelvei tehát többszintű rendszerben érvényesülnek, mint azt eddig is láthattuk. Az alkotmányos normák, a nemzetközi jog, a törvényi rendelkezések és a bírói gyakorlat együttesen alakítják ki azt a komplex rendszert, amely biztosítja a közigazgatási jogviták hatékony és tisztességes elbírálását.[81]

Bevezetőként még érdemesnek tartjuk kiemelni a kodifikált alapelvek körében is felfedezett sajátosságot, miszerint a német közigazgatási perjogban a közigazgatási bíróság szerepe messze meghaladja a klasszikus kontradiktórius modell kereteit.[82] A VwGO több rendelkezése is kifejezetten aktív bírói szerepet ír elő, így többek között példaként említhető a VwGO § 86 Abs. 1– *Amtsermittlungsgrundsatz,* azaz hivatalbóliság elve, a VwGO § 108 Abs. 1 – szabad bizonyításértékelés elve vagy a VwGO § 113 – érdemi döntési kötelezettség. E normák alapján a bíróság nem pusztán a felek előadásaira támaszkodik, hanem önállóan köteles a tényállás felderítésére és a jogvita eldöntésére,[83] ahogyan az a fentiekben az egyes alapelvek vizsgálata alapján is megállapítható. A következőkben a bíróság aktív szerepét, az eseti döntéseknek a közigazgatási perjog alapelveit érintő jogfejlesztő tevékenységet vizsgálom.

a) A bírói aktivitás alkotmányos dimenziója – a hatékony jogvédelem

A GG Art. 19 Abs. 4 szerinti hatékony jogvédelem tartalmát és gyakorlati érvényre jutását illetően a fentiekben többször utaltunk a bíróság jogfejlesztő tevékenységének jelentőségére, amelyben különösen a BVerfG, Beschluss vom 19.05.1992 – 1 BvR 986/91 számú eseti döntés

[79] BVerwG, Urteil vom 27.04.2010 – 8 C 13.09.
[80] BVerfGE, Urteil vom 30. April 2003 – 1 BvR 242/02, 1 BvR 243/02, BVerfGE 107, 395.
[81] Schmidt-Aßmann, Eberhard 2004. 80–150.
[82] Eyermann, Erich – Rennert, Ludwig 2021. § 86 Rn. 1–5.
[83] Schoch, Friedrich 2018. 100–140.

jelentette a német jogfejlődés mérföldkövét. Az ügyben a panaszos azt állította, hogy a bíróság nem vizsgálta érdemben az ügyét, hanem formális indokok alapján utasította el azt. A felvetett jogi probléma az volt, mit jelent a közigazgatási perek gyakorlatában a GG Art. 19 Abs. 4 szerinti effektív jogvédelem. A Bundesverfassungsgericht ítéletében egyértelműen állást foglalt: a bíróság köteles az ügyet ténylegesen és érdemben felülvizsgálni, a formális kontroll nem elegendő. A bírói jogorvoslatnak ezáltal valósnak és érdeminek kell lennie, a bíróság nem korlátozódhat pusztán formális vizsgálatra.[84]

Az ítélet kiemelt jelentősége, hogy a BVerfG ezzel alkotmányos szintre emelte a bírói aktivitást, és összekapcsolta azt a hatékony jogvédelem elvével. Ez az elv a bírói aktivitás alkotmányos alapját jeleníti meg, és abból kötelezettséget vezet le és terhel közvetlenül a bíróságokra: ez a kötelezettség az ügyek tényleges kivizsgálását várja el tőlük.[85]

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a BVerfG elvi jelentőségű tétele, a szakirodalom, valamint álláspontunk szerint nem teljesen mentes dogmatikai feszültségektől: az eljárási gazdaságossággal és a bíróságok túlterheltségével kerülhet konfliktusba, ha nem dolgozzák ki egyértelműen a bírói aktivitás határát.[86]

b) Az Amtsermittlungsgrundsatz (hivatalbóliság elve) bírói konkretizálása

A hivatalbóliság elvének kiemelt szerepére és kodifikált megjelenésére a fentiekben utaltunk, és már e körben összekötöttük a bírósági eseti döntésekből következő tartalmi kimunkáltsággal, amit az alábbiakban tovább részletezünk.

Elsőként a BVerwG, Urteil vom 17.10.1989 – 9 C 39.88 számú eseti döntést tartjuk nélkülözhetetlennek ismertetni. Az alapjául szolgáló ügyben a közigazgatási bíróság a döntését a felek által előterjesztett bizonyítékokra korlátozta, és nem folytatott le további bizonyítást. Az ügy idegenrendészeti jogvitából eredt, amelyben a felperes a közigazgatási határozat jogszerűségét vitatta. Az elsőfokú közigazgatási bíróság a döntését kizárólag a közigazgatási hatóság által megállapított tényállásra, valamint a felek által előterjesztett bizonyítékokra alapította. A felperes azonban vitatta a tényállás teljességét, és további bizonyítás

[84] BVerfG, Beschluss vom 19.05.1992 – 1 BvR 986/91

[85] Maurer, Hartmut – Waldhoff, Christian 2020. 412–415.

[86] Eyermann, Erich – Rennert, Ludwig 2021. § 86 Rn. 3–10.; Schmidt-Aßmann, Eberhard 2004. 80–120. BVerfGE 84, 34; BVerfGE 60, 253.

lefolytatását kérte, amit a bíróság nem tartott szükségesnek. A felmerült jogi probléma, a központi kérdés ezáltal az volt, hogy a közigazgatási bíróság köteles-e hivatalból további bizonyítást lefolytatni akkor is, ha a felek bizonyítási indítványai hiányosak vagy korlátozottak. Az eseti döntés közvetlenül a VwGO § 86 Abs. 1 értelmezését érintette.

A Bundesverwaltungsgericht ítéletében kimondta (mint ratio decidendi), hogy a VwGO § 86 Abs. 1 alapján a bíróság köteles a tényállást hivatalból feltárni, és nem korlátozhatja saját eljárását a felek bizonyítási indítványaira. A Bundesverwaltungsgericht egyértelműen állást foglalt, hogy a közigazgatási perben a bíróság nem passzív döntőbíró, hanem önálló tényfeltárási kötelezettséggel rendelkező szerv, ezért nem korlátozhatja a saját eljárását a felek által előterjesztett bizonyítékokra, és köteles minden releváns tényt feltárni.[87] Az ítélet dogmatikai jelentősége annak rögzítése, hogy a közigazgatási perben nem érvényesül tisztán a rendelkezési elv, a *Dispositionsmaxime*, hanem a bíróság aktív igazságfeltáró szerepet tölt be, továbbá a per célja nem csupán a felek közötti vita eldöntése, hanem az objektív jogszerűség biztosítása.[88]

Álláspontunk szerint BVerwG ezen döntése a közigazgatási perjogi alapelvek jogfejlődése szempontjából kiemelt fontosságú, mert a rögzítette következő elvi tételeket:

1. Az Amtsermittlungsgrundsatz elsődlegességet élvez a Dispositionsmaxime-vel szemben, azaz a hivatalbóliság elve a közigazgatási perjogban elsőbbséget élvez a polgári perjogból eredő rendelkezési elvhez képest.
2. A közigazgatási per célja az objektív jogszerűség biztosítása.
3. A bíróság szerepe közelebb áll az inkvizitórius modellhez, mint a klasszikus kontradiktórius eljáráshoz.[89]

A BVerwG által rögzített elvi jelentőségű tételek a német közigazgatási perjog szemléletének elhanyagolhatatlan elemei, azonban korántsem mondhatók problémamentesnek. Dogmatikai feszültséget vélünk felfedezni ugyanis abban, hogy ha a bíróság túlzottan aktív, úgy az a felek eljárási autonómiájának sérelmével jár. Ezzel szemben, ha a bíróság túlzottan passzív, úgy az objektív igazság feltárása szenved sérelmet. A német jogirodalom ezt a dilemmát az „*inquisitorisches*

[87] BVerwG, Urteil vom 17.10.1989 – 9 C 39.88
[88] Kopp, Ferdinand O. – Schenke, Wolf-Rüdiger 2019. § 86 Rn. 12–15
[89] Kopp, Ferdinand O. – Schenke, Wolf-Rüdiger 2019. § 86 Rn. 12–15

Spannungsverhältnis" fogalmával írja le,[90] ami az „inkvizitórius modell feszültségi viszonyaként" fogalmazható meg magyar fordításban.

c) A bizonyítási kötelezettség és a bírói felelősség

A bírói aktivitás értelmezése és gyakorlati megjelenése a közigazgatási perekben a bizonyítás körében mutatkozik meg jelentős mértékben, melyet a következő jelentős bírói eseti döntések munkáltak ki, töltöttek meg tartalommal.

A BVerwG, Urteil vom 25.01.2007 – 7 C 1.06 számú eseti döntés alapjául szolgáló ügyben a bíróság elmulasztotta egy releváns szakértő kirendelését, noha a tényállás tisztázása ezt indokolta volna. Az ügy környezetvédelmi engedélyezési eljáráshoz kapcsolódott, amelyben a felperes vitatta a hatóság által megállapított környezeti hatásokat. A bíróság az ügyben nem rendelt ki szakértőt, noha a kérdés megítélése speciális szaktudást igényelt. A felmerült jogi probléma az volt, hogy a bíróság megsérti-e a VwGO § 86-t azzal, ha nem veszi igénybe a rendelkezésére álló bizonyítási eszközöket.

A BVerwG ítéletében kimondta (ratio decidendi), hogy a VwGO § 86 megsértése akkor is fennáll, ha a bíróság nem használja ki a rendelkezésére álló bizonyítási eszközöket, a bizonyítási kötelezettség ugyanis nem fakultatív, hanem kötelező jellegű. A BVerwG megállapította, hogy a bizonyítási kötelezettség nem mérlegelési kérdés, hanem eljárási kötelezettség a bíróság számára, így elmulasztása, azaz megsértése eljárási hibát eredményez.[91] E bírói döntés jogfejlesztő jelentősége abban áll, hogy a hivatkozott eseti döntés a bírói aktivitást a bíróság normatív kötelezettségévé alakítja, és összekapcsolja a tisztességes eljárás követelményével, annak mintegy gyakorlati megvalósításaként tekint rá.[92]

Álláspontunk szerint az ítélet ez esetben sem mentes dogmatikai problémáktól. A döntés felveti ugyanis azt a kérdést, hol húzódik a határ a szükséges és a túlzott bizonyítás között? A túlzott bizonyítás az eljárás elhúzódásához vezethet, és sértheti a Prozessökonomie, azaz az eljárásökonómia elvét.[93]

---

[90] Schoch, Friedrich NVwZ 2008, 259–260.
[91] BVerwG, Urteil vom 25.01.2007 – 7 C 1.06
[92] Schoch, Friedrich –Schneider, Jens-Peter –Bier, Wolfgang 2024. § 86 Rn. 47–49
[93] Schmidt-Aßmann, Eberhard 2004. 80–120.

d) A tárgyalás és a közvetlenség elve – a bíróság tájékoztatási és irányítási kötelezettsége

A tárgyalás és a közvetlenség elvét érintő aktív bírói tevékenység elvi tartalmához a BVerwG, Urteil vom 21.06.2006 – 6 C 19.05 számú eseti döntést szükséges megemlíteni. Ebben az ügyben a bíróság nem hívta fel a felet bizonyos hiányosságok pótlására, és nem biztosított megfelelő lehetőséget a nyilatkozattételre. A felvetett jogi probléma az volt, milyen mértékben köteles a bíróság aktívan irányítani az eljárást, meddig terjed a bíróság aktív közrehatási tevékenysége?

A BVerwG ítéletében, mint ratio decidendi mondta ki, hogy a bíróság köteles a feleket tájékoztatni, őket nyilatkozataik hiányosságokra figyelmeztetni, szükség esetén bizonyításra ösztönözni és az eljárást aktívan vezetni (§ 86 Abs. 3 VwGO).[94] Ez a döntés a bírói aktivitás új dimenzióját nyitotta meg, és biztosítani igyekezett a jelentősen eltérő jogi és tényállásbeli információval rendelkező felek (felperes és közigazgatási szerv) közötti egyensúlyt.[95] Ez az egyensúlytalanság abból fakad, hogy a közigazgatási per egyik állandó résztvevője a közhatalom gyakorlója, aki szakmai lehetőségeiben, szervezetrendszerében messze túllép a másik peres fél – tipikusan felperes – lehetőségein[96].

Kiemelendő, hogy a bíróság által kimunkált alapelvi tétel értelmében a bírói tevékenység nem csak tényfeltárás, de tulajdonképpeni pervezetés, tehát az eljárás irányítása is. Ezen alapelv azonban veszélyeket is rejt magában, különösen, ha a bíróság „túlsegíti” az egyik felet a másikhoz képest, ami sértheti a Waffengleichheit, azaz a fegyveregyenlőség elvét.[97]

e) A szabad bizonyítási értékelés és a bírói autonómia

Végezetül a szabad bizonyítékértékelés körében érvényesülő bírói autonómia tekintetében vizsgáljuk meg a német bírósági gyakorlat jogfejlesztő hatását.

A VwGO § 108 Abs. 1 rendelkezése és a bírói autonómia összefüggéséről a BVerwG, Urteil vom 13.12.1984 – 3 C 34.84 eseti döntés jelentőségét kell kiemelni. Az ügyben eljáró bíróság egy bizonyítékot figyelmen kívül hagyott, anélkül, hogy ezt megfelelően

[94] BVerwG, Urteil vom 21.06.2006 – 6 C 19.05
[95] Schoch, Friedrich –Schneider, Jens-Peter –Bier, Wolfgang 2024. § 86 Rn. 47–49
[96] Németh – Varga 2014 19-30.
[97] Schoch, Friedrich –Schneider, Jens-Peter –Bier, Wolfgang 2024. § 86 Rn. 47–49

indokolta volna. A tárgyi ügyben felvetett jogi probléma az volt, mennyiben korlátozza a VwGO § 108 Abs. 1 a szabad bírói mérlegelést. A BVerwG e kérdésben akként foglalt állást, hogy a bizonyítékok értékelése a bíróság belső meggyőződésén alapul, de ennek minden esetben logikusnak és indokoltnak kell lennie (ez az ítéletben a ratio decidendi). A BVerwG szerint tehát a bizonyítékok szabad értékelése semmiképpen nem lehet önkényes, hanem logikai és indokolási korlátokhoz kötött.[98] A BVerwG által kimondott elvi jelentőségű tétel biztosítja a bírói függetlenséget, de egyben indokolási kötelezettséget is keletkeztet, összekapcsolja tehát a bírói szabadságot az indokolási kötelezettséggel és biztosítja a döntések ellenőrizhetőségét. [99]

4. Összegzés

A német közigazgatási perjog vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy a közigazgatási bíráskodás Németországban elkülönült fórumrendszerben működik, amelyben az alapelvi rendszer ugyan nem külön törvényi fejezetben kodifikált, azonban magas szintű dogmatikai koherenciát mutat. Központi elemei a hatékony jogvédelem, a hivatalbóliság elve és a bírói aktivitás.

A német modell központi vezérelveként az effektív jogvédelem (Grundgesetz 19. cikk (4) bekezdés) a teljes közigazgatási perjogi szabályozást áthatja.[100] Többek között a VwGO § 86 alapján kiemelten szolgálja érvényesülését a hivatalbóliság elve, ugyanis a bíróság hivatalból köteles feltárni a tényállást („*Das Gericht erforscht den Sachverhalt von Amts wegen*”).[101] Ez az ún. Amtsermittlungsgrundsatz a német rendszer központi alapelve, ami eltér a polgári per rendelkezési elvétől, és ami a közigazgatási perjog egyik legmeghatározóbb sajátosságaként különíti el azt a polgári perek szabályaitól (mindezt erősíti, hogy a VwGO § 173 szerint a polgári perrendtartás csak háttérjogként alkalmazandó akként, hogy kiemelt figyelemmel kell lenni a közigazgatási perek sajátossága miatti eltérésekre).[102]

A fentiekben vizsgált döntések alapján megállapíthatjuk továbbá a bírói jogfejlesztő tevékenység meghatározó szerepét. A BVerwG nem csupán alkalmazza a VwGO normáit, hanem konkretizálja és tartalommal tölti meg az alapelveket. Ez különösen igaz az effektív jogvédelem és a

[98] BVerwG, Urteil vom 13.12.1984 – 3 C 34.84
[99] Eyermann, Erich – Rennert, Ludwig 2021. § 108 Rn. 22–24
[100] GG Art. 19 (4); Schmidt-Aßmann, Eberhard Heidelberg 2018. 102–120.
[101] VwGO § 86; Schoch, Friedrich – Schneider, Jens-Peter - Bier, Wolfgang 2024. § 86 Rn. 47–49
[102] VwGO § 173; Schoch, Friedrich – Schneider, Jens-Peter - Bier, Wolfgang 2024. § 173 Rn. 1–5

tisztességes eljárás elveire, valamint az Amtsermittlungsgrundsatz-ra, ahogyan ez a fenti elemzésünkből is látható.

Dogmatikai értékelést végezve kimondhatjuk: a bírói aktivitásnak kettős természete van. A német rendszerben a bírói aktivitás egyszerre szolgálja az objektív jogvédelmet és a szubjektív jogérvényesítést. A bírói aktivitás ugyanakkor feszültségeket szül. A jogi szakirodalom, különösen a VwGO kommentárja szerint feszültség áll fenn az Amtsermittlungsgrundsatz, azaz a hivatalbóliság elve és a Dispositionsmaxime, tehát a peres felek rendelkezési elve között. A kommentár kifejezetten rámutat, hogy a közigazgatási per *„durch eine Mischung von Untersuchungsgrundsatz und Dispositionsmaxime geprägt*", azaz a rendszer kettős természetű, és ebből strukturális feszültség fakad.[103] E kettősség dogmatikai tartalma, hogy a bíróság hivatalból köteles feltárni a tényállást, ugyanakkor a per tárgyát a felek határozzák meg, ebből pedig kompetencia- és szerepfeszültség keletkezik.[104]

A német jogirodalomból érdemes kiemelni Schoch megállapításait, aki kifejezetten kimondja, hogy az *Amtsermittlungsgrundsatz „korrigiert" die Dispositionsmaxime*, azaz a hivatalbóliság elve korrigálja a rendelkezési elvet, de nem szünteti meg azt. Ezáltal a közigazgatási per nem tisztán inkvizitórius, hanem egy *„modifizierter Parteiprozess*", azaz lényegében a felek rendelkezési elve által vezérelt módosított eljárás. A rendszer feszültsége abból adódik, hogy az objektív jogvédelem (állami érdek) és a szubjektív jogvédelem (fél autonómiája) egymással ellentétbe kerül.[105]

Maurer a rendszer kettősségét illetően akként fogalmazott, hogy a közigazgatási per *„Zwischenstellung*" a két modell között, melyben az Amtsermittlung az objektív jogrend védelmét szolgálja, míg a Dispositionsmaxime a felek autonómiáját biztosítja. A kettősség által okozott feszültség a szerző szavaival élve: *„ein Spannungsverhältnis zwischen objektiver Rechtskontrolle und parteigesteuertem Verfahren*",[106] amely magyarul annyit tesz: *„feszültség áll fenn az objektív jogkontroll és a felek által irányított eljárás között*."

A jogszabályok és a szakirodalom áttekintése alapján láthattuk, hogy a német közigazgatási perjogban a bírói aktivitás strukturális alapelvnek nevezhető, ami három dimenzióban jelenik meg: tényfeltárás, eljárásirányítás és jogvédelem biztosítása. Ugyanakkor folyamatos

[103] VwGO § 86; Schoch, Friedrich – Schneider, Jens-Peter - Bier, Wolfgang 2024. § 86 Rn. 10–15
[104] Schoch, Friedrich – Schneider, Jens-Peter - Bier, Wolfgang 2024., § 86 Rn. 10–15; § 88 Rn 1–3
[105] Schoch, Friedrich – Schneider, Jens-Peter - Bier, Wolfgang 2024. § 86 Rn. 10–15; § 88 Rn 1–3
[106] Maurer, Hartmut 2021. § 5 Rn. 12–16.

feszültség és összeütközés áll fenn aktivitás és pártatlanság, igazságfeltárás és eljárásgazdaságosság, hivatalbóliság és a felek autonómiája között. Ez a feszültség teszi a rendszert dinamikussá, de egyben dogmatikailag komplexszé is.

Összességében a német modell beható vizsgálata alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a német közigazgatási perjogban a bírói gyakorlat kiemelkedő szerepe stabilizálja a rendszert, de egyben olyan erőteljes jogfejlesztő szerepet is betölt, amely már-már az alkotmánybíráskodás dogmatikai funkciójához közelít.

Felhasznált irodalom

Barabás Gergely: Kp. 5. §. In: Barabás–F. Rozsnyai–Kovács (szerk.): *Nagykommentár a közigazgatási perrendtartásról*. Budapest, Wolters Kluwer, 2018.

Bundesverwaltungsgericht: Aufbau der Verwaltungsgerichtsbarkeit. https://www.bverwg.de/rechtsprechung/verwaltungsgerichtsbarkeit/aufbau-der-verwaltungsgerichtsbarkeit (2026.03.29.)

Dr. Kovács András György – Dr. F. Rozsnyai Krisztina – Dr. Varga István: *A közigazgatási perorvoslatok szabályozásának lehetőségei európai perspektívában*. Magyar Jog: 2012/12.

Ehlers, Dirk: *Allgemeines Verwaltungsrecht*. 15. Aufl., Berlin, De Gruyter, 2022

Eyermann, Erich – Rennert, Ludwig: *Verwaltungsgerichtsordnung. Kommentar*. 16. Aufl., München, C.H. Beck, 2021

Fábián Adrián: *A német általános közigazgatási eljárás alapjai*. JURA, 2003/2.

Friedhelm Hufen: *Verwaltungsprozessrecht.* 11. neu bearbeitete Aufl., München 2019. C. H. Beck

Kopp, Ferdinand O. – Ramsauer, Ulrich: *Verwaltungsverfahrensgesetz Kommentar*. 23. Aufl., München, C.H. Beck, 2022, § 173 Rn. 1–5.

Kopp, Ferdinand O. – Schenke, Wolf-Rüdiger: V*erwaltungs-gerichtsordnung. Kommentar*, 30. Aufl., München, C.H. Beck, 2024.

Kúria: *A közigazgatási bíráskodás továbbfejlesztésének, a közigazgatási perjog megalkotásának távlati programja (bővített anyag). 4. Megváltoztatási jogkör és perorvoslat.* www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/4.melleklet.pdf (2025.03.25.)

Maurer, Hartmut – Waldhoff, Christian: *Allgemeines Verwaltungsrecht*. 20. Aufl., München, C.H. Beck, 2020. DOI: https://doi.org/10.17104/9783406758973

Németh János – Varga István: Egy új polgári perrendtartás alapjai. HVG-ORAC, Budapest 2014.

Nolte, Jakob Julius: *Die Eigenart des verwaltungsgerichtlichen Rechtsschutzes. Grund und Grenzen der Anwendung des Zivilprozessrechts im Verwaltungsprozess*. 1. Aufl., Tübingen: Mohr Siebeck 2015. DOI: https://doi.org/10.1628/978-3-16-152838-5

Rozsnyai Krisztina: *Hatékony jogvédelem a közigazgatási perben*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018.

Schmidt-Aßmann, Eberhard: *Das allgemeine Verwaltungsrecht als Ordnungsidee*. 2. Aufl., Heidelberg, Springer, 2004.

Schmidt-Aßmann, Eberhard: *Verwaltungsrecht. Grundlagen und Systembildung*. Heidelberg (C.F. Müller), 2018

Schoch, Friedrich – Schneider, Jens-Peter – Bier, Wolfgang: *Verwaltungsgerichtsordnung (VwGO). Kommentar*. München: C.H. Beck, Loseblatt (folyamatos kiadás), Stand: 2024.

Schoch, Friedrich – Schneider, Jens-Peter: *Verwaltungsgerichtsordnung. Kommentar*, Loseblatt (folyamatos kiadás), München, C.H. Beck, Stand: 2024.

Schoch, Friedrich: *Rechtsprechungsentwicklung. Das IFG-Verwaltungsverfahren.* Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht (NVwZ) 2019.

Schoch, Friedrich: *Der Anspruch auf effektiven Rechtsschutz (Art. 19 Abs. 4 GG).* NVwZ 2008.

Schoch, Friedrich: *Verwaltungsprozessrecht*. München, C.H. Beck, 2018.

Dr. Szeder Sarolt (ORCID: 0009-0006-3108-5088)
ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék
Témavezető: Dr. Szeibert Orsolya Ágnes egyetemi tanár

DOI: https://doi.org/10.55052/themis.2026.1.135

A felügyelt kapcsolattartás intézménye a joggyakorlat tükrében

A polgári bíróságok gyakorlata 2020 és 2025 között

*(**The institution of supervised contact in light of legal practice***

Civil court decisions between 2020 and 2025)

> *„[A] gyermekek kedvtelenül indultak a kapcsolattartásra, a felperes [édesapa] autójában [a tízéves gyermeke] Zs. elővett egy festéktubust és a festéket a szélvédőre, a kormányra, a műszerfalra, az ülésre, a felperes ruhájára és arcára spriccelte. A felperes félreállt, gyermekét kérdőre vonta, Zs. kezében a mobiltelefonját felvétel üzemmódban tartva kiabált, hogy a felperes megijesztette, ne kiabáljon vele. [Más alkalommal] Zs. egy félliteres üdítő felét a felperesre, valamint a felperes autójára fröcskölte, a szélvédőre, a műszerfalra. [A] felperes kiszállt az autóból, Zs. pedig azt kiabálta, hogy »segítség, elrabolt minket«. A kiabáláshoz [az akkor nyolcéves testvére] B. is csatlakozott."*[1]

Absztrakt

A gyermek elsősorban különélő szülőjével való személyes és közvetlen kapcsolattartásához való joga kiemelkedően fontos gyermeki jog, mind a nemzetközi,[2] mind a hatályos magyar szabályozásban, mely csak kivételesen és kizárólag a gyermek érdekében korlátozható. A felügyelt kapcsolattartás jogintézménye e jogkorlátozás egyik, a jogszabályok által azonban csak keretjelleggel meghatározott feltételekkel alkalmazott

[1] Kúria Pfv.20.785/2023/8., Indokolás [12].

[2] Így elsősorban az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében elfogadott Gyermekjogi Egyezmény 9. cikk (3) bekezdése által deklaráltan, mely egyezményt Magyarországon kihirdette: *1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.*

lehetősége, ami számos, kevéssé tárgyalt dogmatikai és gyakorlati, továbbá – különösen a kapcsolattartás korlátozása egyéb lehetséges formáit tekintve – elhatárolási kérdést is felvet. Jelen dolgozatban – nem minden előzmény nélkül – e kérdéseket a releváns polgári bírósági joggyakorlat egy szeletének feldolgozása, elemzése alapján kíséreltem meg megvilágítani az azokról való további gondolkodás érdekében, reményében.

Kulcsszavak: felügyelt kapcsolattartás, felróhatóság, fokozatosság elve, gyermekjogok, gyermek legfőbb érdeke, kapcsolattartáshoz való jog, kapcsolattartás korlátozása, rövid és hosszú távú gyermeki érdekek

Abstract

A child's right to maintain personal and direct contact with the parent with whom the child does not live is a fundamental right under both international law and current Hungarian legislation, and may be restricted only in exceptional cases and solely in the child's best interests. The legal institution of supervised contact is one such possibility for restricting this right, applicable only under conditions defined by law in a general framework, which raises numerous, rarely discussed doctrinal and practical issues, as well as questions of demarcation – particularly in relation to other possible forms of contact restriction. In this paper, I have attempted to address these questions – not without precedent – by examining and analysing a selection of relevant civil court case law, primarily with the aim and hope of shedding further light on them.

Keywords: *supervised contact, culpability, the principle of gradualism, children's rights, best interests of the child, right to contact, restriction of contact, short- and long-term interests of the child*

I. Mintavétel és módszertani megfontolások

Jelen dolgozatban rövid, hatéves időszak polgári bírósági joggyakorlata alapján kísérlem meg közelebbről szemügyre venni a felügyelt kapcsolattartás jogintézményét,[3] alkalmazhatósága feltételeit, kereteit a polgári bíróságok – különösen pedig a Kúria – megítélése szerint, egyúttal

[3] *A gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet* (a továbbiakban: Gyer.) 27. § (4a) bekezdése szerint: „A felügyelt kapcsolattartás elrendelésével a gyámhivatal arra törekszik, hogy a gyermek számára *biztonságos körülmények között* segítse elő a kapcsolattartásra jogosulttal a *családi kapcsolat felépítését* vagy *helyreállítását*." (kiemelés tőlem).

mindezt bizonyos körben óhatatlanul össze is vetve egy korábbi, a kérdést a közigazgatási bíróságok (és azokon keresztül a gyámhivatalok) döntéseinek hasonló jellegű és igényű feldolgozása eredményeként született munkám tapasztalataival, így mindenekelőtt a felügyelet elrendelése tipikusan, illetve visszatérően előforduló *indokaiként* akkor – a vonatkozó minta alapján – *kialakított kategóriákkal.*[4] A jelen dolgozat tehát egyfelől nem előzmények nélküli és így egyúttal arra is alkalom, hogy a korábban (egy más jellegű és szintén korlátos minta alapján) általam felállított kategóriák mintegy ismét megméressenek, másfelől és főleg azonban az előzménykutatástól hangsúlyozottan független, *önálló munka* kíván lenni, mely mind a tárgyalt kérdéseit (és következtetéseit), mind a módszertanát illetően szükségszerűen el is kellett, hogy szakadjon az említett „előzménykutatástól".

A *mintavételhez* – ez alkalommal is – az egyik hazai *online* jogtárszolgáltató[5] adatbázisát használtam, melynek önálló döntvénykeresőjében a „polgári és gazdasági jog"–„családjogi ügyek", azon belül pedig a „szülői felügyelet, kapcsolattartás" pertárgyakra, míg a keresett szavak között a „felügyelt kapcsolattartás"-ra, majd a kiválasztott év(ek)re („lajstromozás éve") szűrve jött létre az a – jelentős túlzással – *„big data",*[6] ami ekként 2020-ban 9, 2021-ben 11, 2022-ben 12, 2023-ban 9, 2024-ben 12, 2025-ben pedig 5 – összesen tehát 58 – találatot adott ki. Ez a nyers találatszám azonban az egyenkénti tartalmi vizsgálat nyomán folyamatosan csökkent aszerint, hogy ezek közül – a formális (digitális) keresési technika adta találatokon túl –, mely döntések tudnak valóban érdemben (és feldolgozható módon) hozzáadni a témához. A tartalmi szempontú korpusztisztítást követően így 2020-ból és 2021-ből összesen 3–3, 2022-ből 2, 2023-ból 1, 2024-ből 4, 2025-ből pedig 1 – tehát mindösszesen 14 – döntés volt benntartható a mintában, melyek a dolgozathoz mellékelt táblázatban dolgoztam fel. A 14 döntésből 12 eljutott egészen a Kúriáig, ezek mindegyike egyúttal

[4] Az említett joggyakorlatelemzés eredményének rövid összefoglalója ugyanezen lap hasábjain jelent meg, l. Szeder Sarolt: *A felügyelt kapcsolattartás intézménye a joggyakorlat tükrében. Gyámhivatali határozatok közigazgatási »felülbírálata«* 2020 és 2024 között. *Themis* 2025. december, 206–231. https://www.ajk.elte.hu/dstore/document/281246/SzederS.pdf DOI: https://doi.org/10.55052/themis.2025.2.206-. Az említett kategóriákra alább, említés szintjén még visszatérek.

[5] Wolters Kluwer Jogtár®.

[6] A *big data* (nagy adat/sok adat) kifejezés jelen dolgozatban mennyiségi értelemben (ti. a minta számosságát tekintve) aligha áll meg, azonban itt azon további jelentésére, arra a narratívára is célzok általa, mely szerint a jogi szövegek mint adatok (elsősorban gépi) elemzéssel (és persze kellő számosság mellett) bizonyos hasznos összefüggéseket, visszatérő motívumokat (mintázatokat), ill. kérdésfeltevéseket és következtetéseket ígérnek, érdemes tehát adatok módjára közelebbről is szemügyre venni és egységes módszertannal feldolgozni azokat. Vö. Ződi Zsolt: A jogi szövegek mint big data. In: Jakab András – Sebők Miklós (szerk.): *Empirikus jogi kutatások. Paradigmák, módszertan alkalmazási területek* (Budapest: Osiris 2020) 93.

precedensértékű határozat is, míg egy törvényszéki, egy pedig „csak" járásbírósági ítélet, mégis, ez utóbbiakat is kellő jelentőségűnek ítéltem meg ahhoz, hogy a mintában tartsam őket, annak ellenére is, hogy nem mérettettek meg a legfőbb bírói fórum előtt.

Előzőleg a közigazgatási joggyakorlatelemzés egyik legfőbb célja – mint arra már utaltam – még az volt, hogy – legalábbis az adott mintában – feltárjam és néhány átfogó kategória mentén csoportosítsam a felügyelet indokait.[7] A jelen tanulmányban hivatkozott polgári döntések feldolgozásakor azonban – amellett, hogy a *felügyelt típusú korlátozás oka* továbbra is az egyik fontos, kinyerendő „adat" maradt, méghozzá elsősorban *a korábban felállított kategóriák mentén* (ami által e kvázi „kontrollminta" valamelyest alkalmat adott az említett osztályozás alkalmazhatóságának újabb megmérettetésére is) – számos olyan újabb, és ezen átcserélt, polgári jogi szemüveglencsén keresztül szemlélve jelentősebbnek mutatkozó szempont tűnt fel, mely önálló kiemelést érdemelt a mellékelt táblázat, illetve az elkövetkező önálló alcímek szintjén is. Ezen szempontok határozták meg aztán egyrészt a minta feldolgozására kialakított tábla szerkezetét, kategóriáit – mely eredetileg sokkal jobban épített volna a közigazgatási döntések feldolgozása során kialakított „módszertanra" –, és persze általában is a dolgozat mondanivalóját, mely utóbbi – már csak a minta nagysága okán is – kifejezetten egy *kvalitatív* jellegű, szűkebb látlelet kíván lenni, a mellékletét képező adattábla pedig így végül pusztán egyfajta áttekintő, kvázi „adatrögzítő" szerepet tölt be, és csak minimális „mérési célzatú" jelentőséggel bír. A végeredmény ezek alapján egy talán kevéssé koherens, helyette a minta diktálta különböző szempontokat, következtetéseket egymás után felvonultató, gondolati struktúrájában lazábbra szőtt, míg válaszok helyett, inkább a téma „evidens" kérdéseit további rejtettebb, árnyaltabb felvetésekkel (kutatási irányokkal) szaporító tanulmány lett.

[7] A hivatkozott vonatkozó tanulmányban – egy szintén jól körülhatárolható, ötéves időszak közigazgatási és ezen keresztül gyámhivatali joggyakorlata tartalomelemzése alapján – 12 olyan kategóriát állítottam fel, illetve definiáltam, melyek – legalábbis a konkrét, adott minta tekintetében – a felügyelt kapcsolattartás indokaiként körvonalazódtak. Mélyebb kifejtésük, magyarázatuk nélkül, pusztán a felsorolás szintjén ezek a következők voltak: 1. kapcsolat hiánya, 2. konfliktus, 3. befolyásolás, 4. ellenállás–elutasítás, 5. visszaélés a kapcsolattartáshoz való joggal, 6. kapcsolattartással összefüggő problémák, 7. erőszak, 8. jogellenes elvitel, 9. testi-lelki biztonság, 10. (nagy)szülői kompetenciák, 11. egyezség, 12. életkor. L. Szeder (4. lj.) 211–2015.

II. A felügyelt kapcsolattartás a polgári bíróságok joggyakorlata tükrében – a jogszabályi keret és az általa szabott lehetőségek

A mintában szereplő döntések legtöbbje szülői felügyelet rendezése, megváltoztatása, két esetben pedig házasság felbontása (és járulékai) iránti per keretében tárgyalta a gyermek és a különélő szülő kapcsolattartása kérdéseit. Kisebb részük kifejezetten a kapcsolattartás rendezése, vagy a korábban már szabályozott kapcsolattartási rend megváltoztatása céljával folyt, figyelemmel a hatályos polgári törvénykönyv vonatkozó „változatos" – kvázi hatásköri – és a polgári perrendtartás perindítási szabályaira.[8] A polgári bíróságok előtt tehát a kapcsolattartás *járulékos* és *önálló* kérdés is lehet, ez utóbbi körben különösen a második (önálló) pertípus, a *kapcsolattartás megváltoztatása* vet fel nehézségeket, ti. a jogalap tekintetében. A praxis a szülői felügyelet gyakorlásának megváltoztatása iránti perindítás meglehetősen szigorú feltételét követeli meg. Lényegében analógia útján (megegyezés hiányában) kizárólag akkor bírálja el az ilyen kereseti kérelmeket, ha azok a *körülmények,* amelyeken a szülők megállapodása vagy a bíróság döntése alapult, utóbb *lényegesen módosultak,* és ennek következtében a megváltoztatás a gyermek érdekében áll.[9]

Túl a „hatásköri" kereteken, de még mindig az általánosság szintjén, gyakorlatilag minden döntés kiemeli, hogy a bíróság a kapcsolattartásról – egyezség hiányában – szabadon dönt. Ennek során nincs kötve a szülők kérelmeihez, maga alakítja ki a jogszerű és a gyermek objektív érdekeinek szerinte megfelelő kapcsolattartási rendet, mely utóbbi körben nem a szülők (szubjektív) érdekértelmezésének van szerepe.[10]

---

[8] *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény* (a továbbiakban: Ptk.) 4:181. § (1) bekezdése szerint: „A kapcsolattartásról a házassági vagy a szülői felügyelet rendezése iránti perben a szülők egyezséget köthetnek; egyezségük hiányában a kapcsolattartásról – kérelemre vagy a gyermek érdekében hivatalból – a bíróság dönt." Az indítható perfajtákat, illetve az összekapcsolható kereseteket *a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény* (a továbbiakban: Pp.) 455. § (1) bekezdése és 472. §-a, illetve a legtöbb ügyben még a korábbi eljárási kódex, *a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény* (a továbbiakban: régi Pp.) vonatkozó rendelkezései szabályozták.

[9] A megváltoztatás e szigorú feltételei ezért sokkal nagyobb kezdeti körültekintést, átgondoltságot igényelnek részben a felektől (és a jogi képviselőktől), de a – véleményem szerint a kapcsolattartási rendért előbbiek hiányában annál inkább bizonyos fokú felelősséggel is tartozó – bíróságoktól is, mert könnyen lehet, hogy utóbb – anélkül, hogy az jogi értelemben a körülmények lényeges módosulásának minősülne – olyan helyzet áll elő, hogy nem működik a kapcsolattartás, azonban a felek előtt elzárul a bírósági út (és a szabályozás okán bizonyos esetekben a gyámhatósági is). Vö. Ptk. 4:170. § (1) bek., Pp. 472. § (3) bek., továbbá Ptk. 4:181. § (4) bek., miszerint: „Ha a kapcsolattartás kérdésében a bíróság döntött, a kapcsolattartás megváltoztatását is a bíróságtól lehet kérni."

[10] Vö. Ptk. 4:181.§ (2) bekezdését az ennek során mérlegelendő körülményekről. [A gyámhivatali (közigazgatási hatósági) eljárásban a „kérelemhez kötöttség elvét", illetve az „ügyféli rendelkezési jogot" közelebbről lényegében ugyancsak a gyermek legfőbb érdeke töri át, mint amit a hatóság köteles feltárni és garantálni.

Vagyis – a jogi keretek között – teljes elvileg a *diszkréció,* és noha a kódex rögzíti a kapcsolattartási formákat (folyamatos, időszakos, felügyelt)[11], és bizonyos további feltételeket – így különösen és kiemelten a kapcsolattartáshoz való jog korlátozhatósága feltételeit –, a bíróságok viszonylagos szabadságot kapnak és rugalmasan (olykor már-már talán meglepően is „kreatívan") rendezhetik a szülő-gyermek kapcsolattartást – a fokozatosság elve mentén pedig – akár hosszú évekre előre is. Az említett rugalmasságra jelen szűk minta is bőven szolgáltatott példákat, melyek nem mindegyike állta ki azonban a kúriai felülvizsgálatot, ezek közül alább néhányat szintén felvetek.

III. A minta feldolgozásának szempontjai általában – a kutatás „felülnézeti képe"

Jelen részkutatásban a döntések feldolgozásakor – és ekként táblázatban is megjelenítve aztán – egyrészt kifejezetten (és ismét) szempont volt számomra, hogy találok-e adatot arra, érintve volt-e az adott ügyben a család valamilyen gyermekvédelmi, azaz *gyámhatósági intézkedéssel* (védelembe vétel, ideiglenes hatályú elhelyezés, nevelésbe vétel). Beleértve azt is, ha akár valamely hatósági intézkedés mellett (pl. ideiglenes hatályú elhelyezés vagy nevelésbe vétel, amikor is hivatalból rendezni kell), akár önálló eljárás eredményeként a *kapcsolattartást már a gyámhivatal is felügyelt módon rendezte.* Továbbá feltüntettem a kapcsolattartás végrehajtása iránti esetleges gyámhatósági eljárásokra,[12] és bíróság által elrendelt megelőző távoltartásra vonatkozó adatokat is. Másrészt a táblázatban (ez alkalommal) önálló oszlopokat szántam az esetleges *rendőrségi,* illetve *büntetőeljárásoknak* is, feltüntetve a cselekmények minősítését (pl. kiskorú veszélyeztetése) és azt is, hogy túljutott-e egyáltalán az eljárás a nyomozati szakon, azaz történt-e vádemelés, indult-e büntetőeljárás és született-e abban ítélet is.[13] Mint azt általában már említettem, ezeket az adatokat sem volt célom kifejezetten mérni, számszerűsíteni – ilyen kisszámú mintánál ennek nem is lenne értelme –, sem hosszabban elidőzni rajtuk, pusztán

[11] Ptk. 4:181. § (3) bek.

[12] Ez a hatáskör időközben átkerült a bíróságokhoz (bírósági nemperes eljárás keretében gyakorolva azt).

[13] Fontos azonban azt hozzátenni, hogy a bírósági ítéletek indokolásaiból – lévén azok nyilvánvalóan nem „feldolgozhatósági", hanem más, így alapvetően jogszerűségi szempontoknak kell hogy megfeleljenek – nem minden esetben nyerhetők ki maradéktalanul a megcélzott információk, adatok. Még a kúriai ítéletek mögötti, (változóan) hozzáférhető I. és II. fokú döntések ismeretében sem feltétlenül megállapíthatóak, illetve – a bonyolult eljárások okán – a táblázatba foglalásuk is általában csak korlátozottan lehetséges. A mellékelt tábla már csak ennélfogva is hangsúlyozottan nem kíván más lenni, mint puszta áttekintés.

arra szolgálnak (ami első ránézésre is jól látszik belőlük), hogy demonstrálják – tulajdonképpen az „emberi oldalt", a „családi hátteret". Vagyis azt, hogy e családjogi ügyek, perek mellett milyen súlyos egyéb eljárások is futnak gyakran párhuzamosan, illetve milyen komoly vádak fogalmazódnak meg a szülők részéről egymással szemben. Azt jelzik, milyen mély is olykor a konfliktus, melyek aztán sok esetben még a rendőrségi eljáráson sem jutnak túl. Utóbbi kapcsán nagyon óvakodnék bármiféle határozott következtetést levonni, hiszen valamely eljárásmegszüntetésnek is számos, és ezekben az eljárásokban a bizonyíthatóság nehézségeivel különösen is összefüggő oka lehet. Természetesen minden esetben kötelesség még a legkisebb gyanúnak is utánajárni, de a döntéseket olvasva, sajnos meg kell jegyezni, hogy előfordulnak azért ezek között olyan „hirtelen", meggondolatlan és olykor alaptalan vádak (kitalációk) mentén megtett jelzések, feljelentések, megindított eljárások is a szülők részéről, melyek inkább szólnak a kétségbeesésről. Vagy amelyektől a szülők a felügyelet iránti „harcban" elfoglalt pozíciójuk, kilátásaik megerősítését, vagy épp a másik szülő kapcsolattartáshoz való joga megvonását, korlátozását (felügyelet alá helyezését) remélik. Ennek azonban pusztító következményei lehetnek nemcsak a felnőtt szülőtársak további együttműködésére, de a szülő-gyermek kapcsolatra is.[14] Arról nem is szólva, mivel járnak a gyermekek számára – mi mindennek teszik ki őket – és mit okoz(hat) mindez bennük rövidebb-hosszabb távon.[15]

A családjogi ügyek érzelmi „túlfűtöttségére" is figyelemmel, a Kúria egyrészt hangsúlyozza, hogy (főleg) ahol ilyen rossz a viszony a felek között, különösen nagy jelentősége van a *kapcsolattartás szabályozása pontosságának, végrehajthatóságának,* hiszen aligha lehet számítani a felek együttműködésére.[16] Ezzel szemben a kapcsolattartás korlátozására, annak esetleges felügyelet alá helyezésére, kizárólag bizonyítottan felróható magatartások adnak alapot, tehát elsősorban jogerős büntetőítéletek (hacsak más nem indokolja azt a felróhatóságtól

[14] Méghozzá nem kizárólag csak az egyik, de – esetleg bizonyos időeltolódással, évek múltán – akár mindkét szülő irányában.

[15] Ezért még ha a válási szituáció, a „gyermekelhelyezés", a család mint érzelmi, egyúttal mint gazdasági egység felbomlása okozta emocionális krízishelyzetben bizonyos „meggondolatlan" reakciókat emberileg meg lehet érteni, azt nagyon nehéz, amikor ezekben gyermekeket is felhasználják, további eljárásokba, különböző szakértői vizsgálatokba vonják be őket, illetve sokszor eközben teljesen összezavarodnak, elbizonytalanodnak a másik szülővel szemben, akár irreális félelem, illetve ellenállás formájában, ahogy azt a dolgozat elején szereplő idézet is rendkívül erősen példázza, és amit – még szakember segítségével is – igen nehéz aztán leépíteni, helyrehozni bennük.

[16] „A felek kapcsolatának és a gyermek vállalásának rendhagyó jellegére, rossz viszonyára és ezzel összefüggő motivációira azért kell figyelemmel lenni, mert ezek a körülmények különösen indokolttá teszik a kapcsolattartás pontos, végrehajtható szabályozását." Kúria Pfv.20.705/2020/10., Indokolás [45].

függetlenül).[17] Minden más vád, gyanú bekerül ugyan valamilyen szinten a mérlegelendő tényezők közé, de nem mint tény, már csak azért sem, mert a polgári bíróság nem veheti át a nyomozóhatóságok, illetve a büntetőbíróságok szerepét, ezért egy-egy ilyen állítás, eljárás – utalva a szubjektív tényezőkkel összefüggésben alább írtakra – akár kétélű fegyver is lehet az említett eszközökhöz folyamodó szülő oldalán.[18]

Ami továbbá az általam – a felügyelet elrendelése lehetséges, illetve visszatérő indokaként – előzetesen felállított 12 kategóriát illeti,[19] azok működtek a polgári döntések feldolgozása során is, képesek voltak lefedni a jelen mintában előforduló indokokat és (egyelőre) újabb kategória igénye sem merült fel (legfeljebb a meglévők bizonyos finomítása).

Végül pedig – összehasonlítva a közigazgatási joggyakorlattal (és mögötte a gyámhivatalok döntéseivel) –, mintha a polgári perbíróságok döntései a kapcsolattartás szabályozásának – a Ptk. adta szűkszavú keret ellenére is – sokkal *rugalmasabb, sokszínűbb* példáit szolgáltatnák annak érdekében, hogy a rendelkezésre álló jogintézmények adta lehetőségeket leginkább az adott helyzetekre szabhassák.

IV. A minta feldolgozásának tapasztalatai – a kutatás „közelebbi képkockái"

1. A felügyelt kapcsolattartás mint korlátozás feltétele – felróhatóság, illetve többlettényállási elem

A jogszabály szerint „[a] gyámhatóság vagy – házassági vagy szülői felügyelet rendezése iránti perben – a bíróság *a felróható magatartást*

[17] „A gyermek bántalmazása nem tolerálható, súlyosan sérti a gyermeknek a kiegyensúlyozott és harmonikus személyiségfejlődéshez fűződő alapvető érdekét és jogát. A jogerős ítélet meghozatalakor azonban az alperes elleni eljárás nem zárult le. A felróható magatartását megállapító büntető határozat hiányában önmagában a látlelet az alperes magatartásával ok-okozati összefüggés megállapítása nélkül nem alapozza meg az alapjog korlátozását." Kúria Pfv.20.379/2021/4., Indokolás [37].

[18] „A bíróság a felperes nevelési képességét súlyosan lerontó körülményként értékelte, hogy minden ténybeli alap nélkül a gyermekek számára azt sugallja, miszerint az alperesnél nincsenek megfelelően nevelve, ott veszélyben voltak, és az alperes szexuális zaklatásnak tette ki őket. […] Az elsőfokú bíróság tévesen helyezte a döntés fókuszába az abúzus ténye vizsgálatát. A jelen perben ugyanis nem azt kellett megállapítani, hogy az alperes a gyermekek sérelmére elkövetett-e szexuális abúzust vagy sem, sőt erre hatásköre sincs, ez a nyomozóhatóságnak, a büntetőbíróságnak a feladata, hanem azt, hogy a megváltozott körülmények a gyermekek szülőkkel való kapcsolata, feléjük fűződő bizalma, biztonságérzete, köztük a gyermekek abúzus megvalósulásával összefüggő gondolatai, meggyőződése mellett, melyik szülő felügyeleti jogokkal való feljogosítása a kedvezőbb a gyermekek fejlődésére." Kúria Pfv. 20.877/2024/7., Indokolás [34] és [43].

[19] L. 7. lj.

tanúsító szülő vagy más kapcsolattartásra jogosult személy kapcsolattartási jogát a gyermek érdekében korlátozhatja vagy megvonhatja" (Ptk. 4:184. §). Bármiféle korlátozás felróhatóságot kíván meg tehát. A Ptk. a korlátozás lehetséges eseteit nem sorolja fel úgy, ahogy teszik ezt a gyermekvédelmi rendelkezések,[20] ám ennek kódexbeli explicit kimondatlansága ellenére is a polgári praxis is egyértelműen a *korlátozás* körébe sorolja a felügyelt formát, így bizonyos – alapvetően tehát felróhatóság alapú – „többletfeltételeket" támaszt az elrendelhetőségéhez.

A mintában vizsgált ítéletek másodfokú bírósági, illetve kúriai felülbírálata során tulajdonképpen e *felróhatósági teszt* eredménye alapján dőlt el *elsősorban,* hogy jogszerűnek találtatott-e a kapcsolattartás korlátozása, azaz a szabad szülő-gyermek találkozások felügyelet alá helyezése. Sőt, nem egyszerűen a felróható, de – mint arra valamelyest már utaltam – csak a *bizonyítottan* felróható magatartások teremtenek ilyen jogalapot, ti. „[k]övetkezetes az ítélkezési gyakorlat abban, hogy a gyermek alapjogát csak érdekében, a különélő szülő bizonyított felróható magatartása esetén (többlettényállás) lehet szűkíteni (Kúria Pfv.21.152/2020/7., Indokolás [45]).[21]

Korábban, a közigazgatási joggyakorlatelemzés alapján a vizsgált döntések tartalomelemzését követően a felügyelet indokaként azonosított kategóriák felállításakor is jól látszott, hogy vannak közöttük olyanok is, amikor a felróhatóság vagy egyáltalán nem, vagy csak meglehetősen áttételesen értelmezhető, mint például az ún. *„szülői kompetenciák"* hiánya, illetve elégtelen volta gyűjtőkategória. Ebbe akár olyan szociális, pszichoszociális körülmények, nehézségek (élethelyzetek) is beletartozhatnak – azaz én ide soroltam őket –, amelyek aligha felróhatóak az érintett szülőnek (pl. különböző pszichés megbetegedések, mentális betegségek)[22], vagy az az objektívnek nevezhető kategória mint a gyermek (alacsony) *életkora* (esetleg mellé még valamilyen betegsége, fogyatékossága is).[23] Vélhetően a bírósági praxisnak is találkoznia kell *olyan esetekkel, ahol pusztán felróhatósági*

[20] Gyer. 31. § (3) bek. szerint: „A kapcsolattartási jog *korlátozása során* a gyámhivatal a kapcsolattartás már megállapított formájának, gyakoriságának vagy időtartamának megváltoztatásáról dönthet, valamint *felügyelt kapcsolattartást* rendelhet el." (kiemelés tőlem).

[21] Hasonlóan a drasztikusabb szűkítést jelentő megvonás kapcsán: „A gyermek érdekét veszélyeztető, felróható magatartás hiányában a különélő szülőtől az elvitel jogát is magában foglaló kapcsolattartás nem vonható meg" (BH2001. 125.).

[22] „A másodfokú bíróság helytállóan állapította meg, hogy kétséget kizáróan nem bizonyított az alperes felróható magatartása. Esetleges mentális betegsége körében legfeljebb a kivizsgálás, a kezelés elmaradása minősülhet felróhatónak azzal, hogy nem tesz meg mindent állapota feltárására." Kúria Pfv. 20.080/2022/7., Indokolás [42].

[23] További érdekes kérdés lehet aztán e koordinátarendszerben a szülők egyezsége mint a felügyelet indoka.

alapú megközelítéssel aligha lenne elrendelhető a korlátozás, illetve a felügyelt forma, miközben – komplex céljára figyelemmel – az adott esetben ettől a jogintézménytől látszik leginkább biztosíthatónak a gyermek kapcsolattartással összefüggésben értelmezett legfőbb érdeke. Csakhogy a Ptk. idézett normaszövege – szemben a gyámhatóságok által alkalmazott gyermekvédelmi rendelkezésekkel – kizárólag a felróhatósági feltételt tartalmazza; mármint legalábbis a korlátozáshoz (és megvonáshoz), ha nem is kifejezetten a felügyelet alá helyezéshez.[24]

Jelen minta egyik legfontosabb precedensértékű határozata ezért a Kúria Pfv.21.152/2020/7. számú döntése, mely az előbb kifejtettek realitását „ismeri el" a polgári bíróságok számára is. Eszerint „[k]ivételesen előfordulhat olyan helyzet, amikor a kapcsolattartásnál az elvitel nem a felróható magatartás miatt, hanem *egyéb okból* nem valósulhat meg: pl. a gyermek igen alacsony életkorú, esetleg beteg vagy egyéb módon korlátozott (ebben az esetben a jogosult általában a gondozó szülő lakásán tud kapcsolatot tartani), illetve a jogosult szülő *sajátos élethelyzete.* Az adott ügyben ilyen *kivételes körülmények* nem merültek fel, ezért az elvitel joga nem korlátozható. Összefoglalva: a *gyermek érdeksérelme,* a *különélő szülő felróható magatartása* és *egyéb, kivételes élethelyzet* hiányában az elvitel jogának korlátozása kizárt." (Kúria Pfv.21.152/2020/7., Indokolás [46]–[47], kiemelés tőlem.) Noha az érvelés szó szerint – és némileg a Gyer. ihlethette megfogalmazásban – az elvitel megvalósulásának korlátozásáról (ill. kizártságáról) szól és nem általában a kapcsolattartási jogéról, illetve a felügyelt forma elrendeléséről, de eredményét tekintve ugyanott vagyunk, illetve lehetünk.

A mintából az látszik, hogy a bíróságok és különösen a Kúria, rendkívül komolyan, illetve szigorúan veszik az elvitel jogával járó és ebben az értelemben a legszabadabb szülő-gyermek kapcsolattartás

[24] Ezzel szemben a Gyer. 27. § (6) bekezdése szerint: „A *gyermek érdekét veszélyeztető körülmény* vagy *felróható magatartás* hiányában a kapcsolattartásra jogosulttól az *elvitel,* és – különösen, ha a kapcsolattartásra jogosult szülő szokásos tartózkodási helye külföldön van – a meghatározott időtartamú külföldre vitel *jogát is magában foglaló kapcsolattartás nem vonható meg.*" (kiemelés tőlem). Noha a Gyer. a hivatkozott szakaszában kizárólag a megvonásról – méghozzá az elvitel, azaz az elvitel jogával gyakorolt kapcsolattartási jog megvonásáról – szól, a „felróható magatartás" mellett annak újabb lehetséges indoka is megjelenik, a *„gyermek érdekét veszélyeztető körülmény"* szövegben. Ez nyilvánvalóan sok mindent takarhat, de akár olyan tényt, körülményt is, amely – noha veszélyeztető, azonban – nem felróható. (Visszatérve egy gondolat erejéig a kapcsolattartás felügyelt típusú korlátozására, az valójában egyúttal az elvitellel gyakorolt kapcsolattartáshoz való jog „megvonását" – kiüresedését – is jelenti, hiszen felügyelt forma esetén fogalmilag és gyakorlatilag is kizárt az elvitel, és noha erre nézve is épp e kutatás szolgáltat majd ellenpéldát, ez azért általános megállapításként minden bizonnyal kijelenthető.) Jól látszik továbbá talán mindebből az is, hogy maga a szabályozás is rendkívül szövevényes, sokszor párhuzamos és párhuzamosságaiban eltéréseket is tartalmazó, ami nem könnyíti meg, sem az elméleti feldolgozást, sem az arra – különösen a nehezebb ügyekben – mankóként támaszkodni vágyó gyakorlati jogalkalmazás dolgát sem.

korlátozhatóságának a kivételességét, ti. hogy fennállnak-e annak (elsősorban természetesen felróhatósági alapú) feltételei.[25] A felügyelet elrendelhetősége körében e következetesen megkövetelt felróhatósági követelményt azonban mégis „áttörték" az *egyéb, kivételes élethelyzetek* elismerésével, noha utóbbiak (dogmatikai) helye mintha egyelőre még nem lenne teljesen tiszta: ti., hogy *inkább a felügyelt térfélre tartoznak-e, vagy az elvitel jogának bizonyos kontrollja elismertetését igénylik.*

2. A szülői felügyelet gyakorlásáról való döntés és a felügyelt kapcsolattartás összefüggései

Ahogy arra már utaltam, a mintában hivatkozott döntések döntő többsége a per tárgya szempontjából szülői felügyelettel összefüggő jogvita volt, mely gyakorlásának eldöntése ezekben az ügyekben kétségtelenül „el is vitte a fókuszt" és amelyhez képest a kapcsolattartás „csak" mint „járulékos", de azért hangsúlyos kérdés merült fel. Mégis, ez előbbi, (elsősorban) szülői felügyelet fókuszú ügyek is kifejezetten hasznos szempontokat vetettek fel a felügyelt kapcsolattartás szempontjából is, melyeknek épp ezért önálló alcímet szentelek.

A szülői felügyelet tárgyú perekben az eljáró bíróságok hangsúlyozzák, hogy noha annak bizonyos aspektusai – így például a szülők nevelési alkalmassága, személyiségük bizonyos jegyei-jellemzői, vagy épp a gyermek-szülő közötti kötődés minősége – szakkérdésnek számítanak, melyek megítéléséhez igazságügyi pszichológus (mentális állapotvizsgálat szükségessége esetén pedig elmeorvos-) szakértőt rendelnek, összességében és végső soron a szülői felügyeletről való döntés *jogkérdés.* Ennek során a bíróság a szülők oldalán felmerülő *szubjektív* és *objektív tényezők,* továbbá a gyermek *rövid-* és *hosszabb távú érdekei* bonyolult szempontjai között súlyoz, illetve balanszíroz. Ugyanezen (mérlegelés alá vont) szubjektív és objektív tényezők aztán a kapcsolattartással összefüggésben (ti. jár-e ténylegesen a szülőnek ez a jog és milyen formában) ugyancsak jelentőséget kaphatnak, a felügyelt kapcsolattartás elrendelése pedig sajátos módon újabb *állásfoglalás* a gyermek rövid- és hosszú távú érdekei közötti.

[25] „A különélő szülővel való közvetlen és személyes kapcsolattartás gyermeki érdekként és jogként való törvényi meghatározása alapján a kapcsolattartásra kötelezett szülő joga csak a gyermek érdekében és a különélő szülő *bizonyított felróható magatartása esetén szűkíthető.* A pár órás, ottalvás nélküli kapcsolattartásra kizárólag a különélő szülő gyermeket *veszélyeztető, a gyermek érdekével ellentétes magatartása* adhat alapot, a *konjunktív törvényi feltételek bármelyikének hiányában a kapcsolattartás felügyelt formája nem rendelhető el.*" Kúria Pfv.20.785/2023/8., Indokolás [15], kiemelések tőlem.

Az említett objektív (pl. megfelelő lakhatás) és szubjektív (pl. nevelési képesség, személyiség) tényezők továbbá olykor kifejezetten, olykor áttételesen, de tulajdonképpen a felügyelt kapcsolattartás lehetséges indokaként általam korábban felállított 12 kategória többségében is megjelennek – mintegy benne foglaltatnak. A gyermeki érdekeknek rövidebb, illetve hosszabb távúakra való bontása és azok ütköztetése, illetve az azok közötti mérlegelés, „választás" pedig – véleményem szerint és mint arra már utaltam – a felügyelt kapcsolattartás intézményének egyik lényeges elemét jelenti.[26] Hogy csak egy ilyen – a polgári bírósági döntésekben is visszatérő – példát említsek erről a bonyolult „koordinátarendszerről", a korábban általam (szülői) *befolyásolásnak* nevezett – és lényegében a szülői ellennevelést („elidegenítést"), azaz a gyermeknek a másik szülő ellenében való direkt/indirekt befolyásolását takaró – kategória, olyan szubjektív – és egyúttal felróható – körülmény (magatartás), mely a még oly kiváló objektív tényezőket (pl. stabil egzisztencia, lakhatás) is képes lerontani a szóban forgó szülő oldalán. Továbbá jelentősen csökkenti az esélyeit nemcsak arra, hogy a bíróság őt jogosítsa fel a szülői felügyeleti jog gyakorlására,[27] de akár arra is, hogy szabadon, felügyelet nélkül – elvitel útján – gyakorolhassa a gyermekkel való kapcsolattartáshoz való jogát, tehát mintegy „kétszeresen" is értékelhetik a hátrányára. Így – a polgári bíróságok szerint – *hosszabb távon* nem szolgálja a gyermek érdekét, hogy az ilyen magatartást tanúsító szülőjénél nevelkedjen, még akkor sem, ha esetleg rövidebb-hosszabb ideje ő gondoskodott róla, és ez által aktuálisan *(rövid távon)* az állandósághoz, stabilitáshoz való érdekével megy szembe a tőle való elszakítása. Ugyancsak hosszabb távon azonban az is a gyermek érdeke lehet, hogy ezzel a szülőjével való kapcsolata se szakadjon meg, ezért (elvileg csak) rövid távon[28] – ha még így sem hagy fel a másik szülő elleni manipulációval – az ő és egyúttal a gyermeke kapcsolattartáshoz való joga korlátozható, felügyelet alá helyezhető.[29] „A

[26] Ti. azt fejezi ki, hogy adott ügyben a jogalkalmazó úgy találta, hogy a legfőbb gyermeki érdek (legalábbis) hosszabb távon még mindig inkább az, hogy a gyermek a szülőjével ilyen korlátozott (felügyelt) módon – ám mégis személyesen – találkozhasson, mintsem, hogy esetleg egyáltalán ne, vagy kizárólag pl. telefon, levél útján tartsanak kapcsolatot.

[27] „A másodfokú bíróság helytállóan vezette le, hogy a gyermek alapjogának a gondozó szülő általi folyamatos és tudatos ellehetetlenítése olyan körülmény, amely a nevelési alkalmasságát csökkenti. A gyermeki érdek értékelésénél pedig az alapjogát éveken keresztül semmibe vevő szülői magatartás hangsúlyosabban értékelendő, mint a megfelelő ellátás stabil biztosítása." Kúria Pfv.21.234/2021/9., Indokolás [64].

[28] Ez azonban (mint arra már utaltam) sajnálatos módon aztán – a jogintézmény lényegi céljával is szemben menve – olykor évekig is tud tartani.

[29] „A két kisebb gyermek vonatkozásában a korlátozott formában foglalt kapcsolattartás legfőbb indoka az az alperesi magatartás, ami a szakértői vélemény alapján is megállapítható: folyamatos, kitartó és változó, egyre bővülő repertoárt mutat a felperes elleni vádaskodásaiban, amely R. utónevű gyermek vonatkozásában célt is ért." Kúria Pfv.20.575/2024/12., Indokolás [33].

gyermek kiegyensúlyozott fejlődésénél [ugyanis] a hosszú távú érdekét kell figyelembe venni." (Kúria Pfv. 21.234/2021/9., Indokolás [63])

A fent említett azon szülői befolyásolás (ez esetben) a gondozó szülő részéről, ami tehát ellehetetleníti a találkozásokat, illetve érzelmileg eltávolítja a gyermeket annak különélő szülőjétől, jogi értelemben a gyermek különélő szülővel való kapcsolattartáshoz való jogát (is) „támadja". Ezért azok a bírósági döntések, amelyek mintegy erre „válaszul" úgy rendeznek, illetve változtatják meg a szülői felügyeletet, hogy annak gyakorlására a(z addigi) különélő szülőt jogosítják fel, bizonyos aspektusukban felfoghatók úgy is, mint amelyek „előrébb helyezik" *a különélő szülővel való kapcsolattartás alapjogát,* és a szülői felügyelet gyakorlásának megváltoztatása útján látják inkább biztosítva a *gyermek testi-lelki biztonságát,* hosszabb távú kiegyensúlyozott érzelmi fejlődését, és nem a megszokott – számára ugyan az addigi állandóságot, stabilitást jelentő – élettér, élethelyzet fenntartásában.[30]

3. A felügyelt kapcsolattartás helyszíne – a kapcsolattartás helyszínének korlátozása

A felügyelt kapcsolattartás helyszínét – igaz nem polgári jogi, hanem gyermekvédelmi, de – jogszabály rögzíti, miszerint az kizárólag a *család- és gyermekjóléti központ kapcsolattartási ügyelete,* esetleg más, hasonló szolgáltatást nyújtó által biztosított helyszín lehet.[31] Bármilyen egyéb helyszín, amelyet a kontroll, a biztonság céljával igyekszik is kijelölni a bíróság, amellett, hogy komoly, a kapcsolattartást, illetve az elvitel szabadon gyakorolt jogát érintő korlát, jogi értelemben azonban az ilyen alkalom ettől még nem minősül felügyelt kapcsolattartásnak.

Korábban már említettem, hogy a bíróság – a gyermek érdekében – szabadon dönt a kapcsolattartás formájáról, ennek során nincs kötve a felek (kereseti) kérelmeihez, csupán a jogszabályokhoz. A felügyelt

[30] „Az adott ügyben a szülői felügyelet gyakorlása szempontjából a gyermek két érdeke: nevelésének, gondozásának stabil biztosítása és a különélő szülővel való kapcsolattartása ütközik. […] Nem vitatható, hogy a gyermek az alperes háztartásában megfelelően nevelkedik. A személyiségfejlődésének azonban csak egy fontos része az iskolai teljesítménye, a megfelelő fizikai ellátása. A gyermek gondozásának folyamatos és jó színvonalú biztosítása, a tanulmányi eredmények, az iskolai szocializáció még nem garantálják a gyermek harmonikus személyiségfejlődését, ahhoz kiegyensúlyozott érzelmi élet is szükséges." Kúria Pfv.21.234/2021/9., Indokolás [21] és [62].

[31] A Gyer. 27. § (4b) bekezdése szerint: „A felügyelt kapcsolattartás esetén a gyermek és a kapcsolattartásra jogosult találkozására a – szakmai programja alapján kapcsolattartási ügyeletet biztosító – család- és gyermekjóléti központ kapcsolattartási ügyeletén vagy más, kapcsolattartással összefüggő tevékenységet nyújtó szolgáltató által biztosított helyszínen (a továbbiakban együtt: a felügyelt kapcsolattartás helyszíne) […]."

kapcsolattartás mint korlátozás esetén ez azt jelenti, hogy az elrendelhetőségének egyrészt korlátja – a jogszabályok által megkívánt és már említett – felróhatóság (illetve valamely egyéb ok/kivételes élethelyzet) mint *többletténya állási elem,*[32] másrészt pedig nyilvánvalóan annak „jogszabályi definíciója" is, vagyis kizárólag a *kapcsolattartási ügyeleten* (akár szakember jelenlétében, akár a nélkül) elrendelt kapcsolattartás minősül felügyeltnek.

Ettől függetlenül a mintában két döntés is érintette a kapcsolattartás egyéb helyszíneit illető bírósági diszkréció határait. Mindkét esetben első fokon a felügyelt körülmények közül – tehát a kapcsolattartási ügyeletről – „indult" a kapcsolattartásra jogosult szülő. Ezt azonban a másodfokú fórumok – felróhatóság hiányában(!) – túlzónak, indokolatlannak találták és helyette úgy engedélyezték az *elviteles* kapcsolattartást, illetve voltaképpen a „meglátogatást", hogy annak *helyszínét* kijelölték, azaz bizonyos fokú kontrollt fenntartottak. Az egyik esetben kizárólag játszóházakra szűkítették a lehetséges helyszíneket, a másik esetben pedig a kapcsolattartó szülő édesanyjának (az apai nagyszülőnek) a lakóhelyére szabályozták az alkalmakat.

Mint azt fentebb kiemeltem, alapvetően a felügyelt kapcsolattartásra tekintünk úgy, mint amikor a kapcsolattartás helyszíne kötött, míg az elviteles kapcsolattartás (az ottalvás, a rövid időtartamú külföldre vitel lehetőségével) a jogalkotó értelmezésében is a legszabadabb, legteljesebb kapcsolattartási mód. Ez utóbbi lehetővé teszi a minél gazdagabb, személyesebb, teljesebb együttlétet, időtöltést a gyermek és a különélő szülő között, akinek nyilvánvalóan sokkal kevesebb ilyen részvételre van már csak lehetősége a gyermeke életében. Mindez felveti azt az izgalmas kérdést, mennyire szoríthatja (egyébként) keretek közé – mennyire korlátozhatja – a bíróság *az elvitel (illetve a meglátogatás) jogát* annak helyszíne kijelölésével, lényegében megőrizve bizonyos fokú „felügyeletet" (kontrollt) ekként.[33]

Az egyik ilyen esetben, a nagyszülői lakóhely előírásával a másodfokú bíróság döntése kiállta a Kúria próbáját is (Kúria Pfv.20.379/2021/4.), az említett játszóházas rendszer azonban elbukott a legfőbb bírói fórum előtt (Kúria Pfv.21.152/2020/7.). Az előbbi esetben a kapcsolattartásra jogosult szülőnél lényegében az objektív körülmények (a stabil lakhatás) hiányoztak az elvitelhez, ezért a Kúria – a gyermek érdekében – a

[32] Az intézményi ellenőrzött formában történő kapcsolattartásra, tehát csak a gyermek érdekét veszélyeztető, a gyermek érdekével ellentétes magatartások adhatnak alapot, ezt lényegében mindegyik, a mintában szereplő döntés kiemeli.

[33] Noha mindez bizonyos értelemben túlnyúlik a szűken vett felügyelt kapcsolattartási témán, de mint egyfajta (további) korlátozás, továbbá az elhatárolási és fogalmi kérdések szempontjából mégsem mellékes.

nagyszülői ingatlan előírását aggálytalannak találta, paradox módon ugyanis e *korlátozás* árán a sokkal szabadabb, elviteles kapcsolattartási mód mégis lehetővé vált, miközben az a gyermek testi-lelki biztonságát is garantálni látszott.[34]

A játszóház kijelölését azonban a Kúria túlzónak, jogszabályellenesnek találta: „A kapcsolattartás helyszínének mindenki számára nyitva álló, nyilvános térben való kijelölése sérti a kapcsolattartási alapjogot, a szülő-gyermek kapcsolat bensőséges és személyes jellegének törvényi meghatározását. Nincs anyagi jogi lehetőség »köztes megoldás« alkalmazására: a bírói mérlegelés eredménye nem terjedhet ki a helyszín kijelölésére, a bíróság nem írhatja elő, hogy a jogosult a kapcsolattartást hol és milyen programmal gyakorolja. Az ilyen szabályozás indokolatlan beavatkozás a szülő-gyermek viszonyba és a korlátozást önmagában nem alapozza meg, hogy a per alatt a kapcsolattartásnak ez a módja működött.” (Kúria Pfv.21.152/2020/7., Indokolás [48].)

Mindezek alapján az látszik, hogy alapvetően nincs mód „vegyes rendszerekre” („köztes megoldásokra”), értve ez alatt a felügyelet alá helyezés mellőzését kompenzálandó, az elvitellel gyakorolt kapcsolattartás jogának, illetve az elvitelnek/meglátogatásnak valamely, a helyszínre szóló korlátozását. A bíróságnak el kell döntenie, hogy fennáll-e olyan többletkényállási elem, amely lehetővé, illetve indokolttá teszi a személyes kapcsolattartás felügyelt típusú korlátozását (ti. a kapcsolattartási ügyeletre szabályozva azt). Ellenkező esetben nem vonhatja el a szabad elvitelt, azaz nem „spekulálhat” úgy, hogy a helyszín kijelölésével az elvitel jogát további kontrollált keretek közé szorítja, illetve szűkebbre szabja.[35]

[34] „A kapcsolattartás helyszíneként a nagyszülői ingatlan kijelölése pedig éppen a gyermek érdekében áll: az alperes aktuális lakóhelye helyett a gyermek részére biztosítja azt az állandóságot és stabilitást, ami a biztonságérzetéhez az aggálytalan szakvélemény szerint is szükséges.” Kúria Pfv.20.379/2021/4., Indokolás [36]. A felügyelt kapcsolattartás intézménye felől nézve e helyzetre, felmerülhet a kérdés, hogy ugyan a stabil lakhatás hiánya felróhatósági alapon kevéssé áll meg (bár nem kizárt), de lehetett volna(-e) ez a szituáció akár olyan egyéb ok (kivételes élethelyzet), ami miatt a kapcsolatügyeleten tartható lett volna a család, szakember felügyelete nélkül természetesen. Alighanem „arányossági” megfontolások érződnek már első „ránézésre” is, mindenesetre nehéz tisztán látni, és dogmatikailag több kérdést is felvet ez a bírói rendelkezés, akár az elvitel szabad joga felől nézve, de akár a másik hivatkozott döntéssel való összevetésben is.

[35] Ellenkező esetben a személyes kapcsolattartás lehetőségének engedélyezhetőségét kell esetleg át-, illetve újragondolni.

4. A szakember által felügyelt kapcsolattartás – a kapcsolattartás bizonyos személyek jelenlétéhez kötése

A kapcsolattartás helyszínéről utóbb írtakhoz nagyon hasonló okból bukott el a másodfokú bíróság előtt az a kapcsolattartási rend is, amely ugyan (kezdettől) biztosította a (pszichés betegsége miatt olykor kiszámíthatatlanul, agresszíven reagáló, labilis) szülő (édesanya) számára a folyamatos és időszakos (elviteles) kapcsolattartást a gyermekeivel, de mindenkor a gondozó szülő (édesapa) egyidejű jelenlétével. Itt is érdemes kiemelni, hogy jogszabályi definíciója szerint kizárólag a *szakember felügyelte* (kivételesen, szakmai javaslatra, a szakember felügyelete nélkül engedélyezett) és mindkét esetben a kapcsolattartási ügyeleti helyszínen megvalósuló kapcsolattartás minősülhet felügyeltnek.[36]

A szóban forgó esetben szintén valami olyasmi tapasztalható, hogy a bíróság nem tudja indokolni vagy nem tartja indokoltnak elrendelni a felügyelt kapcsolattartást egy egyébként aligha felróható körülmény („egyéb ok"), az édesanya mentális betegsége okán. Ezt korábban a „szülői kompetenciák" átfogó kategóriával illettem. Helyette megengedte az elvitelt, azonban kizárólag a gondozó szülő – amolyan „biztonságot adó" – „felügyelete" alatt. A Fővárosi Törvényszék szerint azonban „az elsőfokú bíróság némileg okszerűtlenül jutott arra a következtetésre, hogy a kapcsolattartások alkalmával mindenképpen szükséges az édesapa jelenléte. A másodfokú bíróság meglátása szerint az elsőfokú peradatokból, a gyermekek előadásából nem lehet azt a következtetést levonni, hogy a gyermekeknek csak az ad biztonságot, ha [az édesapa] is jelen van az édesanyával való találkozásoknál. […] Méltányolható az I. r. alperes [édesanya][37] azon álláspontja, hogy ezt nagyban megnehezíti számára a II. r. alperes [édesapa] jelenléte, főként, hogy olyan szülőpárról van szó, akiknek a kapcsolata eléggé megromlott." (Fővárosi Törvényszék Pf.634.738/2024/5., Indokolás [75]–[73].)

Noha ez a döntés nem járta meg a Kúriát, hasonló megfontolás érhető benne tetten, mint a játszóház esetén: nem rontható le a kapcsolattartó szülő és gyermeke(i) közötti szabad kapcsolattartás, e dedikált közös idő

[36] A Gyer. 27. § (4b) bekezdése szerint: „A felügyelt kapcsolattartás esetén a gyermek és a kapcsolattartásra jogosult találkozására […] a kapcsolattartást felügyelő szakember jelenlétében és tanácsadása mellett kerül sor. A felügyelt kapcsolattartás eredményeként – a felügyelt kapcsolattartást biztosító szolgáltató javaslatára – a felügyelt kapcsolattartás helyszínén megvalósulhat a szakember jelenléte nélküli találkozás a gyermek és a kapcsolattartásra jogosult között, kivéve, ha ezt a lehetőséget a kapcsolattartásra vonatkozó döntés kizárta."

[37] A pert a gyámhivatal indította, miután ideiglenes hatállyal az apánál helyezte el a gyermekeket, továbbá szintén a gyámhivatal felügyelt módon kérte rendezni a kapcsolattartást.

– illetve az ezzel kapcsolatos autonómia – oly módon sem, hogy a gyermekek érdekére való hivatkozással – amolyan „vegyes" megoldásként – a gondozó szülő „felügyelete" (kontrollja) alá helyezzük a találkozásokat.[38]

5. A felügyelt kapcsolattartás időtartama – a határozatlan időre elrendelt felügyelet

Az időtartamnak az egyes felügyelt alkalmak *átlagos hosszán,* illetve *rendszerességén* túl[39] van egy másik fontos dimenziója is, miszerint átlagosan *mennyi időt töltenek* az érintett családok (gyerekek) a felügyelt kapcsolattartási formában.[40] A kapcsolattartások szabályozásánál ez az előirányzott időtartam leginkább a fokozatosság elvével összefüggésben merül fel, különösen a felügyelt indulásnál. Az eljáró bíróságok gyakran bizonyos alkalomszámhoz, vagy dátum szerint meghatározott „szakaszokhoz" kötik a továbblépést, melyre a megfelelő alcímben még részben visszatérek. A Kúria bizonyos precedensértékű határozataiból kitűnik azonban az, hogy vannak olyan helyzetek, amikor jogszerű lehet, ha nem a bíróság nem határoz meg véghatáridőt – hiszen nem minden döntés tartalmazza előre, meddig kell a felügyelt helyzetnek tartania. Máskor viszont a *határozatlan időre elrendelt felügyelt kapcsolattartás jogszerűtlen is lehet.* „[A]z ellenőrzött[41] kapcsolattartás véghatáridő nélküli elrendelése a gyermekek érdekét súlyosan sérti, az a kapcsolattartás gyermeki jogával – *kivételes és speciális körülményekre alapított többlettényállás hiányában* – nem egyeztethető össze" (Kúria

[38] Még mindig ugyanebből a döntésből idézve: „A II. r. alperes sem a fellebbezési ellenkérelmében, sem a másodfokú tárgyaláson tett személyes nyilatkozatában nem adott elő olyasmit, amiből arra lehetne következtetni, hogy az I. r. alperes a kapcsolattartások során a gyermekeket veszélyeztette volna, állapota okán ad hoc beavatkozásra lett volna szükség stb. A másodfokú bíróság megérti, hogy az édesapa aggódik a gyermekekért, de önmagában az, hogy az édesanyának megrendült a mentális egészsége, nem teszi indokolttá, hogy a jelen család esetében olyan korlátozással kerüljön sor a kapcsolattartásra, mint amit az elsőfokú bíróság ítélete jelent. Az I. r. alperes szedi a gyógyszereit, jelenleg kompenzált állapotban van, ezt a II. r. alperes nem cáfolta. Valójában leginkább az I. r. alperes viselkedését, szóbeli megnyilvánulásait nehezményezi. Azonban bármilyen személyiségű is az I. r. alperes, bármilyenek is a nevelési módszerei, ő a gyermekek édesanyja. [A gyermekei] és ő szeretik egymást, szükségük van a rendszeresen megvalósuló, kiegyensúlyozott kapcsolatot, érdemi időtöltést lehetővé tévő kapcsolattartásra. […]". Fővárosi Törvényszék Pf.634.738/2024/5., Indokolás [74]–[75]. Külön érdekes azonban az érvelés folytatása: „[A] [g]yermek[ek] vannak már olyan életkorban, hogy ha a kapcsolattartások során bármilyen veszélyt érzékelnek, tudnak segítséget kérni." (Fővárosi Törvényszék Pf.634.738/2024/5., Indokolás [77]). Utóbbi ugyanis kissé olyan, mintha az édesapa helyett ezek után az idősebb gyermekekre bízná a bíróság a kapcsolattartási alkalmak alakulását, biztonságát („felügyeletét").

[39] Ezekre az előzménykutatás mintájának feldolgozásakor külön is kitértem, a felsoroltak ti. a közigazgatási jogesetfeldolgozásnak a szempontjai voltak.

[40] Erről talán a kapcsolattartási ügyeletek körében végzett empirikus kutatás lenne képes adatokkal szolgálni.

[41] Értsd: felügyelt.

Pfv.20.080/2022/7., Indokolás [41], kiemelés tőlem).[42] Mindebből az következik, mintha a felügyelt kapcsolattartás jogszerűsége megítéléséhez újabb mérlegelendő szempont lenne az, hogy szükséges-e előre meghatározni – akár a fokozatosság segítségével – annak véghatáridejét, vagy sem. Utalni kell-e arra, hogy bizonyos „kivételes és speciális" többletnyállások esetén ez eleve nem is lehetséges. Az azonban külön kérdés, hogy ez mégis mitől függ és mi tartozhat az utóbbiak körébe, illetve hogy függ-e ez esetleg attól, hogy a felügyeletet felróhatósági vagy más alapon rendelték-e el.[43]

Miközben tulajdonképpen a jogintézmény átmeneti jellegével is ez áll összhangban és jogkorlátozási szempontból is érthető, hogy a jogalkalmazó miért is tekint garanciális jelleggel a véghatáridőre, illetve a fokozatosságra, mégis sok kérdés merül fel ezzel kapcsolatban, akár csak az életszerűség oldaláról nézve is. Végső soron ugyanis nem önmagában egy darab papír (határozat/döntés), hanem egy végrehajtható és működőképes kapcsolattartási rend – és ennek érdekében elkötelezett, egymással együttműködő felek – lennének a cél.

6. Felügyelt kapcsolattartás mellett az elvitel lehetősége

A bírósági „kísérletező rugalmasság" (elsőre) legbizarrabb példája – legalábbis e mintában – az volt, amikor az eljáró bíróság *egymás mellett (egyidejűleg) rendelte el a felügyelt és az elvitel jogával gyakorolt kapcsolattartást* és ezt a Kúria is megfelelőnek ítélte. „A jogvitában […] a jogerős ítélet az ítélkezési gyakorlatban igen ritkán alkalmazottan a kapcsolattartást speciális módon rendezte. A felügyelt kapcsolattartás mellett feljogosította az alperest az elvitelre is, *azaz az alperes magatartását nem minősítette felróhatónak.* A speciális rendezést az indokolta, hogy a szülő-gyermek viszony helyreállítása részben biztonságos környezetben történjen, ugyanakkor az elvitel időtartama alatt az alperesnek lehetősége legyen a gyermekeivel a bizalmi kapcsolat (a korábbi szeretetteljes viszony) helyreállítására." (Kúria Pfv.20.877/2024/7., Indokolás [101], kiemelés tőlem.)[44]

[42] Vö. továbbá: „Az eljárt bíróságok a korlátozást záró időpont meghatározása nélkül rendelték el. A korlátozás meghatározott időtartamhoz kötése – amennyiben az a gyermek érdekét nem sérti – az alapjog érvényesülését biztosítja" Kúria Pfv.21.152/2020/7., Indokolás [49].

[43] E felvetett kérdéskör azonban nyilvánvalóan a jelen dolgozat keretein kívüli, hosszabb utánjárást igényel.

[44] Megjegyzem, az elvitel itt is korlátos volt, de a Kúria nem kifogásolta, ti. alperes a gyermekeket – felügyelet nélkül, de – kizárólag a település közigazgatási határán belül, közterületre vagy nyilvános helyre vihette magával.

Ez a döntés is azt erősíti, amit a hivatkozott ügyek a véghatáridő kapcsán is érintettek és amit a kapcsolattartás helyszínének előírásáról idézett „pozitív” (elfogadott) példa is sejtet, hogy egyfelől mégiscsak vannak (lehetnek) „vegyes rendszerek”, illetve – és ez talán a legfontosabb kérdés, ami azonban még további kutatást, feltárást igényel. Másfelől pedig a kapcsolattartás szabályozása alakulásában, annak rugalmasságában, illetve az ún. vegyes rendszerek megengedhetőségét tekintve, *különbség lehet aközött, hogy a felügyelet felróhatósági alapon vagy egyéb élethelyzet okán* tűnik indokoltnak.

7. A korábbi felügyelt kapcsolattartás tapasztalatainak figyelembevétele – a fokozatosság elve és az időmúlás

Az alcím a dolgozat mellékletét képező táblázat utolsó két oszlopára utal. Így egyfelől arra a – különösen a bírósági joggyakorlattal szemben támasztott és már ecsetelt – elvárásra, hogy lehetőleg a *fokozatosság* elvére figyelemmel már előre szakaszosan szabályozza a bíróság a kapcsolattartást. Különösen a felügyelt helyzetek esetén a fokozatosság garanciális jelentőségű, és a kapcsolattartás megváltoztatása iránti perindítás nehézségeire is figyelemmel talán még inkább indokoltnak tűnhet. Arra nézve azonban, mennyire tarthatók utóbb az ilyen hosszabb távra előre rendezett döntések, mennyire végrehajtható a sokszor évekre előre szabályozott fokozatosság, nem sok információ áll rendelkezésre, és nincs olyan illúzió sem, hogy legyen. Mindenesetre a fokozatosság kívánalma a legtöbb vizsgált polgári döntésben is megjelenik, sokszor már első fokon is, illetve némely döntésből az is kiolvasható, hogy akár az *elviteles kapcsolattartás bizonyos szakaszolásával a felügyelet eleve mellőzhetővé is tehető.*[45]

Másfelől a táblázat másik említett oszlopa – *a korábban már elrendelt felügyelt kapcsolattartás tapasztalatai* – arra kíván utalni, hogy amennyiben az eljárás során, akár a gyámhivatal, akár az elsőfokú bíróság ítélettel, vagy akár *ideiglenes intézkedéssel* felügyelt kapcsolattartást rendelt el, és annak tapasztalatai az eljárás későbbi szakaszában már rendelkezésre állnak (pl. kapcsolatügyeleti jelentések, naplók, gyámhivatali határozatok formájában), az eljáró fórum azt mennyiben igyekezett figyelembe venni a döntésénél. Úgy tűnik, több ügyben ennek az értékelésnek lett aztán az az eredménye, hogy a

[45] „Önmagában a kapcsolattartás hiánya, a felek rossz viszonya a felügyelt kapcsolattartás elrendelését nem indokolja, ugyanis a fokozatosság differenciált alkalmazásával az elviteles kapcsolattartás esetében is biztosítható a gyermek minden irányú érdekének érvényesülése.” Kúria Pfv. 20.705/2020/10., Indokolás [40].

döntéshozó – ugyancsak a fokozatosság jegyében – indokoltnak tartotta a továbblépést, az enyhébb szabályozást, vagy – sajnálatos módon – épp azt rögzítette, hogy a felügyelt szabályozás nem működik, kudarcos és attól a továbbiakban sem várható előrelépés. (Az már újabb külön kérdés, hogy utóbbi esetben milyen további jogi, illetve egyéb út, eszköz marad).[46]

Véleményem szerint ezekben a ügyekben szerencsés, hogy volt jogorvoslat (bármilyen okból is) és hogy „elhúzódott" az eljárás. Ahogy a bíróságok által ideiglenes intézkedés keretében elrendelt felügyelt kapcsolattartások is jó lehetőséget jelentenek, mert ezeknek köszönhetően így még a bírósági eljárás valamely szintjén mód lehet a visszacsatolásra, továbbá a jogintézmény átmeneti jellegének is ez felelne meg. Az azonban már sokkal szomorúbb, hogy ez a visszacsatolás (rövid határidőkkel) – és különösen a bírósági út esetén – nincs valamiképpen kifejezetten is beépítve a folyamatba (ti. minden ügyben), és csak a meglévő – részben más célú, jellegű – jogi eszközök, jogintézmények együttalkalmazásán, illetve a körülmények „szerencsés együttállásán" múlik, hogy rendelkezésre állnak-e, illetve levonhatók-e még a peres eljárásban a felügyelet tapasztalatai. Egyúttal pedig „öröm az ürömben", hiszen ezt is jellemzően az a nem épp gyermek- (sem pedig általában ügyfél-/peres fél) barát körülmény teszi lehetővé, hogy bírósági eljárásaink (a gyámhivataliak pedig nem különben) továbbra is szörnyen elhúzódnak.

V. Záró gondolatok

Nehéz általános következtetéseket levonni a polgári joggyakorlat e szűk mintája alapján – ahol látszott ilyesmi, ott ezt igyekeztem megtenni –, de talán épp ez a „sokféleség", különböző felmerülő egyedi szempont

[46] „A másodfokú bíróság a fellebbezési eljárásban azt vizsgálta, hogy a felügyelt kapcsolattartás 2022 szeptemberi elrendelése óta milyen változások következtek be, az milyen hatással járt a kiskorú gyermek fejlődésére. E körben mérlegelte a gyermek 2023. március 14-én személyes vizsgálata alapján készült szakértői véleményt, a kijelölt gyermekvédelmi központ 2024 márciusában adott tájékoztatását, amelyek szerint az alperes és a gyermek közötti kötődés kialakult, a gyermek örömmel találkozik édesapjával. Mindezekre tekintettel jutott arra a következtetésre, hogy a jogszerű és indokolt átmeneti szigorítást követően a kapcsolattartás fokozatos kibővítésének feltételei teljesültek. A másodfokú bíróság úgy ítélte, hogy az elsőfokú ítéletet követően megváltozott körülményekre figyelemmel fennáll az indok arra, hogy a fokozatosság mellett visszaálljon az alperes és gyermek közötti felügyelet nélküli kapcsolattartás, ezért rendelkezett annak jövőbeli fokozatos megszüntetéséről." Kúria Pfv.20.791/2024/6., Indokolás [19]. A Kúria esetében a felülvizsgálati eljárás jellegénél fogva az „időmúlás" közben történtek figyelembe vételére már nincs mód, hiszen sem a régi, sem a jelenlegi polgári perrendtartás nem teszi lehetővé a felülvizsgálati eljárásban az újabb bizonytásfelvételt, így akár a körülmények időközbeni alakulásának vizsgálatát, illetve az eljárás célja sem ez. Vö. régi Pp. 275. § (1) bek.; Pp. 422. §.

ennek a kutatásnak, illetve mintának a gyümölcse: ráirányította a figyelmet megannyi „apróbb” aspektusra, kérdésre a felügyelt kapcsolattartást, és különösen az elvitel jogával gyakorolt kapcsolattartáshoz való jog, illetve az elvitel jogának bizonyos típusú további korlátozási lehetőségeit, avagy azok kizártságát illetően. Mivel a feldolgozott minta ennyire kisszámú volt, egy-egy határozatból – még ha precedensértékű is – kevéssé vonhatók le általános kijelentések, határozott következtetések, de épp az egyedi esetek tartalomgazdagsága tette érdekessé és ezzel együtt – reményeim szerint – hasznossá is a polgári joggyakorlat körében folytatott jelen vizsgálódásomat, mely azonban ekként leginkább további kérdések előtt nyitotta meg az utat.

A felügyeletnek az egyes ügyekben azonosított indokai táblázati megjelölésekor (azonosításukkor és feltüntetésükkor) – mint arra utaltam – a korábban felállított kategóriarendszert alkalmaztam, melyről itt csak annyit jegyeznék meg – ezzel mégiscsak némi kontinuitást képezve, illetve engedve a két írás között –, hogy az a jelen mintát tekintve is működőképesnek bizonyult. A korábbi kategóriák mentén minden polgári ügyben sikerült azonosítani, illetve leírni a felügyelet indokait, újabb kategória szüksége pedig (egyelőre) nem vetődött fel, viszont az alábontásuk és bizonyos további aspektusaik feltárása, finomításuk és pontosításuk – különösen a felróhatóság kérdéskörében – elgondolkodtató lehet a jövőre nézve.

Összességében pedig talán elmondható – és ez ismét csak a közigazgatási bírósági, illetve gyámhivatali joggyakorlat, illetve az azt vizsgáló kvázi előzménytanulmányommal összehasonlítva a legszembetűnőbb –, hogy a polgári perbíróságok mintha sokkal rugalmasabban, „szabadabban” kezelnék a szabályozási autonómiájukat annak érdekében, hogy a rendelkezésre álló jogintézmények adta lehetőségeket a leginkább az adott helyzetre szabják. Ezzel együtt azonban a felróhatóság követelményét a felügyelet elrendelhetősége körében rendkívül szigorúan veszik, noha azt is „áttörték” az egyéb, kivételes élethelyzetek elismerésével. Utóbbiak (dogmatikai) helye azonban mintha egyelőre még nem lenne tiszta: ti., hogy inkább a felügyelt térfélre tartoznak-e, vagy az elvitel szabadon gyakorolt jogának bizonyos (mégis) megengedett kontrollja elismertetését igénylik, továbbá hol húzódnak ezek a határok és mely körben, módon – illetve mitől függ, hogy – megengedettek az ún. vegyes rendszerek.

Végső soron „[u]gyanakkor a Kúria nyomatékkal hangsúlyozza: a kapcsolattartás megvalósulása nem a bíróság felelőssége, a feleknek úgy

a perben, mint a kapcsolattartás gyakorlásakor jóhiszeműen, együttműködve és a gyermek érdekeit szem előtt tartva kell eljárniuk.”[47]

[47] Kúria Pfv.20.705/2020/10., Indokolás [46].

A felügyelt kapcsolattartás és a kapcsolódó szempontok a vizsgált polgári jogi bírósági esetmintában

		Per tárgya	Rendőrségi eljárás	Büntetőeljárás	Gyámhatósági intézkedés	Ideiglenes intézkedés[1]	I. fok	II. fok	Kúria	A korábbi felügyelt kapcsolat-tartás tapasz-talatai[2]	A fokoza-tosság követel-ménye[3]
			Eredménye	Eredménye	Felügyelt kapcsolattartás	Felügyelet oka	Felügyelet oka	Felügyelet oka			
				Megelőző távoltartás volt-e	Felügyelet oka	Felügyelet célja	Felügyelet célja	Felügyelet célja			
2020											
1.	Kúria Pfv.20.502/2020/12.	szülői felügyelet megváltoztatása, kapcsolattartás	kiskorú veszélyeztetése (szexuális jellegű abúzus gyanúja)	garázdaság, könnyű testi sértés, magánlaksértés	védelemebe vétel, kapcsolattartás végrehajtása	IGEN	**felügyelt**	**elvitel**	**fenntartotta a elvitelt**	IGEN	IGEN
			eljárás megszüntetés	eljárás megszüntetés	–	• konfliktus • - ellenállás-elutasítás	• konfliktus, • ellenállás-elutasítás	–			
				–	–	kapcsolat helyreállítása	kapcsolat helyreállítása				
2.	Kúria Pfv.20.705/2020/10.	szülői felügyelet gyakorlásának rendezése	bántalmazás	rágalmazás	védelembe vételi eljárás (megszüntetve), kapcsolattartás végrehajtása	–	**meglátogatás** (gyermek 3 éves koráig), majd **elvitel**	**felügyelt** (6 hó), majd **elvitel** • kapcsolat hiánya	**új eljárás** (túlzó a felügyelt)	IGEN	IGEN
			–	–				kapcsolat felépítése			
3.	Kúria Pfv.21.152/2020/7.	kapcsolattartás megváltoztatása	védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen személy sérelmére elkövetett könnyű testi sértés bűntette	–	védelembe vételi eljárás	*nem felügyelt, de játszó-házban jelölte meg a helyszínt*	**felügyelt**	**„meglátogatás”** (játszóház)	**részben hatályon kívül helyezve** (játszóház mellőzve)	IGEN	–

[1] „Igen”, ha ideiglenes intézkedéssel az eljárás során bármikor felügyelt kapcsolattartás lett előírva (tehát önmagában az nem, hogy volt ideiglenes intézkedés); „–”, amennyiben nem, vagy nincs adat. (Az oszlop tehát kizárólag a felügyelt kapcsolattartásra vonatkozó ideiglenes intézkedések feltüntetésére szolgál.)

[2] „Igen”, ha a bármely fórum előtt, illetve fokon (akár gyámhivatal által, akár ideiglenes intézkedéssel, akár első fokon) elrendelt felügyelt kapcsolattartás tapasztalatai a döntéshozatal során később figyelembe lettek-e véve; „–”, ha nem, vagy nincs adat.

[3] „Igen”, ha bármely fórum szabályozásában megjelent az ügyben a fokozatosság követelménye; „–”, ha nem, vagy nincs adat.

			eljárás megszüntetés	IGEN			• erőszak, • szülői kompetenciák gyermek biztonsága				
2021											
4.	Kúria Pfv.20.379/2021/4.	kapcsolattartás rendezése	védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen személy sérelmére elkövetett könnyű testi sértés bűntette	zaklatás	védelembe vétel	–	**felügyelt**	**elvitel** (nagyszülői ház)	**fenntartotta az elvitelt**	IGEN	IGEN
			a döntéshozatal előtt még folyamatban	jogerős	felügyelt kapcsolattartás		• szülői kompetenciák, • jogellenes elvitel				
				–	• egyezség		gyermek biztonsága				
5.	Kúria Pfv.21.234/2021/9.	szülői felügyelet gyakorlásának megváltoztatása	–	kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása vétsége	védelembe vételi eljárás, kapcsolattartás végrehajtása	IGEN	**felügyelt**	*megfordult a szülői felügyelet gyakorlása, a másik szülő esetében nem merült fel a felügyelt kapcsolattartás igénye/*	*/fenntartotta/*	IGEN	–
				jogerős	felügyelt kapcsolattartás		• befolyásolás, • kapcsolattartással összefüggő problémák				
				–	• egyezség		kapcsolat felépítése				
6.	Érdi Járásbíróság P.20.886/2021/119.	házasság felbontása és járulékai (szülői felügyelet, kapcsolattartás, gyermektartásdíj közös lakás használata	–	–	védelembe vétel	–	**felügyelt** (6 hó) • szülői kompetenciák kapcsolat helyreállítása	–	–	IGEN	–
2022											
7.	Kúria Pfv.20.080/2022/7.	szülői felügyelet gyakorlásának rendezése, kapcsolattartás szabályozása	–	–	védelembe vétel felügyelt kapcsolattartás • szülői kompetenciák	IGEN	**felügyelt** („segített”) • szülői kompetenciák kapcsolat helyreállítása	**felügyelt** („segített”) 8 alkalom, majd **elvitel**	**fenntartotta**	IGEN	IGEN
8.	Kúria Pfv.21.073/2022/5.	szülői felügyelet gyakorlásának rendezése	–	–	–	–	**felügyelt** • erőszak, • szülői kompetenciák	**felügyelt** („ellenőrzött”) 3 alkalom, szakemberrel, ha	**fenntartotta**	IGEN	IGEN

							gyermek biztonsága	sikeres, szakember nélkül.			
2023											
9.	Kúria Pfv.20.785/2023/8.	szülői felügyelet gyakorlásának rendezése	–	–	védelembe vétel	IGEN (**felügyelt évekig**, majd „segített”) • befolyásolás, • ellenállás-elutasítás kapcsolat helyreállítása	**elvitel**	**elvitel**	**fenntartotta**	IGEN	IGEN
2024											
10.	Kúria Pfv.20.575/2024/12.	szülői felügyelet megszüntetése	szexuális erőszak bűntette eljárás megszüntetés	kiskorú veszélyeztetése, kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása vétsége ítélet	nevelésbe vétel	IGEN	**felügyelt** (átmenetileg), majd **elvitel**	**felügyelt** (átmenetileg), majd **elvitel** • befolyásolás, • ellenállás-elutasítás kapcsolat helyreállítása	**fenntartotta**	IGEN	IGEN
11.	Kúria Pfv.20.791/2024/6.	kapcsolattartás megváltoztatása	–	–	–	–	**felügyelt** • befolyásolás gyermek (érzelmi) biztonsága	**felügyelt** (szakember jelenléte nélkül), majd **elvitel**	**fenntartotta**	IGEN	IGEN
12.	Fővárosi Törvényszék Pf.634.738/2024/5.	szülő felügyelet gyakorlásának rendezése	kapcsolati erőszak vétsége, kiskorú veszélyeztetése bűntette, személyi szabadság megsértése bűntette, magánlaksértés vétsége, lopás és egyéb cselekmények eljárás megszüntetés	IGEN	védelembe vétel, ideiglenes hatályú elhelyezés	–	**„felügyelt”** (de nem valódi értelemben, a gondozó szülő folyamatos jelenlétével) • szülői kompetenciák, • agresszió gyermek (érzelmi) biztonsága	**elvitel**	–	IGEN	IGEN

13.	Kúria Pfv.20.877/2024/7.	házasság felbontása	kiskorú veszélyeztetése (szexuális abúzus)	*a döntéshozatal előtt még folyamatban*	védelembe vétel, ideiglenes hatályú elhelyezés felügyelt kapcsolattartás • befolyásolás • kapcsolattartással összefüggő problémák	–	*/A kapcsolattartási rend nem derül ki, de az első fokhoz képest megfordul a szülői felügyelet másodfokon./*	**felügyelt + elvitel** • ellenállás-elutasítás kapcsolat helyreállítása	**fenntartotta**	IGEN	IGEN
2025											
14.	Kúria Pfv.20.102/2025/4.	kapcsolattartás megváltoztatása	–	*nem derül ki, de könnyebb fizikai bántalmazás* eljárás megszüntetés	–	IGEN	**felügyelt** • visszaélés a kapcsolattartáshoz való joggal, • szülői kompetenciák kapcsolat felépítése	**elvitel**	**fenntartotta**	IGEN	IGEN

[4]

Felhasznált irodalom

Furniss, Clare: The process of referral to a family contact centre: policies and practices. *Child and Family Law Quarterly* 2000/3.

Hajdu Gábor: A kvantitatív és a kvalitatív társadalomtudományi kutatás módszerei – dióhéjban. *Forum Sententiarum Curiae* 2018/2. https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/fsc_tanulmany/2018_2_szam_hajdu.pdf (2026.04.29.)

Mészáros Evelin – Sebők Miklós: A szövegbányászati módszerek alkalmazásának lehetőségei a joggyakorlat-elemzésben. *Forum Sententiarum Curiae* 2018/2. https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/fsc_tanulmany/2018_2_szam_meszaros.pdf (2026.04.29.)

Perry, Alison – Rainey, Bernadette: Supervised, supported and indirect contact orders: research findings. *International Journal of Law, Policy and Family* 2007/1. DOI: https://doi.org/10.1093/lawfam/ebl020

Repponi Felícia Laura: A gyermekkel valós kapcsolattartás mint jog és kötelezettség – a szülői attitűdök és az önhiba értelmezési lehetőségei kapcsolódó eljárásokban. *Jogelméleti Szemle* 2021/4. DOI: https://doi.org/10.59558/jesz.2021.4

Sik Dorka – Nemeshegyi Noémi Napsugár – Szécsi Judit: A válások során fellépő kapcsolati problémák kezelése – a kapcsolattartási ügyeletek helyzete, lehetőségei és korlátai. In: Földvári Mónika – Tomposné Hakkel Tünde: *Riport a családokról. A Család- Ifjúság és Népesedéspolitikai Intézet kutatási eredményei 2015.* Budapest, L'Harmattan, 2016.

Szeder Sarolt: A felügyelt kapcsolattartás intézménye a joggyakorlat tükrében. Gyámhivatali határozatok közigazgatási »felülbírálata« 2020 és 2024 között. *Themis* 2025. december, DOI: https://doi.org/10.55052/themis.2025.2.206

Ződi Zsolt: A jogi szövegek mint big data. In: Jakab András – Sebők Miklós (szerk.): *Empirikus jogi kutatások. Paradigmák, módszertan alkalmazási területek.* Budapest, Osiris 2020.

Dr. Tárnok Gabriella (ORCID: 0009-0009-7772-9741)
ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék
Témavezető: Dr. Darázs Lénárd, egyetemi tanár

DOI: https://doi.org/10.55052/themis.2026.1.162

Az információs magánszféra kérdései, különös tekintettel a közösségi médiaoldalak felhasználóira

(Issues concerning informational privacy, with particular regard to users of social media platforms)

Absztrakt

A magánélet védelméhez fűződő jog és annak értelmezése kapcsán a digitális tér használatának elterjedése új értelmezési módot adott. A felhasználók az internetes platformokon nemcsak kapcsolatot tartanak egymással, hanem megosztják személyes adataikat, döntéseket hoznak, álláspontokat alakítanak ki. Mindezen túl a digitális eszközök használata a munkavégzés mellett a szórakozás és a tájékozódás színterévé fejlődött. Ezzel együtt azonban egyre inkább elhalványul a határ a személyes tér, az önálló döntések és a digitális tér adta lehetőségek között.

Kulcsszavak: magánélet védelme, információs magánszféra, adatkezelés, digitális platformok, algoritmus, mesterséges intelligencia, automatizált döntéshozatal, átláthatóság, hozzájárulás, GDPR

Abstract

The widespread use of the digital environment has given rise to new interpretative approaches to the right to respect for private life and its legal construction. On online platforms, users not only maintain social relationships, but also disclose personal data, make decisions, and form opinions. Moreover, beyond its role in the performance of work, the use of digital technologies has evolved into a primary sphere of entertainment and access to information. At the same time, however, the boundary between the private sphere, autonomous decision-making, and the opportunities afforded by the digital environment is becoming increasingly blurred.

Keywords: *right to privacy, informational privacy, data processing, digital platforms, algorithm, artificial intelligence, automated decision-making, transparency, consent, GDPR.*

1. Bevezető gondolatok

A közösségi média mára az egyik legfontosabb színterévé vált az információáramlásnak és a társadalmi interakciónak. Az itt megjelenített tartalom és tudás azonban részben a felhasználó adatainak felhasználásával személyre szabott információhalmaz, ezek alapján pedig az algoritmusok egyre fejlettebben képesek nemcsak előre jelezni, hanem formálni is az egyének viselkedését.[1]

A magánélet védelmének érvényesülése ezeken a közösségi platformokon kiemelt jelentőségű. Az online térben felhalmozódott adatok jelentős részét maguk a felhasználók hozzák létre tevékenységük során. Az így hátrahagyott adatokat pedig a platformok arra használják fel, hogy minél inkább személyre szabott felhasználói élmény mellett, minél többet használják a felhasználók az oldalakat.

Talán a legtöbbször az hangzik el az új technológiákkal (algoritmusok, mesterséges intelligencia) kapcsolatban, hogy átveszik az irányítást a döntéseink felett. A döntéseink befolyásolása korábban is létező jelenség volt, de más formában. Hatással vannak ránk a társadalom által alkotott szokások, az erkölcs, a különböző emberi magatartások szabályokkal való orientálása. Az átalános és különös kötőerővel bíró szabályok megteremtése általánosan a törvények és így a jogalkotó feladata. Viszont napjainkban elkezdődött az a folyamat, amelyben megfigyelhető, hogy a társadalmi együttélés szabályainak kialakításában az erkölcsön és a jogszabályokon túl megjelenik még egy tényező: a technológiai fejlődés, azon belül pedig az online térben elérhető online platformok, hiszen az életünk bizonyos, régi vagy új részei ide helyeződtek át.

E gondolat mentén szeretném feltérképezni az online platformok világát. A legfontosabb kérdés ebben a körben pedig az, hogy a jogszabályokból következő kötelező normák – amelyek például vonatkozhatnak a személyes adatok felhasználására, az online platformokra, a mesterséges intelligenciára –, megfelelő garanciákkal szolgálnak-e személyes terünk és a magánéletünk védelmére. Ez a kérdés persze nem egyszerű, hiszen ellentét áll fenn a közösségi média gazdasági érdekei és a felhasználói érdekek között. Azonban kiemelkedően fontos annak vizsgálata, hogy a

[1] Saldanha et al. 2025. 2.

közösségi média algoritmus-alapú működése (a profilalkotás, a terelés/nudging és a „manipuláció”) hogyan hat a döntési szabadságra, és az érintettek saját adataik felett való rendelkezésére.[2]

2. Az emberi magatartásokra való hatásgyakorlás módjai

Ha arra gondolunk, melyek azok a tényezők, amelyek befolyásolják az emberi viselkedést, akkor valószínűleg több dolgot is fel tudunk sorolni. Ilyen például az általunk látott és tanult minták, a pszichés állapot, a belső erkölcsi iránytűnk. Ezeken kívül pedig ott vannak a jogszabályok, amiket sokszor észre sem veszünk, de mégis lefektetik a mindennapjaink alapvető kereteit és szabályait, meghatározzák a társadalom létének alapvető pilléreit. Viszont a fent említett változások következtében magának a társadalmi együttélés szabályainak kialakításában az erkölcsi és a jogi szabályozások mellett megjelenik még egy új tényező: a technológiai fejlődés nyomán az online tér.

A technológiai fejlődés, mint befolyásoló tényező már azóta bírt ezzel a „képességgel”, amióta csak elkezdődött a digitalizáció,[3] mára pedig bizonyos szakmákhoz, munkánk, sőt személyes ügyeink intézéséhez is elképzelhetetlen lenne nem számítógépet, internetet vagy valamilyen okos eszközt alkalmazni, leginkább a gyorsaság és a hatékonyság miatt.[4] A közösségi média napjainkra olyan erejűvé vált, amely világszerte befolyásolja a kulturális dinamikákat, valamint a kapcsolatteremtés, az élmények megosztásának, az informálódásnak, a szórakozásnak és a társadalmi interakcióknak a módjait[5]. A Facebook, az X, az Instagram és a TikTok megjelenésével érték el a platformok azt a hatást, amellyel alapvetően az egész világ életét és életmódját átalakították. Jól látható, hogy a „társasági élet” újabb és tágabb fogalmát hozták létre a közösségi média platformok.

Egy 2025 októberében készült statisztika[6] szerint az elérhető médiatípusok közül a legelső helyen a közösségi oldalak állnak. A közösségi média hajnalán, a 2000-es évek közepén, amikor a Facebook még csak Harvard Egyetemen e-mail címmel rendelkező hallgatók számára volt elérhető,[7] senki sem gondolta volna, hogy néhány év múlva ekkora

[2] Ebers 2019. 25.
[3] Makhortykh – Wijermars 2023. 1599.
[4] Bán 2021. 49.
[5] Balogun – Arouture 2024. 1.
[6] Datareportal: Global Digital Overview 2024. https://datareportal.com/global-digital-overview (2026.01.09.)
[7] Harvard Gazette: Facebook 10 years after. https://news.harvard.edu/gazette/story/2014/02/facebook-10-years-after (2026.01.10.)

méreteket ölt majd, és ekkora jelentősége lesz emberek milliárdjainak az életében. Persze a Facebookon túl megjelentek más közösségi oldalak is, mint például az Instagram, az X, a Snapchat, a TikTok és még sorolhatnánk. A statisztikai adatok szerint a Facebooknak 2025 októberében ötmilliárd felhasználói fiókja volt, ami a Föld népességének 70%-át jelenti[8]. (Ha azonban figyelembe vesszük az álprofilokat, akkor valamelyest csökken ez a szám, de ettől függetlenül ez még így is óriási). Valójában a nagyszámú felhasználó és az a mechanizmus, amely a figyelmet a tartalmak között elosztja és irányítja, okozza az ellentétet a közösségi média és a személyes tér között, ezt az ellentétet pedig tovább növeli a technológiai fejlődés, a közösségi médiafelületeken a felhasználók által elérhető új funkciók, és a háttérben működő folyamatok.

A közösségi oldalak így ma már olyan környezetet képeznek körülöttünk, amelyek befolyásolhatják, hogy hogyan viselkedünk, online és offline egyaránt. Tekintettel arra, hogy az életünk bizonyos szegmensei már inkább az online térbe tartoznak, ellentét feszül az offline világ jogi keretei és a rohamosan fejlődő technológia között. Míg a jogszabályok külső korlátokat állítanak a magatartásokkal szemben, addig a technológia, az algoritmusok, a mesterséges intelligencia már inkább belülről, magának a döntéseinknek és cselekvéseiknek a kiindulópontjait próbálják befolyásolni. Bizonyos esetekben még talán úgy is fogalmazhatunk, hogy egyenesen a gondolatainkra vannak hatással. Valójában ez a megállapítás is helyes: az elérhető online platformok, a közösségi médiaoldalak, online hírportálok, webshopok azok a helyek, ahol az emberek a szabadidejük jelentős részét töltik, szórakoznak, informálódnak.

Továbbá már nem csak a nagy tartalomszolgáltatók, hanem a platformok felhasználói is tartalmakat hozhatnak létre. Az algoritmusok és a mesterséges intelligencia ennek az online térnek az eszközei, amelyeknek egyre nagyobb szerep jut az adatok elemzésében és feldolgozásában. Az itt elérhető bejegyzések megjelenésének sorrendje és tartalma algoritmusok által szűrt és elrendezett. Tehát az algoritmusok, a prediktív analitikai megoldások képesek rejtett mintákat, trendeket megfigyelni a felhasználók tevékenységében.[9]

Ennek az oka az, hogy a közösségi médiaplatformok mindegyike adatokat gyűjt felhasználóiról, elsődlegesen azért, hogy minél kényelmesebbé, személyesebbé tegyék ezeknek az oldalaknak a használatát, minél hosszabb ideig időzzön a felhasználó az oldalon.[10]

---

[8]Datareportal: Global Digital Overview 2024. https://datareportal.com/global-digital-overview (2026.01.09.)
[9] Bello et al. 2025. 2.
[10]Micklitz, et al 2021. 1. fejezet

A közösségi platformok a GDPR szempontjából adatkezelők. Minél több felhasználóval rendelkezik egy közösségi oldal, annál több személyes adatot tud összegyűjteni és felhasználni a különböző funkciókhoz és szolgáltatásokhoz. Ez jobb felhasználói élményhez, termékekhez és szolgáltatásokhoz vezet.[11] Tehát az oldal akkor tud a legjobban működni, ha sok adattal rendelkezik felhasználóiról**.** Amellett, hogy utóbbiakat felhasználva algoritmusok mutatják be nekünk a „világot", a technológia fejlődése alapjaiban változtatja át a társadalmi, főként az „online társadalmi" normákat, az itt szerzett információ befolyással van tudásunkra és látásmódunkra, a hátterében működő algoritmusok pedig erősítik a technológia magatartást befolyásoló hatását, mivel a nekünk valószínűleg tetsző információkkal látnak el minket.

3. A közösségi médiaoldalakon alkalmazott technikák

Önmagában az „algoritmus" leírható egyszerű oksági logikaként: ha X, akkor Y. A platformok valós rendszerei viszont több ezer változót és visszacsatolást kezelnek, és folyamatosan figyelik a felhasználói tevékenységet**.** Ennek alapján rangsorolnak, ajánlanak, szűrnek, és így az információ áramlását nem semleges közvetítőként, hanem aktívan alakítják.[12] A felhasználó számára az algoritmus tehát egy eljárásrend eredménye, ami matematikai instrukciók alapján rendezi el a tartalmakat.[13] Tehát az online személyiségprofilok esetében nem arra a profilra kell gondolnunk, amelyet mi magunk hozunk létre, hanem azokra a profilokra, amelyet a rendszer épít adatokból. Ez a folyamat úgy zajlik, hogy az adatbázisban két adat közötti kapcsolatot azonosít a rendszer, ez a kapcsolat pedig lehetővé teszi egy-egy személy azonosítását, és még azt is, hogy adott kategóriába sorolja azt, akiről az adatok szólnak.[14] Így a felhalmozott adatok alapján ugyan észrevétlenül, de az algoritmusok megváltoztatják az információ áramlását.[15]

A közösségi médiaoldalak hátterében futó algoritmusok – ugyan maguk is jogi szabályozás alá esnek –, egyben megteremtik a lehetőséget a jogszabályi megfelelésnek, sőt ezen túl is terjeszkednek. Ez a túlterjeszkedés abból fakad, hogy ezek az algoritmusok önálló, belső szabályozási logikát hoznak létre, és a tartalmak átvizsgálása során más-más feladatot is ellátnak. Mindegyik döntést hoz egyrészt a felhasználó

[11] Ebers 2019. 22.
[12] Polyák 2020. 10.
[13] Abott 2020. 50-66.
[14] Pataki – Szőke 2020. 79.
[15] Pataki – Szőke 2020. *78.*

online viselkedése alapján arról, milyen tartalmak és milyen sorrendben jelenjenek meg számára. Másrészt a megosztott bejegyzések, kommentek tartalmáról is döntenek. Összességében tehát többféle tartalomszelektálás történik a tartalom megjelenítése során.[16]

3.1. A viselkedés alapján személyre szabott hirdetések

A személyre szabott hirdetések mára már a közösségi oldalakon a mindennapjaink részévé váltak. Ez a felhasználó preferenciáira hivatkozó, de valójában erősen üzleti logikával átitatott területen a viselkedésalapú reklámozás célja, hogy a hirdetés a legnagyobb valószínűséggel „megfelelő" csoportnál realizálódjon.[17]

3.2. Személyre szabott ajánlások

A platformhasználat idejének és intenzitásának növelésében kulcsszerepet játszanak a személyre szabott ajánlások. Az ajánlásokhoz személyes adatok, viselkedési jelek és következtetések szükségesek: mit nézett meg a felhasználó, hol állt meg, mit lájkolt, kommentelt, kit követett, milyen témákra reagált. Ezekből az adatokból a rendszer rangsort képez, és a tartalomáramlást úgy irányítja, hogy a platformon maradás valószínűsége nőjön.[18] A döntési autonómia itt a „látható alternatívák" problémája miatt sérül: ha egy rendszer következetesen bizonyos típusú tartalmakat erősít fel, másokat pedig hátrasorol, akkor a felhasználó nem pusztán választ, hanem egy előre szerkesztett menüből választ, ráadásul anélkül, hogy a menü szerkesztésének elvei teljesen átláthatók lennének számára.

Itt érdemes megemlíteni a TikTok *For You* oldalát, hiszen a TikTok alkalmazáson belül a felhasználók jelentős része a legtöbb idejét itt tölti el. A TikTok algoritmusa egyébként az egyik legfejlettebb. Az itt megjelenített videók a személyes érdeklődésünkhöz vannak igazítva, ennek megfelelően nincs két egyforma *ForYou* oldal. Az ajánlórendszer általánosságban a felhasználó interakcióit gyűjti adatként: hova kommentelt, mit lájkolt, milyen tartalomgyártót követett, és ezek alapján ajánl neki újabb és újabb videókat. A rendszer úgy ajánl tartalmat, hogy a videókat több tényező kombinációjaként rangsorolja – kezdve az új felhasználóként kifejezett érdeklődési köröktől. Tehát olyan videók jelennek meg, amelyek 1. a

[16] Domokos 2022. 378-403.
[17] Polyák 2020. 12.
[18] Campbell 2022. 97.

felhasználók interakciói alapján; 2. a közzétett videók leírása, az alatta szóló zene, a hashtagek alapján; 3. az adott eszköz és fiókbeállítások (pl.: nyelv, ország, eszköztípus) alapján készült rangsor szerint a leginkább elképzelhető, hogy az adott felhasználó kedvelni fogja. Ennek érdekében az említett adatokat súlyozzák az alapján, mennyire fontos az az adott felhasználónak. Ez utóbbit például abban tudják mérni, mennyi az esélye annak, hogy abban az adott témában a felhasználó végignézi-e a videót.[19]

Alapvetően ezeknek a technikáknak az alkalmazása nagyrészt a fogyasztókból pozitív hatásokat váltanak ki. Ugyanakkor nap mint nap részesei a folyamatnak, amiben adatot termelnek és adnak át anélkül, hogy tudnának róla, a cselekvési mintázatok tartós nyomon követése személyre szabás mellett képes befolyásolni, megalapozni egy fogyasztási mintát, előre jelezni a jövőbeli fogyasztási várakozásokat.[20] Ahogy már utaltam rá, a felhasználók azért választják a közösségi média oldalon látott termékeket, mert a személyre szabottan megjelenő hirdetéssel kevesebb erőfeszítéssel tudnak hozzájutni a termékekhez.[21] Emellett a fogyasztók abban az esetben ha kifejezetten keresnének egy terméket, egyre inkább a platform ajánlásaira támaszkodnak, ahelyett hogy attól független forrásokból tájékozódnának.[22]

3.2.1 Tartalommoderálás

A tartalommoderálás a jogellenes tartalmak és az adott közösségi oldal irányelveibe ütköző tartalmak szűrését jelenti.

A DSA[23] rendelkezései szerint a tartalommoderálás olyan részben vagy egészben automatizált tevékenység, amellyel az igénybe vevők jogellenes, vagy az adott közvetítő szolgáltató szerződési feltételeivel össze nem egyeztethető tartalmainak a közvetítő szolgáltató általi észlelését, azonosítását, kezelését jelenti, valamint a tartalom elérhetőségének, láthatóságának, hozzáférhetőségének kezelését, mint például a hátrasorolás vagy a demonetizálás, de vonatkozhat a tartalomhoz való hozzáférés megszüntetésére vagy eltávolítására is. Emellett, a szolgáltatás igénybe vevőjével szemben jelentheti az információközlési korlátozásokat, mint például a fiók felfüggesztését vagy eltávolítását.

---

[19] *TIKTOK: How TikTok recommends videos #ForYou, 2020. június 18.* https://newsroom.tiktok.com/en-us/how-tiktok-recommends-videos-for-you (2026.01.15.)

[20] Bello et al. 2025. 5.

[21] Bello et al. 2025. 5.

[22] Bello et al. 2025. 5.

[23] Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2065 rendelete (2022. október 19.) a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet): https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022R2065

Különösen jelentős, hogy a közösségi média mögött futó algoritmusok egyszerre jogi szabályozás alanyai és a jogi megfelelés eszközei. Nem csak alkalmazkodnak normákhoz, hanem a mindennapi működésükben kvázi normatív funkciót is ellátnak: a platform belső szabályai (a közösségi irányelvek, moderálási kódexek, monetizációs szabályok) a gyakorlatban olyan „belső jogként" működnek, amelyek meghatározzák a felhasználói magatartás kereteit. A felületek saját maga számára hozott szabályait „magánszabályozásnak" vagy „*private regulation*"-nek nevezik.[24] Az így megalkotott szabályok betartásának ellenőrzése szintén a platformok kezében van. Ezeknek a szabályoknak a kötelezettjei inkább csak a platform felhasználói, tehát értelemszerűen ez új kört hoz létre, mivel a világ minden táján regisztráló új felhasználók vállalják ezeknek a szabályoknak a betartását a regisztráció során, amikor szerződéses kapcsolatba kerülnek a közösségi oldallal, ez adja a szabályok betartásának alapját.[25] Ezek a kötelezettségek érintenek jogszabályi kötelezettséget, de azon túl további szabályokat is megfogalmaznak. Ez a belső szabályozási logika sokszor túlterjeszkedik a klasszikus jogi kereteken: nem csupán jogellenes tartalmakat szűr, hanem a platform üzleti és reputációs céljaihoz igazodva alakítja a láthatóságot, a terjesztést, a monetizálhatóságot is. Itt válik nyilvánvalóvá az autonómia tétje: a felhasználó nem csak tartalmat fogyaszt, hanem olyan környezetben „él", ahol a hozzáférés, a figyelem és a lehetőségek elosztását algoritmikus döntések irányítják.[26]

3.2.2. Nudge (finom terelés)

A nudge a moderáláshoz képest finomabb megoldás,[27] olyan pszichológiai módszer, amely alapvetően figyelembe veszi a döntési szabadságot, és némiképp törekszik arra, hogy a felhasználó megtarthassa ezt. A nudging csak a tartalom iránti érdeklődést növeli, meghosszabbítja a platformon töltött időt, és közvetetten fokozza az impulzusvásárlások esélyét, ide sorolhatók az alkalmazásoktól kapott értesítések.[28]

Inkább statisztikai jellegű: a rendszer kicsit tol, kicsit rendez, kicsit csillogtat, és a végén a fogyasztó „magától" odaér, ahova a modell szerette volna. Emellett ide tartozik például az is, amikor a Facebook azért változtatta meg az értesítések színét, mert a piros szín feltűnőbb, és jobban késztette a felhasználókat arra, hogy megnézzék, milyen értesítést

[24] Koltay 2021. 88-90.
[25] Koltay 2021. 88-90.
[26] Ashraf 2020. 163-179.
[27] Ebers 2019. 24.
[28] Campbell 2022. 96.

kaptak.[29] A nudging körüli vita lényege az, hogy a választási architektúra alakítása mikor marad elfogadható keretek között, és mikor csúszik át manipulációba.[30]

3.2.3. Manipuláció

A manipuláció magából a közösségi oldalak kialakításából fakad.[31] Ennek a módszernek az az alapvető célja, hogy a felhasználókat a lehető legtöbb ideig a platformon tartsa. Ide tartozik például az a megoldás, amikor folyamatosan görgetjük a tartalmakat az oldalakon, így további tartalmak automatikusan és folyamatosan jelennek meg.[32] Az érzelmi célzás tipikus példája a manipulációnak, amikor a rendszer olyan időpillanatban ajánl, amikor a felhasználó nagyobb valószínűséggel dönt meggondolatlanul. Ettől az autonómia nem látványosan válik célponttá, inkább lassan alakul ki a döntés, ami látszólag szabad, de a döntési környezetet valaki más komponálta meg, kifejezetten a befolyásolás maximalizálására.[33]

A platformok tartalomkezelési módszerei mögött ráadásul nem kizárólag technikai racionalitás áll. A rangsorolás és a moderálás egyszerre kapcsolódik gazdasági ösztönzőkhöz (figyelem, reklámbevétel, reputáció, kockázatminimalizálás) és társadalmi-politikai nyomásokhoz (dezinformáció, gyermekvédelem, gyűlöletbeszéd). Ettől a platformok belső normái egyfajta hibrid szabályozássá válnak: részben a közérdekű elvárásokra reagálnak, részben a vállalati stratégia érvényesítését szolgálják, miközben a felhasználó számára a döntési metódus sokszor átláthatatlan marad.[34]

4. A valóságformáló technológia

A technológiai fejlődés látványos hatást gyakorol a jogalkotásra, ennek különböző típusai figyelhetőek meg az új jogszabályok megszületésében vagy újragondolásában. Ződi Zsolt *A jog és a kód* című tanulmányában szereplő[35] öt kategóriából[36] a *valóságformáló technológia* kategóriát szeretném kiemelni. Ez az a jelenség, amikor a társadalom és a személyek

[29] Campbell 2022. 96.
[30] Sunstein 2015. 8.
[31] Fischer 2022. 330.
[32] Roffarello – De Russis 2026. 4.
[33] Fischer 2022. 331.
[34] Caplan – Boyd 2016
[35] Ződi 2020. 17.
[36] Technológia közvetlen szabályozása, technológia által átalakított jogintézmények, technológia által befolyásolt jogterületek, technológia miatt kialakult új jogterületek, valóságformáló technológia

egyesével is összefonódnak a technológiával, a technológia elkezd valóságformáló szerepet betölteni.

A valóságformáló technológia kategóriájának körébe sorolandók a közösségi médiaoldalak tartalmainak rendszerezését és szűrését végző – egyre gyakrabban mesterséges intelligencia alapú – algoritmusok is, hiszen a felhasználók nagy része a világ történéseiről, a közösségi média szemüvegén keresztül szerez benyomást.[37] Ennek a valóságformáló hatásnak vannak pozitív és negatív oldalai is. A pozitív oldala az, hogy sajátos kontrollmechanizmusként biztosított a felismert jogszerűtlen tartalmak törlése, a negatív oldala a korlátozott döntési lehetőség vagy az emberi döntés szükségességének hiánya.

A felhasználók és a technológia közötti kapcsolat egyre összetettebb lesz, főleg mivel a felhasználók számára nincs lehetőség arra, hogy a közösségi médiában teljes mértékben „kivonják" magukat az algoritmusok hatása alól.[38] A rohamos fejlődés és a különböző kényelmi funkciók magasabb szintre emelése, nem csak az online teret jellemzi. Ennek szellemében született meg a „dolgok internete" (*Internet of Things*) kifejezés, ami azt jelenti, hogy minden eszközünk és berendezésünk felhőben futó intelligens algoritmusok „kezébe kerül," vagyis a jövőben, ha például a hűtőszekrényünk érzékelője azt jelzi, hogy kezdünk kifogyni a kedvenc joghurtunkból, az algoritmus figyelmeztet minket erre a körülményre, a meghibásodások esetén pedig saját magában diagnosztizálja a problémát is.[39]

5. A jogi keretrendszer

A jog kritikus szerepet játszik a nagy technológiai lépések, fejlesztések esetében, kötelező szabályokat és standardokat állít a társadalom jólétének és az egyének alapvető jogainak megőrzése érdekében. Ez új környezet, amelynek szabályozási szintjei eltérnek az offline világban megszokottaktól. Az emberek nap mint nap megszegik a jogszabályokat, vagy akár bűncselekményeket követnek el. Hiába léteznek ebben a világban jogszabályok, nem képeznek fizikális akadályokat, nem beszélve arról, hogy a betartatásuk és végrehajtásuk milyen költségekkel és apparátussal jár együtt. [40]

[37] Klausz et al 2025. 15.
[38] Oh et al. 2025. 6.
[39]Ford 2022. 13 -21.
[40] Ződi 2020. 17. - 23.

Az online tér, mint az emberiség új közösségi tere, nem maradhat szabályozás nélkül, így először az online térben létező közösségi oldalak önmagukat kezdték szabályozni, amit idővel utolért, kiterjesztett és átformált a jogi szabályozás. A közösségi oldalak üzemeltetői meghatározzák, milyen magatartási szabályok kötelezőek az adott felületeken, a regisztrálóknak pedig kötelező elfogadni, amennyiben használni szeretnék a platformokat. [41]

Mindig mutatkozott igény a határtalan lehetőségeket ígérő technológiai fejlődésre, ezzel párhuzamosan ugyanakkor szükség lesz arra, hogy ezt a fejlődést szabályozzák és a kockázatokat csökkentsék. Ráadásul a mesterséges intelligencia és az adatvezérelt üzleti modellek nem statikusak, hiszen nem csak megjelentek a mindennapi életünkben és együtt kell élnünk velük, hanem a rendszerek tanulnak, az alkalmazási módok változnak. Ezért válik különösen nehézzé a jogi keretek kialakítása, dacára annak, hogy már régóta egyértelmű, hogy a tudomány és a technológia nem fejlődhet a jog korlátaitól mentesen úgy, hogy egyszerre támogatják az innovációt, ám ténylegesen védik az alapvető jogokat.[42]

Az Európai Unió a gazdasági fejlődés és autonómia megőrzése egyik fontos elemének tartja a digitalizációt (digitális infrastruktúra fejlesztés, szakképzett munkavállalók számának növelése és digitális gazdaság fejlesztés). Az Unió kitűzött célja az, hogy minden európai számára élhető és biztonságos digitális környezetet teremtsenek, ugyanakkor növeljék a versenyképességét is.[43] Az Unió létrehozta ezért a digitális szolgáltatásokról szóló csomagját, és mára átfogó és koherens jogi keretrendszert dolgozott ki a mesterséges intelligencia és a technológiai innováció szabályozására, amelynek célja az előrehaladás ösztönzése úgy, hogy közben garantálja az alapvető jogok tiszteletben tartását is. Az uniós szabályozás olyan sűrű

[41] Papp 2021. 27.
[42] Luk 2024. 148–169.
[43] Európai Unió Tanácsa: Európa digitális jövője, 2024. február 2. https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/a-digital-future-for-europe/ (2026.01.09.)

hálóvá vált (GDPR[44], ePrivacy[45], DSA[46], DMA[47], AI Act[48]), amelyet a piaci szereplők gyakran túl szigorúnak, innovációt fékezőnek látnak.[49]

A keretrendszer normatív magja az Alapjogi Charta. Az emberi méltóság (1. cikk), a testi és szellemi integritás (3. cikk), a magánélet tiszteletben tartása (7. cikk) és a személyes adatok védelme (8. cikk) azt garantálják, hogy az egyén ne pusztán adatforrás legyen, hanem döntéshozó, akinek van lehetősége választani, korrigálni, megérteni a háttérfolyamatokat. A digitális szabályozások ezt a teret próbálják újra kijelölni ott, ahol a piaci ösztönzők természetüknél fogva inkább szűkítenék.

A digitalizációnak már korábbi szakaszában is felismerhető volt az adatok jelentősége, és hogy a meglévő jogszabályok nem tudtak lépést tartani a technológiai fejlődéssel, ezért is született meg 2016-ban az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete (GDPR), az általános adatvédelmi rendelet, ami technológia semlegességét ígér, valamint a személyes adatok védelmét, mivel kötelezettségeket ró az adatkezelőkre és jogot teremt az egyének számára arra, hogy kontrollálják adataik kezelését.[50]

A GDPR preambuluma kimondja, hogy különösen a nagy adattömegek feldolgozása során legtöbbször személyes adatok kerülnek felhasználására. A rendelet logikája szerint a felhasználónak joga van tudni, milyen adatokból, milyen célból, milyen elvek szerint születnek róla következtetések, ideértve az automatikus döntéshozatalt és a profilalkotást is (12-15. cikk). Az adatminimalizálás és átláthatóság elve a gyakorlatban arra hivatott, hogy féket jelentsen a túlzott adatgyűjtésre és a „feketedoboz” jellegű döntésekre.

---

[44] Az Európai Parlament és Tanács 2002. július 12-i 2002/58/EK IRÁNYELVE az elektronikus hírközlési ágazatban a személyes adatok kezeléséről, feldolgozásáról és a magánélet védelméről https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32002L0058

[45] Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről, https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj?locale=HU

[46] Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2065 rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról 2022. október 19., EUR-Lex, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022R2065

[47] Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/1925 rendelete a digitális ágazat versengő és tisztességes piacairól, valamint az (EU) 2019/1937 és (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról 2022. szeptember 14., EUR-Lex, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022R1925

[48] Az Európai Parlament és Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32024R1689

[49] Timon – Greene 2023.

[50] GDPR (6) és (7) preambulumbekezdése

Itt kapcsolódik be a fogyasztóvédelem és a platformszabályozás. A DSA a platformok működési logikáját hivatott átláthatóbbá tenni: az ajánlórendszerek, a hirdetések és a tartalomterjesztés átláthatósága a felhasználói autonómia „környezeti feltételeit” érinti. A DMA[51] pedig azt az alaphelyzetet ismeri el, hogy a végfelhasználói adatok gazdasági értékké váltak, és a kapuőr-szerepben lévő szereplők esetében a profilalkotás és adathasználat dokumentálhatósága, auditálhatósága verseny- és fogyasztóvédelmi jelentőséget kap.[52] Szoros kapcsolódás fedezhető fel az említett rendeletek között: a GDPR az adatok jogszerű felhasználását, a DSA az online környezet és a platformmechanizmusok kockázatait, a DMA az erőfölény és az adatvezérelt piacstruktúrák torzulásait, az AI Act pedig a rendszerfelelősséget és biztonsági kötelezettségeket szabályozza. A közös nevező az, hogy az AI alapú rendszerek működtetéséhez nagy mennyiségű adat kell, a személyre szabás pedig óhatatlanul belenyúl a fogyasztói döntések kimenetébe.[53]

5.1. Az információs magánszféra problematikája

A magánélet fogalmának meghatározásában és annak változásában fontos szerepet játszik a technológiai fejlődés. Ennek az az oka, hogy a technológiai fejlődés hatással van az egyén és a közösség kapcsolatára. Ez azt eredményezi, hogy a fejlődéssel együtt a magánélet fogalma is és a védelem határai is változnak. A magánszférához való jog elsősorban azt jelenti, hogy minden egyénnek képesnek kell lennie rendelkezni személyes tere és identitása felett. A magánélet védelmének égisze alatt számos egyénileg is nevesített jog került védelem alá, úgymint a jóhírnév, a magántitok, a képmáshoz és a hangfelvételhez való jog és a személyes adatok védelme.

A felhasználók tevékenysége és az algoritmus közötti kapcsolat a személyes adatok gyűjtésén, tárolásán és felhasználásán alapszik,[54] ezt pedig nagy mértékben támogatja az, hogy az okoseszközök fénykorát éljük. Az ilyen eszközökben lévő szenzorok rengeteg különféle információt gyűjtenek tulajdonosaikról, így például a helymeghatározási adataikat.

[51] Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/1925 rendelete (2022. szeptember 14.) a digitális ágazat vonatkozásában a versengő és tisztességes piacokról, valamint az (EU) 2019/1937 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (digitális piacokról szóló jogszabály): https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022R1925

[52] Pataki – Szőke 2020. 78.

[53] Bello et al. 2025. 5.

[54] Oh et al. 2025. 7.

Másrészt már nem csak a konkrét személyes adatokról kell beszélni, hanem az azokból kikövetkeztetett további adatokról is.[55]

Az 3. részben említett technikák alkalmazásával és kevéssé szigorú szabályozással valójában még látszólagos határt sem lennénk képesek szabni a felhasználók személyes adatainak folyamatos megfigyelésével és felhasználásával szemben. Noha jelenleg rendelkezésre állnak eszközök kifejezetten a személyes adatok védelmére, ezek hatásai korlátozottak.

„Az ember–algoritmus interakcióban értelmezett információs magánszféra úgy határozható meg, mint annak a képessége, hogy az egyén ellenőrizze, átlássa és érdemben hozzájáruljon ahhoz, miként használják fel és terjesztik a személyes információit a rangsoroló és személyre szabó algoritmikus rendszerek."[56] Ez az idézet is rámutat arra, hogy a magánszféra, a magánélet védelmét a szóban forgó kontextusban leginkább adatvédelmi elvek érvényesüléseként kell értelmezni. Ez több adatvédelemi elv megtartását is jelenti, amelyek érvényesítése szükséges lenne a felhasználók jogainak és szabadságaiknak védelme érdekében.

A fenti fogalomhoz kapcsolódó egyik alapelv, a *hozzájárulás elve*. Jelenleg a közösségi média által adott környezetben az algoritmusok és a technológiai fejlődés sebességét tekintve igen nehézkes ennek az elvnek a betartása. A szóban forgó elvnek az az alapja, hogy az érintett előzetesen, önkéntesen beleegyezik adatai kezelésébe. A GDPR előírja, hogy adatkezelésnek mindig kell, hogy meghatározott, egyértelmű és jogszerű célja legyen. Azonban ahhoz az időponthoz képest, amikor ezt az engedélyt megadja, előfordulhat, hogy később olyan folyamatok alkalmazása során is felhasználják adatait, amelyek a beleegyezés pillanatában még nem is léteztek. Így valójában az érintett nem tud hozzájárulni az adatkezelés későbbi formáihoz, céljaihoz.[57]

Továbbá kiüresíti ezt az elvet az a tény, hogy a sok esetben szakadék húzódik aközött, hogy valaki mennyire tartja fontosnak a saját magánszféráját, és aközött, mennyire hajlandó ténylegesen részletesen átolvasni a hozzájáruló nyilatkozatokat, tájékoztatókat. A tipikus felhasználó inkább abban bízik, hogy a szolgáltatók a jogrend értékeivel összhangban kezelik az adatait, és betartják azokat a követelményeket, amelyek megalapozzák a magánélet megfelelő védelmével kapcsolatos észszerű elvárásokat.[58] Bár az ezzel kapcsolatos kételyek minden szintéren jelentkeznek, így az etikusság és méltányosság kérdésében is. Emellett a

[55] Oh et al. 2025. 7.
[56] Oh et al.2025. 8.
[57] Ebers 2019. 25.
[58] Martini 2019. 109.

felhasználók világszerte tartanak a személyes adataik védelmének csökkenésétől.[59] A Stanford University 2025. évi „Ai Index Report”-ja alapján az embereknek mindössze csak 47%-a bízik abban, hogy az MI-vel foglalkozó vállalatok megvédik a személyes adatokat, korábban ez az arány még valamivel magasabb volt: 2023-hoz képest 3%-os a csökkenés.[60] (Ez a kettősség – egyrészt az aggodalom az adatok biztonsága miatt, másrészt a közösségi oldalakon való folyamatos adattermelés és megosztás – az úgy nevezett „privacy paradox”.[61])

A GDPR 12-15. cikkei szerint, amelyek az érintettek *tájékoztatáshoz való jogairól* is szólnak, az érintetetteket széleskörű tájékoztatás illeti meg, ami magába foglalja, hogy arról is kaphatnak információt, milyen logikára épül az automatikus döntéshozatal/profilalkotás és alapvetően milyen következményei lehetnek. A Dun and Bradstreet-ügyben hozott ítélet[62] alapján egyértelművé vált, hogy a GDPR szerinti tájékoztatási kötelezettség és az átláthatóság nem pusztán formai követelmények, hanem alapvető jogokat szolgáló garanciák az érintettek (fogyasztók) számára. Itt a problémát az jelenti – még a regisztráló felhasználóknál maradva –, hogy az érintettnek szükséges megértenie a beleegyezés következményeit, hiszen máshogy nem eldönthető a kérdés. Viszont nem teljeskörű a felhasználási esetek listája, így, ha mégis szeretné megismerni a tájékoztatót a felhasználó, az sosem lehet teljes. A platformok algoritmusai tipikusan üzleti titokként védettek, és teljes egészükben nem megismerhetők. Ennek egyik oka a versenyképesség: a rangsorolási, ajánlási és hirdetéskiszolgálási logika a platform piaci értékének központi eleme.[63] Ez a zártság ugyanakkor az autonómia szempontjából feszültséget teremt: a felhasználó olyan „szabályrendszer” hatása alatt áll, amelynek teljes működését nem láthatja át.

Az Adatvédelmi Testület véleménye[64] szerint továbbá biztosítani kell a megfelelést az adatvédelmi elveknek, különös tekintettel az „adatminimalizálás” [GDPR 5. cikk (1) bekezdés (c) pont] és az „átláthatóság” [5. cikk (1) bekezdés (a) pont] elvére. Ez a probléma nemcsak adatvédelmi kérdéseket vet fel, hanem versenyjogi és fogyasztóvédelmi kérdéseket is, mivel – ahogy korábban is említettem – azok az oldalak tudnak a legjobban működni, amelyek a legtöbb adattal rendelkeznek, így jobb profilt készíthetnek, előnyökhöz juthatnak hirdetési

[59] Stanford Institute 2025. 22.
[60] Stanford Institute 2025. 22.
[61] Martini 2019. 109.
[62] Az Európai Unió Bíróságának 2025. február 27-i ítélete, CK kontra Magistrat der Stadt Wien (C-203/22. sz. ügy, Dun & Bradstreet Austria) ECLI:EU:C:2025:117.
[63] Caplan – Boyd 2016.
[64] Európai Adatvédelmi Testület 2021. november 18. 8.

és ajánlási kérdésekben is. A különböző viselkedésbefolyásoló módszerek, mint a nudging és a manipulatív technikák alkalmazása pedig ellentmondásba kerül azzal az alapvető feltétellel, hogy a természetes személyek saját személyes adataik felett rendelkezhessenek.

Az Európai Parlament kutatói által készített egyik tanulmányban úgy fogalmaznak: „Valóban feszültség van a hagyományos adatvédelmi elvek között – a célhoz kötöttség, adatminimalizálás, az „érzékeny adatok" speciális kezelése, az automatizált döntések korlátozása – valamint az MI és a big data lehetőségeinek teljes körű kiaknázása között."[65]

Mindezekből az ellentétekből kiolvasható, hogy a közösségi média felhasználóinak az oldalak használata közben több szempontból is sérül az információs magánszférája, annak ellenére, hogy a GDPR adta elvek lehetőséget biztosítanának a védelemre.

6. A racionális döntések elhagyása

A 3. részben tárgyalt módszerek döntéseink befolyásolásával túllépnek a mikroökonómia fogyasztáselméletének egyik kulcsfogalmán, a homo economicuson is, ami a fogyasztók racionális döntéseivel foglalkozik.[66] Ennek pedig az az oka, hogy a közösségi média által kiváltott változás a viselkedési mintákban új időszakot hozott a döntések kimenetének valószínűsítésében.[67] A közösségi média közege leginkább arra ösztönzi a felhasználókat, hogy impulzív döntéseket hozzanak, amellett, hogy a fogyasztó és a közösségi oldal közötti információs aszimmetria az adatgyűjtés okán egyre nagyobb és nagyobb. Az oldalak a nagy adatállományokon végzett elemzések révén ismerik, melyek a felhasználók érdeklődési körei, mit szeretnek, és azt is, milyen állapotban vannak: fáradt, stresszes, magányos, impulzív, továbbá a felhasználó földrajzi helyzete jelentős mértékben befolyásolja, milyen keresési találatokat kap vagy milyen tartalmak jelennek meg a hírfolyamában. [68]

Az így rendelkezésre álló rengeteg információ a felhasználókról és a különböző, korábban kifejtett döntést befolyásoló módszerek alkalmazásával a közösségi médiaoldalakon megjelenő termékek hirdetése és a felhasználók döntése kerül egymással szemben. Alapvetően a döntés közege és feltételei térnek el az offline tértől, mivel a közösségi média nem

[65] European Parliamentary Research Service 2020.
[66] Ebers 2019. 25.
[67] Ören – Zengi 2025. 542.
[68] Johnson - Post 1996. 1367–1402.

semleges információkat mutat a felhasználóinak, így döntéseink kevéssé lehetnek tudatos mérlegelés eredményei. A társadalom nagy része a döntési lehetőségeiről, az alternatívákról is a közösségi oldalakon tájékozódik, így nem kaphat teljes képet más opciók kapcsán sem. Emellett az algoritmusok modelleket készítenek a felhasználók érzelmi állapotára és döntési gyengeségeikre. A felhasználók nem önként mondanak le a racionális döntésekről, hanem a figyelem irányítása, az alternatívák szűrése folyamatosan a mérlegelés ellen dolgozik.

Összességében az egyértelműen látható, hogy a digitális gazdaságban az adatok váltak az elsődleges értékhordozóvá, ezért az információs magánszféra tekintendő a védelem új fókuszának. Ez persze nem merülhet ki az adatok feletti rendelkezési jogosultságban, hanem ki kell kiterjedjen a döntési környezet tisztességére, az információs aszimmetriák mérséklésére és a fogyasztói sérülékenységek üzleti célú kiaknázásának korlátozására. A fogyasztói autonómia, a magánélet tisztelete és az adatvédelem olyan értékek, amelyeket a digitális korszakban is fenn kell tartanunk – még akkor is, ha ez időnként lassítja a technológiai fejlődést.

7. Összegzés

Arra szerettem volna rámutatni, hogy amennyire összefonódnak a technológiai eszközök az emberekkel és az életük legtöbb pillanatával, úgy az algoritmusok és a mesterséges intelligencia alapú egyéb rendszerek alapjaiban formálják át a jelenünket, a modern társadalmat. Mindezt különösen jól illusztrálják az online platformok és működésük tanulmányomban bemutatott aspektusai.

Az online teret és az oly’ gyakran használt közösségi médiaplatformokat – habár szeretnénk azt gondolni, hogy semmi által sem befolyásolt –, háttérben „dolgozó” algoritmusok és mesterséges intelligencia alapú rendszerek optimalizálják. Ezek a technológiák láthatatlan irányítói lettek nem csak a *For You* oldalnak, hanem nekünk, embereknek is, mivel az információ áramlása és annak rangsorolása is az algoritmusokon múlik.

Az emberek egyik legjelentősebb információforrása a közösségi média lett, megnövekedett a technológiai eszközökkel eltöltött idő a mindennapjaink során, így a technológia belépett a magatartásokat és a viselkedést befolyásoló tényezők közé, sőt, néhol már erősebb korlátokat állít, mint egy-egy jogszabály. Nem is beszélve arról, hogy a rólunk, emberekről rendelkezésre álló adatokból mennyi és milyen következtetések levonására képes egy-egy rendszer, irányítva ezzel a figyelmünket és a döntéseinket.

Áttekintve a közösségi média oldaláról az azt övező szabályozási keretrendszert, a saját maguk számára létrehozott felhasználási feltételeket és az ezeket végrehajtó mechanizmusokat, valamint a működési módjukat, alapvetően felfedezhető ellentét a jog és közösségi oldalak érdeke között. Természetesen az sem hagyható figyelmen kívül, hogy ezeken a platformokon is megjelennek más tényezők és érdekek is, amelyek lassíthatják ezt a folyamatot.

A jog és az újabb technológiák egymáshoz való viszonya a jövőben még tovább formálódik, alakítja egyik a másikat az újabb és újabb lépések (fejlesztések) megtételekor, hiszen mostanra mindkettő elválaszthatatlan eleme a modern társadalomnak. A technológiai fejlődés továbbra is hatalmas mennyiségű információt termel a mindennapi életünkkel kapcsolatban, számos különböző forrásból. Az adatvédelemi elvek és szabályok betartása egyre nagyobb jelentőséggel bír, a személyes adat a digitális szolgáltatásokban sokszor kvázi fizetőeszközzé válik.[69] A felhasználó látszólag „ingyen" kap szolgáltatást, valójában a magánélet egyes elemeinek átadásával fizet: adatot ad a kényelemért, a személyre szabásért, a gyors ügyintézési élményért.[70] Továbbá az összegyűjtött adatok köre már nem csak magunkra vonatkozik: hálózatot képezve a közösségi kapcsolatok, követők, barátok, interakciók rögzítése és elemzése azt jelenti, hogy az egyik személy hozzájárulása gyakorlatilag betekintést engedhet mások társas hálójába és viselkedési mintázataiba is.[71]

Felhasznált irodalom

Abott Ryan: *The Reasonable Robot – Artificial Intelligence and the Law*. Cambridge University Press, Cambridge, 2020, https://www.perlego.com/book/3548919/the-reasonable-robot-artificialintelligence-and-the-law-pdf

Ashraf, Cameran: Artificial intelligence and the rights to assembly and association**,** *Journal of Cyber Policy*, 2020/5(2), 163–179. DOI: 10.1080/23738871.2020.1778760

Balogun Shyngle K. – Arouture, Ezekiel**:** Cultural Homogenization vs. Cultural Diversity: Social Media's Double-Edged Sword in the Age of

[69] Ebers 2019. 26.
[70] Ebers 2019. 26.
[71] Loui – Lodder – Quick 2019. 654.

Globalization. *African Journal of Social and Behavioural Sciences* (AJSBS*)*, 14(4) (2024). https://journals.aphriapub.com/index.php/AJSBS/article/view/2722/2515

Bán Chrysta: A mesterséges intelligencia hatása a joggyakorlatra. In: Somssich Réka (szerk.): *Ratio et Mensura. Studia M. Király dedicata*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, (2021)

Bello, Dr. Kayode Lanre – Nherera, Paul – Prasetya, Anggoro – Dr. Sog, Abayomi Olumuyiwa: Influence of Artificial Intelligence Personalization on Consumer Purchase Patterns, *International Journal for Multidisciplinary Research,* Volume 7, Issue 6, November-December 2025. DOI: https://doi.org/10.36948/ijfmr.2025.v07i06.62777

Campbell, Douglas R.: Nudging and Social Media: The Choice Architecture of Online Life, *Giornale critico di storia delle idee*, no. 2, (2022) DOI: https://doi.org/10.53129/gcsi_02-2022-06

Caplan, Robyn – Boyd, Danah: *Who Controls the Public Sphere in an Era of Algorithms? Mediation, Automation, Power***.** Contemporary Issues and Concerns Primer, Data & Society Research Institute, 2016. május 13. DOI: https://doi.org/10.69985/kxwl3445

Datareportal: *Global Digital Overview 2024***.** https://datareportal.com/global-digital-overview (2026.01.09.)

Domokos Márton: A mesterséges intelligencia szerepe az internetes platformokon – szabályozási kihívások. In Török Bernát – Ződi Zsolt (szerk.): *Az internetes platformok kora***,** Budapest, Ludovika Kiadó, 2022, 378–403. DOI: https://doi.org/10.36250/01065_21

Ebers, Martin: *Regulating AI and Robotics: Ethical and Legal Challenges* In: Ebers, Martin **–** Navas Susana (szerk.), Algorithms and Law, Cambridge, Cambridge University Press, 2019 DOI: https://doi.org/10.2139/ssrn.3392379

Európai Adatvédelmi testület: *Nyilatkozat a digitális szolgáltatásokról szóló csomagról és az adatstratégiáról*, 2021. november 18. 8. https://edpb.europa.eu/system/files/2022-04/edpb_statement_on_the_digital_services_package_and_data_strategy_hu.pdf.

European Parliamentary Research Service (2020) = European Parliamentary Research Service : The impact of the General Data Protection Regulation (GDPR) on artificial intelligence. Forrás: Panel for the Future of Science and Technology II. (2020)

https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/641530/EPRS_STU(2020)641530_EN.pdf

Európai Unió Tanácsa: *Európa digitális jövője*. 2024. február 2. Európai Tanács hivatalos weboldala: https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/a-digital-future-for-europe/ (2026.01.09.)

Fischer, Alexander: Manipulation and the Affective Realm of Social Media In: Fleur Jongepier – Michael Klenk (szerk.): The Philosophy of Online Manipulation. (2022) 327-352. DOI: https://doi.org/10.4324/9781003205425-20

Ford, Martin: *A mesterséges intelligencia az új villanyáram. Jövőnk a robotok korában – Hogyan alakítja a mesterséges intelligencia az életünket?* Budapest, HVG Könyvek, 2022, 13–21.

Harvard Gazette: *Facebook 10 years after*. https://news.harvard.edu/gazette/story/2014/02/facebook-10-years-after (2026.01.10.)

Johnson David R. – Post, David: *Law* And Borders – The Rise of Law in Cyberspace. *Stanford Law Review*, Vol. 48, No. 5 (1996), 1367–1402. DOI: https://doi.org/10.2307/1229390

Klausz Melinda – Sáringer Viktória – Rózsa Kata – Páczkán Zsófia: *Next Gen Social Media, a közösségi média új korszaka.* Veszprém, kozossegi-media.com, 2025.

Koltay András: The Regulation of Social Media Platforms in Hungary. In: *Marcin Wielec (ed.) The Impact of Digital Platforms and Social Media on the Freedom of Expression and Pluralism*. 79–110. Budapest–Miskolc, Ferenc Mádl Institute of Comparative Law–Central European Academic Publishing (2021) DOI: https://doi.org/10.54237/profnet.2021.mwsm_3

Loui, Ronald P. – Lodder,Arno E. – Quick Stephanie A.: Algorithmic Stages in Privací of data Analytics, Process and Probabbilities In: Barfield, Woodrow (szerk.): *The Cambridge Handbook of the Law of Algorithms*, Cambridge, Cambridge University Press, 654 – 664, 2019. DOI: https://doi.org/10.1017/9781108680844.031

Luk, Ann: The relationship between law and technology: comparing legal responses to creators' rights under copyright law through safe harbour for online intermediaries and generative AI technology. *Law, Innovation and Technology*. 16(1) (2024) 148–169. DOI: https://doi.org/10.1080/17579961.2024.2313800

Makhortykh, Mykola – Wijermars, Mariëlle: Can Filter Bubbles Protect Information Freedom? Discussions of Algorithmic News Recommenders in Eastern Europe. *Digital Journalism*, 11(9), (2023) 1597–1621. DOI: https://doi.org/10.1080/21670811.2021.1970601

Martini, Mario: How to Demystify the Alchemy of Code? In: Ebers Martin – Navas Susana (szerk.): *Algorithms and Law.* Cambridge, Cambridge University Press, 2019. DOI: https://doi.org/10.2139/ssrn.3458261

Micklitz, Hans-W. – Pollicino, Oreste – Reichman, Amnon – Simoncini, Andrea – Sartor Giovanni – De Gregorio, Giovanni (szerk.): *Algorithms, Freedom, and Fundamental Rights in Constitutional Challenges in the Algorithmic Society*. Cambridge University Press, (2021), 1. fejezet. https://doi.org/10.1017/9781108914857

Oh, Jeeyun – Kang, Hyunjin – Jin, Eunjoo – Yang, Tingting – Banu, Nazira – Zhuo, Shuer: Understanding the dimensions and violation of privacy in human–algorithm interaction: A self-determination theory perspective. New Media & Society, OnlineFirst, 1-29. https://doi.org/10.1177/14614448251378019

Ören, Ayşenur – Zengi, Cennet Arman: Rational Consumption, Digital Silence, And Deinfluencing: The Intersection Of Microeconomics And Netnography On Instagram, *World Journal of Human Sciences 2025/2*. DOI: https://doi.org/10.55543/insan.1722997

Papp János Tamás: *A közösségi média platformok szabályozása a demokratikus nyilvánosság védelmében*. Doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, 2021. (kéziratban) DOI: https://doi.org/10.15774/PPKE.JAK.2022.006

Pataki Gábor – Szőke Gergely: *Az online személyiségprofilok jelentősége*. In: Polyák Gábor (szerk.) *Algoritmusok, keresők, közösségi oldalak és a jog – A forgalomirányító szolgáltatások szabályozása*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2020, 78. http://pea.lib.pte.hu/handle/pea/23431

Polyák Gábor: Előszó. In: Polyák Gábor (szerk.): *Algoritmusok, keresők, közösségi oldalak és a jog – A forgalomirányító szolgáltatások szabályozása*. Budapest, HVG-ORAC, 2020. 12.

Roffarello, Alberto Monge – De Russis, Luigi: *Nudging Users Towards Conscious Social Media Use.* DOI: https://doi.org/10.1145/3565066.3608703

Saldanha, Anita LR – da Silva, Alina MAPN – da Silva, Luiz Carlos Paiva Nogueira – Margeotto, Ana Paula Pantoja – Gasparoto, André Luis Valera –

da Rocha Martinez Tania Leme: Coping with Social Media Addiction in Clinical Care, Clinical Care. *J. of Psy Ins Review* 1(4), 01-05. WMJ/JPIR-125 DOI: https://doi.org/10.63721/25JPIR0125

Stanford Institute 2025. = Stanford Institute for Human-Centered Artificial Intelligence. AI Index Report 2025. https://hai-production.s3.amazonaws.com/files/hai_ai_index_report_2025.pdf. (2026.01.10.)

Sunstein, Cass R.: Nudging and Choice Architecture: Ethical Considerations, *Harvard John M. Olin Discussion Paper Series Discussion Paper* No. 809, Jan. 2015. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2551264

TikTok: *How TikTok recommends videos #ForYou.* 2020. június 18. https://newsroom.tiktok.com/en-us/how-tiktok-recommends-videos-for-you (2026.01.15.)

Timon, Victor – Greene, Laura: *Artificial Intelligence Act Passed by the European Parliament*. 2023. július 3. https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=2f340a18-81d7-4aa9-b883-d473d9170fa4 (2026.01.15.)

Ződi Zsolt: A jog és a kód. In: Polyák Gábor (szerk.): *Algoritmusok, keresők, közösségi oldalak és a jog – A forgalomirányító szolgáltatások szabályozása*. Budapest, HVG-ORAC, (2020) 17. http://pea.lib.pte.hu/handle/pea/23431

II. RÉSZ
POLITIKATUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

Juhász Bence (ORCID: 0000-0002-6600-6072**)**
ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola
Témavezető: Dr. Mándi Tibor egyetemi docens

DOI: https://doi.org/10.55052/themis.2026.1.185

Feltételes alapjövedelem a demokratikus reziliencia érdekében[1]

(*Conditional Basic Income for Democratic Resilience*)

Absztrakt

Az EU politikája a közelmúltban elismerte az EUSZ 2. cikkében rögzített európai értékek megerősítésének fontosságát a demokratikus visszacsúszás közepette. Az EU törekvéseit kiegészítve jelen tanulmány javaslatot fogalmaz meg a helyi, nemzeti és szupranacionális szintű döntéshozók számára a polgári részvétel minőségének és mennyiségének javításán keresztül a demokratikus reziliencia növelésére. A kutatás egy olyan intézmény koncepcióját fogalmazza meg, amely lehetővé teszi és ösztönzi a polgárok minőségi részvételét a közügyekben. A javasolt intézmény egy feltételes alapjövedelem (CBI) rendszert hoz létre, amely pénzügyi elismerést biztosít a polgároknak olyan tevékenységekben való részvételükért, mint a szavazás, a nyilvános viták, a polgári gyűlések és a releváns felnőttképzés. A javaslat elméleti alapjai a republikánus és a liberális filozófia szintézisében rejlenek, emlékezve a polgári erények és kötelességek döntő szerepére a demokrácia fenntartásában, ugyanakkor elismerve az emberek korlátozott képességeit a politikai részvételre és szabadságukat saját céljaik megválasztásának terén.

Kulcsszavak: Demokratikus reziliencia, jogállamiság, alkotmányos szabadság, republikanizmus, autonómia

[1] Jelen dolgozat, a pozsonyi Comenius Egyetem Milestones of Law in Central Europe 2025 konferenciájára, eredetileg angol nyelven megírt és a konferencia kötetben megjelent szöveg, magyarra fordított és kissé módosított változata. A dolgozat a PhD kutatásom része. Bence Juhász (2025) 'Conditional Basic Income for Democratic Resilience', In: Sloboda, Igor (eds.): European and International Courts as Focal Points of Judicial Dialogue and Cross- Border Inspiration. Bratislava: Faculty of Law, Comenius University in Bratislava, 2025. 90 p. ISBN 978-80-7160-776-2

Abstract

The EU's policy has recently recognised the importance of strengthening European values as cemented in TEU Article 2 amid democratic backsliding. Complementing the EU's efforts, this paper puts forward a policy recommendation, for decision-makers, from local to supranational levels, to increase democratic resilience through enhancing the quality and quantity of civic participation. The research conceptualises an institution that enables and incentivises quality civic participation in public affairs. The institution creates a Conditional Basic Income (CBI) scheme, a system of monetary reimbursement conditional upon citizen's engagement in activities such as voting, public debates, citizens' assemblies and adult education. The institution's theoretical foundations lie in a synthesis between republicanism and liberalism, recalling the crucial role of civic virtues and duties in upholding democracy, while recognising people's limited capabilities for political engagement and autonomy to choose their own ends.

Keywords: *Democratic Resilience, Rule of law, Constitutional Freedom, republicanism, autonomy*

Bevezetés

Míg a Szovjetunió összeomlása után rendkívül nagy remények fűződtek a liberális demokrácia mint vezető kormányzati modell további terjedéséhez, 2024-ben már a 19. egymást követő évben vagyunk tanúi a demokratikus szabadságjogok globális szinten történő csökkenésének.[2] Becslések szerint a világ népességének kevesebb mint 8%-a él teljes demokráciában, míg közel 40%-a autoriter uralom alatt él.[3] Mindeközben a globális népesség jelentős része, 37,2% hibás demokráciában él, további 15,2% pedig hibrid rezsimben.[4] Ezek a tendenciák nemcsak a demokratizálódásért folytatott jelentős küzdelmet jelzik, hanem a demokrácia globális visszaszorulásának tendenciáját is a felmerülő komplex fenyegetések közepette. Döntő fontosságú, hogy a demokratikus visszacsúszás tünetei nemcsak az éretlen demokráciákban, például az európai posztszovjet államokban, hanem kisebb mértékben olyan társadalmakban is megfigyelhetők, amelyeket korábban a liberális demokratikus alkotmányosság (LDC) példaképeinek

[2] Freedom House 2025.
[3] Economist 2024.
[4] Uo.

tartottak, mint az Amerikai Egyesült Államok (USA), Németország, Egyesült Királyság vagy Hollandia.[5] *„Ahogy a világ közelít a szabadság hanyatlásának második teljes évtizedéhez, egyértelművé vált, hogy új megoldásokra (...) van szükség a demokrácia biztonságát és túlélését fenyegető, folyamatosan növekvő veszélyek leküzdéséhez*".[6] A Freedom House 2024-es adatfelvételi időszakában vizsgált országok vagy területek 40%-ában a demokratikus versenyben résztvevő jelölteket megtámadták, fenyegették, szavazóhelyeket ért erőszakos cselekedek történtek vagy a választás utáni tüntetések aránytalan erőszakkal találkoztak.[7] Ezen felül, Franciaországban, Japánban, Dél-Koreában, az Egyesült Királyságban és az Egyesült Államokban – többek között – szélsőségesség vagy pártpolitikai sérelmek motiváltak fizikai támadásokat hivatalért kampányoló személyek ellen.[8] Ezen adatok jelzik, hogy nem csak a szabadság globális csökkenése figyelhető meg, de ott is rettentően feszült környezetben zajlanak a demokratikus versenyek a világ országaiban, ahol adott esetben a visszacsúszás még nem került kimutatásra.

Kulcsfontosságú, hogy az USA-t nemrégiben már a hibás demokráciák kategóriájába sorolták.[9] De ezen felül, az alkotmányos demokratikus értékeket az EU-n belül is vitatják, mivel a populista és illiberális vezetők több tagállamban is egyre nagyobb teret nyernek. Az EU előtt egy „új demokratikus deficit" kihívása áll, mivel egyes tagállamok demokratikus jellege már vitathatóvá vált.[10] Ezért, az EUSZ 2. cikkében foglalt értékek megerősítésére irányuló európai erőfeszítéseinek kiegészítéseként, a jelen tanulmány egy olyan intézmény létrehozása mellett érvel, amelynek célja 1) a jól működő demokratikus rendszerek integritásának megerősítése, 2) a hibás demokráciákban bekövetkező visszaesés enyhítése és visszafordítása, illetve 3) a civil társadalom ellenálló képességének növelése a hibrid rendszerekben.

A javaslat elsődleges beavatkozási logikája az, hogy növeli a közügyekben aktívan részt vevő polgárok számát és javítja a részvételük minőségét, ezáltal enyhítve a polgárok manipulálhatóságával kapcsolatos demokratikus sebezhetőséget. Ez a kitettség legalább Platón óta tárgyalt téma, ami azóta kisebb-nagyobb intenzitással végigkíséri a politikaelméletet. Ezen szempont véleményem szerint egyik leghatásosabb modern-kori leírása Jürgen Habermas tollából származik, aki így fogalmaz:

[5] Brookings Institution 2025.
[6] Freedom House 2025. Ch.: The World Needs New Approaches to Old Problems
[7] Ibid.
[8] Ibid.
[9] Economist 2024.
[10] Kim Lane Scheppele számos nyilvános előadásában előterjesztette a „új demokratikus deficit" tézist – Scheppele: Az EU új demokratikus deficitje. 2025.

„az alkotmányos szabadság intézményei annyit érnek, amennyit a lakosság belőlük kihoz."[11] Habermas sorait úgy értelmezem, hogy a legapróbb részletekig, a legnagyobb elővigyázatossággal kidolgozott kezdeti alkotmányos intézményi felépítés ellenére is, az alkotmányos demokráciák csak akkor tudják biztosítani a várt közjavakat, ha elegendő arányban vesznek részt a működtetésükben megfelelően képzett polgárok, akik a valódi közérdek érdekében kontroll alatt képesek tartani a döntéshozókat.[12] Ebben a tekintetben a demokratikus jogállamot működtető polgárság, egy ilyen tulajdonságú rendszerben mondhatni kritikus infrastruktúraként működik. Az irodalomban ezt a szempontot az 'episztemikus infrastruktúra' kifejezéssel illeti. (A következőkben ezt a kritikus infrastruktúra tézisnek fogom hívni). Ezt a dinamikát jelen dolgozat axiómaként kezeli és ebből kiindulva a javaslat célja, hogy hozzájáruljon az alkotmányos demokrácia megfelelő működéséhez szükséges mennyiségű és minőségű polgári részvétel biztosításához.

Azonban, ez a beavatkozási javaslat ellentétben áll bizonyos liberális elvekkel, például az állam neutralitásával, vagyis semlegességével, a jó különböző koncepciói kapcsán. Az alkotmányos demokratikus államok értéksemlegességének vitatása mellett, a javaslat egyértelmű filozófiai összhangot mutat a republikánus politikaelméleti tradícióval. Ezért, a tanulmány jelentős része a következőkben a liberális semlegesség és a republikánus eszme közötti kompromisszumos szintézis létrehozására irányul. Ezáltal, a liberális republikanizmusként[13] mások által már megkonstruált fogalom rekonstruálása a cél, olyan módon, hogy a filozófia elfogadja az állampolgárok felé állított, részvételre és erényességre vonatkozó erős követelmények republikánus olvasatát és egyidejűleg a liberális neutralitással összhangban lévő olyan belátásokat is, mint az erénytakarékosság és a korlátozott politikai részvétel elvei. [14] Így hozva létre egy olyan államszervezési filozófiát, amely működésében képes tiszteletben tartani az emberi szabadság és egyenlőség eszményeit, és egyidejűleg képes gyakorlati hozzájárulást biztosítani az ember szabadságára és egyenlőségre épülő alkotmányos demokratikusság fenntartható megőrzésére is. Sőt, a dolgozat tézise szerint ebben a tekintetben a rekonstruált republikánus liberalizmus jobb államszervezési elv mind a liberális neutralitással, mind pedig a republikanizmussal összevetve, hiszen mindkét rendszernél jobban képes az LDC hosszútávú megőrzését szolgálni. Az így javasolt reform bevezetné a feltételes

[11] Habermas 1992.

[12] Itt felvetődik a kérdés, hogy egyáltalán megvédhető-e az állítás miszerint létezik a közérdek. Bár kulcsfontosságú, jelen írásban ezt a kérdést munkahipotézisként kezelem. Kapcsolódó szakirodalom: Balázs 2015.

[13] Dagger 1997. and Sunstein 1988.

[14] Kende 2021.

alapjövedelem (CBI) rendszert, amely lehetővé tenné és ösztönözné a polgárokat az erényes részvételre, és elismerné erőfeszítéseiket. A javaslat megfogalmazásának célja a kapcsolódó akadémiai vitához való hozzájárulás.

Liberális Republikanizmus – Elméleti kiigazítás a demokratikus reziliencia erősítése érdekében

A demokrácia természetéből adódik, hogy eredményei a *nép* akaratától függenek. Már az ókori Athénban Platón felismerte az ezzel járó sebezhetőséget: ha elegendő számú polgárt demagógia és megtévesztés révén félrevezetnek a közösség valódi érdekeit illetően, vagy más módon megvesztegetnek, a demokratikus rendszer képtelen lesz olyan eredményeket elérni, amelyek a nép valódi érdekeit szolgálják.[15] Ez a dinamika magával vonhatja a közösségi döntéshozatal eltávolodását a közösség összességének érdekétől, ami a polgárok körében általános elidegenedést és bizalomvesztést okozhat a demokratikus intézmények és módszer kapcsán. Platón ezt a kockázatot a demokrácia előnyeihez képest túlzottnak tartotta. A probléma, Platón szerint az, hogy sok polgár nem független anyagilag, sokuknak nincs politikai képzettsége, ezért hajlamosak áldozatul esni a megvesztegetésnek vagy a demagógiának.[16] Platón attól tartott, hogy végül az emberek átadják a hatalmat egy autoriter vezetőnek, egy olyan folyamat során, amelyet manapság demokratikus visszacsúszásnak nevezhetnénk. Ezért jut el híres antidemokratikus következtetéséhez a Köztársaságban, amely szerint a hatalmat filozófusok egy zárt csoportjának kellene gyakorolnia.

Ugyan az emberi manipulálhatóságból fakadó sebezhetőség a demokrácia inherens és ezáltal állandó tulajdonsága, a 21. században jóval nehezebbé vált a megfelelő tájékozottság és aktivitás elérése a polgárok számára. Állítom ezt annak ellenére, hogy a közoktatás elérhetősége emberi történetünkben valószínűleg most a legnagyobb. Mégis akkor milyen tényezőkre alapozva teszem ezt az állítást? Először is, az új kommunikációs technológiáknak köszönhetően, ma folyamatos információ áradatnak vagyunk kitéve. A polgárok döntő hányada folyamatos információs túlterheltségi állapotban él, amely rendkívül nehézzé teszi a szükséges, megbízható és releváns információ megkülönböztetését a felesleges,

[15] Clark, Golder, Golder, 2013.
[16] Uo. Clark et al. és Lange 1939.

félrevezető és lényegtelen információtól.[17] Jelenleg a polgárok előtt álló fő kihívás már nem az információhoz való hozzáférés biztosítása, hanem az olykor fullasztó hatást keltő folyamatos információ áradat feldolgozása, a hasznos és megbízható információ kiszűrése a haszontalan és félrevezető információból.[18] Hiszen az emberi figyelem és információ feldolgozási képesség stagnálása mellett, a feldolgozandó információ mennyisége egyre csak nő.[19] Emellett, kulcsfontosságú figyelembe vennünk, hogy a globális online szolgáltató vállalatok aktívan igyekeznek kihasználni pszichológiai sebezhetőségeinket, gyakran mesterséges intelligencia eszközöket alkalmazva törekednek maximalizálni a platformjaikra irányuló figyelmet és ezáltal bevételeiket is, az úgynevezett megfigyelési kapitalizmus és figyelemgazdaság rendszerében.[20] Ráadásul, ebben a környezetben a mesterséges intelligenciával előállított és az online platformok viselkedési adathalmazaira támaszkodó, személyre szabottan irányított kommunikáció eszközrendszerét használva, ma minden korábbinál nagyobb befolyásolási képességek állnak a gazdasági és politikai érdekcsoportok rendelkezésére.[21] Így összességében a 21. századra az információs környezet összetettsége hatalmas mértékben megnőtt, míg mentális képességeink változatlanok maradtak. Ezáltal, a polgárok manipulálhatóságával járó demokratikus kitettség potenciálja egyértelműen megnőtt, amire - állításom szerint - az alkotmányos demokráciáknak az ellenállóképességüket erősítő reformokkal szükséges válaszolniuk. A következőkben a demokratikus rendszerek fenntartásához szükséges erényes polgári részvételi hajlandóság elemzésével igyekszem alátámasztani állításomat a rezilienciát növelő reformokat követelve.

Bár tömegek ismerik fel a polgári részvétel gyakorlásának rendkívüli fontosságát, sokaknak vannak sürgetőbb magánéleti prioritásaik, amelyek gyakorlatilag megakadályozzák őket abban, hogy aktívan részt vegyenek a közéleti vitákban vagy más formájú politikai részvételben. Végül is, ha a családodnak anyagi gondjai vannak, akkor nem valószínű, hogy időt szánsz a politikai viták hátterének kutatására, helyette inkább egy második állást vállalsz. Számos polgár sem anyagi, sem pedig oktatási szintje miatt nem áll abban a helyzetben, hogy erényesen részt vegyen a politikai ügyekben és megvédje a polgári szabadságjogokat.

A magán- vagy közérdek dilemmájával szembesülő társadalmi csoportok elemzését folytatva egy másik csoportot is azonosíthatunk. Ezek azok a

[17] Juhász 2024.
[18] Ibid.
[19] Celis Bueno 2016.
[20] Zuboff 2019.
[21] Ibid. Zuboff

polgárok, akik felismerik a közjó érdekében való közéleti részvétel fontosságát, mégis úgy döntenek, hogy kihasználják a rendszert, és bíznak abban, hogy polgártársaik elegendő áldozatot hoznak a közjó fenntartása érdekében, amelynek előnyeit ők is szeretnék élvezni magánéletükben. Ez a megfogalmazás a játékelméletből ismert klasszikus kollektív cselekvési dilemmát és a potyautas szerepét tárja fel.[22] A kollektív cselekvés problémájában egy csoport általános várható hasznossága akkor lenne maximális, ha a tagok együttműködnének. Jelen esetben az együttműködés értékteremtő közéleti részvételt jelent. A probléma azonban abból adódik, hogy egyénileg minden személynek érdeke, hogy mások erőfeszítéseit kihasználja. A jelenlegi kontextusban ez azt jelentené, hogy egy polgár tudatosan kerüli a politikai ügyekben való erényes részvételt, ezzel elkerülve annak költségét, miközben számol az ilyen részvétel által biztosított közjavak előnyeivel. Az ilyen polgár hatékonyan elkerüli a részvétellel járó terheket és áldozatokat, miközben élvezi a közjót. Olson legitim kérdésként veti fel a szempontot miszerint az ilyen polgárok racionálisan gondolkoznak, ebben rejlik a fő nehézség. Természetesen, ha túl sok polgár próbál meg potyautasként viselkedni, a többiek nem lesznek képesek fenntartani a közjót, vagy csak jelentősen nagyobb egyéni áldozatok árán. De minél nagyobb az áldozat, annál kevesebb polgár képes és hajlandó meghozni azt. Ez a közjó eróziójához vezet, ami az egész polgárság kárára válik. Ezáltal egy valóban racionális viselkedés leírása is árnyaltabb képet mutat.

Polgárok harmadik csoportja egyszerűen nem ismeri fel a végrehajtó hatalom feletti polgári ellenőrzés fenntartásának értékét, vagy nem hiszi, hogy részvétele bármilyen hatással lenne az elit és a hétköznapi polgárok közötti hatalmi egyensúlyra. Így, ők nem vesznek részt a közügyekben. Minden demokratikus rendszerben jelentős részét képezik a lakosságnak azok, akik úgy döntenek, hogy nem szavaznak az általános választásokon, amelyek belépési küszöbértéke vitathatatlanul alacsonyabb, mint a közéleti vitákban való gyakori, erényes és tájékozott részvételé. Egy 30 demokráciát vizsgáló friss tanulmány szerint „azok, akiknek a foglalkozása csak alacsonyabb szintű végzettséget igényel, aránytalanul kevésbé hajlamosak szavazni, valamint a társadalmi egyenlőtlenségnek ez a hatása különösen hangsúlyos a fiatal szavazók körében.”[23] Ez a viselkedés máris egy diszfunkcionális demokratikus rendszer tünete lehet, ahol ez a polgárcsoport elvesztette bizalmát a kormányzati rendszer önkorrekciós

[22] Olson 1965.
[23] Elsaerr, Hense, Schafer 2024. 36.

mechanizmusaiban, mert korábban kihasználták a közjó érdekében tett jó szándékú erőfeszítéseiket.

Végül, a negyedik csoport, amelyet itt megkülönböztetnék, azoknak a polgároknak felel meg, akik aktívan részt vesznek a közügyekben, azonban az állami politika megfelelő irányáról és szervező elveiről alkotott meggyőződésük ellentétes az összes polgár számára biztosított egyenlő szabadságok elvével. Mindig vannak olyan polgárok, akik vitatják a alkotmányos demokrácia megfelelőségét, és egy antipluralista kormányzati rendszer mellett érvelnek. A demokratikus társadalmakban azonban az utóbbi időben egyre növekszik a polarizáció, amelyet többek között a gazdasági egyenlőtlenségek, a migrációs tendenciák, a történelmi sérelmek és a külső autoriter információs hadviselés is táplál. Ezért az antipluralista és illiberális mozgalmakat támogató, politikailag aktív polgárok száma is jelentőssé vált A negyedik kategóriába tartozó polgárok által jelentett kihívást rendkívül nehéz leküzdeni, mivel ezek a polgárok aktívan támogatják a fejlett országok alkotmányos elveivel ellentétes programokat. Nem szándékozom itt meghatározni, mely mozgalmak vagy pártok tartoznak ebbe az antipluralista kategóriába, mivel ez egy nagyon érzékeny és nagymértékben kontextusfüggő feladat, de az ilyen közösségek létezését talán senki sem vitatná. Egy biztos, ezen polgárok nem támogatják, hanem gyengítik az alkotmányos demokráciák rezílienciáját a demokratikus visszacsúszással szemben.

E négy polgárkategória mellett szerencsére van egy ötödik csoport is. Ez a kategória azokból a polgárokból áll, akik felismerik, hogy fontos a politikai ügyekben erényes polgári elkötelezettséget tanúsítani és hajlandóak is gyakorolni ezt a viselkedést a vele járó költségek ellenére is. Ezáltal valójában ők teremtik meg a közhatalom gyakorlóinak állandó ellenőrzéséből fakadó közjavakat. Nos, ezt a kategorizálást és az információs tér jelenlegi kihívásait szem előtt tartva, valamint a globális szabadság csökkenésének két évtizedes dinamikáját figyelembe véve, nem lenne-e jogos, sőt kívánatos, hogy egy állam, amely megfelelően elkötelezett az alkotmányos szabadságjogok egyenlőségén alapuló demokratikus közösségi döntéshozatal értékei iránt, lehetővé tegye, ösztönözze és motiválja az állampolgárokat, hogy hozzájáruljanak az aktív és erényes állampolgárok szükséges küszöbértékének biztosításához?

Ha érveim figyelembevételével a politika mezején mozgó egyes döntéshozók akár egyet is értenének előbbi tézisemmel, érdemes megvizsgálnunk, hogy a javasolt törekvés ütközik-e filozófiai akadályokba, és ha igen, ezek áthidalhatók-e. Manapság a legtöbb liberális rendszer egy fontos államszervezési elv alapján működik: az állam semlegességet

gyakorol a jó különböző filozófiai és vallási koncepcióival kapcsolatban. Ebből a doktrínából következik számos kulcsfontosságú politika, például a szekuláris állam is. Így, bár a liberális semlegesség elismeri a polgári erényeket és az aktív politikai részvételt, mint az LDC alapvető fenntartó elemeit, ezek aktív előmozdításában kevés szerepet játszik, hiszen tudatosan nem kívánja irányítani felnőtt lakosságának jóról alkotott képét. Ehelyett a filozófia a polgárok autonóm ítéletére bízza, hogy a közhatalom ellenőrzését szolgáló erényeket követik-e vagy sem. Ezen iskola hívei úgy vélik, hogy a polgároknak maguktól fel kellene ismerniük, hogy az erényes részvétel a politikai ügyekben elengedhetetlen az általuk kívánt társadalom megóvásához.[24] (Erre a gondolatra a jövőben semleges idealizmus tézisként fogok utalni). Még ha a polgárok nem is ismerik fel maguktól a viselkedés fontosságát, a semlegességet vallók szerint a részvétel belülről fakadó, azaz nem instrumentalizált módja, az egyetlen erkölcsileg értékes részvételi mód, így annak externális motiválása erkölcsileg kerülendő és praktikusan sem célra vezető, mert állításuk szerint, kiüresíti a részvételt.[25] Erre a kritikára még később visszatérek.

Bár erkölcsi alapon szimpatizálok a hozzáállással, miszerint a polgárok a középiskolákban kapott korlátozott állampolgári oktatás után, saját belátásukból kellő számban alkalmazzák ezeket az erényes részvételi módszereket, állításom szerint az így elért részvételi arány és minőség nem elégséges az alkotmányos demokráciától elvárt közjó fenntartható biztosításához a 21. századi megváltozott információs térben. Anélkül, hogy teljeskörűen meg akarnám védeni itt ezt az állítást, a dolgozat elején hivatkozott, lassan két évtizede tartó folyamatos globális demokratikus visszacsúszást jelző metrika figyelembe vétele után megalapozottnak tartom a felvetést, hogy az empirikus politikatudomány eredményei aláássák a liberális neutralitás megközelítésnek érvényességét a demokratikus reziliencia kellő szintjének fenntartását illetően. Pontosítva, pusztán elméleti síkon, az ideális szcenárióból kiindulva, én magam is egyetértek a polgári autonómia és önálló felelősség prioritásával. Sőt még azzal a kitétellel is, hogy a részvétel és erényesség instrumentalizálása degradálja annak valódi értékét, mert csökkenti az egyén autonómiáját.[26] Csakhogy, ha egy realista megközelítést alkalmazunk, figyelembe véve az információs tér jelentős átalakulását, a kollektív cselekvési probléma

[24] Kymlicka 1990.

[25] Grant 2012.

[26] Azt is fontos látni ebben a tekintetben, hogy feltételezésem szerint számos olyan polgár is van a társadalomban, aki ugyan jelenleg szívesen venne részt a közéletben instrumentális ösztönzők nélkül is, de nem tud, mert a megélhetést kell priorizálnia. Ezen polgárok számára a pénzügyi kompenzáció nem motiváló faktorként, hanem lehetővé tevő faktorként hatna és erkölcsi értelemben a személyes autonómia magasabb fokú megélését jelentené. Mellesleg a jelentős oktatási tevékenység ellensúlyozó erőként érvényesülne, hiszen a kiüresedést tudatossággal tudhatná pótolni.

ellenirányú, azaz potyautasságra motiváló hatását, és az empirikus adatok negatív dinamikáját, számomra az a konklúzió következik, hogy igenis szükséges a polgári részvétel minőségének és mennyiségének instrumentális ösztönzése és lehetővé tétele az állam által, vagyis a liberális semlegesség elvének kiigazítása realista szempontok mellett.

Ha filozófiai támaszt keresek a megállapításom mögé, akkor a republikanizmus rejlik fel, mint az a politikaelméleti tradíció, amely a liberális neutralitáshoz képest sokkal nagyobb hangsúlyt fektet a közjó érdekében való erényes közéleti részvételre. Az iskola gyökerei az ókori Athénig és Rómáig nyúlnak vissza, ahol bizony találunk példát a részvétel instrumentalizálására is. Periklész például napidíjjal jutalmazta a döntéshozatalban résztvevő polgárokat, hogy a munkából kieső időt kompenzálja részükre.[27] Bár a liberális-republikánus vitának hatalmas irodalma van a politikatudományban, itt nem célom teljeskörűen áttekinteni ezt. Mindössze egy pragmatikus konszenzus felé mutató irányt szeretnék felvázolni, amely állításom szerint liberális és republikánus gondolkozók számára egyaránt elfogadható szakpolitikai középút lehet a demokratikus reziliencia megerősítésére.

Szerencsére a két tradíció közelségét mások is felismerték és megírták már jóval előttem, így én csatlakozhatok azon szerzők közé, akik szerint a republikánus iskola nem ellentétesen, hanem endogén módon, kiegészítő, kiigazító jelleggel viszonyul a liberalizmushoz.[28] Például, Richard Dagger írásában elsősorban az autonómia eszménye az amely összeköti a két tradíciót.[29] Dagger úgy érvel, hogy a liberalizmus által elsőszámú értékként követelt egyéni szabadság, illetve a szabad egyének közötti egyenlőség, akkor biztosítható csak, ha az a közösség amelyben az egyén él, szintén képes az ön kormányzásra. (Hívjuk ezt a közösségi autonómia tézisnek) Tehát ezáltal Dagger azt a – kommunitárius íróknál is megjelenő - alapvetést fogalmazza meg, hogy az egyén csak úgy lehet valóban szabad, ha ezt támogató, szabad, közösség tagja is egyben.[30] Míg a liberális neutralitás az egyén szabadságát priorizálja, addig a republikánus iskola legalább ugyanolyan fontosnak tartja a szabad, tehát döntéseit tekintve autonóm közösség meglétét, és adott esetben kívánatosnak tartja az egyén szabadságait korlátozni a közérdek érdekében. Ráadásul ebben az elméleti keretben a jogokhoz felelősségek is társulnak, tehát az egyéni szabadság birtoklása kötelezettséget jelent azon politikai intézmények és társadalmi gyakorlatok fenntartására, amelyek pontosan az egyén szabadságát

[27] Kagan 1991.
[28] Sunstein 1988.
[29] Dagger 1997.
[30] Taylor 1985.

hivatottak védeni. Dagger a polgári kötelezettségeket a tisztességes játék elvéből vezeti le, hiszen azok a polgárok, akik egy stabil és igazságos jogrendből profitálnak, erényes részvételükkel tartoznak a közösség irányába. (Hívjuk ezt a tisztességes játék tézisének) Végül Dagger republikánus liberalizmusa azt állítja, hogy egy liberális állam csak akkor fenntartható, ha polgárai rendelkeznek azokkal a polgári erényekkel, amelyek szükségesek ahhoz, hogy túllépjenek a magánérdekeken, és aktívan védjék a közszférát.

Dagger ezen utolsó megállapításával teljesmértékben egyetértek, de a megelőzőkkel már súlyos problémáim vannak, így most mutatom be, hogy az én republikánus liberalizmus koncepcióm, miben különbözik Daggerétől és hogyan igyekszik konszenzust találni liberális és republikánus között. Egyészt, a közösségi autonómia tézisként hivatkozott gondolat legitimitását elfogadom. Azt gondolom, hogy az egyén önrendelkezése inherens módon összekapcsolódik a közösség autonóm, önkormányzásával. Sőt, abban a republikánus felvetésben, miszerint az egyén a politikai részvételén keresztül gyakorolja saját szabadságát és éri el egyidejűleg, hogy a közösségi autonómia tézise is érvényesüljön is látok legitimitást. Ellenben a tisztességes játék tézisével jelentős pragmatikus ellenvetéseim vannak. Fentebb már klasszifikáltam különböző társadalmi csoportokat részvételi hajlandóságuk és képességük szerint, ahol több csoport is ellentétes viselkedést mutatott a tisztességes játék tézisével. Ezért aztán összefoglalóan azt a megállapítást tudom tenni, hogy a realizmus szemüvegén vizsgálva, nem kellő számú állampolgár viselkedik a tisztességes verseny tézise szerint jelenleg. Így, kénytelen vagyok elvetni azt, mellesleg hasonló okok miatt, mint a liberálisok semleges idealizmus tételét: nem illeszkedik megfelelően a politikai realitáshoz. Felmerül a kérdés ezek után, hogy mégis mit diktál akkor a politikai realitás? Állításom szerint egyrészt diktálja a liberális semlegesség (részleges) elvetését, mert az nem biztosítja az állampolgárok kellő mennyiségű és minőségű részvételét az alkotmányos demokrácia közjavainak fenntartásához. Másrészt, diktálja a republikanizmus tisztességes játék tézisének (részleges) elvetését, mert az emberek, jelen körülmények között, nagy számban nem tudnak vagy nem akarnak az elvnek megfelelően részt venni a közéletben. A két tagadó állítás itt egy pozitív állításban ér össze: a republikánus liberalizmus – az én rekonstrukciómban - egy olyan közösséget szervező elv, amely vallja az emberek egyenlő szabadságára épülő filozófia prioritását más értékrendekkel szemben, támogatja a polgárokat abban, hogy mindennapi cselekedeteikkel képesek és motiváltak legyenek megfelelni ezen értékrendnek, de mégis tiszteletben tartja az

egyének szabadságát a jó koncepciójának és saját céljainak megválasztásakor.

Most pedig szeretném jobban kifejteni, miért tartom mindkét szempontból elfogadható kompromisszumnak a javaslatot és így reagálni az instrumentális degradáció ellenérvére is. Egyrészt, a republikánus tradícióval összhangban, várhatóan magas fokú erényes részvételt eredményez az új elv, ami *per definitionem* az egyéni és közösségi autonómia biztosítéka a republikanizmus szerint. Ugyanez az elv érvényes a liberális semlegesség szempontjából is, a magas és jó minőségű részvételen keresztül a liberális semlegesség értékpluralizmusa is fenntartható pályára kerül. Azonban elkerülhetetlen itt megemlíteni, azt a releváns felvetést, miszerint az instrumentalizált részvétel igazából nem erényes részvétel, nem az egyéni autonómiából következik, így nem elfogadható sem a semlegesség, sem a republikanizmus szempontjából. Erre a fontos ellenérve azt tudom válaszolni, hogy részben egyetértek vele: biztosan lesznek olyan polgárok, akik csak az ösztönzésből fakadó előnyök miatt vesznek majd részt a közéletben. Az ő aktivitásuk valóban kisebb értéket jelent a demokratikus reziliencia szempontjából. Ellenben, ha ők korábbi inaktivitásukat váltották instrumentalizált részvételre, az összesítés még mindig feltevésem szerint pozitív. De a legfőbb érvem, ami miatt szerintem a javaslat legitim módom tudja ellensúlyozni a részvétel instrumentalizálásából fakadó várható negatívumokat az az intézmény edukatív lába. Hiszen a javaslat szerint az externális motiváció által előmozdított részvétel, jelentős oktatásban való részvételt jelent, ami akár inherenssé is alakíthatja a kezdeti instrumentális motivációt. A kérdés, hogy tömegével várhatóak-e olyanok, akik korábban is részt vettek a politikában és törekedtek is az erényességre, de most a pénzügyi kárpótlás okán kiüresített és irányított folyamatként élik meg az LDC intézményeit. Bár az ő részvételüket valóban érdemben degradálja a javaslat várható hatása, azt feltételezem, hogy számuk rendkívül alacsony lenne, mert aki átlátja, miért fontos erényes módon részt venni a közösségi döntésekben, az akkor is érteni fogja ezt, ha pénzbeli elismerést kap ezért. Ráadásul az intézkedés nyomán várhatóan jelentős számban lesznek olyan állampolgárok, akik korábban nem engedhették meg maguknak a politizálás luxusát oktatási hiányosságaik vagy anyagi körülményeik miatt, de most elérhetővé válik számukra a minőségi részvétel lehetősége. Továbbá a felvetett pénzügyi kompenzáció nem veszi el az egyéni döntés teljes autonómiáját, inkább csak bizonyos mértékig átalakítja az egyének fejében feltehetőleg végbemenő költség/haszon elemzést annak kapcsán, van-e értelme erényes módon részt venni a közügyekben vagy sem? Így összességében tehát, nem tartok attól, hogy a pénzügyi elismerés olyan mértékben

korrumpálná a részvételt, amely meghiúsítaná a reform demokratikus reziliencia erősítő céljait.

Ha eszmetörténeti aspektusból vizsgáljuk a két filozófiai tradíció viszonyát, Kis János, magyar liberális filozófus szerint, a liberalizmus kritikai narratívaként jelent meg a republikánus iskolával szemben még a 18. században. A liberalizmus többek között bírálattal illette a közjó fogalmát, hiszen bármi is legyen a közjó mértékegysége, hasznosság, boldogság, élvezet stb., az csakis egyének számára jó vagy sem, nem pedig direkt módon valamilyen közösség számára. Továbbá, bírálta a republikanizmus erős követeléseit az erényes részvétel kapcsán. E tekintetben Kis János két elvét vetném fel, *'Közjó és honpolgári erény'* c. művéből: a limitált politikai készenlét tézisét és az erénytakarékosság tézisét.[31] Az első elv szerint egy államszervezeti struktúra akkor gondolkozik realisztikusan a polgárokról, ha csak limitált mértékű polgári részvételi szándékot feltételez kiindulópontjaként. A lehető legnagyobb negatív szabadságot ezért úgy kell elérnie, hogy nem vár állandó, éber és odaadó politikai aktivitást a polgáraitól.[32] A második pont nagyon hasonló, csak azt mondja ki, hogy olyan államszervezeti felépítésre van szükség amely akkor is a köz legnagyobb javát szolgálja, ha minden egyén a saját (önös) érdekei szerint cselekszik.[33] Ergo, az államszervezeti struktúra akkor dolgozik realisztikus feltételezésekkel ha abból indul ki, hogy az állampolgárok csak az esetek kisebb részében fognak maguktól valóban erényes viselkedést tanúsítani, azaz hátrébb sorolni a privát érdekeiket a közösségi érdekekkel szemben. A két tézis megalapozottságát nem vitatom, de a nagyobb kérdés az, hogy ha elfogadjuk Kis tételeit és összevetjük a demokratikus szabadság globális visszaszorulását jelző metrikákkal, amelyek két évtizedes negatív tendenciát rajzolnak, akkor milyen politikával tudnánk erősíteni a demokratikus rezilienciát és megfelelni Kis kitételeinek? Erre a kérdésre szolgálhat válaszul az a feltételes alapjövedelmi rendszer, amely elérhetőbbé, könnyebbé és jövedelmezőbbé alakítja a polgárok költség/haszon elemzése során az erényes közéleti részvétel opcióját, azzal együtt, hogy továbbra is biztosítja számukra az autonóm döntés lehetőségét. Összességében, ha elfogadom a liberalizmusból táplálkozó erénytakarékosság és limitált politikai készenlét téziseit, valamint mellette szintén elfogadom a republikanizmusból következő autonómia és a kritikus infrastruktúra téziseket is, akkor arra a következtetésre jutok, hogy az állampolgárok számára érdemben lehetővé kell tenni, sőt ösztönözni és

[31] Kis 2021.
[32] Ibid. Kis János
[33] Ibid. Kis János

motiválni kell őket az erényes közéleti részvételre, még a részvétel instrumentalizálásának költsége mellett is.

Itt csak pragmatikus kihívásokat akartam felvetni azzal kapcsolatban, hogyan lehet elérni a megfelelő számú, erényesen részt vevő polgárt, és így legitimálni azt a megközelítést, amely elfogadja a szabadság és az egyenlőség értékeinek tudatos, védelmét. Ez azonban azt is jelenti, hogy talán a legfontosabb liberális elvet, az állam semlegességét fel kell adni. Megértem, hogy az emberek vonakodnak elfogadni ezt a következményt. Ugyanakkor fontos felismerni, hogy jelen dolgozat a liberális demokratikus alkotmányosság ellenálló képességének javítása érdekében érvel a semlegesség feladása mellett, nem pedig a liberalizmus szempontjából idegen célok érdekében. Elvégre még John Rawls is elismerte, hogy „*a szabadság csak a szabadság érdekében korlátozható*”.[34]

Összességében azt állítom, hogy a jelenlegi helyzetben fel kell adni a semlegesség elvét, és az államnak képesnek kell lennie a szabadság és az egyenlőség értékeinek kifejezett értékítéleten alapuló előmozdítására. A jelen érvelés által javasolt intézmény elméleti alapja a republikánus eszme és a liberalizmus szintézisében rejlik. Egyrészt elfogadva a republikánusok által tulajdonított kitüntetett jelentőséget a polgári erények és részvétel döntő szerepének a demokrácia fenntartásában, vagyis a kritikus infrastruktúra tézist. Másrészt, elismerve a liberális neutralitásból fakadó legitim felvetést arra vonatkozólag, hogy tiszteletben kell tartani az emberek korlátozott hajlandóságát és képességeit a politikai részvételre, valamint a polgárok autonómiáját saját céljaik megválasztására.[35]. A következő szekcióban bemutatom milyen intézményi reform az, amely ezen két elméleti iskolának – elfogadható konszenzusok árán – képes megfelelni és várható gyakorlati hasznokkal jár a demokratikus ellenállóképesség kapcsán.

A feltételes alapjövedelem és a demokratikus reziliencia erősítése

Mint már említettem, mivel jelen dolgozat a demokrácia inherens tulajdonságaira koncentrál, így megvalósulásának első példáiból is meríthetünk lehetséges ihleteket, ha megoldást keresünk az emberek manipulálhatóságából fakadó kitettség csökkentésére. Emlékezzünk például Periklész reformjára az ókori athéni demokráciában, aki bevezette a napi juttatást vagy pénzügyi kompenzációt azoknak az embereknek, akiknek a

[34] Rawls 1999.
[35] Kende 2021. 11-33.

demokrácia működése részeként közfeladatokat kellett ellátniuk.[36] Konkrétan, az első kifizetést azoknak a polgároknak nyújtották, akik esküdtként vettek részt a *dikesteria* vagy népi bíróság munkájában, majd később a fizetés intézményét kiterjesztették további funkciókra is. Ez a reform csökkentette a politikai részvétel gazdasági akadályait és ösztönzőleg hatott a részvételre, ezáltal szélesebb körű polgári rétegeknek biztosított lehetőséget a részvételre és csökkentette a gazdag elit dominanciáját a közügyekben.[37] Modernkori példák közül említhetjük az amerikai esküdtszéki rendszert, ahol az esküdtek napi juttatást kapnak feladataik ellátásáért, ami ugyanazt a logikát követi, sőt ugyanabban a funkcióban, mint az ókori Athénban. További releváns példa a kötelező szavazás intézménye is, amely általában bírsággal sújtja azokat a polgárokat, akiknek szavazati joguk van, de nem élnek vele. Egy ilyen rendszer bizonyos formája működik többek között Belgiumban, Ausztráliában, Brazíliában és Argentínában. Áttekintésért lásd az IDEA összeállítását.[38] Ezek mind az állampolgári felelősségünk ellátásához kötött pénzügyi, jövedelmi kompenzálási vagy szankcionálási formák, amelyek a demokrácia megfelelő működését hivatottak előmozdítani. Így kijelenthető, hogy *mutatis-mutandis* az állampolgári minőség megszerzéséhez és gyakorlásához kötött pénzügyi ösztönzőrendszer működése számos példa mintáján filozófiailag összeegyeztethető, illetve gyakorlatilag megvalósítható a modernkori LDC keretein belül.

Bár ezek a példák azt mutatják, hogy a demokratikus részvétel ösztönzésének logikája nem nélkülözi a történelmi vagy kortárs precedenseket, az általam vázolt rendszer két fontos szempontból eltér a már létező intézményektől. Először is, nem csak olyan konkrét intézményekre összpontosít, mint az esküdtszéki kötelezettség vagy a szavazás, hanem hatálya lényegesen szélesebb, és többféle polgári szerepvállalási formát is magában foglal mint például a diskurzív önkifejezés, érvelés, párbeszéd. Másodszor, az idézett példákkal ellentétben a jelenlegi javaslat kiterjed az oktatásra, önképzésre is, ami döntő fontosságú, mert vélhetően növeli a beruházás hosszútávú hatékonyságát és hozzájárul a fenntartható hatásokhoz. Ugyanakkor, érdemes tisztázni, hogy a javaslat tágabb kereteinek eredményeként, várhatóan a megvalósítás komplexitása és költségvonzata is emelkedik, de ezen szempontokat egy külön megvalósíthatósági tanulmányban tekintem majd át. Visszatérve a javaslat felvázolására, a részvétel lehetővé tétele és ösztönzése egy dolog, de elengedhetetlen, hogy a polgárok a szükséges

[36] Kagan 1991.
[37] Ibid. Kagan
[38] IDEA Institute: Compulsory Voting

készségekkel és ismeretekkel vegyenek részt a közügyekben. Az oktatási dimenzió beemelése biztosíthatja, hogy a polgárok aktívan képesek legyenek ellenállni az újonnan születő és folyamatosan evolválódó kihívásoknak, amikor és ahogyan azok a jövőben felmerülnek. Például, külső autoriter dezinformációs kísérleteknek vagy belső, a demokratikus visszacsúszással fenyegető, antipluralista vezetőnek.

Úgy vélem, hogy az LDC-nek el kell ismernie, lehetővé kell tennie és ösztönöznie kell a polgárok tájékozott részvételét a közügyekben egy feltételhez kötött havi juttatás biztosításával. Az LDC akkor működik megfelelően, ha polgárai részt vesznek a közügyekben. Az erényes részvétel érdekében a polgároknak naprakészeknek kell lenniük a releváns információk terén, és képesnek kell lenniük kiszűrni a dezinformációkat. Lokális érdekképviseleti csoportokat és egyesületeket kell szervezniük, szakszervezetekhez és pártokhoz kell csatlakozniuk, érthető és tiszteletteljes módon kell megosztaniuk egymással tudásukat és véleményüket, vitákba kell bocsátkozniuk, kritikát és visszajelzést kell adniuk a vezetésnek. Ezenkívül reformokat kell kezdeményezniük, tiltakozniuk, képezniük kell magukat, és más módon is részt kell venniük a közügyekben azzal a szándékkal, hogy előmozdítsák a társadalom egészének javát. Ezek a tevékenységek azonban időigényesek, érzelmileg frusztrálóak, intellektuálisan kihívást jelentenek, fárasztóak, és anyagi áldozatot is igényelnek. Ezért sok polgárnak nincs lehetősége ezeket érdemben végrehajtani, egyesek kiábrándultak, mert úgy gondolják, hogy cselekedeteiknek nincs érdemi hatása, és egy jelentős csoport a potyautas logikát alkalmazza, és arra törekszik, hogy a közös előnyöket élvezze, miközben elkerüli a számára előnyös rendszer fenntartásának költségeit. Annak érdekében, hogy a polgárok érdemben részt vehessenek az alkotmányos demokrácia intézményeiben, és erre ösztönözve legyenek, az államoknak feltételes alapjövedelem-rendszert kellene létrehozniuk.

Jelen esszémben elsősorban a CBI koncepciójáról szóló diskurzust szeretném elindítani, de ebből a szempontból is hasznos, ha röviden áttekintem, hogyan fogalmazom meg az intézmény pragmatikus megvalósíthatóságát. Ezen új intézmény keretében, amennyiben az egyén teljesíti az állampolgári felelőségéből fakadó, arányos mértékű feladatai ellátását, az egyén havi juttatást, egyfajta *hazafias osztalékot* kapna. A feltételül szolgáló feladat az állampolgári képességek kialakításához és gyakorlásához szükséges oktatási, diszkurzív és közvetlenül demokratikus intézményekben való megfelelő részvételt jelenti. Ennek mértéke havi lebontásban bizonyos számú óra lenne (kb. 10), ami egy jelentős, de a más jellegű munkát nem kiváltani képes 40.000 Ft-os vagy kb. 100 EUR bevételt

eredményezhetne a polgár számára. A CBI összege és a vele járó munka természetesen országonként és időről időre változhat. Én az Európai Unió és azon belül is Magyarország kontextusában a megvalósíthatósági tanulmány szakértői interjúiban azt a szcenáriót vizsgálom, hogy ha havi 10 óra releváns munkáért cserébe az egyén 100 EUR / 40.000 Ft jövedelemre tehetne szert, akkor annak milyen következményei lehetnének, egyáltalán kivitelezhető lenne-e ez. Általánosabban, azt mondanám, hogy a minimálbér körülbelül 45-30%-a elegendő összeg lenne a részvétel ösztönzéséhez, ugyanakkor elkerülné a alapjövedelmekkel kapcsolatos általános kritikát, miszerint azok általában demotiválólag hatnak a munkavégzésre. Ezenkívül a CBI alapvető jellemzője kell, hogy legyen, hogy a juttatás elutasítása is lehetséges legyen, sőt, egy bizonyos jövedelmi szint felett az alapértelmezett opció a juttatás elutasítása kell, hogy legyen.

Áttérve a tartalmi szempontokra, a helyi közösségek kohéziójának erősítése érdekében és a szubszidiaritás elvével összhangban az edukatív és diskurzív lábait az intézménynek alapértelmezés szerint önkormányzati szinten kellene szervezni, méghozzá olyan többszintű együttműködés keretében, ahol civil szervezetek és oktatási intézmények a kivitelezők, az önkormányzat a koordinátor, az állam pedig a finanszírozó és ellenőrző. Ugyanakkor elkerülhetetlenek lesznek az olyan kivételek amik regionális, nemzeti vagy szupranacionális relevanciával rendelkeznek, így a koordinálás kulcsfontosságú. Az események szervezését jogilag bejegyzett helyi egyesületekkel és civil társadalmi szervezetekkel együttműködve kell megvalósítani, de a koordinációt egy felelős önkormányzati bizottságnak kell ellátnia. E bizottságnak szerves részét kell képezniük a helyileg bejegyzett civil egyesületeknek és más releváns érdekelt feleknek. Nem minden eseményt havonta szerveznek, de előadások, szemináriumok, műhelyviták és nyilvános viták havonta megrendezésre kerülnek. Az események helyszínei pártatlan épületek legyenek, például közkönyvtárak, városházák, sportcsarnokok, és ha lehetséges, az ország kulturális és jogi kontextusában, esetleg állami iskolák és egyetemek. Az eseményeket a vonatkozó önkormányzati bizottság vezetőjének kell szerveznie, de azokat olyan szakértőknek, helyi egyesületek tagjainak, tudósoknak és gyakorló szakembereknek kell vezetniük és elősegíteniük, akik elkötelezettek szakmájuk integritása iránt, és nem egy adott politikai párt vagy erő akaratát követik.

A CBI hatálya alá tartozó tevékenységek három kategóriába sorolhatók: A) Oktatási tevékenységek B) Diszkurzív tevékenységek és C) Közvetlenül demokratikus tevékenységek. Bár a kategóriák között bizonyára vannak

átfedések, ezek a megjelölések segíthetnek megérteni, hogy az eseményeknek milyen funkciókat kell betölteniük a kívánt célok elérése érdekében. Az oktatási tevékenységeknek az egyetemi előadások és szemináriumok logikáját kell követniük, kiegészítve workshopokkal. Fontos megjegyezni, hogy a digitális korszak nem csak kihívásokat jelent az LDC számára, hanem lehetőségeket is teremt. Így, empirikus adatok alapján kijelenthető, hogy a játékosított digitális oktatási anyagok jelentősen javítanák a határköltségeket, a penetráció szintjét, valamint az oktatás hatékonyságát is.[39] Az alapvető témák között szerepelnie kellene a médiatudatosságnak, a vitakultúrának, az állami ügyeknek, az etikának, a pénzügyi tudatosságnak stb. A diszkurzív tevékenységeknek az oktatási tevékenységekre kell épülniük, és az első kategóriában megszerzett ismereteket kell gyakorlatba ültetniük. Ezek lehetnek moderált viták a polgárok között, moderált viták közéleti személyiségek és döntéshozók között, témaközpontú polgári gyűlések stb. A harmadik kategória, a közvetlen demokratikus események nem csak a választásokon és népszavazásokon való szavazást foglalják magukban, hanem a közösségi költségvetés elosztásának, a választások felügyeletének és egyebek elemét is. Fontos, hogy ezek az események a szavazási eljárásokba is integrálják a digitális megoldásokat.

Következtetés

Jelen esszé lezárásaként összefoglalom a főbb téziseket, felvetek a javaslattal szemben megfogalmazható kritikai narratívákat, valamint a javaslat korlátait is láthatóvá teszem. Először is a dolgozat kiinduló pontja, hogy a polgárok számára komoly kihívást jelent a közügyekben való erényes részvétel. Ha figyelembe vesszük Platón örökérvényű érveit az állampolgárok manipulálhatóságából fakadó demokratikus kitettség kapcsán, valamint a 21. században elterjedt infotechnológiai változások, mint a mesterséges intelligencia, a megfigyelési kapitalizmus és a személyre szabott digitális marketing jelenlegi gyakorlatait, kijelenthető, hogy az állampolgárok segítségre szorulnak az alkotmányos demokráciával asszociált közjó fenntartásában. A hatalmi ágak szétválasztása, a közhivatalok elszámoltathatósága, a pártatlan bíróságok vagy a felelősségteljes politikusok, mind olyan közjavak, amelyek fenntartása egy aktívan résztvevő és megfelelő ismeretekkel rendelkező polgárság hiányában nem lehetséges. Ezáltal, Periklész logikáját követve, jelen esszé

[39] Nascimento, S., et al, 2025

egy az állampolgárok önképzési és részvételi tevékenységeit elismerő és motiváló rendszer felépítése mellett érvel. A polgárok közéleti ismereteinek fejlesztésének és részvételük növelésének céljára szolgáló feltételes alapjövedelem, állításom szerint hozzájárulna az alkotmányos demokratikus rendszerek ellenállóképességének erősítéséhez. Ennek azonban ára van: fel kell adni az állam értéksemlegességének elvét, de csak a szabadság és az egyenlőség érdekében. A tanulmány célja, hogy nyilvános vitát indítson el a javaslat körül, amelynek számos korlátja és kockázata van. A tanulmány befejezéséhez ezek közül néhányat felvázolok.

Először is, egyesek aggódhatnak a CBI-rendszer létrehozásával járó jelentős pénzügyi és politikai követelmények miatt. Ami a politikai korlátokat illeti, el kell ismernem, hogy egy ilyen intézmény valószínűleg nem valósulhat meg egy olyan országban, amely már túl messzire jutott a demokrácia visszafejlődésének útján. A javaslat jelentős politikai támogatást igényel a jelenlegi vezetéstől, ezért nem lesz képes demokratikus lendületet adni azoknak a visszafejlődő országoknak, ahol az illiberális elit szilárdan tartja kezében a hatalmat. Pont ebből a szempontból kiindulva fogalmaztam meg a javaslat céljait az egyes társadalmakra vonatkoztatva, annak függvényében, hogy a demokrácia milyen kiinduló állapotban van. Tartom továbbra is, hogy a javaslat képes lehet 1) a jól működő demokratikus rendszerek integritásának megerősítésére és hosszútávú fenntarthatóságának megerősítésére, 2) a hibás demokráciákban bekövetkező visszaesés enyhítésére és visszafordítására, illetve 3) a civil társadalom ellenálló képességének növelésére a hibrid rendszerekben. Fontosnak tartom kiemelni, hogy az első kategóriába eső társadalmak esetében (ide sorolnám például Hollandiát, Németországot vagy Svédországot) sokan észlelik a túlzott polarizáció jeleit, ami akár demokratikus visszacsúszásba is torkollhat. Ha ezen társadalmak bevezetik a javasolt CBI rendszert, elkerülhetik a visszacsúszással járó közösségi javak degradációját és erősíthetik a közösségi kohéziót egy atomizáció felé haladó világban. Továbbá, ezen társadalmak a 2. és 3. kategóriába eső országok szemében valódi példaképként funkcionálhatnak majd és erősíthetik az alkotmányos demokratikus modell vonzerejét globálisan. A 2. kategóriába olyan országokat sorolnék, mint Lengyelország, az USA, Brazília, India vagy Magyarország. Ezen országokban jelentős problémák tapasztalhatók, de mégis van verseny és működő intézményrendszer. Elképzelhető tehát olyan belpolitikai pillanat, amikor előáll egy kritikus méretű koalíció a CBI rendszer bevezetését támogatva. De ha nem is nemzeti szinten, regionális vagy lokális szinteken léteznek olyan városok, amelyek motiváltak lennének a reform bevezetésére, így nyitva versenyhelyzetet a társadalmon belül. Végül a harmadik kategóriába olyan

társadalmakat sorolnék, mint Törökország, ahol maximum lokális szinten elképzelhető jelenleg a reform bevezetése, de itt sem valószínű. Nyilván a megvalósíthatóság társadalmanként változó, rendkívül összetett szempontokat aggregáló kérdés, így jelen felsorolás inkább hipotézisként kezelendő jövőbeni kutatások során, mintsem kész tényként.

Másodszor, feltételezve, hogy egy országban elegendő politikai akarat áll a javaslat mögött, a hatalmas pénzügyi követelmények még mindig megakadályozhatják a folyamatot. Ezzel kapcsolatban három megjegyzésem van. Először is, részletes megvalósíthatósági tanulmányt kell készíteni költség-haszon elemzéssel, hogy elegendő információ álljon rendelkezésre a konkrét döntések meghozatalához. Másodszor, mivel az alkotmányos demokráciák a világ leggazdagabb országai közé tartoznak, nem túlzás azt állítani, hogy képesek lennének mozgósítani a tőkét, különösen, ha a javaslat mögött áll a közvélemény támogatása. Harmadszor, az adórendszer valójában egy ösztönzőrendszer, amelyet néha finomítani és kiigazítani kell. Talán megfontolandó felvetés, hogy a kormányzati rendszerünk integritása is megérdemli, hogy pénzügyi ösztönzők segítsék a fenntartható megóvását. Ezenkívül lehetőség van a már meglévő szociális ellátások újraelosztására is. Ez természetesen csak néhány a rendelkezésre álló lehetőségek közül, de minden döntésnek sokkal részletesebb, holisztikusabb elemzésen kell alapulnia, mint amit ezen esszé utolsó bekezdései lehetővé tesznek.

Végül, a javaslattal kapcsolatban továbbra is fennáll egy sürgető politikai sebezhetőség. A CBI intézményrendszert úgy kell létrehozni, hogy feltételezzük, hogy antidemokratikus és/vagy illiberális szereplők megpróbálják eltéríteni a platformot önző politikai céljaik érdekében, amelyek ellentétesek az intézmény eredeti céljaival. E kockázat enyhítése érdekében az intézmény decentralizált működését javaslom (a városi bizottságok szervezeti ellenőrzése, kiegészítve a civil társadalmi érdekelt felekkel), és további belső biztosítékokra van szükség a professzionális végrehajtás, a belső demokrácia és a további ellenőrző és kiegyensúlyozó mechanizmusok biztosítása érdekében. Ezen aspektus kidolgozása elengedhetetlen a további kutatások során.

Felhasznált irodalom

Balázs, Z. (2015) *A közérdek mint a politika és a jog közötti váltófogalom az alkotmánybíráskodás példáján.* Századvég, 20 (75). pp. 119-150. [The common good as a shifting concept between politics and law on the example of constitutional adjudication]. ISSN 0237-5206

Brookings Institution (2025.01.15.). Democracy playbook 2025: Pillars of democratic resilience. Brookings. Online: https://www.brookings.edu/articles/democracy-playbook-2025/

Celis Bueno, C. (2016). The attention economy: Labour, time and power in cognitive capitalism. Rowman & Littlefield International. ISBN: 978-1-7834-8823-0. DOI: https://doi.org/10.5040/9798881817282

Clark, W. R. & Golder, M. & Golder, S. N. (2013). Principles of comparative politics (2nd ed.). CQ Press. ISBN: 978-1-4522-2895-2

Dagger, R. (1997). Civic virtues: Rights, citizenship, and republican liberalism. Oxford University Press. ISBN: 978-0195106343. DOI: https://doi.org/10.1093/oso/9780195106336.001.0001

Economist Intelligence Unit (2024.02.15.). Democracy index 2023: Age of conflict. EIU. Online: https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2023/ (letöltés dátuma: 2024.11.27.)

Elsässer, L. & Hense, S. & Schäfer, A. (2024). Ki (nem) szavaz? Egyenlőtlen demokráciák: A választói részvétel tendenciái 30 európai és észak-amerikai demokráciában. Friedrich-Ebert-Stiftung. Online: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/wien/21421.pdf (2024.11.27.)

Freedom House (2025.02.24.). Freedom in the world 2025: The uphill battle to safeguard rights. Freedom House. Online: https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2025/uphill-battle-to-safeguard-rights (letöltés dátuma: 2024.11.27.)

Grant, R. W. (2012). Strings attached: Untangling the ethics of incentives. Princeton University Press. ISBN: 9780691151601. DOI: https://doi.org/10.23943/princeton/9780691151601.001.0001

Habermas, J. (1992). Citizenship and national identity: Some reflections on the future of Europe. Praxis International, 12(1), 1–19.

International IDEA (n.d.). Compulsory voting. Voter Turnout Database. Online: https://www.idea.int/data-tools/data/voter-turnout-database/compulsory-voting (letöltés dátuma: 2024.11.19.)

Juhász, B. (2024). Privacy protection amid surveillance capitalism: A cross-atlantic comparative legal enquiry. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae – Sectio Iuridica, 62(1), 205–231. DOI: https://doi.org/10.56749/annales.elteajk.2023.lxii

Kagan, D. (1991). Pericles of Athens and the birth of democracy. Free Press. ISBN: 0029168252

Kende, P. (2021). A liberális szemlélet republikánus kiigazítása. In J. Sz. Tóth & M. Losoncz (Eds.), Kortárs Republikanizmus, pp. 245–263. L'Harmattan. ISBN: 9789634147763

Kis, J. (2021). Közjó és honpolgári erény. In: J. Sz. Tóth & M. Losoncz (Eds.): Kortárs Republikanizmus. 13–33. L'Harmattan. ISBN: 9789634147763

Kymlicka, W. (1990). Contemporary political philosophy: An introduction. Clarendon Press. ISBN: 978-0198782742

Lange, S. (1939). Plato and democracy. The Classical Journal, 34(8), pp. 480–486.

Nascimento, S. & Souza, C. & Oliveira, E. & Nascimento, I. & Fagundes, J. & Viana, M. & Cardoso, R. & Júnior, T. (2025). Gamification in education: A systematic review of the literature. Journal of Tertiary Education and Learning, 3(3), 128–133. DOI: https://doi.org/10.54536/jtel.v3i3.5590

Olson, M. (1965). The logic of collective action: Public goods and the theory of groups. Harvard University Press. ISBN: 9780674537514. DOI: https://doi.org/10.4159/9780674041660

Rawls, J. (1999). A theory of justice (Revised ed.). Harvard University Press. ISBN: 0-674-00078-1. DOI: https://doi.org/10.4159/9780674042582

Scheppele, K. L. (2021.11.27.). The EU's new democratic deficit [Public lecture]. University Center for Human Values, Princeton University. Online: https://uchv.princeton.edu/events/kim-scheppele-princeton-univeristy-eus-new-democratic-deficit (letöltés dátuma: 2024.11.27.)

Sunstein, C. R. (1988). Beyond the republican revival. The Yale Law Journal, 97(8), pp. 1539–1590. DOI: https://doi.org/10.2307/796540

Taylor, C. (1985). Atomism. In Philosophy and the human sciences: Philosophical papers (Vol. 2), pp. 187–210. Cambridge University Press. ISBN: 978-0-5213-1749-8. DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9781139173490.008

Zuboff, S. (2019). The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power. PublicAffairs. ISBN: 978-1-6103-9569-4

Komjáti-Gardó Simona (ORCID: 0009-0000-8888-1962)
ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola
Témavezető: Dr. Pesti Sándor habil. egyetemi docens

DOI: https://doi.org/10.55052/themis.2026.1.208

A román-orosz geopolitikai viszony az orosz-ukrán konfliktus időszakában (2022-2026)

[The gepolitical relationship between Romania and Russia in the period of the Russian-Ukrainian conflict (2022-2026)]

Absztrakt

A tanulmány célja a román-orosz geopolitikai viszony elemzése, különös tekintettel a 2022-ben kirobbant orosz-ukrán háborút követő eseményekre és a moldáv kérdés geopolitikai sajátosságaira. Köztudott, hogy Románia egyik legfontosabb jelenlegi geopolitikai törekvése a Moldovával való szoros együttműködés, valamint a moldáv „testvérek" európai integrációjának támogatása és védelmük az orosz befolyással szemben. A feszült román-orosz geopolitikai viszony történelmi, területi és gazdasági okokra is visszavezethető. Románia NATO szerepvállalása nagy aggodalmat váltott ki az orosz vezetésben, Ukrajna orosz megtámadása új geopolitikai helyzetet teremtett a régióban. Emellett részletesen tárgyalja a geopolitika-tudomány szerepét a két ország kapcsolatrendszerének megértésében a 2022 és 2026 közötti időszakban.

Kulcsszavak: Oroszország geopolitikai konfliktus román határ háború Ukrajna megszállás moldáv testvériség

Abstract

The aim of this study is to analyze Romanian–Russian geopolitical relations, with particular emphasis on the events following the outbreak of the Russian–Ukrainian war in 2022, as wellsi as on the geopolitical specificities of the Moldovan question. It is well known that one of Romania's most important current geopolitical objectives is close cooperation with Moldova, along with supporting and protecting the European integration of the

Moldovan "brothers" against Russian influence. The tense Romanian–Russian geopolitical relationship can be traced back to historical, territorial, and economic factors. Romania's role within NATO has caused significant concern among the Russian leadership, as has Russia's attack on Ukraine, which has created a new geopolitical situation in the region. In addition, the study examines in detail the role of geopolitical theory in understanding the system of relations between the two countries in the period between 2022 and 2026.

Keywords: *Russia, Geopolitical Conflict, Romania, Border, War, Ukrajne Occupation, Moldavian brotherhood*

Bevezetés

A tanulmány célja a román–orosz geopolitikai viszony elemzése, különös tekintettel a 2022-ben kirobbant orosz–ukrán háborút követő eseményekre és a moldáv kérdés geopolitikai sajátosságaira. Köztudott, hogy Románia egyik legfontosabb jelenlegi geopolitikai törekvése a Moldovával való szoros együttműködés, valamint a moldáv „testvérek" európai integrációjának támogatása és védelme az orosz befolyással szemben. Ez a törekvés már az orosz–ukrán konfliktus kirobbanását megelőzően is jelentős feszültséget keltett Moszkva és Bukarest között.

A román–orosz geopolitikai viszony történelmi, területi és gazdasági okokra is visszavezethető, de a helyzetet eszkalálta Románia aktív NATO-szerepvállalása, amely fokozott aggodalmat váltott ki az orosz vezetésben, valamint Ukrajna orosz megtámadása, amely alapvetően új geopolitikai helyzetet teremtett a régióban. A tanulmány ezen korábbi és a közelmúltbeli tényezők az összefüggéseit is bemutatja.

Emellett részletesen tárgyalja, hogy a geopolitika-tudomány milyen módon járul hozzá a két ország kapcsolatrendszerének megértéséhez, különösen a 2022 és 2026 közötti időszak összefüggéseinek vizsgálatával. Első körben bemutatásra kerülnek a román-orosz geopolitikai viszony történelmi gyökerei, hogy miért volt ez a viszony évszázadokon át tele bizalmatlansággal és stratégiai rivalizálással.

I. A román-orosz geopolitikai viszony történelmi jellemzői: bizalmatlanság és érdekkonfliktus

Oroszország, a legnagyobb nagyhatalom Románia közvetlen közelében sok fejtörést okozott a románoknak a történelem során, geopolitikai viszonyukat évszázadok óta a bizalmatlanság, a területi viták és a stratégiai rivalizálás jellemezte. Oroszország úgy tekintett a román területekre, mint a Balkánhoz tartozó rész, míg Románia számára Oroszország lett a folyamatos fenyegetettség és területi vesztességek fő kivitelezője.

Kissinger[1] nyomán röviden ismertetésre kerül az orosz expanziós logika. Oroszország terjeszkedése nem nyugat-európai értelemben vett gyarmatosítás volt, az anyaország és a gyarmatok földrajzilag szomszédos területeken helyezkedtek el. A folyamatos szárazföldi expanzió a határ túloldala felé irányult, a meghódított térségek fokozatosan integrálódtak az államba. (Kissinger levezetése szerint az államhatár fokozatos kitolásának hátterében nem kereskedelemi vagy civilizációs indokok állnak, hanem az orosz állam gyengének érzékelt természetes határai „megerősítésének” szándéka. Ebből következően a birodalom nem tudott végleges határokat kialakítani.)

Az orosz birodalmi külpolitika a XIX. században a gyengülő Oszmán Birodalom rovására történő terjeszkedést célozta. A török birodalmi rendszerben a meghódított területeken nem került sor erőszakos iszlamizálásra, ugyanakkor a terület birodalomba integráltságával egyenesen arányosan növekvő strukturálisan ösztönzött iszlamizáció történt. A Dunai Fejedelemségeket (Havasalföld és Moldva[2]) nem integrálták teljesen a birodalomba, ezért az iszlamizációs nyomás nem volt, a területen az ortodox kereszténység maradhatott domináns. Ez az orosz ortodox állam előzőekben leírt terjeszkedési igényét vallási indokokkal kiegészítve irányította a figyelmet a térségre. Ezzel párhuzamosan a térségben megerősödött a függetlenségi mozgalom is.

A román-orosz viszony első nagyobb negatív aktusa ezért a román állam kialakulása előtti időszakra datálható. A hetedik orosz-török háború 1806-ban kezdődött, a Dunai Fejedelemségek megtámadásával. A háborút záró 1812-es bukaresti békeszerződés értelmében az Orosz Birodalom megszerezte a Moldvai Fejedelemség keleti részét (a Prut folyótól keletre fekvő, mintegy 110 kilométer szélességű körülbelül 45 630 km² területet a későbbi Besszarábiát), lemondott Moldva Pruttól nyugatra eső területéről,

[1] Kissinger: Diplomácia

[2] A két említett fejedelemség 1859 januárjában Alexandru Ioan Cuza vezetése alatt perszonálunióban egyesül, majd ugyanabban az évben felveszi a „Románia” nevet.

valamint a Havasalföldi Fejedelemség egészéről, azonban kereskedelmi jogokat szerzett a Duna folyón.

A krími háborúban (mely az Oszmán Birodalomban élő keresztények fölötti védnökség ürügyén indult) az Orosz Birodalom meggyengült, a párizsi békében elvesztette Besszarábia déli részét és a Duna-delta fölötti jogokat. A Dunai Fejedelemségek ekkor nagyhatalmi védnökség alá kerültek, a Fekete-tenger területéről kitiltásra kerültek a hadihajók.

A következő orosz-török háborúban (1877-1878) már Románia néven vettek részt az egyesült fejedelemségek. A háborút lezáró békeszerződésben az oroszok visszakapták Dél-Besszarábiát, cserébe Dobrudzsa a románoké lett.

Az első világháború során az 1917-es bolsevik forradalom különös negatív fejleményt hozott. A román aranytartalékot biztonsági okok miatt I. Károly (1866-1914) román király II. Miklós (1894-1917) orosz cár uralkodása alatt annak őrizetére bízta. A bolsevik vezetés a birtokába jutott aranyat nem adta vissza román kérésre, amely esemény a második világháború végéig negatív kontextusban jelent meg a román történetírásban.

Az első világháborút követően Románia annektálta Moldovát, melyet a versailles-i békerendszer megerősített. A döntést a Szovjetunió nem ismerte el, a két világháború között ez fő konfliktusforrás volt.

A második világháború során a Molotov-Ribbentrop paktum értelmében a Szovjetunió 1940-ben visszavette Besszarabiát és Észak-Bukovinát, létrehozva a 15. szovjet tagállamot, a Moldávia Szovjet Szocialista Köztársaságot. A Szovjetunió német megtámadása után Románia visszaszerezte a területet, 1944 augusztusában a Vörös Hadsereg foglalta azt el, melyet az 1944. szeptember 12. napján kötött román-szovjet fegyverszünet véglegesített.

1991 óta Besszarábia részben (az önállósodott volt szovjet tagköztársaság) Moldovához, részben Ukrajnához tartozik. A Szovjetunió felbomlása során Moldova területének egy részén a visszavonuló csapatok létrehozták a Dnyeszter Menti Moldáv Köztársaságot, mely azóta is orosz segítséggel képes fennmaradni (jelentősebb nemzetközi elismerés nélkül). Moldova kapcsán a román közgondolkodás véleménye az, hogy a moldovai nép és nyelv a románság része, egy testvérnép, amely a történelmi viharoknak köszönhetően nem Romániában él.

A román elemzők, különösen a szovjet érdekszféra felbomlása utáni időszakban, egyetértenek abban, hogy Románia sem a jelenben, sem a múltban nem tudja érvényesíteni földrajzi adottságait az orosz hegemónia

és érdekek miatt, melyek nem engedik, hogy Románia elfoglalja azt a geopolitikai pozíciót, amelyet megérdemelne.

A hidegháborúban elszenvedett vereség, a Szovjetunió felbomlása olyan helyzetbe hozta az Orosz Föderációt, hogy elveszítette a nagyhatalmi pozícióját és a külpolitikai irányító szerepét, hiszen a volt szovjet tagköztársaságok függetlenek lettek az 1990-es évek elején. Románia szomszédja lett a volt szovjet tagköztársaság, Ukrajna északon és keleten, és Moldovai Köztársaság keleten. Ez a közvetlen román-orosz határ megszűnését jelentette.

Néhány évig ezzel kialakult az az illúzió, hogy a pufferzóna miatt nincs többé „közvetlen orosz veszély". Azonban először a Dnyeszter-menti Köztársaság (Transznyisztria) fennmaradása[3], majd Ukrajna orosz érdekek mentén történő kettészakítása (2014)[4] illetve megtámadása (2022.) ezt megcáfolta.

Ez idő alatt azonban Románia lefolytatta a NATO és az Európai Unió integrációt, amely még feszültebbé tette a két ország geopolitikai viszonyát. A 2022-ben kezdődött orosz-ukrán konfliktus eredményeképpen a korábban óvatos román vezetőség nyíltan támogatja Ukrajna területi integritását.

Ezzel kapcsolatban alakult ki a mai Románia és Oroszország fő geopolitikai érdekellentéte, amely részletesen kerül majd elemzésre a továbbiakban.

[3] Kozma 2018a. 64. oldal

[4] Sudár 2014. nyomán a helyzet összefoglalása:

2013-ban tiltakozásokat és tüntetéseket indított el, hogy Viktor Janukovics ukrán elnök nem írta alá az EU társulási egyezményt november 21-én. 2014. február 21-én Viktor Janukovics elhagyta Kijevet, és Oroszországba menekült. Másnap az ukrán parlament leváltotta. Az új kormányt elismerte az Egyesült Államok és az Európai Unió is, Oroszország azonban illegitimnek minősítette.

Ukrajna keleti részében tüntetések indultak a kormányváltás miatt. A kormányváltás mellett a nyelvi törvény ellen is tüntettek, szerették volna, hogy az orosz is hivatalos nyelv legyen. A tüntetések erőszakossá váltak. Február 26-tól oroszbarát fegyveresek fokozatosan átvették az ellenőrzést a Krím-félsziget fölött. Március 16-án népszavazást tartottak a krími terület státuszáról, melyet a jelenlévő orosz fegyveres erők miatt Oroszországon kívül kevés ország ismer el hitelesnek, azonban ez nem akadályozta meg hogy a Krím kikiáltsa elszakadását Ukrajnától, kérvényezze az ENSZ általi elismerést és felvételét az Oroszországi Föderációba (melyre még aznap sor is került).

Április 15-én az ukrán parlament nyilatkozatot adott ki, miszerint Krímet Oroszország által átmenetileg megszállt területnek tekintik. Április 17-én Ukrajna, az Egyesült Államok, Oroszország és az Európai Unió négyoldali találkozót tartott Genfben, hogy tárgyaljanak az ukrajnai krízis megoldásáról. A találkozó egy nyilatkozat kiadásával zárult, ami kijelentette, hogy minden oldal egyetért abban, hogy lépéseket kell tenni a krízis enyhítésére. Megállapodtak, hogy az illegális katonai alakulatokat fel kell számolni Ukrajnában, és a megszállt épületeket el kell hagyni, le kell fegyverezni. Továbbá minden kormányellenes tüntetőnek amnesztiát kell adni. Szintén ezen a napon Putyin elismerte az orosz fegyveres jelenlétet a Krímben.

II. Románia viszonya a Moldáv Köztársasággal - konfliktusforrás az oroszokkal, feszültségforrás a Nyugattal

A román közgondolkodásnak fontos eleme a „minden román egy állam” gondolata, melyből következik a román testvéreknek tartott Moldovával történő egyesülés koncepciója. Románia szerint a moldovai nép és nyelv a románság része, egy testvérnép, amely a történelmi viharoknak köszönhetően nem román terület.

A Moldovai Köztársaságban jelen lévő (elég csak Transznyisztriára gondolni) orosz befolyás miatt Románia nyugati integrációja során ez a gondolat nem került politikai szinten kimondásra, egyértelmű volt ugyanis, hogy ennek hangoztatása a csatlakozási folyamat kárát jelentené. Az integrációs folyamat lezárása után azonban politikai szinten is kimondásra került, Traian Băsescu mint elnök mondta ki az egyesülési tervet a Moldovai Köztársasággal az ukrán–orosz események apropóján. Románia eszerint megvédené a Moldovai Köztársaságot és minden segítséget megadna az orosz befolyás ellen, most, hogy teljes jogú tagja a Schengeni Egyezménynek is. Ezt követően más román politikusok is hangoztatják. Az integráció folyamatát Románia az Európai Unió Keleti Partnerség projektjében részvétellel próbálja segíteni.

A Keleti Partnerség 18 éve létezik, 2026. április 26-án ünnepelte az évfordulót. Arra irányul, hogy megerősítse a következő hat kelet-európai és dél-kaukázusi partnerország politikai társulását és gazdasági integrációját: Örményország, Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Grúzia, a Moldovai Köztársaság és Ukrajna. Nem terjed ki Oroszországra és Törökországra, mivel mindkét ország eltérő státusszal rendelkezik az EU-val kialakított kapcsolataiban: Törökország csatlakozásra váró ország és Oroszország stratégiai partnerségi ország volt (a 2022-es ukrán invázió előtt). A partnerországok orosz vonatkozású eseményeit ismerve kijelenthető, hogy ez a szintű közreműködés nem képes az orosz érdekszférát távol tartani.

Románia schengeni csatlakozásának folyamata[5] során jelent meg egy rövid összefoglaló gyakorlati szemszögből[6] a moldovai helyzet kockázatairól.[7] Eszerint a Moldovai Köztársaság politikai állapota kedvez az orosz érdekeknek. Moszkva folyamatos nyomást gyakorol Moldovára annak érdekében, hogy az elszakadjon Romániától és az Európai Uniótól, és inkább a volt szovjet térséghez (FÁK) közeledjen. Ezt a nyomást a chișinăui oligarchikus politikai elit (például Vladimir Plahotniuc (1966-) moldovai

[5] Lásd Komjáti-Gardó 2018.
[6] 2018. az eredeti cikk megjelenése.
[7] Cristian Felea (1967-), volt SRI tiszt (Románia Titkosszolgálata) és külpolitikai szakértő.

politikus) megkönnyíti. Ennek során szándékosan gátolja az Európai Uniós Társulási Megállapodás betartását, helyette inkább „szürke zónában” akarja tartani az országot, sem nyíltan EU-párti, sem nyíltan oroszbarát. Ebben az állapotban lehet ugyan európai integrációról vagy akár Romániával való egyesülésről beszélni, de konkrét lépések nélkül.

A moldovai politikai elit másik része (például Igor Dodon volt államfő) nyíltan vállalja oroszbarát álláspontját, miközben a moldovai társadalom többsége inkább európai orientációjú. A folyamatosan fenntartott bizonytalanság a helyi elit számára előnyt jelent, Moszkva számára pedig különösen kedvez a transznyisztriai kérdésben, lehetővé téve Transznyisztria fenntartását, a „Novorosszija” (Új-Oroszország) koncepció működtetését, amely veszélyezteti Ukrajna területi integritását és a Fekete-tenger térségét, valamint a kalinyingrádi enklávé analógiájára egy Moldova-Transznyisztria föderáció létrehozását lebegtethesse, amelyet lehetetlenség lenne integrálni az Európai Unió struktúráiba.

A levezetés szerint Románia számára a legszükségesebb egy jogállami, működőképes Moldova, amely képes az uniós csatlakozásra. Ennek legnagyobb akadálya a Transznyisztriában jelen lévő orosz hadsereg. Hangsúlyozza Románia, Ukrajna és Moldova együttműködésének szükségességét az orosz befolyás visszafordítása céljából, ugyanakkor leszögezi, hogy a moldáv döntéshozók gyakran döntenek orosz érdekek mentén.[8]

Így nem meglepő, hogy minden Román Nemzeti Védelmi Stratégiában Oroszország nyíltan meg lett jelölve, mint destabilizáló erő az egész közép-kelet-európai térségében. A későbbi dokumentumok említik továbbá azt is, hogy a NATO és az Orosz Föderáció viszonya megromlott és egy hidegháború van kialakulóban.

A kérdéssel kapcsolatban a román társadalomban jelen lévő anomáliákat Dan Dungaciu[9] interjújában[10] így fogalmazta meg.

Romániának hatalmas a felelőssége abban, hogy hogyan alakul a Moldovai Köztársaság politikai sorsa. Úgy gondolja, mint Cristian Felea, hogy Románia csak akkor támogathatja a kisinyovi politikai erőket, ha az ország egyértelműen az Európai Uniót választja, ellenkező esetben Románia Uniós és világpolitikai státusza odalesz. Szerinte Románia anyagi támogatását, melyet 2019 folyamán az akkori chișinăui hatalomnak (amely sorozatosan figyelmen kívül hagyta az európai intézmények ajánlásait,

[8] Jurnal.md 2018.

[9] (1968-) a Román Tudományos Akadémia Politikai Tudományok és Nemzetközi Kapcsolatok Intézetének elnöke, kortárs geopolitikai gondolkodó

[10] Barbăroșie 2019.

különösen a választási szabályok módosítása és a jogállamiság területén) nyújtott, nem lehetett elfogadni sem Brüsszelben, sem máshol a világon. Hangsúlyozza, hogy Brüsszel és több nyugati tagállam látványosan elhatárolódott a moldovai kormányzattól, Románia továbbra is „politikai fedezetet” nyújtott számára.

Az elemzés szerint Igor Dodon és Vlad Plahotniuc között nem valódi politikai szembenállás, hanem hallgatólagos együttműködés (binómium) figyelhető meg. Dungaciu szerint egyikük sem képvisel tényleges európai alternatívát: Dodon nyíltan oroszbarát, míg Plahotniuc csak retorikailag hivatkozik az EU-ra, miközben autoriter hatalomgyakorlást folytat.

Geopolitikai szempontból Különösen veszélyesnek tartja a transznyisztriai rendezés irányát, mivel szerinte ez az orosz katonai jelenlét fenntartása mellett próbálna jogi-politikai megoldást találni. Ez integrálhatatlanná tenné Moldovát a nyugati rendszerbe és destabilizálná a térséget is. Romániának ez esetben geopolitikailag hatalmas probléma lenne egy erős Oroszország a közvetlen szomszédságában, ugyanis a NATO és az Európai Unió keleti határán Oroszország lenne a domináns hatalom.

Dungaciu, pont, mint Cristian Felea, azt mondja, fontos, hogy a Moldovai Köztársaság kormányzata az Európai Unió integrációs útját kövesse, amelyet egyébként a lakosság többsége támogat, illetve kiemeli annak fontosságát, hogy Románia csak ilyen kormányzatot támogasson. Hangsúlyozza, hogy a valódi választás nem „Plahotniuc vagy Dodon” hanem a jogállami, demokratikus és az autoriter berendezkedések között van.[11]

A jelenlegi időszakban az orosz-ukrán háború negyedik éve zajlik. A térség stabilizálásához egyértelműen szükséges annak befejezése, a béketárgyalások felgyorsítása és lezárása, ideális esetben a térség demilitarizálásával.

Románia is reménykedik ebben a békében, ezáltal az ukrán állam területi integritása megőrzésében, hiszen geopolitikailag Ukrajna eleste után Románia lenne a legkiszolgáltatottabb helyzetben. Nicușor Dan román elnök szerint Romániára nézve tragikus lenne, ha Oroszország lenne a szomszédja.[12]

A továbbiakban bemutatom a mai román-orosz geopolitikai viszonyt és hatását a román védelmi stratégiára a geopolitika-tudomány szemüvegén keresztül.

[11] Barbăroșie 2019.
[12] Botnarevschi 2025.

III. Románia és Oroszország mai geopolitikai viszonya a geopolitika-tudomány klasszikus elméleteinek tükrében.

A geopolitika-tudomány és a gyakorlati politika kapcsolatáról bevezetésképpen néhány gondolat.[13]

A geopolitika-tudomány megszületése a földrajztudósok és a térképészettudomány művelőinek érdeme. Pataki Gábor Zsolt (1971-) „A geopolitika - egy multidiszciplináris elemző módszer" című tanulmányában tesz említést arról, hogy Rudolf Kjellén (1864-1922) szerint a geopolitika-tudomány egy olyan empirikus megközelítés, mely a földrajztudomány és a politológia közötti kapcsolatrendszeren alapul. Ha a földrajzi pozíciója egy országnak általában végleges dolognak számít, a geopolitikai helyzete változó minősítéssel bírhat, hiszen ez attól is függ, milyen politikai, szociális és gazdasági tényezők játszanak bizonyos korszakokban szerepet.

Elméleti kiindulópont még, hogy (Bárdosi-Féltoronyi Miklós magyar geopolitikai gondolkodó szerint) a geopolitika-tudomány két aspektusban segít az államok önmeghatározásában, a külpolitika kialakításában, definiálja helyüket a nemzetközi politikai viszonyokban, valamint befolyásolja a külvilág véleményét az államokról, annak megnyilvánulását nemzetközi színtéren.[14]

Ezen gondolatok mentén kijelenthetjük, hogy a mai román elitnek is fontos Románia önmeghatározása[15], milyen szövetségi rendszerbe akar tartozni és a külvilág véleménye erről, ugyanakkor lényeges a helye az államok hierarchiájában, vagyis, hogy kire tudna támaszkodni amikor területi integritása és nemzeti léte veszélyeztetve lenne.

A nyugati szövetségi rendszerekbe integrálódás ezt a védelmi stratégát szolgálta, és máig ezeken keresztül látja Románia a nemzeti és geopolitikai érdekei védelmét biztosítottnak, elsődlegesen az orosz hegemón törekvések ellen. Románia legfontosabb geopolitikai célja a NATO és EU csatlakozást követően a schengeni csatlakozás megvalósítása lett, ennek teljesítse után lépett előre a Moldovai Köztársaság megsegítése, hogy utóbbi minél előbb teljes tagja legyen az Uniónak ezáltal kikerüljön az orosz érdekszférából. Oroszország európai irányban is[16] agresszívebbé vált

[13] Bővebben lásd: Komjáti-Gardó 2014.

[14] Lásd Bárdosi-Féltoronyi 2006.

[15] Az önmeghatározás fogalma: „Az önmeghatározás már tartalmazza azokat az elemeket, amely meghatározza a mozgásterét, s azon belül a lehetséges szövetségesek körét. Az államok esetében rendszerint az alkotmány tartalmazza az önmeghatározás legfontosabb elemét, a nemzetközi szervezeteknél alapító okmányuk, még az informális szereplők esetében az őket képviselő személyek vagy testületek nyilatkozata, dokumentumai. (Bíró 2003., 255-256. o.)

[16] Az orosz birodalmi restaurációs elképzelések néhány évtizedig Ázsiát célozták, például Csecsenföldet,

nemzetközi viselkedése nyomán új geopolitikai célok jelenték meg a román vezető politikai elit előtt.

Természetesen tervezik az egyesítést területileg is ezzel az országgal, de Bukarest nagyon óvatos a témában. Már 2014 tavaszán, amikor Ukrajnában megkezdődtek a zavargások, az akkori román elnök, Traian Băsescu hangoztatta, hogy fontos Moldova helyzetének tisztázása, de fogalmazásából érződött az orosz érdekek nem megsértésének szándéka. Az elnök később is hangoztatta, hogy Ukrajna területileg szétesett, meg kell védeni testvéreiket az orosz agressziótól.[17] A románok folyamatos aggodalommal néztek az ukrán eseményeket 2014-ben és bíztak a NATO (és az amerikai) védelmi tervekben. A 2022-es orosz invázió után Ukrajna háborús helyzete tovább nyugtalanította Bukarestet. Ebben a szituációban, földrajzi elhelyezkedésének köszönhetően, tengeri kijárata miatt Románia geopolitikai jelentősége folyamatosan felértékelődik.

Az ukrán-orosz konfliktus kezdete óta a katonai, geopolitikai érdekek kezdtek dominálni az Európai Unió számára, ugyanis realizálódott, hogy ha Ukrajna elesik, akkor egy erős Oroszország (vagy orosz bábállam) az Unió közvetlen szomszédságában óriási biztonsági kockázatot jelentene. Kijelenthető, hogy Románia lenne a legnehezebb helyzetben, ha ez bekövetkezne.

Trump amerikai elnök második mandátumát kezdte 2025. január 20-án, hangsúlyozva azon célját, hogy az ukrán-orosz háborúnak véget vessen. Azonban ezt úgy akarja elérni, hogy az Uniót nem engedné az orosz-ukrán tárgyalások közelébe. Románia óvatos és próbál ügyelni az egyensúlyra az amerikai és európai szándékok között. Nicușor Dan jelenlegi román elnök egyetért az Unió álláspontjával, hogy támogatni kell Ukrajnát anyagilag a háború lebonyolításában és a háború utáni rekonstrukciójában, ugyanis Románia geopolitikai érdekei ezt kívánják.

Az amerikai elnök ambivalens nyilatkozatai és intézkedései (parancsot adott a Romániában állomásozó amerikai katonák hazarendelésére az ukrán helyzet árnyékában) értetlenséget váltottak ki Bukarestben. Románia nehezen tudja kezelni az új helyzetet és nem tudja, milyen geopolitikai következményei lesznek a jövőre nézve.[18]

A román belpolitikában ugyanakkor megfigyelhető a nyugati irányban kifejtett orosz befolyás átalakulása. A szovjet blokk összeomlása arra a következtetésre vezetett, hogy a korábban bevált (Ázsiában jelenleg is

Grúziát, Hegyi-Karabahot.

[17] Ziare 2014.

[18] Ambrus 2025.

alkalmazott) módszer, a helyi bábkormány fegyveres erőkkel támogatása[19] helyett kifinomultabb, elsősorban politikai kommunikációs és narratív eszközök alkalmazása hatékonyabb lehet.

A 2024-es román választásokon Călin Georgescu (1962-) lett a befutó. Ez precedens nélküli, ugyanis egy korábban a román közéletben ismeretlen jelölt pusztán közösségi média (TikTok, Facebook, Instagram) segítségével nyerte meg az első fordulót.[20] A külhoni románság támogatásával tudott nyerni több népszerű jelölttel szemben. Az akkori román miniszerelnök Marcel Ciolacu (1967-) is csúfos vereségett szenvedett, a második fordulóba sem sikerült bejutnia.

Az Alkotmánybíróság hatályon kívül helyezte ezt a szavazást, ugyanis a kampány lefolytatása megkérdőjelezte a választások tisztaságát (a háttérben felderített orosz szálakkal indokolva). Vehemens kampány kezdődött, amely lényege, hogy egy új forradalom kellene, hasonlóan mint 1989-ben. Románia Biztonsági Tanácsa nyilvánosságra hozta az orosz beavatkozást alátámasztó jelentéseket. A beavatkozás szándéka olyan román elnök[21] hatalomra juttatása volt, aki támogatja az orosz érdekek érvényesítését.[22]

2025 folyamán új elnökválasztást írtak ki, a szavazást a bukaresti polgármester Nicușor Dan (1969-) nyerte meg, aki azóta is nyíltan oroszellenes politikát folytat. A korábbi román politika nem volt oroszbarát, ezt és a távolodást megjelenítik Románia Nemzeti Védelmi stratégiái is.

Románia korábbi Nemzeti Védelmi Stratégiája, melyet az akkori elnök Klaus Johannis hirdetett ki beiktatásakor, egy elnöki ciklusra, a 2015-2019 közötti időszakra vonatkozott. Jelszava: „Egy erős Románia Európában és a világon.” volt. A stratégia érintette az összes olyan témát, amely Románia legmagasabb geopolitikai érdekeit jelentették az időszakban. A

[19] Ahogyan a pesti vicc összefoglalja:
„Brezsnyev a túlvilágon megkeresi Szulejmán szultánt.
- Ide figyelj, szultán, szeretnék tőled kérdezni valamit.
- Kérdezz bátran, Leonyid Iljics...
- Tudod, soha nem értettem, miért nem szeretnek minket a magyarok, s ugyanakkor miért vannak úgy meg veletek. Holott mi csak négy évtizedig voltunk Magyarországon, ti pedig másfél évszázadig.
- Mert nem jól csináltad a dolgokat, Leonyid...
- Miben tévedtünk?
- Három dologban. Először is mi a százötven év alatt egyszer sem mondtuk, hogy ideiglenesen állomásozó török hadsereg van Magyarországon. Másodszor: nem tettük kötelezővé az iskolákban a török nyelvet. Harmadszor pedig a mohácsi vészt nem nyilváníttattuk a magyar felszabadulás ünnepévé.”
A történet ironikus módon arra világít rá, hogy a tartós befolyás szempontjából nem a katonai jelenlét időtartama, hanem annak politikai legitimációja, kulturális beágyazottsága és emlékezetpolitikai kezelése bír meghatározó jelentőséggel – egy olyan logika, amely a posztszovjet orosz tevékenységben már felismerhető.

[20] Dezső 2024.

[21] A román félprezidenciális rendszerben az elnök szerepe hangsúlyos, a francia rendszerhez hasonló.

[22] Costiță – Ofițeru – Vulcan – Despa 2024.

bevezetőjében kihirdeti, hogy Románia támogatja az Európai Unió Védelmi Stratégiáját. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy egy paradigmaváltás miatt Románia Védelmi Stratégiáját úgy kell kialakítani, hogy figyelembe kell venni, hogy a NATO és az Orosz Föderáció kapcsolata megromlott, egy hideg konfliktus van jelen, amelyben Románia érintett és ezért a nemzeti stratégia része kell, hogy legyen a román állampolgárok védelme.[23] Továbbá a nemzetközi terrorizmus és Románia NATO kötelezettségvállalásai miatt éberen kell ügyelni a térség biztonságára.

A térség biztonságának kérdése a következő (2020-2024) Nemzeti Védelmi stratégiában is felbukkan, mint az eszkalálódott orosz-ukrán viszonyra adott válasz Románia és Oroszország geopolitikai kapcsolata és feszültségei kapcsán.

A mostani román elnök, Nicușor Dan nemrég terjesztette a parlament elé a 2025-2030 közötti Nemzeti Védelmi Stratégiát, amely a szolidaritás elven alapul, hangsúlyozza az állampolgárok védelmét, a korrupció elleni küzdelmet, valamint a hibrid fenyegetésekkel szembeni ellenálló képességet helyezi előtérbe.[24]

A legfrissebb román stratégia külön hangsúlyozza a hibrid fenyegetettségeket, amelyek az orosz-ukrán háború és annak részeként az információs hadviselés miatt jelentősek, ugyanis Románia van legközelebb földrajzilag a hadszíntérhez. A román fél támogatja Ukrajnát és az Unió álláspontját, Ukrajna nemzeti és területi integritása megőrzését minden eszközzel. A másik indok a hibrid fenyegetettség hangsúlyozására és az azelleni fellépésre a korábban ismertetett 2024-es román elnökválasztás.

2026. március 12-én a román elnök találkozott az ukrán elnökkel. ennek során stratégiai partnerségi megállapodást (közös nyilatkozatot) írtak alá a bukaresti Cotroceni-palotában. A román fél támogatásáról biztosította Ukrajna Európai Uniós integrációját, területi integritását és a rekonstrukcióra szánt, Európai Unió által nyújtott kölcsönt. Oroszország ezt követően nyílt ellenséges államnak nevezte Romániát.

Románia nem tehet mást, mint hogy az eszkalálódott konfliktusban nyíltan kiáll amellett az oldal mellett, ahova beküzdötte magát (éppen a másik oldallal szerzett negatív tapasztalatai miatt). Ez a kiállás annak beismerése, hogy a geopolitikai pozíciója miatt és a nemzeti léte érdekében feltétlenül kell, hogy ebben a szövetségi rendszerben maradjon. A történelmi okokon túl ezt alátámasztják az ukrajnai és a román orosz beavatkozások, melyek különböző eszközökkel és intenzitással, de

[23] România Nemzeti Védelmi Stratégiája a 2015–2019-es időszakra
[24] Tőkés 2025.

ugyanarra mutatnak, az Oroszország körüli államok önálló államiságának megszüntetésének szándékára.

Összegzés

A tanulmány arra vállalkozott, hogy bemutassa a román-orosz geopolitikai viszonyt, különös tekintettel a 2022-ben kirobbant orosz-ukrán háborút követő eseményekre és a moldáv kérdés geopolitikai sajátosságaira.

A történelmi kiindulópont ismertetése volt az első. Ennek során bemutatásra került, hogy a Török Birodalom szétesésekor létrejött Ó-Románia részei a nemzeti lét és a vallási alapon ideologizált orosz protektorátus között ingadoztak különböző intenzitással, de évszázadokon át. Az ingadozások oda vezettek, hogy Ó-Románia egyik része, a korábbi Moldvai Fejedelemség Románia többi részétől elszakadva, más állam (Moldvai Köztársaság) formájában, eltérő társadalmi berendezkedéssel létezik. Ennek oka egyértelműen az orosz (szovjet) érdekszféra működése. A román közgondolkodásban emiatt megkerülhetetlen a moldáv testvériség kérdése, a restauráció, a minden románt egyesítő állam gondolata.

A román politika pragmatikusan nem hangsúlyozta ezen elképzelést az ország nyugati intézményrendszerhez történő integrációja során. Annak lezárultával azonban a kérdés napirendre kerülhetett, ezzel, illetve annak kezelésével élezve az orosz-román ellentétet és ellenkezést ébresztve a nyugati intézményrendszerekben, melyet a tanulmány második része ismertetett.

A harmadik rész az orosz expanzió európai irányba történő felerősödését és annak geopolitika-tudomány olvasatait ismertette A legdirektebb formája az ukrán háború megkezdése, kevésbé direkt, ám román szempontból jelentős a román politikába új eszközökkel, alig burkoltan történő beavatkozás. Ezek együttes hatása a korábban egyensúlyozni próbáló román politika egyértelmű oldalválasztása, a nyugati integráció megerősítése nevezetesen, Moldova és Ukrajna nyílt támogatása minden eszközökkel.

Felhasznált irodalom

Administraţia Prezidenţială (2015): Strategia Națională de Apărare a Țării [Románia Nemzeti Védelmi Stratégiája].

https://www.presidency.ro/files/userfiles/Strategia_Nationala_de_Aparare_a_Tarii_1.pdf

Administraţia Prezidenţială (2020): Strategia Națională de Apărare a Țării pentru perioada 2020–2024 [România Nemzeti Védelmi Stratégiája 2020–2024] https://www.presidency.ro/files/userfiles/Documente/Strategia_Nationala_de_Aparare_a_Tarii_2020_2024.pdf

Administraţia Prezidenţială (2025): Strategia Națională de Apărare a Țării pentru perioada 2025–2030 [România Nemzeti Védelmi Stratégiája 2025–2030] https://www.presidency.ro/files/userfiles/Strategia%20Na%C8%9Bional%C4%83%20de%20Ap%C4%83rare%20a%20%C8%9A%C4%83rii%20pentru%20perioada%202025-2030.pdf

Ambrus, Attila: Hátra arc! Kivonul Romániából az amerikai katonák majdnem fele, 2025. október 30., https://balk.hu/2025/10/30/amerikai-katonak-romania-lengyelorszag / (Utolsó letöltés: 2026. május 02.)

Barbăroșie, Liliana: Dan Dungaciu: Cum se face că numai România pretinde că în R. Moldova guvernarea este credibil pro-europeană? [Dan Dungaciu: Hogy lehet, hogy egyedül Románia állítja, hogy Moldovában a kormány hitelesen Európa párti?], 2019. január 23., https://moldova.europalibera.org/a/dan-dungaciu-cum-se-face-c%C4%83-numai-rom%C3%A2nia-pretinde-c%C4%83-%C3%AEn-r-moldova-guvernarea-este-credibil-pro-european%C4%83-/29725792.html (Utolsó letöltés: 2026. május 02.)

Bárdos-Féltoronyi, Miklós: Bevezetés a geopolitikába. Budapest: L'Harmattan, 2006.

Bíró, Gáspár: Bevezetés a nemzetközi politikai viszonyok tanulmányozásába. Budapest: Osiris, 2003.

Botnarevschi, Cristina: Nicușor Dan avertizează: „Dacă Ucraina cade, vom fi vecini cu Rusia și totul se va schimba" [Nicușor Dan figyelmeztet: ha Ukrajna elesik, Oroszország szomszédaivá válunk, és minden megváltozik], 2025. december 11., https://ea.md/nicusor-dan-avertizeaza-daca-ucraina-cade-vom-fi-vecini-cu-rusia-si-totul-se-va-schimba / (Utolsó letöltés: 2026. május 02.)

Costiță, George – Ofițeru, Andreea – Vulcan, Dora – Despa, Oana: Operațiunea „Georgescu președinte". Documente declasificate de SRI, SIE, MAI și STS: Rusia – război hibrid și rolul Moscovei în alegeri [„Georgescu elnök" művelet. Az SRI, az SIE, a belügyminisztérium és az STS titkosított iratainak feloldása: Oroszország – hibrid hadviselés és

Moszkva szerepe a választásokban], 2024. december 4., https://romania.europalibera.org/a/operatiunea-georgescu-presedinte-documente-secrete-declasificate-sie-romania-tinta-unei-actiuni-hibride-agresive-ruse-/33226882.html (Utolsó letöltés: 2026. május 02.)

Dezső, András: A szélsőjobboldali Călin Georgescu nyerte a romániai elnökválasztás első fordulóját. 2024. november 25., https://telex.hu/kulfold/2024/11/25/a-szelsojobboldali-calin-georgescu-nyerte-a-romaniai-elnokvalasztas-elso-fordulojat (Utolsó letöltés: 2026. május 02.)

Durandin, Catherine: A román nép története. Budapest, Maecenas, 1998.

Flint, Colin: Introduction to Geopolitics [Bevezetés a geopolitikába], London–New York: Routledge, 2007.

Jurnal.md: Ofițer SRI în rezervă: Plahotniuc preferă menținerea RM într-o zonă gri [SRI tartalékos tiszt: Plahotniuc inkább szürke zónában tartja a Moldovai Köztársaságot] 2018. január 5., http://www.jurnal.md/ro/news/3ce94e3d7815e81b/ofiter-sri-in-rezerva-plahotniuc-prefera-mentinerea-rm-intr-o-zona-gri.html (Utolsó letöltés: 2026. május 02.)

Kalmár, Gusztáv: Magyar geopolitika. Budapest, Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság, 1942.

Kissinger, Henry: Diplomácia. Fordította: Baik Éva et al. Jegyzetekkel ellátta: Magyarics Tamás. Térképek: Dobieczki Magda. Budapest–Maidenhead: Panem–Grafo–McGraw-Hill, 1996.

Komjáti-Gardó, Simona: A geopolitika, mint tudomány haszna az államok számára. In: Politikatudományi Tanulmányok (Politikatudományi Előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar Doktori Iskolájának Jubileumi Konferenciáján), Budapest, 2014.

Komjáti-Gardó, Simona: Románia schengeni csatlakozása, mint geopolitikai célkitűzés. In: Politikatudományi Tanulmányok (Politikatudományi Előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar Doktori Iskolájának VI. Jubileumi Konferenciáján), Budapest, 2018.

Kozma, Klementina: Befagyott konfliktus a posztszovjet térségben. Transznyisztria: egy elfelejtett világ. In: Honvédségi Szemle, 146. évfolyam, 2018/5. szám, 64–72.

Kozma, Klementina: Románia geostratégiai szerepe a NATO keleti határán. In: Hadtudományi Szemle, 11. évfolyam, 2018/3. szám, 182–194.

Manea, Mihai – Teodorescu, Bogdan. Istoria românilor: epoca modernă și contemporană [A románok történelme: modern és kortárs kor]. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1992.

România Alkotmánya (2003)

Scurtu, Ioan. Istoria românilor de la Carol I la Nicolae Ceaușescu [A románok története I. Károlytól Nicolae Ceaușescuig]. București: Mica Valahie, 2011.

Sudár, István: Az ukrán válság összefoglalása, 2014. július 21., http://azatlasz.hu/2014/07/az_ukran_valsag_osszefoglalasa (Utolsó letöltés: 2026. május 02.)

Szilágyi, István: A geopolitika elmélete. Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó, 2018.

Szilágyi, István: Geopolitika. Pécs, Publikon Kiadó, 2013.

Tőkés, Hunor: Nicușor Dan új védelmi stratégiát hirdetett: a korrupciót és az álhíreket is nemzetbiztonsági fenyegetésnek minősíti, 2025. november 12., https://transtelex.ro/kozelet/2025/11/12/nicusor-dan-vedelmi-strategia-korrupcio-hibrid-haboru (Utolsó letöltés: 2026. május 02.)

Ziare: În România câștigarea europarlamentarelor ridică miza pentru președinție [Romániában az európai parlamenti választások megnyerése emeli a tétet az elnök számára], 2014., https://ziare.com/alegeri/alegeri-europarlamentare-2014/in-romania-castigarea-europarlamentarelor-ridica-miza-pentru-presedintie-expert-1298945 (Utolsó letöltés: 2026. május 02.)

Molnár András (ORCID: 0009-0002-7448-7686)
ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola
Témavezető: Dr. Oross Dániel tudományos főmunkatárs

DOI: https://doi.org/10.55052/themis.2026.1.224

A politikai szocializációs kutatások folyamat- és ágensközpontú megközelítései az állampolgári normák változásának metszetében

(Process- and Agent-Centered Approaches in Political Socialization Research at the Intersection of Changing Civic Norms)

Absztrakt

A tanulmány a későmodern társadalmakban megváltozott állampolgári normák tükrében vizsgálja a szocializációs kutatások kortárs megközelítéseit. Kiindulópontja, hogy a társadalmi változások radikálisan átalakították a fiatalok részvételi mintázatait és állampolgári attitűdjeit, amely befolyásolta a kortárs szocializációs kutatások elméleti kereteit is. A tanulmány a folyamat- és ágensközpontú megközelítések bevezetésével bemutatja az egyes irányzatok főbb jellemzőit, majd kísérletet tesz a kortárs paradigmák áthidalására. Amellett érvel, hogy a megváltozott társadalomban mind a felülről irányított, mind pedig az alulról építkező szocializációs mechanizmusok meghatározóak, amelyeknek a közelítése kiemelt szereppel kell bírjon ifjúságpolitikai szempontból.

Kulcsszavak: politikai szocializáció, ifjúságpolitika, állampolgárság, részvétel, korszakváltás

Abstract

The paper examine contemporary approaches to socialization research in light of changing civic norms in late modern societies. It argues that broader social transformations have radically reshaped young people's patterns of participation and civic attitudes, thereby influencing the theoretical frameworks of contemporary socialization research. By introducing process-centered and agent-centered approaches, the study outlines the main characteristics of these perspectives and attempts to bridge contemporary paradigms. It contends that in a changing social context, both top-down

and bottom-up mechanisms of socialization may be significant, and that bringing these approaches closer together should play a key role in shaping youth policy.

Keywords: *Political socialization, Youth policy, Citizenship, Participation, Societal transformation*

Bevezetés

A későmodern társadalmakban gyökeres változáson mentek keresztül a fiatalok politikai részvételi és szocializációs mintázatai. A globalizáció, a digitális technológiák robbanásszerű terjedése és a gazdasági fejlődés nemcsak az egyéni életutak sokrétűségét eredményezték, hanem szétfeszítették a társadalom normatív és intézményi kereteit egyaránt, amely megmutatkozik a fiatalok politikához és társadalomhoz való viszonyában is. Míg bizonyos kutatások a fiatalok utóbbi évtizedekben megjelenő politikától való távolmaradását az apatikus-érdeklődő dichotómiában vizsgálják az előbbit megerősítő eredményekkel (*„elidegenedő paradigma”*), addig számos kutatás mélyebb mechanizmusokat feltételez, olyan fogalmakat alkotva a részvételi mintázatokra, mint a csendes, lázadó, vagy készenléti állampolgár (*„elkötelezett paradigma”*).[1] Ezek a rendkívül gyors változások megragadhatóak a szocializációs dinamikák és az állampolgári normák átalakulásában is, amelyre a tudományos környezet különböző sajátos megközelítésekkel próbál válasszal szolgálni. A hagyományos jogokra és kötelezettségekre épülő állampolgári normák mellett egy újfajta, a konvencionális politikához eltérően viszonyuló állampolgári modell jelent meg.

Jelen tanulmány célja ezen új dinamikáknak a vizsgálata a szakirodalomban megjelenő paradigmákon, illetve azok empirikus eredményein keresztül. A következőkben arra keresem a választ, hogy az állampolgári normák átalakulása hogyan befolyásolta a politikai szocializációs kutatások elméleti kiindulópontjait, vagyis hogyan képesek a szocializációs paradigmák alkalmazkodni az állampolgári normák újragondolásához egy megváltozott társadalmi környezetben. A tanulmányban a kutatási paradigmák összehangolására egy újfajta, a szakirodalomban sok tekintetben unortodoxnak tekinthető kategorizálást vezetek be a folyamat- és ágensközpontú megközelítések metszetében. Arra törekszem, hogy a kortárs szocializációs kutatások főbb elméleti

[1] Bennett 2008; Papházi-Oross-Szabó 2024.

kiindulópontjait ismertessem és kitérjek ezek áthidalási lehetőségeire a jóval individualizáltabb egyéni fejlődés tekintetében.

A tanulmány első részében a fiatalok részvételi mintázataiban bekövetkező változásokat vizsgálom az állampolgári elméletek közelmúltbeli hangsúlyeltolódásainak függvényében. Ezután ismertetem röviden a szocializációs kutatások egyes korszakait, rávilágítva arra, hogy hogyan tudott az utóbbi néhány évtizedben reagálni a társadalmi változásokra. Végül pedig kitérek az ágens- és folyamatközpontú megközelítések kiindulópontjaira, kutatási eredményeire és ezzel párhuzamosan rátérek a két paradigma közti áthidalás lehetőségeire.

Jelen elméleti munka nemcsak a kortárs szakirodalom áttekintését és összehangolását tűzi ki célként, hanem rendszerezni szeretné az elmúlt évtizedek változásait is az ifjúságpolitikai megfontolások könnyebb megértése érdekében.

Az állampolgári szerepek és a fiatalok részvételi mintázatainak átalakulása

A fiatalok politikai részvételi mintázatainak kérdése a politikai szocializációs kutatások központi témájaként jelenik meg az utóbbi évtizedekben. A kutatások egyik legstabilabb megállapítása, hogy a fiatal korosztály részvétele a konvencionális politikai formákban – mindenekelőtt a választásokon való részvétel és a pártpolitikához kapcsolódó aktivitás – tartósan alacsony szinten áll. Számos nemzetközi és hazai empirikus vizsgálat igazolja, hogy a fiatalok kisebb arányban járulnak az urnákhoz, ritkábban kötődnek politikai pártokhoz, alacsonyabb a hírfogyasztás, tartósan alacsony az intézmények iránti bizalom és általában véve is távolabb helyezkednek el az intézményes politikától.[2]

A fiatalok politikai részvételének magyarázatára ugyanakkor két markáns értelmezési keret alakult ki, amelyet Lance W. Bennett az elidegenedő és elkötelezett ifjúság paradigmájaként ír le.

Az elidegenedő (*'disengaged youth'*) paradigma az alacsony részvételi szintekre összpontosít és azt elsősorban a fiatalok érdektelenségével magyarázza. Ez a megközelítés tipikusan az „apatikus–érdeklődő" dichotómiára épít és nagymintás kvantitatív kutatásokra, különösen választási részvételi adatokra támaszkodik. Egy generációs változást

[2] Szabó A. 2014

feltételez és a kormányzati, illetve általános állampolgári bevonódásban történő visszaesésre összpontosít, amelyet veszélyként azonosít a demokrácia amúgy is romló állapotára nézve. Meghatározó jellemzője a paradigmának, hogy középpontjában ezáltal a konvencionális politikai részvétel klasszikus formái állnak, a fiatalok alacsony aktivitását pedig nemcsak a részvételi mintázatokkal, hanem a hírfogyasztás, vagy intézmények iránti bizalom gyengülésével is magyarázza. Ebben a keretben tehát a részvétel hiánya problémaként jelenik meg, amit demokratikus deficitként azonosítanak.

Ezzel szemben az elkötelezett (*„engaged youth"*) paradigma egy jóval árnyaltabb értelmezést kínál. E megközelítés szerint a fiatalok alacsony részvétele a konvencionális politikában nem feltétlenül a fiatalok hibája, hanem sokkal inkább a politikai intézményrendszer működéséből fakad. Az állam és a hagyományos politikai szereplők gyakran nem kínálnak olyan részvételi csatornákat, amelyek relevánsak és vonzóak lennének a fiatalok számára. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy a fiatalok passzívak lennének: részvételük inkább átalakul, és új formákban jelenik meg. Az elkötelezett paradigma rámutat arra, hogy a fiatalok egyre inkább a civil szférában, online terekben, illetve specifikus ügyek – például környezetvédelem vagy társadalmi igazságosság – mentén válnak aktívvá.[3] A generációs törés itt is megjelent, csupán az előző paradigmához képest kevésbé negatív formában, megkérdőjelezve az apatikus–érdeklődő dichotómia érvényességét.

Az elkötelezett paradigmában gondolkodva az utóbbi 20 évben számos kutatás és elmélet született, amelyek kevésbé konvencionális megközelítésben foglalkoznak a fiatalok részvételi mintázataival. Nemzetközi szempontból a szocializációs kutatások egyik legjelesebb kortárs képviselője, Erik Amnå hozza be az ifjúságpolitikai diskurzusba az úgynevezett „készenléti állampolgár" fogalmát. A fogalom alapja, hogy a készenléti állampolgár nem feltétlenül apatikus, hanem távolról figyeli a politikai történéseket, amely csak bizonyos – érdekeikkel megegyező – helyzetekben manifesztálódik politikai cselekvéssé. Ez akkor történik meg, amikor értelmét érzik az aktív politikai vagy állampolgári cselekvésnek. A szerző szerint a fiatalok politikával kapcsolatos viszonya ma már nem írható le egyszerű bináris kategóriákkal, hanem inkább egy kontinuumként értelmezhető, amely során különböző átmeneti mintázatok figyelhetők meg. A motiváció és az érdeklődés tehát jelen lehet anélkül is, hogy az azonnali cselekvésben manifesztálódna. Sok fiatal „alacsony intenzitású" politikai jelenléttel bír: nyomon követi a közéleti eseményeket,

[3] Bennett 2008; Literat-Kligler-Vilenchik 2021.

informálódik, véleményt formál, de nem vesz részt rendszeresen kollektív akciókban. A részvétel így inkább szituatívvá válik, és erősen függ attól, hogy az adott ügy mennyiben érinti közvetlenül a fiatalokat. A motiváció ezekben az esetekben összetett és nem értelmezhető az apatikus-érdeklődő dichotómiában.[4]

Magyarországon hasonló jelentésű fogalmat vezettek be az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 című empirikus társadalomtudományi kutatás keretein belül. A szerzők a fiatalok részvételi mintázatait a racionális lázadás fogalmával írták le, amely bár elismeri a negatív mutatókat a fiatalok kivonulását illetően, azonban árnyalja ennek élethosszig tartó megvalósulását. A fiatalok alapvetően közönyösek a politikával szemben, azonban abban az esetben, amikor közvetlen közelről érintő társadalmi problémával találkoznak, ideiglenesen bevonódnak a politikába. Ennek a bevonódásnak a módja változó lehet, illetve időben és tárgykörben is korlátozott, vagyis addig tart, amíg az adott területen nem történik előrelépés. Amikor az adott ügy „kihűl", akkor visszavonul a politikától távolságot tartó életterébe.[5]

Összességében tehát a fiatalok politikai részvételének értelmezése jelentős mértékben függ attól, hogy melyik paradigmát alkalmazzuk. Míg az elidegenedési megközelítés a részvétel hiányára és annak problémáira helyezi a hangsúlyt, addig az elkötelezett paradigma a részvétel átalakulását és új formáinak megjelenését emeli ki. A két perspektíva közötti különbség nem pusztán empirikus, hanem normatív kérdéseket is felvet arról, hogy mit tekintünk „jó" vagy „kívánatos" állampolgári részvételnek a kortárs demokráciákban. Ennek fényében érdemes rátekintenünk az állampolgári elméletek és empirikus kutatások alakulására is.

Az állampolgárság modern elméletének kidolgozójaként gyakran említett Timothy H. Marshall szerint az állampolgárság *„azok számára biztosított státusz, akik egy közösség teljes jogú tagjai. Azok, akik rendelkeznek ezzel a státusszal, egyenlőek a vele járó jogok és kötelezettségek tekintetében. Azonban nincs olyan általános elv, amely meghatározná, hogy ezek a jogok és kötelezettségek milyenek legyenek."*[6] A marshalli modellben az állampolgár egy területileg behatárolt államhoz kötődő, azonos jogokkal és kötelezettségekkel rendelkező személy. Részt vesz az intézményes rendszerben, betartja a társadalmi-jogi normákat és szabályokat, miközben az állam olyan jogokat biztosít neki, amellyel közösen rendelkezik a

[4] Amnå 2010; Amnå-Ekman 2013.
[5] Szabó A. 2012; Szabó A. 2014; Papházi-Oross-Szabó 2019.
[6] Marshall 1950. 18.

polgártársaival. A globalizáció és technológiai fejlődéssel együtt járó társadalmi változások azonban az állampolgár klasszikus értelmezésében is jelentős kérdéseket vetettek fel. A tömeges bevándorlás a nyugati országokba – köztük értve a hasonló folyamatokat jelenleg átélő közép-kelet-európai országokat is – megváltoztatta a korábbi nemzetállami felfogásokból eredeztethető állampolgárság fogalmát. A lakhely és az állampolgárság sok tekintetben elkülönül, tömegeket hagyva egy sajátos státuszban.[7] A technológiai fejlődés, a gazdasági növekedés és a globalizáció okozta társadalmi változások az ifjúság intervallumának kitolódásán és társadalmi csoportként való megjelenésén túl felülírták az állampolgárság klasszikus elméleteit is.[8] Úgy látom, hogy itt a probléma háromosztatú: egyrészről a gazdasági fejlődés és a magas fokú individualizáció okozta késleltetett átmenet az állampolgári attitűdök kialakulásának eltolódását hozta, amely elkülönítette az állampolgárság jogi és társadalmi meghatározását, másrészről megváltoztak az állampolgárság alapvető alkotóelemei a globalizáció, a technológiai- és gazdasági fejlődés nyomán, harmadrészt pedig az állampolgári attitűdök – nagyrészt ezek hatására – új formákban jelentek meg, amely generációs különbségeket okozott és szorosan kapcsolódik az elkötelezett és elidegenedő paradigmából eredő eltérésekre.

Az állampolgársággal foglalkozó elméleteknek két jól megkülönböztethető formája van. Az egyik egy normatív-filozófiai vonalat követ, arra keresve a választ, hogy milyen az ideális állampolgár. Az ideális állampolgár meghatározása természetesen nem egyszerű és különböző megközelítések mentén értelmezhető. Ezen filozófiai irányzatok összehasonlítását Holle Alexandra végezte el az állampolgári nevelés céljainak meghatározása révén. (1. táblázat) A másik megközelítés nem normatív értelmet próbál adni az állampolgárság fogalmához, hanem empirikus adatokra támaszkodva a szélesebb társadalomban kimutatható mintákra koncentrál. A következőkben ezekre a modellekre fogok koncentrálni, amelyek képesek a társadalomban és az ifjúság körében kimutatható legfontosabb változások kiemelésére, ezáltal lehetővé téve az empirikus szocializációs kutatásokkal való összehasonlítását.

[7] Itt érdemes megemlíteni egyrészről a menekülteket, bevándorlókat, másrészről pedig azon kisebbségek tagjait, akik nem rendelkeznek állampolgársággal és hontalanként vannak nyilvántartva (lásd a balti országok oroszajkú népességét).

[8] Diener 2017.

Irányzat		*Állampolgári nevelési célok és eszközök*
Liberális		az egyén boldogulását, valamint a jogkövetést lehetővé tevő tudás- és készségátadás; toleranciára, diszkriminációmentességre nevelés; képessé tétel a magánügyek és a közös gondolkodásra alkalmas ügyek megkülönböztetésére
Kommunitárius		a közösségelvű állampolgári erények kiművelése; társadalmi kohézió megteremtése; az egyének bevezetése a társadalmi tradíciókba, gyakorlatokba; közös értékrend, viselkedési normák közvetítése; felkészítés a közösségi vitákban való részvételre és a közösségi célokért történő cselekvésre; konszenzusra törekvés; közösségi szolgálat
Republikánus		a republikanizmusra jellemző állampolgári erények megismertetése, átadása; politikai tudás, ismeretek átadása; az iskola, mint a politikai részvétel gyakorlóterepe, deliberatív fórumok működtetése, vitakészség fejlesztése; közösségi szolgálat
Nemzeti		a nemzeti identitást, műveltséget, lojalitást, szolidaritást elősegítő állampolgári nevelés; a nemzeti hagyományok megismertetése és művelése
Globális	**Neoliberális**	a globalizálódott életben való sikeres részvételre való felkészítés; a tudás és készségek nemzetközi áramlásának elősegítése, így például a kultúrák közötti megértésre nevelés
	Radikális	képessé tétel a különféle globális ügyek komplex vizsgálatára és megoldására; kritikai attitűd kialakítása a fennálló struktúrákhoz; felkészítés az elnyomó struktúrák lebontásához való hozzájárulásra
	Transzformatív	képessé tétel a különféle globális ügyek komplex vizsgálatára és megoldására; felkészítés a demokratikus helyi és globális közösségek létrehozására, illetve az abban való részvételre; univerzális értékek átadása
Kritikai		partnerségen és párbeszéden nyugvó tanulás; a társadalmi igazságosság iránti érzékenység kialakítása; a tanulók képessé tétele az elnyomó struktúrák azonosítására; a tanulók felkészítése az elnyomás és kizsákmányolás elleni cselekvésre

1. táblázat: Az állampolgári nevelés céljai a normatív irányzatok tükrében.[9]

[9] Holle 2024. 44-47. Saját szerkesztés

A társadalmi kivonulás problémáját Robert D. Putnam nevezetes *„Bowling Alone: America's Declining Social Capital"* című munkája emelte a mainstream politikatudomány középpontjába. A szerző a bowlingozás tendenciájához hasonlítja a társadalmi részvétel visszaesését, ami nagyfokú individualizáción megy keresztül.[10] A széles közösségi kivonódásból eredő jelenség legláthatóbb tünetének Putnam a választáson való részvétel drasztikus visszaesését látja. Ez a folyamat a kollektív cselekvés megtörését és a normatív társadalmi cselekvést biztosító erős, érzelmi alapokon nyugvó társadalmi, nemzeti kötelék meggyengülését hozta.[11]

A társadalmi cselekvés a nagy fokú individualizációval atomizálódik, de – ahogyan Charles Pattie és szerzőtársai is ráerősítenek 2004-es kutatásukban – ez nem egy széles körű elidegenedésben nyilvánul meg, hanem egy hangsúlyeltolódásban a kollektív részvétel felől az egyéni szintű politikai részvétel felé.[12]

Hasonló megállapításokra jut Henrik Paul Bang is, aki a koppenhágai Nørrebro választókerületben készült kutatásból kiindulva két egymással ellentétes állampolgárságtípust vezet be a köztudatba, amelyek nem a klasszikus értelemben vett állampolgársági modellben helyezkednek el.

A szakértő állampolgárok ('expert citizens' – *szerző fordítása*) speciális szakértelemmel rendelkeznek egy-egy (szak-)politikai területen. Részvételük nem egyenletes, általában projektalapú és különböző ügyek köré rendeződnek, amiben rendelkezésre áll a szükséges tudás-, politikai és kapcsolati tőke számukra. A klasszikus képviseleti mechanizmusokon túl, a szakértői és civil tevékenységben foglalnak helyet, állampolgári részvételük főként ebben fogható meg. Ezzel részben ellentétben a mindennapi alkotók ('everyday makers' – *szerző fordítása*) területe nem a politikában és különböző szervezetekben van, hanem a mindennapokban. Ügy- és életvitel-orientáltak és számukra releváns problémák mentén aktivizálódnak (helyi közösségek, környezetvédelem). Ezáltal a mindennapi alkotók alternatív, alulról szerveződő formát képviselnek, amelyek az egyéni identitásukhoz, értékeikhez és életstílusukhoz kötődő cselekvésekben bontakozik ki.[13]

[10] A hasonlatot arra alapozza, hogy bár egyre több ember bowlingozik, a bowling csapatok tagsága ezzel szemben egyre alacsonyabb. A társadalom egészében az a folyamat zajlik le, amelyben „egyedül bowlingoznak", kivonulva a társadalmi, közösségi életből.

[11] Putnam 1995.

[12] Pattie-Seyd-Whiteley 2004.

[13] Bang 2005.

Bang munkájának szélesebb empirikus bizonyítását Yaoujun Li és David Marsh végezte el az Egyesült Királyságban, akik nagymintás kutatáson keresztül mutatták ki a két kategória társadalmi megjelenését. A szerzők a válaszadók több mint felét be tudták illeszteni ebbe a modellbe, azonban a kutatások igazolták, hogy még így is van egy fennmaradó 39%-ot kitevő inaktív állampolgár és egy szűk, összesen 8,4%-ot kitevő, a konvencionális politikában részt vevő klasszikusan értelmezett politikai aktivista. Az eredmények fényében árulkodó, hogy a mindennapi alkotók többségében fiatalabbak, nők és nem házasok.[14]

Russel J. Dalton távolabbról közelíti meg az állampolgárság változó jellegét. Empirikus adatokon keresztül két különböző állampolgári modellt azonosít az Amerikai Egyesült Államokban, amely nagyon jól körülírja az állampolgárság természetének alapvető változásait. Dalton arra kereste a választ, hogy milyen jellemzőket tartanak fontosnak a válaszadók a „jó állampolgár" eszményéhez. Az eredmények alapján két fogalmat hoz be a tudományos párbeszédbe: a kötelességcentrikus ('duty-based citizenship') és elkötelezett ('engaged citizenship') állampolgárságot. A két kategória közti különbséget leginkább a kötelezettségek szempontjából lehet felismerni. A kötelességcentrikus felfogás – nevéből is adódóan – az állampolgári kötelezettségekre, a törvények betartására és a társadalmi-politikai életben való aktív részvételre helyezi a hangsúlyt. Ez az állampolgárság klasszikus, szűkebb értelmezésére épít. Az elkötelezett állampolgár modelljében a hangsúly a politikain túl a civil és társadalmi életben való részvételre, az önálló véleményformáláson és a politika nem-konvencionális formáira helyeződik. [15]

Daltonhoz nagyon hasonló folyamatokat lát Bennett is, aki szerint zajlik egy eltolódás a posztindusztriális társadalomban a kötelességtudó ('dutiful citizen' – szerző fordítása) állampolgár felől a megvalósító állampolgár ('actualizing citizen' – szerző fordítása) modellje felé. A kötelességtudó állampolgári modellt itt is a klasszikus mintázatok teszik ki, míg a megvalósító állampolgárok csoportját laza hálózatok kötik össze, amelyek közös pontja a személyes értékek.[16] (2. táblázat) Utóbbiak esetében rendkívül fontos lesz a közösségi-média és az internet elterjedése, ami hozzájárul az identitásalapú állampolgársági modell megvalósulásához.

Dalton és Bennett állampolgári modelljeit az évek folyamán több empirikus kutatás is megerősítette. Coffé és van der Lippe kutatása a kelet-közép-európai régióban kimutatta a daltoni kategóriákat, amely során

[14] Li-Marsh 2008.
[15] Dalton 2008.
[16] Bennett 2008.

országonként eltérő eredményeket kaptak. Míg Magyarországon a kötelességtudó állampolgár, Szlovéniában az elkötelezett állampolgár modellje dominált a válaszokból kiindulva. Ezáltal a szerzők rámutattak arra, hogy a hangsúlyok egyes országok tekintetében máshova helyeződhetnek.[17]

Jellemző	**Megvalósító állampolgár**	**Kötelességtudó állampolgár**
Állampolgári kötelesség érzete	Gyengülő kötelességtudat; erős egyéni célok	Erős kötelességtudat a kormányzati részvétel iránt
A szavazás szerepe	Kevésbé fontos; más cselekedetek előtérben (önkéntesség, aktivizmus)	A szavazás a legfontosabb demokratikus aktus
Médiabizalom	Bizalmatlan a médiával és politikusokkal szemben	A tömegmédia követése a tájékozódás alapja
Közösségi részvétel formája	Laza, hálózatos, technológiával fenntartott kapcsolatok	Civil szervezetek, pártok, hagyományos szervezeti keretek
Kommunikáció típusa	Interaktív, horizontális, digitális	Egyirányú, hagyományos, intézményi
Fő motiváció	Személyes értékek, önmegvalósítás, közösségi projektek	Állampolgári kötelesség, intézményi részvétel

2. táblázat: A megvalósító- és kötelességtudó állampolgárság összehasonlítása[18]

Szintén Dalton kategóriáit tesztelte Hooghe és Oser ICCS és CIVED adatbázisain 14 éves diákok körében. A fiatalok válaszainak többsége jól illeszkedett az egyes kategóriákba, azonban formabontó kategóriákat is felvázoltak, amelyek nehezen magyarázhatóak a paradigmában. Ilyen kategória az *„all around”*, akik nem rendelkeznek határozott preferenciákkal, a *„mainstream”*, akinek mindkét modell egyformán vonzott és harmadikként pedig az alattvalói normákkal bírók.[19]

[17] Coffé-van der Lippe 2010.
[18] Bennett 2008. Saját szerkesztés
[19] Hooghe-Oser 2015.

Bennett kategóriáit Adam Shehata és szerzőtársai igazolták longitudinális svédországi paneladatokon. A tanulmány sikeresen megerősítette, hogy a két modell kettő jól elkülönülő normarendszert foglal magában. Nem lehet a skála két oldaláról beszélni, de láthatóan beazonosítható az elhajlás egyik vagy másik irányba. Továbbá érdekes tanulságokkal bír az az eredmény is, hogy a közösségi médiát gyakrabban használó fiatalok hajlamosabbak a megvalósító állampolgár modellje felé elmozdulni, míg a hagyományos hírfogyasztás a kötelességtudó attitűdöket erősíti.[20] Xenos és szerzőtársai a közösségi média használat és politikai részvétel kapcsolatát vizsgálva három fejlett demokrácia (Ausztrália, USA, Egyesült Királyság) fiataljai körében kimutatták, hogy a megvalósító normák kritikus fontosságúak a kortárs fiatalok részvételi mintázatainak megértéséhez.[21]

Anne Muxel is ír a klasszikus állampolgári normák enyhüléséről, amelyet azonban nem demokratikus deficitnek, hanem egy új állampolgári modellnek tud be. Az átalakulások során a konvencionális politika háttérbe szorul, amelyben a szavazástól való távolmaradás már szinte legitimációt nyert. Azonban olyan kommunikációs és információközlési csatornák nyíltak az utóbbi időben, amelyek hozzájárulnak új részvételi lehetőségek kialakításához. Az új állampolgársági modellt nem nevezi meg, azonban három jellemzőjét azonosítja: (1) általános bizalmatlanság a politikával szemben, (2) a távolmaradás legitimálása és az időszakos szavazás terjedése, (3) a tiltakozásban való részvétel növekedése.[22]

Anita Harris pontosan rámutat arra, hogy a társadalmi változások tükrében az ifjúsági kutatások mellett az állampolgári elméletek is hasonló dilemmákkal küzdenek a társadalmi változások következtében, csupán hangsúlyok tekintetében mutatkozik különbség a két terület között. Harris szerint a fiataloknak három okból is megkülönböztetett szerepe van az állampolgári elméleteket tekintve. Egyrészről a fiatalok megnevezés átíveli az állampolgársági – és főként politikai – jogok korhatárát, hiszen a legtöbb országban ez tizennyolc év, ahol viszont a 21. században már nem merül ki a fiatalság fogalma, sőt a korábban bemutatott életkorok pszichológiai rendszerezéséből láthatjuk, hogy ekkor kezdődik a társadalmi érés időszaka. Másodszor a politikai intézményeket nem a fiatalok hozzák létre, hanem a felnőttek hagyják rájuk azokat a struktúrákat, amelyben élnek és szerinte ebbe a folyamatba nem is igazán vonják be őket. Harmadszor viszont – paradox módon az előző jellemzővel (szerz. megj.) – a fiatalok mindig is a politika figyelmének központjában állnak, mivel a kutatások

[20] Shehata et al. 2016.
[21] Xenos et al. 2014.
[22] Muxel 2015.

generációs szakadékot sejtetnek mind ideológiai (liberálisabbak), mind részvételi oldalról (passzívabbak).[23]

Az új állampolgári felfogások és az ifjúságban bekövetkező változások nem mellesleg szoros összefüggést mutatnak a korábban említett elkötelezett és elidegenedő paradigma kettősével. Míg az elkötelezett ifjúság paradigmájában gondolkodók a társadalmi aktivitást a kormányzati szférán kívül látják, a kormányzati szférára hárítva a felelősséget a fiatalokkal való hangnem megtalálásának kudarcában, addig az elidegenedő paradigma – bár elfogadva a közösségi kifejezés autonóm formáit – az empirikus adatokon nyugvó generációs visszaesésre helyezi a hangsúlyt. Míg utóbbi egy régebbi állampolgárság modellt tart fent, az ahhoz köthető jogokra és kötelességekre helyezve a hangsúlyt, addig előbbi a globalizációval kapcsolatos identitásváltozásra koncentrálva az önkifejezést és személyes értékeket kiemelve sokkal inkább elkötelezettnek látja a fiatalokat.

Az elkötelezett paradigmában született tanulmányok a politikai részvétel nem konvencionális formáira koncentrálnak, megteremtve az olyan jellemzéseit a fiatalok részvételi mintázatainak, mint a racionális lázadás, vagy a kiteljesedő állampolgár. Ezek az eredmények azt a Bennett általi forgatókönyvet erősítik, miszerint zajlik egyfajta eltolódás a posztindusztriális demokráciákban a kötelességtudó állampolgári modell felől az önmegvalósító állampolgári modell felé. Ezeket laza hálózatok kötik össze, amelynek közös pontja a személyes értékek.[24] A fiatalok a saját politikai identitását a konvencionális politikán túl más felületeken éli meg, de ez nem azt jelenti, hogy nem követi az eseményeket, csupán „alszik" egészen addig, amíg közvetlenül őt nem érintő ügyben nem vonódik be és kezd megnyilvánulni a „projekt" lecsendesedéséig.[25] Bár empirikus adatok bizonyítják az eltolódás tényét, láthatóan korlátozott mértékben valósul meg az intézményrendszer ezirányú változása és az iskolarendszer is többségében a kötelességtudó, poroszos jellegű tanítást tűzi ki célként. A kormányzati intézmények lassan reagálnak ezekre a kihívásokra ezáltal növekedik a távolság a fiatalok és a kormányzati intézmények között.[26]

Konklúzióként levonható, hogy az utóbbi harminc évben kialakuló társadalmi változások az ifjúság és az állampolgárság koncepciójának átalakulását hozták magukkal, a kidolgozott elméletek pedig erre reagálva új paradigmákban kezdtek el gondolkodni a részvételi mintázatokat illetően.

[23] Harris 2015.
[24] Bennett 2008.
[25] Szabó 2014; Amnå 2010.
[26] Bennett 2008.

A kutatások kimutatták, hogy megfigyelhető egy hangsúlyeltolódás az állampolgári attitűdökben, amely nem feltétlenül csak apatikusságot, hanem új, egyedibb és személyes identitáson alapuló részvételi mintákat eredményezett. A következőkben röviden bemutatom a szocializációs irodalom alakulásának legfontosabb mérföldköveit, ismertetve azt a részleges hangsúlyeltolódást, amely a 21. századi szocializációs irodalom alapjául szolgál. Ezt követően a szocializáció folyamat- és ágensközpontú megközelítéseit mutatom be, amelyben kis részben kitérek a különböző szocializációs színterek hatására is annak érdekében, hogy rávilágítsak a politikai identitás kialakulásának közoktatáson túli és azzal egyidőben ható tényezőire.

A politikai szocializációs irodalom nagymértékű változáson ment át az utóbbi több mint fél évszázadban. A kutatási nehézségek és az itt említett társadalmi változások okán vitáktól és problémáktól nem mentes tudományterület több hullámvölgyet megélt közel 80 éves aktív jelenléte óta. A megközelítéseinek alakulása nemcsak történeti kitekintésként szolgál, hanem a szocializációs kutatások legfontosabb kételyeit, nehézségeit és az erre adott válaszokat is tartalmazza.

A politikai szocializációs szakirodalom történeti fejlődése

A fiatalok társadalmi tanulása iránti érdeklődés visszavezethető egészen az ókori Görögországig. Platón és Arisztotelész munkáitól kezdve a felvilágosodás gondolkodóin keresztül számos írás született, hangsúlyozva az oktatás és politikai nevelés szerepét a társadalom és a politikai rendszer működésében.[27] A modern társadalomtudományi kutatások terén a 20. század első felében jelent meg az igény a fiatalok politikai nevelésének tudományos vizsgálata iránt, azonban első ízben a szocializáció fogalmát csak 1922-ben Émile Durkheim *Education and Sociology* című posztumusz munkájában találjuk meg. Durkheim szerint a szocializáció egy társadalmi folyamat, amely nem csupán az egyén fejlődését szolgálja, hanem a társadalom reprodukcióját is. Úgy vélte, hogy a nevelés révén az egyén fokozatosan internalizálja a társadalom kulturális és erkölcsi normáit, így válik teljes jogú tagjává.[28] A fogalom politikatudományi felhasználása az 1950-es években kezdődött el Herbert H. Hyman által, aki a *Politikai szocializáció* című művében teremtett alapot a kutatási területnek.[29] A

[27] Isaacs 2021.
[28] Durkheim 1922.
[29] Hyman 1959.

választási viselkedés mechanizmusait kutató behaviorista irányzat aranykorszakában a politikai szocializáció folyamatát is ennek az elméleti háttérnek vetették alá az Egyesült Államokban és arra keresték a választ, hogy a serdülők milyen mértékben vesznek át politikai értékeket a fejlődésük korai – főként családi –szakaszaiban. A korai kutatásoknak ezáltal két célja volt: azonosítani tudják a politikai rendszer stabilitásának generációkon átívelő feltételeit, illetve feltárják a mélyebb összefüggéseket a fiatalkorban átvett minták és a felnőttkori politikai értékek között.[30]

Az 1970-es évekre részben a társadalmi változásoknak köszönhetően háttérbe szorultak a klasszikus elméletek, az általánosítási kísérletekbe vetett bizalom megingott és önkritikus hangnem jelent meg. Az amerikai és nyugat-európai kutatások a demográfiai átmenetre és az azzal párhuzamosan kibővülő szubkulturális csoportokra, a növekedő részvételre a felsőoktatásban, a kitolódó felnőttkori szerepek elsajátítására és ezzel az ifjúsági életszakasz elhúzódására koncentráltak.[31] A családi szocializáció primátusának elhalványulásával utat törtek a szocializációt beteljesedési pont nélküli folyamatként leíró tanulmányok. Ennek érdekében először a serdülők és középiskolások, majd a fiatal felnőttek politikai szocializációjával kapcsolatban kezdődtek meg kutatások.[32] Florence Haegel (2020) szerint ez a változás négy alterületét hozta létre a témát érintő politikatudományi kutatásoknak:

(1) az iskoláskorú politikai és állampolgári szocializáció kutatásának előtérbe kerülését a családi szocializációval szemben,

(2) a mannheimi alapokon nyugvó generációformáló folyamatokra és a generációkat szocializációs szempontból megkülönböztető,

(3) a társadalmi mobilitás szocializációs hatásaira összpontosító, illetve

(4) a kevésbé rendszerezett, a felnőttek másodlagos politikai szocializációjának mozgatórugóit vizsgáló irányzatokat.

Az első részét képezik az általános- és középiskolásokra összpontosító kutatások, amelyeknek középpontjában az állampolgári nevelés különböző formái és hatásai állnak. A második irányzat a különböző generációk által kollektíven átélt események és állapotok hosszú távú hatását kezdte el kutatni, míg a harmadik a társadalmi mozgalmakban való részvétel szocializációs képességeire összpontosít. A negyedik, egyben legképlékenyebb és módszertanilag leginkább anarchikus irányzat azokat a színtereket próbálja feltárni, amelyek a felnőttkori politikai

[30] Csákó 2004.
[31] Kéri 1989.
[32] Sapiro 1994.

szocializációban játszanak szerepet, mint például a munkahely, vagy a párkapcsolat.[33] A kilencvenes éveket megelőző összegző munkák azonban több kérdést vetnek fel a politikai szocializációs elméletekkel kapcsolatban, mind amennyire választ tudnak adni. A tanulmányok rendkívüli mértékű gyarapodása, a gyakori elméleti ellentmondások (például az attitűdök stabilitásában), az empirikus kihívások (vagyis a szocializációs színterek hatásainak mérése), illetve a tudományágak közti harmonizáció hiánya nehezen átáthatóvá tette a politikai szocializációs kutatások rendszerét.[34] A ’70-es és ’80-as évek kutatásai legtöbbször mezoszintre korlátozódtak, átfogóbb stabil elméletek nem születtek, ami mellett a kutatásmódszertan anarchikus jellege is megnehezítette a fennálló eredmények összehasonlíthatóságát.[35]

Anna Emilia Berti a politikai szocializáció fejlődését kutatva arra jutott, hogy az 1990-es években megint háttérbe szorult a terület kutatása, a politikatudományban pedig az alacsony politikai érdeklődés, az apátia és a civil erózió problémája jellemezte a területet, ahogyan a korábbi részek összefoglalójából is láthattuk. A szerző a politikai szocializációs kutatásokat három időszakra korszakolja a 2000-es évek közepéig. Az első a már említett családcentrikus időszak, ahol a gyermek passzív befogadását feltételezték. A második korszak a Haegel által felsorolt változásokhoz igazodó időszak az 1970-es és 1980-as években, amit az 1990-es évektől az alacsony politikai érdeklődés, apátia és civil társadalmi erózió okozta kivonulás követett.[36] Szabó Andrea azzal egészíti ki Erik Amnå nyomán Berti munkáját, hogy a 2000-es évek közepétől egy újabb reneszánsza és hulláma figyelhető meg tudományterületnek, amely során az egyének szocializációját már nemcsak passzív befogadásként értelmezik, hanem a fiatalt úgy kezelik, mint aki maga is irányítja a saját politikai szocializációját. Ebben a paradigmában a gyermekekről a serdülőkre és fiatal felnőttekre helyeződik a hangsúly, amelyben a szocializáció alanyát nem egyszerűen passzív befogadónak tekintik, hanem megjelenik az alulról építkező, sokkal individuálisabb szocializáció lehetősége.[37]

Érezhető, hogy a szocializációs kutatások ezen módja átfedést mutat az állampolgári mintázatok változásával. Az individualizáltabb politikai cselekvési mintázatok, amelyek inkább az önmegvalósítást és a hálózatos társadalmi részvételt hangsúlyozzák ki, jól összeilleszthetőek a modern szocializációs kutatások hangsúlyaival. Az önállóbb fejlődés – amelyben a

[33] Haegel 2020.
[34] Kéri 1989.
[35] Szabó M. 2001.
[36] Berti 2010.
[37] Szabó 2025.

fiatal önálló aktorként vesz részt – megfelelő keretet biztosít ezen attitűdök kialakulására. Azonban az elmúlt bő két évtizedben a politikai szocializációs munkák esetében lassú változás figyelhető meg, amely két paradigma párhuzamos együttélését hozta magával. Szabó Andrea szerint ez az időszak egyben a felülről irányított és az alulról építkező politikai szocializáció ellentétének időszaka.[38] A következőkben ezen paradigmák áthidalására törekszem azzal, hogy a politikai szocializációs kutatások a szakirodalomban kevésbé összevetett, kissé unortodox kategóriáit hozom létre. A fejezetben arra törekszem, hogy rámutassak ezeknek az elméleteknek a közös fókuszpontjaira és párhuzamaira, közelebb hozva ezeket az állampolgári elméletek változásával.

A szocializációs irodalom folyamat- és ágensközpontú megközelítései

A politikai szocializációs szakirodalmat áttekintve úgy látom, hogy elkülöníthető egyrészt egy folyamatközpontú, másrészt egy ágensközpontú megközelítés. A kettő nem egy skála két végén helyezkedik el, köztük átfedések és egyéni minták is jelen vannak, a hangsúlyeltolódások tekintetében azonban felfedezni különbségeket. Míg a folyamatközpontú megközelítés az egyéni döntések és interakciók, illetve az azt befolyásoló tényezők mentén közelíti meg a politikai identitás kialakulását, addig az ágensközpontú tanulmányok különböző színterek egyénre gyakorolt hatására helyezik a hangsúlyt. A kategorizálás azért is indokolt lehet, mivel a szocializáció egyben eredményként és folyamatként is szokás leírni, amelynek egyik oldalán a társadalmi és kulturális determinációk (pl. család, szocioökonómiai háttér), másik oldalán pedig a különböző helyzetekben, különböző szereplőkkel alakított interakciók és folyamatok állnak. Továbbá folyamat abban az értelemben, hogy az egyén politikai érdeklődésének és érésének a folyamata zajlik, eredmény pedig abban, hogy a folyamat során a társadalmi értékek és normák átöröklődnek a társadalomban.[39]

A folyamatjellegű megközelítések tehát a fiatalok politikai szocializáció egyedi jellegére összpontosítanak, amelyben a fiatalok saját maguk is aktív résztvevői politikai attitűdjeik kialakításának, amelyben a felülről történő szocializáció csupán a kereteket adja meg. Az ilyen jellegű kutatások az egyedi életutakat figyelik meg és sok esetben a mélyebb megértésre

[38] Szabó 2025.
[39] Muxel 2022.

koncentrálnak általánosításra való törekvés nélkül.[40] A folyamatjellegű megközelítést kiválóan foglalja össze Anne Muxel, aki összekapcsolta írásában mind az egyéni, mint a kollektív logika alkotóelemeit, ezáltal a meghatározva azokat a külső hatásokat, amelyek hatással vannak az egyéni cselekvések kereteire. Muxel négy időbeliség (temporalitás) metszéspontján keresztül vizsgálja az egyén politikai életútjának alakulását, amelynek ismertetését szakirodalmi kiegészítéssel mutatom be:[41]

Történelmi temporalitás: Ez a dimenzió az adott történelmi kontextushoz és eseményekhez kötött politikai döntések keretrendszerét adja. Elhelyezi az alanyt egy történelmi térben, ahol kijelöli a döntések lehetőségeit és kontúrjait, illetve formálja a politikai magatartást.

Generációs temporalitás: Az egyént egy közös élményeken alapuló generációs közösségbe helyezi el. Kiindulási pontja egyrészről Karl Mannheim (1928) generációs elmélete, másrészről az befolyásolható évek hipotézis (*'impressionable years hypothesis' – IYH* – szerző fordítása) (Sears-Funk, 1999), amely a fiatalkori politikai tapasztalatok különösen maradandó hatásait feltételezi az egyének politikai identitása és viselkedési szokásai tekintetében. Az elmélet alapján egyrészről a kulcsévekben bekövetkező történések a kollektív emlékezet részévé válnak, így hosszabb távon befolyásolva a fiatalok politikai szocializációját.[42] Másrészről a IYH felhívja a figyelmet a generációs különbségek jelentőségére a politikai szocializáció területén. Empirikus longitudinális vizsgálatok igazolták, hogy a kollektív élmények függvényében változnak a politikai részvételi formák.[43]

Narratív identitás temporalitása: Az egyéni életutat meghatározó személyes élmények és élettörténeti események. Ezek az élmények nagymértékben befolyásolják az egyén politikai orientációját és részvételét, hiszen a politikai identitás folyamatosan alakul és újrarendeződik az életút során. Ide kapcsolódnak az olyan események, mint a szülők válása[44], a párkapcsolatban megjelenő politikai kérdések[45], vagy a karrierút és munkahelyi szocializáció.[46]

[40] Magyarországon például lásd Fényes Csongor munkáit.
[41] Muxel 2022.
[42] Erről bővebben lásd Osborne-Sears-Valentino 2011; Schuman-Rogers 2004.
[43] Erről bővebben lásd Grasso 2014; Grasso 2016; Schuman-Rogers 2004.
[44] Voorpostel-Coffé 2014.
[45] Muxel 2015.
[46] Geurkink-Akkermaan-Sluiter 2024.

Genealógiai temporalitás: Ez az idődimenzió az egyén családtörténetéhez és politikai örökségéhez, vagyis az intergenerációs hatásokhoz kapcsolódik, amelyek közvetetten is átöröklődhetnek a gyerekekre.

A szocializáció másik, ágensközpontú megközelítése ugyanolyan komplex folyamatként képzeli el a társadalmi tanulást, azonban olyan színtereket próbál meg beazonosítani, amelyek szignifikáns hatással lehetnek az egyén fejlődésére. Ezeknek a mechanizmusoknak különböző kategorizálási lehetőségeik vannak. Egyrészről a szocializáció ezen típusai lehetnek direkt és indirekt jellegűek. Direkt formáról beszélhetünk, amennyiben az egyén tervezett és nyilvánvaló nevelést kap (például iskolai állampolgári nevelés óra során), illetve indirekt formáról, amennyiben a közösségi értékek és közéleti fogékonyság spontán átöröklődése zajlik.[47] Amennyiben ezt intézményes oldalról közelítjük meg, hasonló értelemben beszél a politikai szocializációs mechanizmusokról Szabó Ildikó a formális és nem formális tényezők elkülönítésével. Míg a formális tényezők (pl. iskola és közösségi szervezetek) az állampolgári magatartások átörökítésében, addig a nem formális tényezők a politikai identitás kialakulásában játszanak fontos szerepet.[48] Az ágensközpontú megközelítés hagyományosan négy színtért különböztet meg. Elsődleges szocializációs színtérnek tartjuk a családot, amely a politikai személyiségünk alapköveit rakja le, így főként korai évekre jellemző. Ezt későbbiekben az iskola, a kortárscsoportok és a média hatása egészíti, amiket a másodlagos szocializációs térbe sorol a szakirodalom.[49] Röviden bemutatom ezeket a színtereket a következőkben, rámutatva a legfőbb eredményeikre és párhuzamaira a folyamatjellegű megközelítésekkel.

A család hangsúlyos szerepét már a szocializációs kutatások korai eredményei is kimutatták.[50] A politikai szocializáció alanya itt találkozik először a hatalom és tekintély fogalmával. Ez az első helyszín, ahol egy saját szabályai szerint működő közösség tagjaiként funkcionálnak, amelybe a beleszólás viszont nem teljes értékű, csak kivételes esetekben biztosított. Meghatározó szerepmintákat közvetít, illetve ez a politikai szimbólumok elsajátításának elsődleges színtere is.[51] Kiindulási – és talán legbiztosabb – pontjaként a társadalmi és gazdasági háttér szocializációs hatását lehet megemlíteni hiszen a magas jövedelem és a szülők iskolázottságának

[47] Brezsnyánszky 2021.
[48] Szabó I. 2009.
[49] Szabó M. 2001.
[50] Lásd például Greenstein 1965; Easton-Dennis 1969; Renshon 1977.
[51] Szabó M. 2001; Almond et. al. 2006.

mértéke bizonyítottan szignifikáns hatással van a későbbi politikai érdeklődés és részvétel formáira.[52]

A családi háttér mind közvetett, mind közvetlen módon hatással lehet a politikai attitűdök kialakulására. Egyrészről a szülő aktív részvétele a politikában hozzájárul a mintaképzéshez (közvetett), másrészről pedig a szülőkkel való politikai témájú kommunikáció növeli a későbbi szerepvállalás esélyét (közvetlen).[53] A családból átörökölt politikai minták, attitűdök és preferenciák a későbbiekben is meghatározó hatással bírnak a politikai identitás kialakításában.[54] Ennek szerepét a későbbi szocializációs közegek ugyan felülírhatják, de konszenzus van a hosszú távú intergenerációs hatását illetően. A tanulmányok nagyjából azonos eredményekre jutnak – az amerikai és az európai politikai kultúrából eredő különbségek ellenére – a pártpreferenciák öröklődésének szignifikáns jelenlétéről. Az Egyesült Államokban a kétpártrendszer hatására könnyebben beilleszthető, viszont az európai többpártrendszerek esetében is szignifikáns hatással van a szülő politikai hovatartozása későbbi preferenciákra. [55] Alexandra Avdeenko és Thomas Siedler 2017-es tanulmányukban a szülők szélsőjobboldali preferenciának a szélsőséges nézetek kialakulásában szerepet játszó tényezőit vizsgálták és megállapították, hogy a fiatalok jobboldali nézeteinek legerősebb indikátora a szülők hasonló attitűdje, főként az apák és a fiúk közti kapcsolat esetében.[56]

Látható, hogy a család fontos szerepet tölt be az intergenerációs hatásokat illetően, kezdve a szocioökonómiai háttértől a politikához való viszonyig, amelyek egyrészről meghatározzák az aktív cselekvés határait, másrészről a társadalmi részvételhez kapcsolható motivációt egyaránt. Az előbbi a folyamatközpontú, míg utóbbi a klasszikus értelemben vett ágensközpontú megközelítések alapját képezheti.

A család után a másodlagos szocializáció területére lépve kiemelt figyelmet kell fordítani a kortárscsoportok befolyásának. A kortárscsoportok esetében főként indirekt szocializációról beszélhetünk, amit a csoporthoz tartozás és az abban kialakuló normáknak való megfelelés táplál. Fiatalkorban ez a szintér az egyik legmeghatározóbb és a kor előrehaladtával egyre befolyásosabb az ereje.[57] Szabó Ildikó szerint az egyetemi évekre a család, mint külső szocializációs tér hatása

[52] Grasso-Giugni 2016; Kiess 2021.
[53]Verba et. al. 2005.
[54] Hooghe-Bonen 2015; Avdeenko-Siedler 2017.
[55] Hooghe-Bonen 2015; Muxel 2015.
[56] Avdeenko-Siedler 2017.
[57] Szabó M. 2001.

szaggatottabbá válik és az iskola mellett a kortárscsoportok egyre fontosabb tényezőkként jelennek meg.[58] A családtól abban a tekintetben is különbözik, hogy ezek a közegek demokratikusabbak, a kölcsönösségen alapulnak, a viselkedési szabályok pedig szabadabban alakíthatóak.[59] Egy olyan társadalmi csoport részévé válik, ahol számos demokratikus és gazdasági normát sajátít el.[60] Számos empirikus tanulmány kimutatta, hogy az közéleti (*'civic talk'*) és politikai témák kortársak közötti megvitatása szignifikáns hatást gyakorol a politikai részvételre és értékekre.[61]

További klasszikusnak számít a média szocializációs színtere, amely egyben a leggyorsabb átalakuláson ment keresztül az utóbbi évtizedekben. Jelentőségét a korai szocializációs munkák is kimutatták, azonban hatásának mértékéről a mai kutatási eredmények is ellentmondásosak.[62] Szerepe a politikai szocializációban azonban vitathatatlan abban a tekintetben, hogy viszonylag könnyen hozzáférhető, így tájékozódásunk alapját képezi.[63] Míg a tömegmédia és a klasszikus források (mint a televízió, rádió, nyomtatott sajtó) háttérbe szorul, a közösségi média gyors fejlődése új kapukat nyitott a fiatalok körében. Jakubowski kutatása rámutat, hogy a lengyel középiskolás fiatalok legfőképp az internetről, közösségi médiából tájékozódnak mémeken és rövid bejegyzéseken keresztül.[64] Ezt azzal egészítik ki Barberá és szerzőtársai több milliós Twitter-felhasználó ideológiai preferenciáinak mérése során, hogy bár korábbi kutatások visszhangkamra hatást feltételeztek a közösségi média politikai célú használatát illetően, azonban ez nem feltétlenül igaz. A hírek többségében több ideológiai oldalról is befolynak, viszont a politikai kérdések esetében nagyobb valószínűséggel továbbítják azokat, amelyet ideológiailag hasonló forrásból szereztek.[65] Xenos és szerzőtársai viszont kimutatták, hogy a közösségi médiának kiegyenlítő hatása van a megvalósító és kötelességtudó állampolgárok között azzal, hogy politizálja a mindennapi életet, hiszen a közösségi médiát mindennaposan böngészve akarva-akaratlanul belebotlanak hírekbe.[66] A közösségi média az utóbbi években továbbá nemcsak információforrás, hanem önálló interakciós térré is vált, ahol az egyének megvitathatják a politikai kérdéseket.[67] Ioana

[58] Szabó I. 2009.
[59] Giddens 2006.
[60] Neundorf-Smets 2017.
[61] Ekström-Östman, 2013; McDevitt-Kiousis, 2007
[62] Renshon, 1977; Nah-Yamamoto, 2018
[63] Giddens, 2006
[64] Jakubowski 2021.
[65] Barberá et al. 2015.
[66] Xenos et al. 2014
[67] Anduiza-Jensen-Jorba 2012.

Literat és Neta Kligler-Vilenchik közösségi platformokat kutatva egy online videójáték kiváltotta széleskörű politikai párbeszéd vizsgálatában például rámutatnak, hogy a közösségi médiában a fiatalok politikai önkifejezése organikusan és természetesen is ki tud alakulni és hídként jelenik meg a populáris kultúra és politikai közt.[68] A szerzők eredményei ezáltal közvetetten építenek Bang mindennapi alkotók, illetve Bennett megvalósító állampolgár modelljére, ahol a részvétel és önkifejezés a mindennapi élet folyamán spontán jelenik meg.

A közösségi média hatásait tanulmányozó kutatások tehát sok tekintetben ellentmondásosak, azonban a mára széleskörben elérhetővé vált platformok hozzájárulnak a fentebb említett állampolgári változások kibontakozásában, ahol a fiatalok nemcsak passzív befogadói, hanem önkéntes módon aktív alakítóivá is válhatnak a folyamatnak.

Az utolsó általam felvázolt terület az iskolai részvételre összpontosít, amelynek direkt szocializációs szerepét állampolgári nevelés terébe soroljuk, szemben mondjuk a kortárscsoportokkal, vagy médiával, amelynek nem célja nem feltétlenül a normák közvetlen átörökítése. Mechanizmusait tekintve Pusztai Gabriella megkülönbözteti a rekonstrukciós és konstruktivista felfogásokat. Míg előbbi az iskolai szocializációt úgy értelmezi, mint ahol a tanulók a makroszintű struktúrák nyomásának engedelmeskedve a terv szerint követik az iskolában közvetített normákat, addig a konstruktivista felfogásban a diák aktív szereplő, amely nemcsak befogadja, hanem részt is vesz az intézményi kultúra újraalkotásában.[69] Ez a két felfogás nem csupán a kutatásokban, hanem az oktatáspolitikai megfontolásokban is jelen van és láthatóan párhuzam vonható a szocializációs elméletek folyamat és ágensközpontú párosításai, illetve a korábban említett kortárs állampolgársági meghatározások felfogásai között.

Bár az iskolai szocializáció szerepét tekintve eltérő eredményeket kapunk a hatását, vagy annak relatív súlyát illetően, ez sok tekintetben abból adódik, hogy egyfajta olvasztótégelyként funkcionál a szocializációs ágenseket tekintve, ahol megjelennek a kortársak és később a médiahasználat, azonban a család szerepe még meghatározó marad. Az állampolgári nevelés és iskolai szocializáció jelentősége az eltérő eredmények ellenére a szocializáció aktív és passzív formájának összehasonlítása szempontjából mégis meghatározó jelentőséggel bír. A családi környezetből kikerülve az iskola a politikailag szervezett társadalom első modelljéül szolgál. (Szabó I., 2000) Itt ismerkednek meg az iskolai és

[68] Literat-Kligler-Vilenchik 2021.
[69] Pusztai 2020.

politikai intézményrendszerrel, illetve az általános interakciók segítségével – rendszertől függően – demokratikus érdekérvényesítési mintákat és normákat sajátítanak el. (Kalocsai, 2014) Folyamatjellegű jelentősége abban mutatkozik meg, hogy a mindennapokat strukturáló, saját szabályokkal rendelkező, hierarchikusan felépülő rendszerben a fiatalok nemcsak befogadóként vannak jelen, hanem felismerik a hatalmi viszonyokat, és követelményeket, illetve elvárásokat fogalmaznak meg vele szemben.[70] A strukturális rendszerben, a szabályoknak megfelelően kitapasztalják mozgásterüket és lehetőségeiket, amellyel nemcsak befogadják, hanem akár aktívan is alakítani tudják az iskolai élet bizonyos szegmenseit. Erre alapozva az iskola szerepét a szakirodalom gyakran egy mikrodemokrácia kialakulásának lehetőségében látja.[71] Ebben az esetben tehát klasszikusan az ágensközpontú megközelítések főként az iskola közvetlen hatását célozzák, a folyamatjellegű megközelítések az iskola olvasztótégely jellegét emelik ki. Ez a megközelítés azonban jól láthatóan újra a két megközelítés közeledésének ad teret: a fiatal képes egy adott szabályrendszeren belül kialakítani a saját mozgásterét, ezáltal aktív alakítójává válni a folyamatnak, lehetővé téve az önmegvalósítás sajátos formáit. Ebben kiemelt szerepe lehet a demokratikus lehetőségek kiépítésének és a nyitott tantermi légkörnek egyaránt.

Összehasonlítás és konklúzió

Az állampolgári normák átalakulása a későmodern társadalmakban egyértelműen átrendezte mind a fiatalok politikai részvételi mintázatait, mind a politikai szocializáció kutatásának hangsúlyait. A kötelességcentrikus, intézményközpontú modell felől a megvalósító, értékalapú és szituatív részvétel irányába történő eltolódás nem egyszerűen generációs részvételi visszaesést jelez, hanem újfajta állampolgári létformákat hoz létre, amelyekben a „készenléti” vagy „racionálisan lázadó” fiatal a konvencionális politikában csak bizonyos esetekben vesz részt, azonban saját önkifejezése, individuális céljai a társadalmi részvétel új formáit hozza létre.

Ezen változásokra a szocializáció irodalom is igyekszik reagálni, amelynek negyedik korszakában megjelent egy kontraszt a felülről irányított (általam ágensközpontúnak elnevezett) és az alulról építkező (általam folyamatközpontúnak elnevezett) megközelítések között. Ez a különbség

[70] Buchanan-Barrow 2010.
[71] Amnå 2010.

azonban nem feltétlenül egy skála két részét jelölik. Tanulmányomban arra tettem próbát, hogy rámutassak a két paradigma közti párhuzamok és közös pontok halmazára, ezáltal közelítve a megközelítések alkalmazási módszereit. Ennek eredményeinek összefoglalását a 3. táblázatban hasonlítottam össze.

Színtér	**Ágensközpontú megközelítés klasszikusan**	**Folyamatközpontú megközelítés közelítése**
Család	A család meghatározó szerepe a politikai értékek és attitűdök átadásában	Intergenerációs hatások és szocio-ökonómiai háttér – a cselekvés hatóköre
Iskola	Önálló szocializációs hatás, a fiatal, mint befogadó. Közvetlen beleszólás a szocializációba	Mikrodemokrácia – a szabályrendszer meghatározza az aktív cselekvés határait.
Kortársak	Indirekt szocializáció - normák átadása és azoknak való megfelelés igénye	Demokratikus környezet, kölcsönösség, szabályok alakíthatóak fiatalok által
Média	A média, mint lövedék, vagy injekció. A tömeg-média közvetlen hatása a szocializációra	A média (és főként a közösségi média) mint interakciós tér és az önálló vélemények megnyilvánulási lehetősége

3. *táblázat: A folyamatközpontú megközelítés közelítése az egyes színterek ágensközpontú megközelítéseihez.*[72]

A bemutatott elméleti munkák és empirikus kutatási eredmények alapján a két megközelítésnek egyaránt létjogosultsága van a kortárs szakirodalomban. Bár az állampolgárimodell-váltás kimutatható a társadalmon belül, amire mind az ifjúságpolitikának mind pedig a tudományos közösségnek reagálnia kell a folyamatközpontú szocializációs minták megértésével, az ágensek szerepei mégsem elvitathatóak. A folyamatközpontú megközelítés azonban jól közelíthető a klasszikus ágensközpontú színterekhez, így áthidalási lehetőséget és ezzel együtt mankót biztosíthat a különböző kutatási eredmények értékelésénél.

[72] Saját szerkesztés

Felhasznált irodalom

Almond, Gabriel A. – Powell, Bingham J. Jr. – Strøm, Kaare – Dalton, Russell J. (2006): Politikai kultúra és politikai szocializáció. In *Összehasonlító politológia*. Budapest. Osiris Kiadó. 73-94.

Anduiza, Eva – Jensen, Michael J. – Jorba, Laia (2012): *Digital Media and Political Engagement Worldwide*. Cambridge. Cambridge University Press. DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9781139108881

Amnå, Erik (2010): Active, Passive or Stand-by Citizen? In Amnå, Erik (szerk) (2010): *New Forms of Citizen Participation: Normative Implications*. Baden. Nomos. 191-203. DOI: https://doi.org/10.5771/9783845221274

Amnå, Erik (2012): How is civic engagement developed over time. Emerging answers from a multidisciplinary fileld. *Journal of Adolescence*. (35). 611-627. DOI: https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2012.04.011

Avdeenko, Alexandra - Siedler, Thomas (2017): Intergenerational Correlations of Extreme Right-Wing Party Preferences and Attitudes toward Immigration. *The Scandinavian Journal of Economics*. 119 (3). 768–800. DOI: https://doi.org/10.1111/sjoe.12190

Bang, Henrik Paul (2005): Among everyday makers and expert citizens. In Newman, Janet (szerk.) (2005): *Remaking governance: Peoples, politics and the public sphere.* Bristol. Policy Scholarship. 159-178. DOI: https://doi.org/10.1332/policypress/9781861346407.003.0009

Barberá, Pablo – Jost, John, T. – Nagler, Jonathan –Tucker, A. Jonathan – Bonneau, Richard (2015): Tweeting from Left to Right: Is Online Political Communication More Than an Echo Chamber? *Psychological Science*. 26(10). 1531–1542. DOI: https://doi.org/10.1177/09567976155946

Bennett, W. Lance (2008): Changing Citizenship in the Digital Age. In Bennet, W. Lance (szerk.) (2008): *Civic Life Online: Learning How Digital Media Can Engage Youth*. *The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation Series on Digital Media and Learning.* Cambridge, MA. The MIT Press. 1-24. DOI: https://doi.org/10.1162/dmal.9780262524827.001

Berti, Anna Emilia (2010): Children's understanding of politics. In Barrett, Martyn – Buchanan-Barrow, Eithne (szerk.) (2010): *Children's Understanding of Society*. Hove-New York. Psychology Press Taylor – Francis Group. 69-103. DOI: https://doi.org/10.4324/9780203463567

Brezsnyánszky László (2001): A 20. század iskolamodelljeinek politikai szocializációs hatásrendszere. *Új Pedagógiai Szemle*. 51(4). 15–24.

Coffé, Hilde – van der Lippe, Tanja (2010): Citizenship Norms in Eastern Europe. *Social Indicators Research*. (96). 479-496. DOI: https://doi.org/10.1007/s11205-009-9488-8

Csákó Mihály (2004): Ifjúság és politika. *Educatio*, 13(4), 535–550.

Dalton, Russell J. (2008): Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation. *Political Studies*. 56(1). 76–98. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2007.00718.x

Diener, C. Alexander (2017): Re-scaling the Geography of Citizenship. In Shachar, Ayelet – Bauböck, Rainer – Bloemraad, Irene – Vink, Maarten (2017) (szerk.): *The Oxford Handbook of Citizenship*. Oxford. Oxford University Press. 36-59. DOI: https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198805854.013.2

Durkheim, Émile (1922/1956): *Education and Sociology*. Toronto. Collier-Macmillan Canada.

Easton, David – Dennis, Jack (1969): *Children in the Political System*. New York. McGraw-Hill.

Ekström, Mats – Östman, Johan (2013): Family talk, peer talk and young people's civic orientation. *European Jorunal of Communication*. 28(3). 294-308. DOI: https://doi.org/10.1177/026732311347541

Geurkink, Bram - Akkerman, Agnes – Sluiter Roderick (2024): Developing Political Trust at Work: How Socialization Experiences in the Workplace Reduce Inequalities in Political Trust. *Political Behavior* 46(3). 2005–2024. pp. DOI: https://doi.org/10.1007/s11109-023-09906-6

Giddens, Anthony (2006): *Szociológia*. Budapest. Osiris Kiadó.

Grasso Maria T. (2014): Age, period and cohort analysis in a comparative context: Political generations and political participation repertoires in Western Europe. *Electoral Studies* 33, 63–76. DOI: https://doi.org/10.1016/j.electstud.2013.06.003

Grasso, Maria T. (2016): *Generations, Political Participation and Social Change in Western Europe*. London. Routledge. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315684031

Grasso, Maria T. - Giugni, Marco (2016): Protest participation and economic crisis: The conditioning role of political opportunities. *European Journal of Political Research*, 55(4),. 663–680. DOI: https://doi.org/10.1111/1475-6765.12153

Greenstein, Fred (1965): Personality and Political Socialization: The Theories of Authoritarian and Democratic Character. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 361, 81–95. DOI: https://doi.org/10.1177/000271626536100108

Haegel, Florence (2020): Political Socialisation: Out of Purgatory? *European Journal of Sociology*, 61(3), 333–364. DOI: https://doi.org/10.1017/S000397562000017X

Harris, Anita (2015): Transitions, Cultures and Citizenship: Interrogating and Integrating Youth Studies in new Times. In Woodman, Dan – Bennett, Andy (szerk.): *Youth Cultures, Transitions and Gernations: Bridging the Gap in Youth Research*. Houndshill. Palgrave Macmillan. 84–98. DOI: https://doi.org/10.1057/9781137377234_7

Holle Alexandra (2024): *Az állampolgári nevelés nyomában. Elméletek, politikai szándékok és elitgimnáziumi perspektívák*. Doktori értekezés. Budapest. Budapesti Corvinus Egyetem. DOI: https://doi.org/10.14267/phd.2024031

Hooghe, Mark – Boonen, Joris (2015): The Intergenerational Transmission of Voting Intentions and Political Discussion among 15- Year-Old Adolescents and their Parents in Belgium. *Youth and Society,* 47 (1), 125–147. DOI: https://doi.org/10.1177/0044118X13496826

Hooghe, Mark – Oser, Jennifer (2015): The rise of engaged citizenship: The evolution of citizenship norms among adolescents in 21 countries between 1999 and 2009. *International Journal of Comparative Sociology*. 56(1). 29-52. DOI: https://doi.org/10.1177/0020715215578488

Hyman, Herbert (1959): *Political Socialization: A Study in the Psychology of Political Behavior*. Glencoe. Free Press.

Jakubowski, Jakub (2021): Political socialization in meme times: Adolescents and the source of knowledge concerning politics. *Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies*. 43(3). 254-274. DOI: https://doi.org/10.1080/10714413.2021.1872315

Isaacs, Zachary (2021): The influence of peer relationships on political socialization among college students. Doktori disszertáció. Indiana. Brian Lamb School of Communication. DOI: https://doi.org/10.25394/PGS.15060864

Kéri László (1989): Politikai folyamatok szocializációs metszetben. Budapest. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

Kiess, Johannes (2021): Class Against Democracy? Family Background, Education, and (Youth) Political Participation in Germany. In Giugni, Marco

- Grasso, Maria (szerk): *Youth and Politics in Times of Increasing Inequalities*. Cham. Palgrave Studies in Young People and Politics. Palgrave Macmillan. 29-56. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-63676-0_2

Li, Yaojun – Marsh, David (2008): New Forms of Political Participation: Searching for Expert Citizens and Everyday Makers. *British Journal of Political Science*. 38(2). 247-272. DOI: https://doi.org/10.1017/S0007123408000136

Literat, Ioana – Kligler-Vilenchik Neta: How Popular Culture Prompts Youth Collective Political Expression and Cross-Cutting Political Talk on Social Media: A Cross-Platform Analysis. *Social Media + Society*. 7(2). 1-14. DOI: https://doi.org/10.1177/20563051211008821

Marshall, Thomas Humpfrey (1950): Citizenship and Social Class. In Bottomore, Tom – Marshall, Thomas Humpfrey (1992): *Citizenship and Social Class.* London. Pluto Press. 3-51.

McDevitt, Michael – Kiousis, Spiro (2007): The Red and Blue of Adolescence: Origins of the Compliant Voter and the Defiant Activist. *American Behavioral Scientist*. 50(9). 1214-1230. DOI: https://doi.org/10.1177/0002764207300048

Muxel, Anne (2015): Politicization via the Private Sphere. Talking Politics with Family and Friends. *Revue française de science politique*, 65(4), 541–562. DOI: https://doi.org/10.3917/rfsp.654.0541

Muxel, Anne (2022): Political Socialization and Political Participation. In Giugni, Marco – Grasso, Maria (szerk.): *The Oxford Handbook of Political Participation*. Online. Oxford Handbooks, 687-702. DOI: https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198861126.013.40

Nah, Seungahn - Masahiro, Yamamoto (2018): The Integrated Media Effect: Rethinking the Effect of Media Use on Civic Participation in the Networked Digital Media Environment. *American Behavioral Scientist*, 62(8), 1061–1078. DOI: https://doi.org/10.1177/0002764218764240

Neundorf, Anja – Smets, Kaat. (2017): Political Socialization and the Making of Citizens. *Oxford Handbook Topics in Politics.* DOI: https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199935307.013.98

Osborne, Danny – Sears, David O. – Valentino, Nicholas A. (2011): The End of the Solidly Democratic South: The Impressionable-Years Hypothesis. *Political Psychology* 32, 81–108. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2010.00796.x

Papházi Viktor – Oross Dániel – Szabó Andrea (2024): Felébred-e az alvó polgár? A racionálisan lázadó magyar fiatalok 2023 őszén. In Papházi Viktor – Oross Dániel – Szabó Andrea (szerk.) (2024): *Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető a magyar ifjúság a 21. században?* Budapest. Nemzeti Ifjúsági Tanács. 9-16.

Pattie, Charles – Seyd, Patrick – Whiteley, Paul (2004*): Citizenship in Britain. Values, Participation and Democracy.* Cambridge. Cambridge University Press. DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9780511490811

Pusztai Gabriella (2020): Az iskolai szocializáció értelmezési paradigmái. In Pusztai Gabriella (szerk.) (2020): *Nevelésszociológia. Elméletek, közösségek, kontextusok*. Debrecen. Debreceni Egyetemi Kiadó. 13-29.

Putnam, D. Robert (1995): Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*. 6(1). 65-78. DOI: https://doi.org/10.1353/jod.1995.0002

Renshon, Stanley Allan (1977): *Handbook of Political Socialization, Theory and Research*. New York. The Free Press.

Sapiro, Virginia (1994): Political Socialization During Adulthood: Clarifying the Political Times of our Lives. *Research in Micropolitics*, 4, 197-223.

Schuman, Howard – Rodgers, Willard L. (2004): Cohorts, Chronology, and Collective Memories. *The Public Opinion Quarterly*, 68(2), 217–254. DOI: https://doi.org/10.1093/poq/nfh012

Shehata, Adam – Ekström, Mats – Olsson Tobias (2016): Developing Self-Actualizing and Dutiful Citizens: Testing the AC-DC Model Using Panel Data Among Adolescents. *Communication Research.* 43(8). 1141-1169. DOI: https://doi.org/10.1177/0093650215619988

Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged. Belvedere Meridionale Kiadó.

Szabó Andrea (2014) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók. II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged. Belvedere Meridionale Kiadó. DOI: https://doi.org/10.14232/belvbook.2014.58511

Szabó Andrea (2025): *Mintakövetés és/vagy önálló vélemény? A politikai érdeklődés tendenciái Magyarországon*. Budapest. Gondolat Kiadó

Szabó Ildikó (2009): *A nemzet és a szocializáió. A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867–2006*. Budapest. L'Harmattan Kiadó.

Szabó Miklós (2001): A politikai szocializáció. In Kéri László (szerk.): *Societas Politica – fejezetek a politikai szociológia köréből*. Miskolc. Bíbor Kiadó 245–266.

Verba, Sidney – Schlozman, Kay L. – Burns, Nancy (2005): Family Ties: Understanding the Intergenerational Transmission of Political Participation. In Zuckerman, Alan S. (szerk.): *The Social Logic of Politics*. Philadelphia. Temple University Press.

Voorpostel, Marieke – Coffé, Hilde (2014.): The Effect of Parental Separation on Young Adults' Political and Civic Participation. *Social Indicators Research,* 124(1), 1–22. DOI: https://doi.org/10.10007/s11205-014-0770-z

Xenos, Michael A. – Vromen, Ariadne – Loader, Brian D. (2014): The Great Equalizer? Patterns of Social Media Use and Youth Political Engagement in Three Advances Democracies. *Information, Communication & Society*. 17(2). 151-167. DOI: https://doi.org/10.1080/1369118X.2013.871318

III. RÉSZ
JOGI TANULMÁNYOK II.

Dr. Kántor Ákos (ORCID: 0009-0004-1144-1132) –
Dr. Ungváry Botond (ORCID: 0009-0004-5746-1059)
ELTE ÁJK Jog és Társadalomelméleti Tanszék
Témavezető: dr. Márton Miklós habil. egyetemi docens

DOI: https://doi.org/10.55052/themis.2026.1.254

A szükségszerű kooperációs helyzetek kihívásai jogászok és informatikusok között a jogi informatikai projektekben

(The challenges of necessary cooperative situations between lawyers and IT professionals in legal IT projects)

Absztrakt

A digitalizáció és a mesterséges intelligencia a jogi szakmába is megérkezett, mind a magánjogi, mind a közjogi területre. Ennek ellenére sem a jogászképzésben az informatika, sem a mérnökképzésben a technológia jogi munkában történő felhasználásának kérdései nem váltak a törzsanyag részévé. A jogi informatikai (legal tech) kutatás és fejlesztés emiatt a legtöbb esetben továbbra is jogász és informatikus szakemberek kooperációjával valósul meg (néhány kivételtől eltekintve). Kevés szakember rendelkezik azonos mélységű szakismerettel mindkét szakterületen, ezért a hatékony együttműködés jogászok és informatikusok között a legal tech projektek sikeréhez elengedhetetlen.

A tanulmány a jogi informatikai megoldások fejlesztésének speciális jogász-informatikus kooperációs helyzeteit vizsgálja, azok néhány problémáját, buktatóját és előnyét, valamint kísérletet tesz arra, hogy magyarázza a jogász-informatikus együttműködés egyes mechanizmusait, illetve felhívja a figyelmet a jó és a kerülendő gyakorlatokra.

Kulcsszavak: jogi informatika, jogi innováció, kooperáció, jogi technológiák

Abstract

Digitalization and artificial intelligence have also arrived in the legal profession, both in the field of private law and public law. Despite this, neither the subject of IT in lawyer education nor the issues of the use of technology in legal work in engineer education have become part of the core material. For this reason, legal technology research and development is still carried out in most cases with the cooperation of lawyers and IT professionals (with a few exceptions). Few professionals have the same depth of expertise in both fields, therefore effective cooperation between lawyers and IT professionals is essential for the success of legal tech projects.

The study examines the special lawyer-IT professional cooperative situations in the development of legal IT solutions, some of their problems, pitfalls and advantages, and attempts to explain certain mechanisms of lawyer-IT professional cooperation and draw attention to good and avoidable practices.

Keywords: *legal tech, legal informatics, legal innovation, cooperation, legal technologies*

1. A jogi informatikai fejlesztések kontextusa

A jogi informatikai megoldások fejlesztése egymástól nagyon különböző szakterületek együttműködését igényli. A jogászok (és e nagyon széles csoporton belül egyes jogászi hivatásrendek: ügyvédek, bírák, közjegyzők) rendelkeznek a jogi munkafolyamatok és a jogrendszer működésének mély megértésével, míg az informatikai rendszerek fejlesztéséhez az informatikai szakemberek (programozók, mérnökök, a továbbiakban összefoglalóan: informatikusok) szakértelme szükséges. Könnyű belátni, kiemelt jelentősége van, hogy mindkét szakértelem rendelkezésre álljon a jogi informatikai fejlesztések során, mert informatikus nélkül nem jöhet létre a megoldás, jogász nélkül pedig rendkívül nehéz elérni a helyes működést.

Jelen tanulmányban a jogi informatikai projektek során együttműködő szakemberek kooperációs helyzeteit elemezzük. Kiemelt figyelmet fordítunk annak vizsgálatára, hogy a kooperációs helyzetek sajátosságai hogyan hatnak a kooperáció sikerére, illetve a projekt során létrehozott legal tech megoldás minőségére. A tanulmány végén a kooperációs helyzetek értékelése alapján ismertetjük következtetésünket, amely szerint a kooperációs nehézségek széles skálájára és a kutatás során feltárt

típusproblémákra tekintettel nem az ideális kooperációs helyzet kialakítása, hanem a hatékony fejlesztéshez szükséges szakértelem egy szakemberben való egyesítése lehet valós megoldás a tanulmányban ismertetett problémákra.

A magyar felsőoktatásban és a magyar jogtudomány szakirányú posztgraduális képzéseinek sorában egyaránt szorgalmazzuk egy új szak, a **jogi informatikus** szakképzés elindítását (az angol nyelven már egyre elterjedtebb „legal engineer" új szakterület gondolati alapjain elindulva).

Jelen cikkben a jogi informatika és a legal tech kifejezéseket szinonimaként, így a legal tech kifejezést a szakirodalom egyes szűkebb meghatározásaihoz[1] képest kiterjesztően használjuk. Jelen tanulmányban jogi informatikai vagy legal tech megoldásnak nevezünk minden olyan informatikai rendszert, amely a jogalkotás, a jogalkalmazás vagy a jogászok munkavégzése során felmerülő bármely feladatot informatikai eszközzel támogat vagy vált ki. A kiterjesztő értelmezés és a leegyszerűsített fogalomhasználat oka, hogy tanulmányunkban a közszféra és a magánszféra jogi informatikai projektjein belül tapasztalható jelenségekkel is foglalkozunk. A jogi informatikai vagy jogi technológia, legal tech, law tech, govtech, office tech és kapcsolódó besorolások alkalmazása nem járulna hozzá a tanulmány fő állításainak jobb megértéséhez, csupán feleslegesen bonyolítaná a szöveg nyelvezetét. Tehát a jogi informatikát következetesen széleskörű fogalomként használjuk, ami *„egyszerre tartalmazza a terület elméleti és alkalmazott oldalait, és … nem egyszerűen a jogi területeken használt technológiák ismertetését, illetve ezek fejlesztésének, bevezetésének és alkalmazásának technikai fogásait tartalmazza, hanem ezek elméleti megalapozását is*…"[2]

2. Időhöz kötött tudás

Egy jogi informatikai szakértő esetén fokozottan igaz az a tudásszociológiai alapállítás, hogy a szakértő nézőpontját jelentős mértékben befolyásolja az időszak, amikor elkezdett foglalkozni a jogi informatika területével, valamint azok a társadalmi változások, amelyeknek tanúja volt ebben az időszakban. Az időszak azért fontos, mert meghatározza, milyen technológiai és jogi fejleményekkel találkozott a szakértő, amikor elkezdte tanulmányozni a jogi informatika területét.

[1] Ződi 2022 10-12. o.
[2] Ződi 2021

Ahogy Douglas Adams *„A kétség lazaca”* című művében találóan megfogalmazza: *„Minden, ami létezett a világon, amikor megszülettünk, az normális és hétköznapi és a világ működésének természetes része. Minden, amit tizenöt és harmincöt éves korunk között találnak fel, az új és izgalmas, és forradalmi, és talán karriert lehet csinálni belőle. Minden, amit harmincöt éves korunk után fedeznek fel, az a dolgok természetes rendje ellen való.”*

Azok, akik korán kezdtek el foglalkozni ezzel a területtel (mármint a jogi munka informatika eszközökkel történő támogatásával, illetve jogi innovációval), biztos, hogy más perspektívával rendelkeznek azáltal, hogy látták és átélték az informatikai fejlődés különböző szakaszait. Így például, aki az 1980-as években kezdte pályáját a jogi informatika területén, a számítógépre még ritkaságszámba menő, állami vagy intézményi tulajdonban lévő kivételes technológiai megoldásként tekintett, amelynek kapacitása és teljesítménye jelentős mértékben korlátozott volt akkoriban. Ennek megfelelően a joggal kapcsolatos felhasználási lehetőségekről való gondolkodás szűk korlátok közé volt szorítva.

Megjegyzendő, hogy napjaink informatikai fejlesztései mögött is még sokszor olyan szakemberek állnak, akik az informatika fent megidézett hőskorában szerezték meg jogász, programozó matematikus, matematikus vagy mérnöki diplomájukat. Tapasztalatuk megkérdőjelezhetetlen. Informatikai, fejlesztői, rendszertervezői és kutatói ismereteikre kétségtelenül a széleskörűség jellemző, azonban érdekes jellegzetessége az is, hogy gondolkodásuk alapjait ennek a különleges kezdeti korszaknak a technológiai trendjei és szemléletmódja határozta meg.

A számítógép mára már hétköznapi használati tárgy, lakossági használata a 2010-es évek közepére természetessé vált. A 21. századi számítógépek kapacitása és teljesítménye már olyan nagy, hogy az egyszerű lakossági felhasználási célokra úgy használhatjuk őket, hogy nem is kell aggódnunk a technológiai korlátok (pl.: kevés memória) miatt. A jogi adatbáziskezelő rendszerek például a jogrendszer hatályos egészét és a már hatályon kívül helyezett anyagainak nagy részét tartalmazzák és könnyen kezelik. Aki ebben az időszakban kezd el jogi informatikával foglalkozni, annak ez a teljesítmény és korlátlan kapacitás alapvető, őt teljesen más technológiai korlátok foglalkoztatják (pl.: az emberi nyelv hatékony feldolgozása szoftveres úton). A 2020-as évekre a jogi adatbázisok is felhő alapra kerültek, és egyaránt elérhetők számítógépről és mobileszközökről. A szélessávú és olcsó internetelérés lehetővé tette, hogy szinte bárhonnan, hatékonyan és extra költségek nélkül hozzáférhetők legyenek a legfontosabb adatbázisok (jogszabálytárak, döntvénytárak, hatósági döntések és iránymutatások).

Nézzük meg közelebbről a bírósági határozatok kereshetőségének problémáját! A magyar bíróságok által közzétett anonim bírósági határozatok gyűjteményében (https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozatok) már több mint 40.000 anonim bírósági határozat található. Ezek között a keresés teljes szöveges (lineáris) keresési algoritmussal nyilvánvalóan nem lenne hatékony, ezért más keresési megoldásokat alkalmaztak a fejlesztők a megvalósításkor (pl. indexálás). A 2000-es évek első felében ez volt a megoldandó optimalizálási feladat: keressünk nagy adatmennyiségben gyorsabban, hatékonyabban. Az elmúlt 20 évben azonban már a hatékony keresés problémája megoldottnak tekinthető.

Az új kihívás a tematikus és kontextuális keresés megvalósítása szemantikai gráfok vagy éppen mesterséges intelligencia segítségével. A növekvő kísérletezés az utóbbival egyre inkább kérdésessé teszi, hogy napirenden tarthatják-e a fejlesztők a rendszerek továbbfejlesztése során a korábbi indexálási algoritmusok csiszolgatását, javítását, vagy a korábbi fejlesztési terveket sutba vetve a nagyon ígéretes, de teljesen új megközelítést hozó mesterséges intelligencia alapú keresési technológia fejlesztésére fordítják minden erőforrásukat? Még nem tisztázott kérdés, hogy egyáltalán a jogi innovációs erőforrások szűkössége megengedi-e ma, hogy párhuzamosan folyjanak a klasszikus legal tech fejlesztési projektek és a mindent felforgatni akaró mesterséges intelligencia alapú megoldásokkal való kísérletezés?[3]

A más időkben meghatározó tapasztalatot szerzett szakemberektől más szemléletet várhatunk az egyes fejlesztési projektekben és az újabb technológia trendek adoptálásában. A jogi informatikában is feltételezhető, illetve észlelhető ez a különbség a szakemberek generációinak gondolkodásában. A fent említett mesterséges intelligenciával zajló kísérletezés például várhatóan egészen más lenyomatot fog hagyni a legal tech pályán évtizedek óta aktív és a területre éppen csak most belépő szakembereken. Ez a paradigma váltással fenyegető vagy kecsegtető változás álláspontunk szerint arra is hatással lesz, hogyan készülnek majd a jövőben az újabb jogi informatikai megoldások?

3. A változások hatása a szakértők szemléletére

Hasonlóképpen a ma megfigyelhető folyamatokhoz, azok a magyar szakemberek, akik a pályafutásukat a rendszerváltást követően kezdték meg a jogi informatika területén, olyan időszakban léptek be a szakmába,

[3] Ungváry 2025 27. o. (Digitális Jogász Nyilatkozat 12. pont)

amikor számos fontos technológiai és jogi fejlemény határozta meg a szakma fejlődését. Ebben az időszakban terjedtek el a háztartásokban a számítógépek és vált elérhetővé széles körben az internet, lehetővé téve az online kutatást, az elektronikus dokumentumok kezelését és az online kapcsolattartást. Ezek a szakemberek átélték az adatbázis- és információrendszerek (pl. jogtárak, cégnyilvántartás) és az első olyan jogi szoftverek megjelenését, amelyek forradalmasították az ügyvitelt, a dokumentumkezelést, a jogi kutatást és más jogi tevékenységeket. Mindeközben az írógép – a ’80-as és ’90-es években[4] – teljesen eltűnt a munkahelyekről. Az más kérdés, hogy a munkájukhoz az új informatikai megoldásokat használó jogászok digitális készségszintje jelentősen lassabb ütemben fejlődött a technológiai változásokhoz képest. A magyar jogászok többsége munkakörtől függetlenül a munkahelyi számítógépét továbbra is „írógépként használja”[5], és nem él sem az általános irodai szoftverekben ma már minden felhasználó számára elérhető automatizációs lehetőségekkel, sem a felhasználói élményt jelentősen javító testreszabási opciókkal.

Markáns mérföldkövet jelentett a magyar jogi informatikában, amikor a Magyar Közlöny hivatalos példánya a papír alapú nyomtatott helyett az elektronikusan hiteles, honlapon közzétett példány lett.[6] Ez a jogalkalmazók számára felgyorsította a hozzáférést a kihirdetett jogszabályok szövegéhez, és számos régi jogszabálytár kiadásának (pl.: Hatályos jogszabályok gyűjteménye) vetett véget.

Az 1980-as évek végén Magyarországon az államszocializmus megszűnése, majd 1990-es években a szabad piacgazdaság kialakulása gazdasági rendszerváltást is hozott. Ez a jogi szabályozásban és a jogászi szakmákban is látványos változásokat generált. A piaci körülmények között versenyre kényszerülő jogászi hivatásrendek számára a munkavégzés hatékonysága fokozatos felértékelődésnek indult.

Az adatvédelem és a személyes adatok védelme egyre fontosabbá vált az informatikai fejleményekkel és a nemzetközi üzleti kapcsolatok épülésével együtt járó adatbiztonsági kockázatok miatt. Később az elektronikus ügyletek jogi elismerése és az elektronikus aláírások jogi érvényessége, illetve az elektronikus tranzakciók jogi keretei is megteremtődtek. A jogi munka rohamtempóban digitalizálódott, miközben a jogászságnak egyre több olyan jogi kompetenciát kellett elsajátítania,

[4] Képes 2014

[5] Gyekiczky 2018 1. o.

[6] Az elektronikus információszabadságról szóló 2005. évi XC. törvény módosításáról szóló 2008. évi XXV. törvény 2. §-a alapján 2008. 07. 01-től kezdődően.

amely tevékenységének megkezdésekor még nem volt szükséges, mivel nem is létezett.

Valószínű, hogy ezek a gazdasági-társadalmi-technológiai fejlemények együttesen hatottak a jogi informatikával foglalkozó magyar szakemberek gondolkodására az elmúlt négy évtizedben. Akinek lehetősége volt végigélni ezeket a változásokat, ma valószínűleg teljesen más szemüvegen keresztül nézi a jogi informatikát, mint aki ma lép be a területre. Így például érdekes jelenség, hogy a jogi informatika rendszerváltás utáni első évtizedében a szakirodalom meghatározó szerzői jellemzően az állami intézményeknél lefolytatott informatikai fejlesztésekről írtak, mintha elsősorban ebben látnák a jogi informatika jövőjét.[7] Ebben az időszakban jellemzően jogi informatika alatt a bírósági és államigazgatási szervezetrendszer digitalizációját értették a szerzők. Azóta a közigazgatásban a digitalizáció első hulláma nagy lendülettel lezajlott, majd az elmúlt évtizedekben egy-egy nagy állami jogi informatikai rendszer felállításának való nekifutás volt jellemző, kezdve az elektronikus cégnyilvántartással.

A közszférát alapjaiban érintő jogi informatikai projektek voltak 2016-ban az elektronikus polgári perek, 2018-ban pedig az elektronikus ügyintézés bevezetése, illetve a jogalkotás jelentős digitalizációja (elsőként a Parlament ParLex rendszere készült el, majd a 2017-ben indult Integrált Jogalkotási Rendszer (IJR) projekt szinte egységes rendszerbe szervezte a teljes jogalkotási folyamatot). Látványos, hogy az általános digitalizációs igényt felváltották a különálló, nagyméretű, szektor-, illetve funkcióspecifikus projektek. Ez a digitalizáció klasszikus második, 2000-es évek végétől kezdődő hullámára jellemző jelenség.

Hangsúlyozzuk, hogy a jogi informatikával foglalkozó szakemberek generációi közötti különbséget kifejezetten nem az idősebb generációk lassabb vagy nehezebb alkalmazkodási hajlandóságában lehet megragadni. A magyar jogi informatikával régóta foglalkozó szakemberek alapélménye éppen a gyors változás és az informatika rohamos térnyerése a szakmában. Mivel ők a változásokat közelről és – mondhatjuk – belülről szemlélhették és tapasztalták, ezért nem csupán távlati rálátással, de egyfajta rezisztenciával is rendelkezhetnek a technológiai újdonságok körüli felhajtásokkal szemben. Az újabb, a legal tech területére belépő szakemberek generációja ezzel szemben könnyen adja át magát az új technológia iránti rajongásnak, az innováció elsöprő erejében való hitnek és annak a jelenségnek, amit mi „kőleves tévedésnek” nevezünk:

[7] Ezt jól szemlélteti Dörnyei 2001 vagy Balogh 1998 a jogi informatikai matériát rendezni szándékozó könyveinek felépítése.

A mesterséges intelligencia kapcsán ugyanúgy észlelhető ez a jelenség, mint a korábbi technológiai trendek (Big Data, blockchain, bluetooth vagy éppen a dotcom) kapcsán: a lelkes technológiarajongó szakemberek minden problémára a legújabb technológiát akarják bevetni, de mire a fejlesztési projekt végére érnek, valójában a megoldás jelentős része a klasszikus, már régóta alkalmazott technológiai megoldások bevonásával, de minimum támogatásával valósul meg.

Az informatikával nem foglalkozó jogászok többségéből a legal tech szakemberekkel szemben a jogi munkát érintő innovációk bevezetése (pl.: az elektronikus kapcsolattartás vagy az e-ingatlannyilvántartás) jelentős digitalizációs szorongást vált ki.[8] A változások által okozott stresszel szembeni ellenállást feltehetően az egyetemi oktatásban és posztgraduális képzéseken folytatott aktív ismeretterjesztéssel támogatni lehet, azonban a magyar egyetemi jogászképzésekben és a továbbképzésekben sem kap teret érdemben a jogi informatikai matéria. Így például a magyar bírói kar digitális kompetenciái kapcsán Péter Kitti rámutatott, hogy a bírói szakmai kompetenciák közé a mai napig nem került érdemben felvételre a digitális jogi munkavégzés és a jogi informatikai eszközök haladó szintű elsajátítása.[9]

Az ügyvédek körében kifejezett megosztottság észlelhető a digitális készségek értékének megítélését illetően. Míg az adminisztrációs feladatok megszaporodása látványosan hozzájárult az elmúlt évtizedekben az ügyvédi munkavégzésben a digitális feladatok túlsúlyához, addig az ügyvédek jelentős része továbbra sem tekint úgy a hivatására, hogy abban a technológiának kiemelt vagy egyáltalán említésre méltó szerepe lenne. Tagadhatatlan, hogy az információs forradalom *„a laikusok számára a jogi tanácsok beszerzésének új csatornáit és módjait nyitja meg, amelyek kezelése új kihívások elé állítja*" az ügyvédeket.[10] Valószínűleg csak igen összetett magyarázattal juthatunk el a nagy számú „konzervatív", a technológiai újításokhoz szorongóan vagy elutasítóan viszonyuló ügyvéd gondolkodásának megértéséig. Osztjuk azt a nézetet, hogy a *„jogi szolgáltatások átalakuló piaci kényszerei mellett a hivatási önkép bizonytalansága is szerepet játszhat az ügyvédek … a hivatás belső viszonyaira vonatkozó elképzeléseinek megosztottságában*."[11]

Megjegyezzük, hogy a mesterséges intelligencia (nagy nyelvi modellek, vö.: ChatGPT) megjelenésére vonatkozó 27 db 2021 és 2022 években

[8] Péter 2022
[9] Péter 2022
[10] H. Szilágyi 2022 55. o.
[11] H. Szilágyi 2022 56. o.

megjelent publikáció (*Magyar Jog, Infokommunikáció és jog, Ügyvédek Lapja*) áttekintése alapján is észleltük az új technológia megjelenésére adott eltérő reakciók megkülönböztető jegyeit: a jogi informatikai fejlesztésekkel foglalkozó jogászok és az informatika szempontjából laikus jogász szerzők a megszokott megosztottságot mutatták az új technológia megjelenése kapcsán. Áttekintve három jogi szakmai folyóiratban a 2021-2022 években megjelent mesterséges intelligenciával foglalkozó vagy a témát érintő cikkeket, látványos, hogy a nem legal tech szakterületen dolgozó szerzőket szinte kivétel nélkül a mesterséges intelligencia megjelenésének általános veszélyei, a mesterséges intelligenciával kapcsolatos etikai problémák és a jogi szabályozás nehézségei foglalkoztatták. Adatvédelmi aggályokat támasztanak, a polgári és büntetőjogi felelősségi rezsimek vakfoltjait vélik felfedezni, továbbá vizionálják az öntudatra ébredő tech-szörnyek elszabadulását. A személyes adatok, az érzékeny és bizalmas információk (mint például az ügyvédi titok) és a materiális és immateriális vagyon korábbi – álláspontunk szerint csupán feltételezett – biztonságának és védelmének kikezdését, lebontását jósolják, ezért általában véve fokozott óvatosságra intenek konklúziójukban a mesterséges intelligenciával szemben.

Ezzel a trenddel szemben a jogi informatikával foglalkozó szerzők – jellemzően online platformokon (pl.: *https://arsboni.hu/*, *https://www.digitaljustice.hu/*, *https://ajovobirosaga.blog.hu/*, *https://jogaszvilag.hu/cimke/legaltech/*) – megjelenített publikációiból azt olvashattuk ki a vizsgált időszakban, hogy ezek a szakemberek a generatív mesterséges intelligenciát komolyan és széleskörben alkalmazhatónak tartják a jogi munkában is.

Időközben persze nagyot fordult a világ. 2025-re a korábban említett nagy tiltakozó reakciónak az enyhülését érzékeljük, illetve sokkal vegyesebb, érettebb diskurzus kibontakozását véljük felfedezni a témával foglalkozó publikációkban.

A jogi informatikai szakemberek toleranciája és – az átlaghoz képest érzékelhető – optimizmusa a technológiai fejlődés és általában a változások kapcsán nyilvánvaló konfliktusban áll tehát azoknak a gondolkodásával, akiknek a legal tech fejlesztések szólnak. Ez pedig befolyásolhatja a jogi informatikával foglalkozó szakemberek gondolkodását: a kirekesztettség érzés vagy a meg nem értettség elszigetelő hite lombozhatja le a kísérletező kedvüket, ami hosszú távon a jogi informatikával foglalkozó szakemberek közösségének bezáródását, a más területeken gyakorló jogászoktól való eltávolodását vagy a legal tech pálya elhagyását eredményezheti. Az így megnövekedett fejlesztő-felhasználó távolság pedig azt a kockázatot

hordozza magában, hogy a fejlesztők a felhasználók igényeivel és szükségleteivel nem találkozó fejlesztésekre pazarolják erőforrásaikat. Ez a jelenség olyan társadalmi-kulturális mezőt hoz létre a jogi informatika körül, amely az innovációs tevékenység és így az új jogi informatikai tudás létrehozásának folyamata ellen hat.

4. A jogász és informatikus csapatok kooperációjának sajátosságai

E tudományterület különlegessége, hogy a jog és az informatika határterületén található jelenségekkel és problématérrel foglalkozik, ami feltételezi, hogy a fejlesztő csapatok jogászi és informatikusi felkészültséggel is rendelkeznek. Mivel a kettős végzettség továbbra is rendkívül ritka, ezért jellemzően a jogi informatikai fejlesztéseket a két szakterület képviselői kooperációban szokták művelni. Jogászok és informatikusok működnek együtt a fejlesztési projektekben. Ez pedig gyakran kifejezetten nehéz kooperációs feladatnak bizonyul.

Az együttműködés nehézségét az adja, hogy a két szakma képviselőinek valóságalapja, szemlélete, szaknyelve, munkához használt módszerei és eszközei, folyamatai és ceremóniái (úgy mint a munkavégzést keretező ismétlődő formális gesztusok, egyeztetési felületek, kommunikációs szokások) jelentősen különböznek egymástól.

Megemlíthetjük példaként erre a Madarász Tibor által vezetett speciális kutatás-fejlesztési projektet 1987-1991 között, amelynek során egy jogászokból és informatikusokból álló csapat a felsőoktatási joganyag számítógépes feldolgozására készített szoftveres megoldást. Beszámolójuk egyik mondata jól összefoglalja a jogi informatika fent említett alapproblémáját: *„A jog belső hierarchiájából fakadóan ugyanis a számítógépes rendszer tervét elsősorban jogászok tudják elkészíteni. Nem nélkülözhetik a számítógépes szakember segítségét, de nem is ruházhatják rá a rendszerért való felelősséget.”*[12]

A jogi informatikai megoldások tehát tipikusan nem egyéni munka eredményeként jönnek létre, hanem kollektív erőfeszítés által. A fejlesztés és a kutatás kapcsán ez egyaránt megállapítható. A legritkább esetben merül fel, hogy kiemelkedő egyéni teljesítmény tesz hozzá a felhalmozott jogi informatikai tudásanyaghoz. Ebből pedig az következik, hogy a jogi informatikai tudás igazolhatóan közösségi termék, a szakértők heterogén közösségének produktuma.

[12] Madarász-Nagy-Hanyecz 1991 18-19. o.

A valóságalap, a szemlélet, a szaknyelv, a módszerek, az eszközök, a folyamatok és a ceremóniák heterogenitása sajátos módon határozza meg a legal tech fejlesztések természetét. Egyik sajátosságként azonosítottuk például – amit részben a fenti idézet is tükröz, azaz – hogy a legal tech projektekben résztvevők szinte dogmaként fogadják el azt, hogy az informatikai kérdésekben (pl.: adatbázis szerkezet, funkciók implementálása, felhasználói felület) az informatikus csapattag a kompetens, és a jogász nem szólhat abba bele, míg a jogi kérdésekben (az adatbázis tartalma, a szükséges funkciók) a jogász szava számít, és az informatikusnak kell meghajolni a jogi szakértelem előtt. Egymás szakmai álláspontjának megkérdőjelezése tabu, arra ugyanis hatáskör- és vélt kompetenciahiány miatt jellemzően kísérletet sem tesznek a résztvevők. A gyakorlatban ez a jelenség harmóniát is hozhat egy fejlesztő csapat munkájába, de félreértéseket és a kreativitás csökkenését is okozhatja.

Másik sajátosságként észleltük, hogy a jog és az informatika eszköztárának különbözősége ellenére gyakran adódik olyan helyzet, amikor egy-egy felmerült kérdésre jogi és informatikai megoldás is lehetséges. Annak eldöntése, milyen irányú megoldást válasszanak egy projektben, részletes egyeztetést és a másik szakterület szempontjainak pontos megértését feltételezi.

A jogászok és az informatikusok együttműködésében tehát a feladatok éles elválasztása valójában nem mindig valósul meg a jogi informatikai projektekben. Papíron a jogászok az informatikai nyelvre átültetett eljárások és szabályozások tartalmi értelmezéséért és azok modelljének megalkotásáért felelnek, az informatikusok pedig a jogászok által elmagyarázott és esetleg felrajzolt modell szoftveres implementációjáért. A gyakorlatban azonban ezek a feladatok gyakran összefolynak és konfliktusokhoz, vagy széttartó munkavégzéshez vezetnek. Valójában nem is meglepő, ha különböző hátterű szakemberek ugyanarra a problémára különböző megoldási javaslatokkal állnak elő.

A megoldási lehetőségek közül azonban valakinek választania kell. Gyakran hiányzik az a kompetencia (a projektmenedzser feladatkört ellátó szaktudás), amely alapján a felelős személy el tudná dönteni, hogy az adott problémára az informatikai vagy a jogi megoldás (esetleg mindkettő) az alkalmasabb. Sőt, az sem ritka, hogy nincs is a projekt feletti egyszemélyi vezetésre dedikált személy. Így általában az adott csapatra jellemző csoportdinamikai tényezők határozzák meg, mikor milyen döntés születik. Ez az alaphelyzet állandó jelleggel elválasztja, illetve folyamatos egyeztetésre kényszeríti a jogi informatika művelőinek két csoportját, ezzel

sajátos kutatói-fejlesztői környezetet (az állandó őrségben lét és konfliktuskezelés állapotát) hozva létre.

Harmadik sajátosságként azonosítottuk, hogy a tartósan működő legal tech csapatok tagjainak homogenizálódása, vagyis a másik szakterületbe történő beletanulás és mindkét területen kompetens legal tech szakemberré válás folyamatát több tényező is hátráltatja, illetve akadályozza. A kutatás során megismert példák alapján a közeledés folyamata egyirányú:

(i) Több példával találkoztunk, amikor egy jogász kompetensé vált informatikai fejlesztési munkában (projekttől független informatikai tudást és készségeket szerezve), azonban arra nem találtunk példát, hogy informatikus szerzett volna olyan jogtudományi felkészültséget, amellyel új legal tech projektekben is kettős tudású szakemberként működhetne közre.
(ii) Jogi akadály is áll az informatikus szakértők jogi kompetencia szerzése előtt. Míg egy programozási ismeretekkel rendelkező jogász közreműködését semmilyen szabály nem tiltja egy fejlesztési projektben, addig a jog magyarázását és helyes értelmezését a jogban rendkívül jártas informatikusnak sem engedik meg a jogi munkára vonatkozó hatályos jogszabályok, illetve a szakmai etikai elvárások. Ezért az informatikus szakértők jogi témában tett állásfoglalását annak helyessége esetén is validálnia kell a projektben közreműködő jogásznak.
(iii) Mivel nincs átfogó és részletes legal tech ismereteket adó felsőoktatási képzés Magyarországon, ezért nem opció az informatikusok jogi informatikára történő szakosodása a felsőoktatás keretében. A legal tech területén dolgozó informatikusok karrierjében jellemzően más ágazatokban szerzett tapasztalatok is szerepelnek, illetve annak is mérsékelt a valószínűsége, hogy a projekt zárását követően a következő projektjük szintén legal tech projekt lesz. A domainspecifikus ismeretszerzés, szakmai fejlődés esélye tehát eleve alacsony.
(iv) A kettős végzettség megszerzésének költsége sem azonos a két irányból. A jogász képzés kötelezően 5 éves, míg a fejlesztéshez elégséges informatikai végzettséget sok szakon 3 év alatt vagy akár intenzív, programozó képzéseken 6-12 hónap alatt lehet szerezni.

Negyedik sajátosságként észleltük, hogy jellemző a jogi informatikai fejlesztési projektekre az egymástól való elszigeteltség akár egy nagyobb szervezeten (vállalaton vagy államigazgatási szerven) belül is. A projektek határait nem lépi át a tudás és a tapasztalat, csak a szakemberek

vándorlása esetén. Ebből fakadó később jelentkező gyakori *„probléma, hogy a különböző eljárásmódok nem egységes, hanem önálló fejlesztések révén jöttek létre, nem vagy kezdetlegesen működik az interoperabilitás, a rendszerek összekapcsolása.”*[13] Szabványok hiányában és más, már létező jogi informatikai rendszerekre tekintet nélkül történő újabb és újabb fejlesztések a jog alrendszerében súlyosan hátráltatják a komplexebb fejlesztéseket, a sztenderdizációt, és megfosztják a legal tech fejlesztőket azoktól az előnyöktől, amelyeket más, már szabványosított ágazatokban élveznek a fejlesztők.

Az ötödik sajátosság, amire felhívjuk a figyelmet, hogy a jogi informatikai fejlesztésekről szóló szakirodalmi források vagy a legal tech résztémáival foglalkozó tudományos publikációk nyelvezetét és stílusát is nyilvánvalóan meghatározza ez a háttér. A tudományos közléseknek sokszor tisztázatlan – de legjobb indulattal is vegyes – a címzetti köre: vagy jogászoknak írják és leegyszerűsített technológiai beszámolót ad csak a szerző, vagy informatikusoknak és ekkor a jogi felhasználás tartalmát és jelentőségét nem fejtik ki. E megközelítésben a tudás létrejöttének e sajátos társadalmi környezete miatt elmondhatjuk, hogy a jogi informatikai tudás egyfajta (szinte heisenbergi) határozatlansági relációban lebeg: a tudás átadására tett kísérlet során a közlő személye és a célközönség szakmai háttere függvényében vagy a jogi, vagy az informatikai tudásanyag átadása szenved csorbát.

5. A jogi informatika széleskörű oktatása egy lehetséges megoldás

Úgy véljük, hogy minden fentiekben ismertetett jelenség a jogi informatikai ismeretek oktatásának szükségessége felé mutat. A jogi szektor minden területén növekvő igényt tapasztalhatunk legal tech szakértelemmel rendelkező munkaerőre, azonban Magyarországon ma nem érhető el olyan oklevelet is adó, mély képzés, amely a jogi és informatikai ismeretek ideális elegyével rendelkező „jogi informatikusokat” (legal engineer-eket) képezne.

A jogászképzésnek és a továbbképzési programoknak reagálniuk kellene a hivatásrendeket érintő technológiai és etika kihívásokra, sőt *„szakmai erkölcsi kötelesség is az innováció támogatása és az új jelenségeket övező normatív, tudományos vagy technológiai, műszaki ismeretek szükséges mértékig történő elsajátítása.”*[14]

[13] Havasi 2024 3. o.
[14] Németh 2020 33. o.

A felsorolt problémák orvosolhatóak vagy enyhíthetőek lennének azzal, ha az egyetemi jogászképzés elemi részét képezné a jogi informatikai alapismeretek oktatása is. Nem pusztán a gyakorlat szintjén, hanem tudományos elméleti alapozással kiegészítve, ahogy ezt szakmai közösségen belül egyre többen szorgalmazzák.[15]

Felhasznált irodalom

Balogh Zsolt György: Jogi informatika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1998

Dörnyei László (szerk.): Jogi informatika. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2001

Gyekiczky Tamás: Jogrendszer és jogászok a digitális társadalomban. HVG ORAC Eljárásjogi Szemle III. évfolyam 2. szám, 2018, 1-4. o.

Havasi Dezső: Az ügyvédi tevékenység sajátosságai a XXI. század első harmadában. Ügyvédek Lapja 2024/2 (március-április), 2-5. o.

H. Szilágyi István: Jogtudat-kutatások a magyar jogszociológiában a rendszerváltást követően II. Iustum Aequum Salutare, 2022/1., 45-73. o.

Képes Gábor: A többször feltalált gép. MaNDA (Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet), 2014 (forrás: https://manda.blog.hu/2014/07/23/a_tobbszor_feltalalt_gep#more6529919, (utolsó letöltés: 2025.09.05.)

Madarász Tibor, Nagy Marianna, Hanyecz Imre: Tájékoztató a számítógépes jogszabályfeldolgozás többfunkciós rendszeréről. Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest, 1991, 18-19. o.

Németh Gabriella: Jogászi etikai kihívások a technológiai fejlődés tükrében: az etika és jog innovációjának aktuális kérdései. Jog állam politika. Jog- és politikatudományi folyóirat 12. 19-36. 2020/1. JAP_2020_01_nemeth-gabriella.pdf

Péter Kitti: Bírói kompetenciák a XXI. században, különös tekintettel a mesterséges intelligencia terjedésére. Magyar Jog, 69. évf. 10. szám 2022. október 561-572. o.

Ungváry Botond: Nyilatkozat a technológiai fejlődés által a jogászság elé állított kihívásokról. Ügyvédek Lapja 2025/6 (nov.-dec.), 25-28. o.

[15] Ződi 2021

Ződi Zsolt: Mi a „jogi technológia”? In: Ződi Zsolt (szerk.): Jogi technológiák – Digitális jogalkalmazás. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022, 10-12. o., DOI: https://doi.org/10.36250/01071_00

Ződi Zsolt: Jogi informatika – egy elfelejtett kifejezés újra divatba jön?” 2021.12.09., forrás: https://arsboni.hu/jogi-informatika-egy-elfelejtett-kifejezes-ujra-divatba-jon/ (utolsó letöltés: 2025.02.08.)